

two

dve

DOMOVINI HOMELANDS

14 • 2001

1919 - sezona - 1935-36

Program

Dramsko društvo

IVAN CANKAR

vprizori

NARODNO IGRO S PETJEM V ŠTIRIH DEJANJIH

LEGIJONARJI

SPISAL FRAN GOVEKAR

V NEDELJO, 13. OKTOBRA, 1935

NA ODRU S. N. DOMA, 6417 ST. CLAIR AVE., CLEVELAND, OHIO

Pričetek igre ob 3. popoldne

Po predstavi ples v avditoriju. — Igra Jack Zore orkester.

V tej igri nastopijo prvič vsi mladi, v Ameriki rojeni slovenski fantje in dekleta, ki so pred leti obiskovali šolo S. N. Doma. Prepričali se bodo, da prizadevanje šole da ohrani slovenski jezik, ni bilo zaman. Seme, ki se ga je sejala, je padlo na rodovitna tla in krepko uspeva. Današnje igro je režirala gospa Antoinette Simčič, ki je bila pred leti učiteljica mladinske šole S. N. Doma. Vsa čast in priznanje ji gre za njen trud. Slovensko javnost pa prosimo, da podpira dramsko društvo "Ivan Cankar," da bo moglo še večje let uspešno svojiti slovensko dramatiko.

American-Yugoslav Fig. & Pub. Co.

6231 St. Clair Ave., Cleveland, Ohio

Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU

DVE DOMOVINI • TWO HOMELANDS
Razprave o izseljenstvu • Migration Studies

Urednik / Editor
Marjan Drnovšek

Uredniški odbor / Editorial Board
Breda Čebulj Sajko, Dirk Hoerder, Aleksej Kalc, Matjaž Klemenčič, Rado L. Lenček,
Janez Stanonik, Andrej Vovko, Adam Walaszek, Zvone Žigon, Janja Žitnik

Prevod/Translation
Cveta Puncer, Nives Sulič
Lektorica/Proofreader
Mija Mravlja

Naslov uredništva / Editorial Office Address
INŠTITUT ZA SLOVENSKO IZSELJENSTVO ZRC SAZU
P.P. 306, Gosposka 13, SI-1001 Ljubljana, Slovenija
Tel.: (+386 1) 4706 485; Fax: (+386 1) 4257 802; E-mail: spelam@zrc-sazu.si
Spletna stran: <http://www.zrc-sazu.si/isi/dd.htm>
Website: <http://www.zrc-sazu.si/ises/two.htm>

Uredniško korespondenco, rokopise in recenzentske izvode pošiljajte
na naslov uredništva.
Editorial correspondence, manuscripts and books for review should be addressed
to the Editorial Office.

Revija izhaja dvakrat letno. / The journal is published biannually.

Letna naročnina 4000 SIT. Kompleti in posamezni letniki so na voljo.
Annual subscription US\$20 for individuals, US\$30 for institutions.
Back issues available.
Master Card / Euro Card and VISA preferred. Credit card orders must include
card number and expiration date.

Naročila sprejema / Orders should be sent to:
Založba ZRC, P.P. 306, SI-1001 Ljubljana, Slovenija
Fax: (+386 1) 425 77 94; E-mail: zalozba@zrc-sazu.si

© Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU.

Revija izhaja s pomočjo Ministrstva za šolstvo, znanost in šport R. Slovenije, Ministrstva
za kulturo R. Slovenije, Ministrstva za zunanje zadeve R. Slovenije (Urad za Slovence v
zamejstvu in po svetu) in Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

ISSN 0353-6777

dve DOMOVINI

RAZPRAVE O IZSELJENSTVU

two HOMELANDS

MIGRATION STUDIES

14 • 2001

Izdaja

Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU

Published by

The Institute for Slovenian Emigration Studies at the ZRC SAZU

Ljubljana 2001

ZALŽBA
ZRC

098311

Revija *Dve domovini • Two Homelands* je namenjena objavi razprav, znanstvenih in strokovnih člankov, poročil, razmišljanj in knjižnih ocen s področja mednarodnih migracij. Revija je večdisciplinarna in dvojezična.

Članki so recenzirani. Rokopisov, ki jih prejme uredništvo revije *Dve domovini • Two Homelands*, avtorji ne smejo hkrati poslati kaki drugi reviji.

Dve domovini • Two Homelands is a journal devoted to the publication of essays, scholarly and specialist papers, reports, reflections and book reviews from the field of international migration. The journal is multi-disciplinary and bilingual. Articles undergo a review procedure. Manuscripts submitted to *Dve domovini • Two Homelands* cannot be submitted simultaneously to another publication.

Povzetki in indeksiranje / Abstracting and indexing services

Revija *Dve domovini • Two Homelands* je vključena v naslednje: / The journal *Dve domovini • Two Homelands* is currently noted in the following:
East Central Europe / L'Europe du Centre-Est, Francis (Sociology/Ethnology/Linguistics of Francis), IBZ – International Bibliography of Periodical Literature, IBR – International Bibliography of Book Reviews, Sociological Abstracts

Izdaja

Znanstvenoraziskovalni center
Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Inštitut za slovensko izseljenstvo

Published by

Scientific Research Centre
of the Slovenian Academy of Sciences and Arts
The Institute for Slovenian Emigration Studies

Oblikovanje / Design and graphic art

Milojka Žalik Huzjan

Fotografija na naslovnici / Cover photograph

*Kulturni program Dramskega društva Ivan Cankar (1935), Cleveland, ZDA/
Cultural programme of The dramatic society of Ivan Cankar from Cleveland, USA (1935)*

Tisk / Printed by

Littera picta, Ljubljana

ISSN 0353-6777

VSEBINA • CONTENTS

Razprave in članki / Essays and Articles

MILENA DOMJAN

- Prisotnost kulturnoumetniškega delovanja izseljencev v kulturnih programih,
ki jih sponzorira matična država 9
(*The presence of cultural and artistic activity of emigrants in the cultural pro-
grammes sponsored by the native country*) 13

IRENA GANTAR GODINA

- Kulturnoumetniško delovanje Slovencev v slovanskih deželah
do začetka prve svetovne vojne 15
(*Cultural-artistic activity of Slovenes in Slavic countries up to WWI*) 18

IRENA MILANIČ

- Skrb za drugo generacijo : kulturna investicija za ohranitev slovenske
pripadnosti v ZDA (primer SNPJ) 19
(*Concern for the second generation : the case of the SNPJ – a cultural
investment for the maintenance of the Slovene identity in the United States/*) 27

ULF BEIJBOM

- Swedish ethnicity in America 29
(*Švedi v Ameriki*) 34

ZVONE ŽIGON

- Slovenska kultura v Južni Ameriki po osamosvojitvi Slovenije 37
(*Slovene culture in South America after the attainment of
independence of Slovenia*) 44

MATIJA OGRIN

- Filozofsko delo prof. Milana Komarja. Pregled ob osemdesetletnici 47
(*The philosophical work of Prof. Milan Komar*) 51

MARINA LUKŠIČ HACIN

- Pomen kulturnoumetniške dejavnosti med slovenskimi izseljenci:
Zahodna Evropa 53
(*The significance of cultural-artistic activity among Slovene emigrants :
Western Europe*) 64

JANJA ŽITNIK

- Besedna umetnost slovenskih izseljencev in njeno mesto v sodobni
slovenski kulturi 67
(*The literature of Slovene emigrants and its place in modern
Slovene culture*) 88

ROZINA ŠVENT

- »Knjiga: blagoslov za dušo. Knjiga: spomin in opomin« 91
(*»The book: a blessing for the soul. The book : recollection and admonishment«*) . 94

CVETKA KOCJANČIČ

- Izzivi sodobnih slovenskih izseljenskih pisateljev 97
(*Contemporary challenges of Slovene immigrant writers*) 101

LEV DETELA

- Pet desetletij slovenske zdomske kulturne revije Meddobje 103
(*Five decades of the Slovene emigrant cultural magazine Meddobje*) 110

JERNEJA PETRIČ

- Slovensko gledališče v Clevelandu : začetki, razcvet in konec 111
(*Slovene theatre in Cleveland : beginnings, flowering and the end*) 117

MIHAEL KUZMIČ

- Začetki dramske dejavnosti med slovenskimi izseljenci v
Bethlehemu, Pa., ZDA 119
(*Beginnings of the drama /play/ activity among the
Slovenian immigrants in Bethlehem, PA., USA*) 132

DUŠAN DRLJAČA, JADRANKA ĐORĐEVIĆ

- Gusle, guslarji in njihova društva pri srbskih izseljencih v ZDA 135
(*Gusle, gusle players and their societies among the Serbian immigrants
in the United States*) 141

MIRJANA PAVLOVIĆ

- »Popovich Brothers« : tamburitza in the life of Serbian community in
the Chicago 143
(*»Braća Popović« : tamburica v življenju srbske skupnosti v Chicagu*) 149

ZVONE PODVINSKI	
Folklorno življenje med Slovenci na Švedskem	151
(<i>The folklor life among Slovenes in Sweden</i>)	168
MATJAŽ KLEMENČIČ	
Slovenska tvarna kulturna dediščina v ZDA	169
(<i>Slovene cultural heritage in the United States</i>)	180
LOJZ TRŠAN	
Slovenski filmski arhiv in izseljenstvo	181
(<i>The Slovene film archives and emigration</i>)	183
DEAN CEGLAR	
Izseljevanje iz Ribniške doline od srede 19. stoletja do druge svetovne vojne	185
(<i>Migrations from the Ribnica valley from the middle of the 19th century to second world war</i>)	192
<i>Izylečki / Abstracts</i>	195

ESSAYS AND ARTICLES

RAZPRAVE IN ČLANKI

**RAZPRAVE IN ČLANKI
ESSAYS AND ARTICLES**

PRISOTNOST KULTURNOUMETNIŠKEGA DELOVANJA IZSELJENCEV V KULTURNIH PROGRAMIH, KI JIH SPONZORIRA MATIČNA DRŽAVA

Milena Domjan

Kulturnoumetniška dejavnost slovenskih izseljencev predstavlja zelo kompleksno področje, saj gre za kulturno delovanje v najširšem smislu besede; vključuje namreč vse vidike kulture, od šolstva in športa preko vseh ustvarjalnih zvrsti, tako vrhunske kot ljubiteljske kulture, do založništva in nenazadnje ohranjanja kulturne dediščine.

Celotno področje je večplastno in zelo občutljivo, saj po eni strani zahteva upoštevanje ciljev kulturne politike Republike Slovenije v skladu s celotami odnosov z državami, v katerih te skupine oziroma Slovenci živijo, po drugi strani pa zahteva upoštevanje dejanskega položaja Slovencev po svetu; predvsem pa pristopa držav, v katerih živijo, do vprašanj večkulturnosti nasploh in nenazadnje do Republike Slovenije kot države.

Glede na te elemente se bistveno razlikuje položaj Slovencev v zamejstvu (znotraj tega segmenta tudi po državah) od položaja Slovencev po Evropi, v prekomorskih državah in državah nekdanje Jugoslavije.

S stališča novejših mednarodnopravnih dokumentov je za vse te skupine pomembno, da se ob procesih integracije v pogojih kulturnega pluralizma dejavno vključujejo v družbo, kjer živijo, obenem pa ohranjajo svojo identiteto.

Skupna značilnost vseh Slovencev po svetu je, da njihovo kulturno identiteto določata dva elementa, po eni strani je to pripadnost kulturi lastnega naroda, po drugi strani pa tudi pripadnost kulturnemu prostoru večinskega naroda. Izseljenci torej predstavljajo kulturnokomunikacijski člen, ki bi ga Slovenija lahko bolje izkoristila pri plasiranju svoje umetnosti in kulture v mednarodni prostor. Pripadniki tretje generacije, ki jim bo potrebno posvetiti posebno skrb in prisluhniti njihovim pobudam, bi pri tem lahko služili kot »kulturni agenti«.

Država naj torej še naprej podpira ohranjanje kulturne identitete slovenskih manjšin in njihovo vključevanje v širšo družbo, ne samo v sosednjih državah, kjer imajo manjšine najbolj jasno opredeljen status, temveč povsod, kjer živijo večje homogene skupine Slovencev. To pa seveda ne sme biti izolirano od tokov moderne družbe.

Skrb za rojake zunaj Republike Slovenije se uresničuje tudi v delu ministrstva za kulturo, ki splošne cilje državne kulturne politike (ohranjanje in utrjevanje narodne identitete in slovenske kulture med rojaki) oplaja s prenosom ali predstavitvijo dosežkov slovenske kulture v prostor, kjer ti rojaki živijo. Posebno skrb pri tem posveča spodbujanju lastne ustvarjalnosti in kontinuiteti že obstoječih kulturnih institucij ter prirediteljev, ob tem da enakovredno upošteva različno specifično organiziranost slovenskih skupnosti.

Strategija delovanja ministrstva za kulturo na področju »Slovenci po svetu« bi morala potekati v treh segmentih:

1. V segmentu zamejstva – med vsemi kategorijami imajo mednarodnopravno najbolj jasno opredeljen status slovenske manjšine v Avstriji, Italiji in na Madžarskem. Iz tega statusa izhajajo obveznosti do spodbujanja in ohranjanja kulture slovenskih manjšin, tako matične države kakor tudi države, v kateri te manjšine živijo (v zamejstvo se prištevajo tudi avtohtono naseljeni Slovenci na Hrvaškem). V zvezi s tem bi morala matična država Slovenija na bilateralni ravni od sosednjih držav zahtevati vsaj približno enak nivo standardov izvajanja teh aktivnosti. Pravzaprav bi bilo potrebno izdelati strategijo za vsako državo posebej, saj so zgodovinske, politične in tudi kulturne okoliščine, v katerih vsaka od manjšin živi, povsem različne.
2. V segmentu drugih evropskih držav s posebnim poudarkom na slovenskih skupnostih v novonastalih državah bivše Jugoslavije. Tukaj je v ospredju predvsem napor za ustrezno prilagajanje novim razmeram. Potrebno pa bi bilo oblikovanje dolgoročne strategije na ravni Republike Slovenije.
3. V segmentu prekomorskih držav se kaže potreba po odkrivanju novih oblik sodelovanja, ki bi ustrezale potrebam mladih generacij, ki praviloma nimajo več zadovoljivega znanja slovenskega jezika.

V tem okviru kaže še naprej upoštevati že uveljavljene kriterije pri oblikovanju letnih programov ministrstva, saj dosedanji pozitivni odzivi in majhno število pritožb kažejo na njihovo pravilnost oziroma objektivnost.

Strokovna komisija že od začetkov svojega delovanja pri oblikovanju programa poleg kriterija kvalitete upošteva naslednja načela:

- načelo kontinuitete
- načelo ohranjanja narodne identitete zamejcev in izseljencev
- načelo krepitev narodne zavesti, ki ga dosežemo s podpiranjem umetniške in kulturne ustvarjalnosti znotraj posameznih slovenskih skupnosti in v tem okviru skuša iskati ravnovesje.

Prednostno se podpirajo projekti, ki pomenijo razvoj lastne ustvarjalnosti zamejcev in izseljencev.

Pri določanju prioritet se upoštevajo še naslednji kriteriji:

- pri projektih, kjer sodelujejo udeleženci iz Slovenije, zamejstva in izseljenstva, se prednostno financira udeležba zamejcev in izseljencev;
- praviloma se ne financirajo avtorski honorarji za projekte, ki so bili pripravljene v okviru redne dejavnosti inštitucij, ki jih financira ministrstvo za kulturo;
- med projekti v izvedbi nacionalnih ustanov bodo prednostno obravnavani tisti, ki bodo del redne dejavnosti teh ustanov, pri čemer bo ministrstvo sofinanciralo le njihove eksterne stroške, ki bremenijo organizatorja projekta;
- pri programih iz Slovenije bodo imeli prednost projekti, ki bodo vsebinsko in ter-

- minsko predhodno usklajeni, tako z gostitelji kot medsebojno, saj bo država sofinancirala praviloma le po eno veliko gostovanje na leto na posamezni kontinent;
- prednost bodo imeli projekti, ki bodo namenjeni tudi občinstvu države gostitelja, oziroma bodo pomenili širšo promocijo slovenske kulture;
- k predlogom gostovanj, ki naj se po možnosti načrtujejo za daljše obdobje vnaprej, morajo predlagatelji praviloma predložiti pisno vabilo izseljenskih organizacij;
- gostovanja komercialnih skupin se iz tega naslova praviloma ne financirajo;
- projekti, ki vsebinsko sodijo med ljubiteljske dejavnosti, se prijavljajo na Sklad za ljubiteljske dejavnosti;
- vse prispеле prijave bodo pred končno odločitvijo ministrstva usklajene z drugimi sofinancerji, ki delujejo na državni ravni; pri oblikovanju prioritet bo ministrstvo upoštevalo tudi mnenje strokovnih skupin ministrstva za posamezna področja glede kvalitete predlaganih projektov;
- podpiramo vzpostavljanje stikov med različnimi skupinami Slovencev v diaspori.

Poleg tega pa bi bilo potrebno:

- izboljšati komunikacijo med vsemi dejavniki civilne družbe (društvi), ki se v Sloveniji ukvarjajo s to problematiko;
- večjo pozornost bi bilo potrebno posvetiti direktnemu komuniciranju s slovenskimi skupnostmi v tujini;
- skrbno bedeti nad kulturno produkcijo in njenim pretokom, pa tudi spodbujati delovanje že obstoječih inštitucij oziroma vzpodbujati nastajanje novih inštitucij (npr. arhivov in muzejev v prekomorskih deželah); posebno pozornost bi bilo potrebno v kratkoročnem obdobju posvetiti ohranitvi arhivskega gradiva;
- posebno skrb je potrebno posvetiti tretji generaciji, prisluhniti njihovim pobudam;
- zagotoviti integracijo vseh Slovencev v slovenski intelektualni prostor, ki bi jih morali obravnavati, predvsem pa čutiti kot svojo entiteto, ne pa kot nekaj tujega;
- doseči posebno obravnavo teh kulturnih programov, ki jih ni mogoče deliti na institucionalno in ljubiteljsko kulturo;
- doseči širšo medijsko prisotnost dosežkov slovenskih izseljencev v domovini in boljšo informiranost (v obe smeri);
- pospeševati kontinuirano jezikovno izobraževanje, pretok slovenskih knjig in skrbeti za prevajanje slovenske literature v tuje jezike, predvsem jezike, ki jih obvladajo slovenski potomci;
- še naprej izgrajevati skupni slovenski duhovni in kulturni prostor z vzpostavljanjem kontinuitete v posameznih kulturnih okoljih, s čimer vsi Slovenci prispevajo v narodovo zakladnico;
- začeti z intenzivnejšimi pripravami na čas, ko se bo uveljavila Evropa regij;
- pri implementaciji kulturne politike bolj izkoriščati različne instrumente, ki so v sistemu na voljo (častni konzuli, DKP-ji, koordinacije);
- da se člani in določila podzakonskih aktov v primeru Slovencev po svetu razlaga-

jo bolj fleksibilno, upoštevajoč specifično delovanje slovenskih organizacij po svetu;

kulturni programi, pripravljeni za izseljence, naj bi potekali tudi na nekoliko višji ravni, npr. poljudnoznanstvena predavanja, razstave, predstavitve publikacij za izseljence itd.

Praktične izboljšave dosedanjih oblik sodelovanja bo možno doseči s spodbujanjem skupnega sodelovanja v mednarodnih in meddržavnih projektih. Verjetno prihaja tudi čas, ko bo področje »Slovenci po svetu« potrebno intenzivneje povezati in nadgraditi z drugimi sferami (gospodarstvo, turizem itd.).

Ker sta kultura in šport najmočnejša aduta za promocijo vsake države, s tem da kultura že po tradiciji predstavlja osnovno gonilno silo naše državnosti, in glede na to, da je slovenska kulturna produkcija močna in kvalitetna, bi lahko država z njeno pomočjo bolj promovirala tudi gospodarstvo, kar bi v končni fazi imelo zelo pozitiven povratni učinek (tukaj imam v mislih sponzoriranje kulture iz gospodarstva, kar se v manjši meri že dogaja, bo pa ob skromnih proračunskih sredstvih vedno bolj potrebno in dobrodošlo).

Novonastajajoča prijateljska društva odpirajo nove možnosti in oblike sodelovanja. Spodbujanje sodelovanja izseljenskih organizacij in društev s kulturnimi ustanovami v okolju, kjer živijo, lahko odpira nove možnosti pri predstavitvi slovenske kulture in hkrati dviga ugled skupnosti v tem okolju.

Nujno bi bilo potrebno ustvariti »katalog kulturne ponudbe« (ki bi koristil tudi kulturnim atašejem) - dobro bi bilo vzpodbuditi osrednje kulturne ustanove Republike Slovenije (gledališča, muzeje itd.), da v svoje programe vključijo projekte, ki bi bili privlačni oziroma primerni za prenos v druga okolja in obratno, da te iste ustanove omogočijo predstavitve ustvarjalcev iz vrst Slovencev po svetu v okviru rednih programov ter tako pokažejo celoten spekter naše kulturne dediščine.

Namesto zaključka: Sodelovanje Republike Slovenije na področju kulture s Slovenci po svetu bo zahtevalo večji posluš matične države za posebnosti zgodovinskega položaja teh skupin, oblike organiziranosti, stopnje integriranosti v širšo družbo in celote odnosov posameznih držav in Slovenije.

Pri tem ne gre pozabiti, da delovanje ministrstva za kulturo na področju »Slovenci po svetu« predstavlja samo del delovanja države kot celote, zato bi poleg ustave in resolucije potrebovali še konsistentno strategijo za to področje na državnem nivoju.

SUMMARY

THE PRESENCE OF CULTURAL AND ARTISTIC ACTIVITY OF EMIGRANTS IN THE CULTURAL PROGRAMMES SPONSORED BY THE NATIVE STATE

Milena Domjan

Cultural and artistic activities of Slovene immigrants are rather complex since they represent all spheres of culture, speaking in the broad sense of the term. I.e. they include education, sports, all kinds of artistic creativeness, publishing as well as preservation of national heritage.

These activities are going on mainly within Slovene associations. Still there exists a number of Slovene immigrants, mainly intellectuals, who are not included. The reason for their non-participation probably lies in political differences.

The cultural identity of the Slovenes abroad is defined by 2 elements: on one hand they still feel being a part of their own national tradition and on the other they belong very much to the culture of the new country. With this common feature Slovene immigrants represent communication link between the two cultures. This could and should be taken into account by the policy makers designing the promotion strategies of the state. Members of third generation, who need special attention in meeting their cultural needs could serve as 'cultural agents'.

As mother tongue is considered to be the basic element of cultural identity it is necessary to provide better opportunities for the young generations to learn Slovene language. In this respect it would be worthwhile to exploit their interest for their roots combining it with all the available resources (radio, television, internet, as well as literary translations).

Practices experienced in this field by the Ministry of Culture and the outline of possible future policies.

KULTURNOUMETNIŠKO DELOVANJE SLOVENCEV V SLOVANSKIH DEŽELAH DO ZAČETKA PRVE SVETOVNE VOJNE

Irena Gantar Godina

COBISS 1.O2

Slovenci so začeli odhajati v slovanske dežele že davno pred izseljevanjem v dežele preko Atlantika ali v nekatere države zahodne Evrope. Slovanske dežele nika- kor niso bile tipične dežele izseljevanja, tudi kasneje ne, npr. v obdobju najmočnejše- ga vala izseljevanja v 19. in v začetku 20. stoletja. Ker niso bile tipična destinacija, tja tudi niso odhajali množično. Predvsem so bile to dežele, ki so spadale v širši okvir skupne države, habsburške monarhije. Odhajali so tudi v druge slovanske dežele, na primer v Rusijo in Srbijo, seveda ne množično.

Slovenski umetniki so začeli v te dežele odhajati že v 16. stoletju, ko so jih v to prisilile tudi verske razmere. Najprej so se izogibali protestantizmu in odhajali v bolj katoliško okolje, npr. Jakob Gallus, Mihael Restel, jezuiti, ki se do 1593 niso mogli šolati na Slovenskem. Kasneje, ko je prevladala protireformacija, so odhajali v okolja, kjer je bil protestantizem še živ. Na eni strani so se torej izognili verskim sporom, na drugi pa so prišli v kulturno razvitejša okolja, npr. v evangeličanski licej v Pragi, današnje Slovaško ipd. Tudi v 17. in 18. stoletju je nekaj slovenskih umetnikov in izobražencev delovalo v teh deželah, toda največ spodbud in navdiha za odhod v te dežele so dobili ob koncu 18. stoletja, ko se je začelo in poglobljalo sodelovanje slo- venskih izobražencev, predvsem jezikoslovcev, s slovanskimi, predvsem češkimi izobraženci.

Ena pomembnih značilnosti odhajanja v te dežele je, da so odhajali predvsem posamezniki, ki sprva niso nameravali ostati tam, marveč so svoj odhod načrtovali le kot začasen. Potovali so neorganizirano, za pot niso potrebovali »agenta«, saj so potova- li individualno, brez družine. Na pot so jih vodili vsakovrstni motivi, verjetno še naj- manj ekonomski. Med pomembnimi motivi je bil prav gotovo ta, da doma marsikje niso imeli pravih možnosti za širšo uveljavitev svojih talentov, svojih sposobnosti in hkrati tudi gmotnih pogojev ne. Šlo je torej predvsem za iskanje boljših ustvarjalnih razmer oz. predvsem boljših možnosti ustvarjanja, študija in izpopolnjevanja. Edina institucija, ki je organizirala nekaj selitev v te dežele, je bila cerkev, tako katoliška kot protestantska. Na eni strani je spodbujala širitev in poglobljanje katolištva oz. prote- stantizma, bili pa so tudi primeri, da je tja poslala kakega izobraženca tudi kazensko. Lep primer je Martin Kuralt, ki je bil poslan v Lvov, kjer je ostal do leta 1809, ko so ga ponovno premestili, tokrat v Olomouc. Tam je ostal vse do ponovne vzpostavitve avstrijske oblasti do leta 1815. Od leta 1815 do smrti, leta 1823, pa je moral živeti v Mirovu.

Kasneje, v 19. in začetku 20. stoletja, je katoliška cerkev spodbujala slovenske študente za študij v slovanskih, toda bolj katoliških okoljih, npr. na Poljskem, predvsem v Krakovu.

V premeščanje in preseljevanje izobražencev se je po letu 1848 vmešala tudi država, ki je vse do 1860 organizirala, ali bolje, prisilila slovenske kulturne delavce, izobražence in umetnike, ki sicer niso nameravali iskati zaposlitve zunaj ožje domovine, da so se zaposlovali na Hrvaškem. Po letu 1878, po aneksiji Bosne in Hercegovine, pa je na to področje pošiljala predvsem tehnične strokovnjake.

Največji individualisti so bili tisti slovenski izobraženci, ki so se odločili za odhod v Rusijo. V 60. letih 19. stoletja je ruska država reformirala šolstvo in zato potrebovala veliko gimnazijskih profesorjev, predvsem predavateljev klasičnih jezikov. Slovenci se za odhod v največjo slovansko državo niso odločili le zaradi takrat močnih prosllovanskih in rusofilskih čustev, marveč tudi zaradi slabih plač, ki so jih imeli v Avstriji. Ruska država pa jim je ponujala bistveno boljše plačilo. Ni jih bilo malo, ki so tam ostali, si ustvarili družino, se povsem asimilirali in celo prestopili v pravoslavno vero. Matična država na ta odhajanja ni gledala s simpatijami, jih pa tudi ni ovirala.

V 19. stoletju je tudi v Srbiji potekala akcija, z današnjim jezikom rečeno propagandna, s katero so tja vabili izobražence različnih strok. Za odhod v Srbijo se ni odločilo veliko Slovencev, nekaj - različnih poklicev - pa jih je vendarle odšlo; na primer glasbenik Davorin Jenko, ali družina Ribnikar, ki je izdajala oz. še izdaja dnevnik Politika.

Sicer pa so se simpatije in interes za sodelovanje s slovanskimi državami poglobljali skozi celotno 19. stoletje. Na eni strani zaradi že omenjenega vse tesnejšega sodelovanja izobražencev in kulturnikov, na drugi pa zaradi vse močnejšega pritiska nemške ideologije, ki je za Slovence pa tudi za druge slovanske narode v monarhiji postajalo vse bolj moteče. To je bil torej čas, ko se je vedno več Slovencev odločalo za študij ali delo v Slovincem prijaznejšem slovanskem okolju, na Češkem ali Poljskem. Prihod slovenskih študentov po letu 1882, po ustanovitvi češke univerze v Pragi, je bil že bolj organiziran, seveda ne s strani države, marveč raznih skupin, ki so se zavzemale za študij Slovencev na slovanskih univerzah.

Organizirano društveno sodelovanje med slovenskimi kulturniki, umetniki in znanstveniki v teh deželah se je začelo razmeroma pozno. Bilo je tudi bistveno drugačno kakor delovanje slovenskih izseljenskih društev v »pravih« oz. tipičnih deželah izseljevanja. Vzrokov je bilo več: na eni strani individualizem, njihova raznolika dejavnost in dejstvo, da so se razmeroma hitro vključili in vživeli v tamkajšnje vsakdanje življenje. Veliko si jih je ustvarilo tudi družino. Ti niso živeli na obrobju družbe, niso se morali boriti za preživetje in niso opravljali (naj)slabše plačanih del; ravno nasprotno, delovali so v svoji stroki oz. poklicu. V okolju, kjer so živeli, so bili cenjeni kot umetniki, znanstveniki ipd. Zato so se v glavnem »dobivale« oz. sodelovale neformalne skupine; družili so se deloma zaradi domotožja deloma zaradi podobnega dela ipd. Družili so se predvsem zaradi podobnih razmišljanj: enakomisleči, liberalci z liberalci, katoliki s katoliki, socialisti s socialisti.

Slovenski izobraženci in umetniki v slovanskih deželah niso ustanavljali kulturnih društev, ki bi jih povezovala kot obramba pred vplivi okolja, ali društev, ki bi imela namen ohranjati nacionalno identiteto in spodbujati ohranjanje slovenskega jezika, saj to v tem okolju ni bilo ogroženo. Društva, ki so jih v teh deželah ustanavljali Slovenci, so imela povsem drugo vlogo, drugo funkcijo, ki pa je postala pomembna šele potem, ko so začeli prihajati slovenski študentje bolj množično. To so bila predvsem študentska društva; prvo je leta 1901 ustanovil Franjo Tomšič, strokovnjak za železnice, ki je bil zaposlen v Pragi. Osrednja dejavnost teh društev je bila predvsem pomoč študentom ob prihodu v novo okolje, pri iskanju stanovanj, štipendij, pomoč pri študiju ipd. Bila pa so tudi okolje, kjer so se porajale ideje, kako delovati v korist izboljšanja kulturnih, gospodarskih in političnih razmer na Slovenskem. Med temi je bilo veliko takih, ki so bili simpatizerji slovanske ideje in sodelovanja, so pa v to vključevali tudi jugoslovansko idejo. Z idejo kulturnega sodelovanja z južnoslovanskimi narodi so se največ ukvarjali Slovenci, ki so živeli na Češkem in Hrvaškem, medtem ko so bili tisti, ki so živeli med Poljaki, do tovrstnih idej skeptični ali pa jih sploh niso upoštevali. To torej niso bila klasična kulturna društva, so pa posredno delovala tudi kulturno; ta kulturna dejavnost je bila namenjena predstavitvi slovenske umetnosti in kulture gostiteljem, Čehom oz. Poljakom. Tako so organizirali kulturne dneve, npr. Prešernov dan ali dan slovenske literature ipd.; prireditve, na katerih so se zbirali večinoma študentje iz slovanskih dežel. Seveda so bile te prireditve tudi »demonstrativne«, t.j., imele so namen pokazati in dokazati Nemcem, da imajo tudi Slovani v Avstriji svojo visoko kulturo in umetnost.

Z nastankom novih držav leta 1918 so se razmere v mnogočem spremenile. Slovenci so že naslednje leto dobili svojo univerzo, s Hrvaško so bili v skupni državi, stiki in sodelovanje z drugimi slovanskimi državami pa so od tedaj dalje postali stvar meddržavnih dogovorov. Dejavnost Slovencev v teh državah, izjema je sovjetska Rusija, se je še bolj razmahnila na literarnem in jezikoslovnem področju, prav tako pa še na mnogih drugih področjih, o čemer nam pričajo mnoge razstave, gostovanja glasbenikov, gledališč, likovnikov idr.

LITERATURA

- Urbančič, Boris: Češko-slovenski kulturni stiki, Mladika, Ljubljana 1991.
- Keršič-Svetel, Marjeta: Češko-slovenski stiki med svetovna vojna, Zbirka Zgodovinskega časopisa 14, Ljubljana 1996.
- Čurkina, Iskra: Rusko-slovenski kulturni stiki, Slovenska Matica, Ljubljana 1995.
- Rozman, Andrej: Slovaško-slovenski odnosi, Enciklopedija Slovenije, MK, Ljubljana 1997.
- Štefanova, Rozka & Jež, Niko: Poljsko-slovenski stiki, Kulturni odnosi, Enciklopedija Slovenije, MK, Ljubljana 1995.

- Gantar Godina, Irena: Slovene students in Central and Eastern Europe up to 1918, Dve domovini/Two Homelands 7, ISI ZRC SAZU, Ljubljana 1996.
- Gantar Godina, Irena: Slovenes and Czechs: An Enduring Friendship, Slovene Studies, Edmonton 1995 (1998).
- Gantar Godina, Irena: Slovensko-češki odnosi do 1918, V: Samostatný stát mezi většími sousedy - podnět pro slovinskou politiku a kulturu. Narodni knihovna České republiky, Slovanska knihovna, Praha 1999.

SUMMARY

THE CULTURAL-ARTISTIC ACTIVITY OF SLOVENES IN SLAVIC COUNTRIES UP TO WWI

Irena Gantar Godina

The cultural-artistic activity of Slovenes in Slavic lands, which were not the most typical emigrating destination of that time, is characteristic for its at least two expressive particularities; the first being the fact that their professional work would all through intertwine with their cultural-political activity. First of all the Slovenes, at least the majority of them no matter where they were, were aware of the necessity of a national-conscious activity and reciprocal cooperation abroad as well. The second characteristic is the fact, that the central carriers of activity and cooperation in those countries were mainly individuals while it was the Church that performed as an organised institution. The contribution thus focused on giving an outline of the activities of individuals, among which writers, philologists and artists prevailed. Witnessing that fact are translations of literature, scientific texts, published grammars, dictionaries and similar, while there were among them only few technicians and economists.

SKRB ZA DRUGO GENERACIJO: KULTURNA INVESTICIJA ZA OHRANITEV SLOVENSKE PRIPADNOSTI V ZDRUŽENIH DRŽAVAH AMERIKE (PRIMER SNPJ)

Irena Milanič

COBISS 1.01

Slovenska narodna podporna jednota (SNPJ) se je v dvajsetih letih dvajsetega stoletja znašla pred pomembnim izzivom: kako pritegniti v svoje vrste nove sile in si s tem zagotoviti neprekinjen obstoj. V dvajsetih letih so v Združenih državah Amerike začeli veljati zakoni o nacionalnih kvotah, *Immigration Quota Acts*, ki so močno omejili priseljevanje predvsem iz južne in vzhodne Evrope.¹ Posledica je bila izsušitev tradicionalnega dotoka novih članov predvsem iz vrst novih priseljencev. Obstoj jednote je bil vedno bolj odvisen od postopne aktivne vključitve otrok slovenskih priseljencev v organizacijo.

Slovenski priseljenci so ustanovili *SNPJ* leta 1904 v Chicagu in kmalu je imela organizacija podružnice v vseh večjih in manjših slovenskih naselbinah po Ameriki. Ustanova je nudila članom socialno zavarovanje, obenem pa je imela važno kulturno in socialno vlogo. Medtem ko je bil centralni odbor predvsem poslovne narave, so lokalna društva prirejala plese, piknike, športna srečanja, dramske in pevske večere. Prav privlačnost in delovanje teh perifernih centrov sta pripomogla k poslovnemu uspehu celotne organizacije. S postopno vključitvijo mlajših članov v lokalna društva se je pojavila potreba po uvedbi določenih sprememb. Pri *SNPJ* so že leta 1913 organizirali Mladinski oddelek, ki je zdravstveno kril otroke do šestnajstega leta, vendar je mladinsko članstvo ostajalo pasivno in neorganizirano.

Že leta 1919 je prišlo do odločitve, da bodo začeli izdajati dvojezično mladinsko glasilo, takoj ko bo doseženih 1.000 naročnikov.² (Zavertnik 1925: 612) Z novo revijo bi se ustanova obračala na vse mlade člane in jih pritegnila k bolj aktivnemu udeleževanju. Po združitveni konvenciji *SNPJ* in *Slovenske delavske podporne zveze*, ki se je vršila septembra 1921, je glavni odbor januarja 1922 odločil, da bo prva številka *Mladinskega lista–Juvenile* izšla julija istega leta. Do tedaj so zbrali 3.321 naročnikov. (Zapisnik glavnega odbora, julij 1922: 5)

Drugi pomemben korak jednote na poti pridobivanja mlajšega članstva je bilo ustanavljanje angleško poslujočih društev. Prvo je bilo društvo *Pioneer 559* iz Chicaga, ki so ga ustanovili novembra 1925. Uvajanje angleščine ni potekalo brez polemik in nasprotovanj, največkrat s strani starejših članov, ki so se bali, da se bodo taka društva izneverila izročilu ustanoviteljev. Dejstva so pokazala, da je bila izbira neizbežna in nujna za ohranitev jednote. Deset let kasneje je v sklopu *SNPJ* delovalo

¹ To sta bila Emergency Quota Act iz leta 1921 in National Origins Act iz leta 1924.

² »Čas beži! – Na agitacijo za *Mladinski list*.« *Prosveta*, 4. 6. 1919, 131, 4.

dvainosemdeset aktivnih angleško poslujočih krožkov. Leta 1935 pa je članstvo društva *Pioneer* naraslo z začetnih petindvajset na petsto devetintrideset članov, med katerimi je bilo sto dvanajst otrok.³ Kmalu po ustanovitvi prvih angleško poslujočih društev se je pojavila zahteva, da bi imelo Jednotino glasilo *Prosveta* tedensko stran v angleščini. Do tega je prišlo konec leta 1925, vendar ne brez predhodnih živahnih razpravljanj tako v Jednotinih glasilih kot po društvih.⁴

Odpiranje *SNPJ* mlajšim silam je bilo postopno, a neizbežno. Nekateri daljnovidni člani so zgodaj opazili nujno čimvečjega vključevanja mladih. Tako že v prvi številki *Mladinskega lista–Juvenile* beremo, da je bil namen lista tudi pomagati pri ustanavljanju neodvisnih mladinskih krožkov, vendar je slednje dolgo časa ostalo le na papirju.⁵ Šele po enajsti redni konvenciji v Clevelandu maja 1937 so leta 1938 po slovenskih naselbinah začeli ustanavljati neodvisne *Juvenile Circles*. V okviru teh krožkov so se prirejale različne dejavnosti, kot so dramski, šiviljski in filatelistični krožki, organizirali so se pevski zbori, razne športne ekipe in šole slovenskega jezika. Ta društva so delovala avtonomno, čeprav je imelo vsako upravitelja iz vrst starejšega članstva.

Mladinski krožki in v prvi vrsti prav upravitelji so se soočali z vrsto težav. Nekatera društva so se spopadala z nizko udeležbo na rednih sestankih.⁶ Upravitelji mladinskih krožkov so se pritoževali nad pomanjkanjem vezi med krožki in tudi sodelovanje med društvi mlajših in starejših članov je bilo večkrat težavno.⁷ Krivci so bili seveda na obeh straneh: starejši člani so se pritoževali, da »mladina se nič ne briga za vprašanja, ki so nam bila pri srcu.« Mladina pa je govorila, kako »angleško-poslujoča društva ne dobijo tiste potrebne kooperacije od starejših članov in društvenih odbornikov.« (Vider 1939: 5) Marsikateremu starejšemu članu ni bilo po godu, da je *SNPJ* podpirala s finančnimi sredstvi športne dejavnosti mladinskih krožkov. (Molek 1938: 4) Vendar je prav gojenje športnih dejavnosti pripomoglo, da so se vezi okrepile in to ne samo znotraj posamičnega društva, ampak tudi med različnimi društvi, ki so tako lahko tekmovala med sabo. Koordinatorji pa so skušali navezati stike s starejšim članstvom predvsem tako, da so spodbujali prisotnost staršev na sestankih, prireditvah in

³ Mary Jugg Molek, *The Pioneer, a Record of Efforts and Achievements, of the Pioneer Lodge (1925-1935)*, 5 in 8.

⁴ Glej »Zapisnik osme redne konvencije *SNPJ*, v Waukeganu, Illinois, 14.–26. septembra 1925.« *Prosveta* 19. 9. 1925, 3-8; 24. 9., 1, 3-4 in »Razprava o angleškem glasilu *SNPJ*.« *Prosveta* 28. 10. 1925, 3; 4. 11., 3; 11. 11., 3; 18. 11., 3; 25. 11., 3, 6 ter *Mladinski list–Juvenile*, 1925, IV, 10, 305; 11, 336-7; 12, 369.

⁵ »Naš namen in cilj«, *Mladinski list–Juvenile*, 1922, I, 1, 4.

⁶ Na primer, pisma, objavljena v rubriki »Our Own Juvenile Circles of the S. N. P. J.« *Mladinski list–Juvenile*, 1939, XVIII, 1, 13 in 2, 13 (Circle 1, Walsenburg, Colo.); 1939, XVIII, 9, 23 in 12, 24 (Circle 13, Cleveland, O.); 1939, XVIII, 9, 25 (Circle 21, Sharon, Pa.); 1940, XIX, 1, 31 (Circle 20, Aguilar, Colo.); 1940, XIX, 7, 23 (Circle 26, Chicago, Ill.) in 1940, XIX, 10, 26 (Circle 25, Delagua, Colo.).

⁷ Glej pismo Fannie Milavec, *Mladinski list–Juvenile*, 1939, XVIII, 4, 24 in poročila upraviteljev glavnemu odboru. *SNPJ Juvenile Department, Reports of Juvenile Circles 1939-1941*, IHRC: *SNPJ*, folder 60.

razstavah. Sposobno in prizadevno vodstvo ter sodelovanje med mlajšim in starejšim članstvom sta bila pogoja za uspešen in dolgotrajen obstoj mladinskih krožkov.

Ob postopnem vključevanju mladih v Jednoto je bil *Mladinski list–Juvenile* pomembna vez med vodstvom organizacije in mladimi člani.⁸ Obenem je s svojo razširjenostjo ustvarjal pomembno kontaktno mrežo med različnimi člani po vsej Ameriki. Leta 1924 se je *Mladinski list–Juvenile* tiskal v 5.300 izvodih in vsaka družina je dobila po en izvod neglede na število otrok. Leta 1929 je bilo v Mladinskem oddelku 19.331 članov in naklada se je zvišala na 8.200 izvodov. V času gospodarske krize pa se je znižala za šeststo izvodov, saj je takrat tudi Jednota doživela občuten padec članstva.⁹ Šele z letom 1938 je Mladinski oddelek in z njim *Mladinski list–Juvenile* dobil nov zagon, saj se je enajsta redna konvencija ukvarjala tudi z vprašanjem, kako povečati mladinske vrste in kako pospešiti Jednotino delo med mladimi. List je tedaj postal glavni dejavnik pri pridobivanju mladih sil. Mladinska kampanja je bila leta 1939 izredno uspešna, saj je Jednoti prinesla 2.586 novih članov.¹⁰

Do leta 1938 se je revija delila na dva dela: prvi del je bil v slovenščini, drugi pa v angleščini. Odločitev za dvojezičen list je bila še posebno pomembna. Na eni strani se je revija odpirala tistim članom, ki slovenščine niso ali so jo težko razumeli, na drugi strani pa je ohranjala in vzpodbujala rabo slovenščine pri tistih, ki so jo doma prevzeli od staršev. Izdajanje izključno angleškega glasila pa bi lahko predstavljalo nevarnost ločitve med mlajšim in starejšim članstvom. V obeh delih revije so bile prve strani odmerjene literarnim prispevkom, ostale pa stalnim rubrikam in poljudnoznanstvenim člankom.

Začetki novega mladinskega glasila so bili skromni in enostavni. Prvi urednik lista, šestindvajsetletni Jakob Zupančič, je prvič opravljal to nalogo. Primanjkovalo mu je dopisnikov, predvsem pa izkušenih sodelavcev. Delal je doma, saj prvi urednik lista ni imel niti svojega urada. Do službe urednika je prišel povsem nepričakovano, saj v svojih spominih piše, da ni nikoli pomislil na tako službo, čeprav je v stari domovini napisal nekaj pesmi in igrice za dijaški list. (1972: 237) Zupančič se je zgledoval pri revijah priseljenjskih ustanov drugih narodnosti, na primer pri mesečniku *Svobodná škola*, ki ga je izdajala *Češka svobodomiselná šolska ustanova (Bohemian Freethinking School Society)* že od leta 1896 dalje. Reviji sta si bili podobni vsebinsko in oblikovno, čeprav so *Svobodno školo* tiskali izključno v češčini. Jakob Zupančič je občudoval sposobnost ohranjanja rodne jezika pri mlajših generacijah Nemcev in Čehov. Glavni razlog, da je njihov »tretji rod« popolnoma obvladal materinščino, je pripisoval veliki skrbi za mladino in velikemu vlaganju v zanje namenjeno časopisje.¹¹

⁸ Glej Majda Kodrič, »The Press as a Link Between the Leaders and the Rank and Life of an Ethnic Fraternal Organization: Handling the Situation of Second Generation Membership in the KSKJ's Organs.«

⁹ Konec leta 1937 je bilo v Mladinskem oddelku le 13.695 članov.

¹⁰ »Mladinska kampanja prinesla 2586 članov.« *Prosveta*, 18. 1. 1939, 1.

¹¹ »Osma redna konvencija *SNPJ*«, štirinajsta seja, 24. 9. 1925, 1 in 3 in »Zapisnik letnega zborovanja skupnega glavnega odbora *SNPJ*, ki se je vršilo v dneh 2., 3. in 5. februarja 1925«, 33.

Kljub skromnim začetkom je bilo zanimanje za list spodbudno, tako da je leta 1923 podvojil strani s šestnajst na dvaintrideset. Za revijo so se najbolj navduševali člani iz manj številnih naselbin, v katerih je *Mladinski list–Juvenile* predstavljal eno redkih vezi z ostalim svetom in s sovrstniki. Že na začetku je list imel rubriko z dopisi bralcev »Naš koticček«, ki je po eni strani uredniku omogočala pristen stik z bralci, po drugi strani pa je bila neposreden pokazatelj priljubljenosti lista. Leta 1924 je urednik prejemal za objavo okoli petdeset pisem mesečno.¹²

Zupančič se je zavzemal, da bi *Mladinski list–Juvenile* postal učitelj materinščine in priročnik pri učenju slovenskega pisnega jezika. Otroci priseljencev so slovensko bolj ali manj znali govoriti, pisanje in branje pa jim je šlo težko. Ohranjanje slovenskega jezika je bilo v prvi vrsti odvisno od družine same, Zupančičev namen je bil nuditi slovnico, ki bi olajšala delo staršev pri razlagi slovenskega jezika. Tako je na zadnjih straneh lista uvedel rubriko »Practical Slovenian Grammar« in jo z vztrajnostjo obdržal ves čas svojega urednikovanja. Zupančiča je julija 1926 nadomestil Andrej Kobal. Tudi on je postal odgovorni urednik mladinskega glasila nepričakovano. V svoji avtobiografiji *Svetovni popotnik pripoveduje* se spominja, kako je nekega dne v juniju prišel do njega glavni urednik *Prosvete*, Jože Zavertnik, in mu kratkoma lo dejal, da bo v bodoče on urejal *Mladinski list–Juvenile*.¹³

Kobal je želel slovensko kulturo čimbolj približati mladi publiki, zato jo je navoril v angleščini – jeziku, ki ga je najbolj uporabljala in tudi najboljše razumela. Tako piše v svojih spominih:

Med triletnim urejevanjem *Mladinskega lista* sem nešteto krat prejel prošnje od staršev, da bi jim za otroke preskrbel angleško knjigo o Sloveniji, spisano, če mogoče, za otroke ali pa v obeh jezikih, tako da bi pri razlaganju razumeli tudi starši. Odbor jednote sem pregovoril, da so odobrili naročilo precejšnje zaloge mladinskih knjig iz domovine, ali te niso bile prikladne za Ameriko. Skušal sem v mesečniku zadostiti potrebam z opisi Slovenije, njenih običajev in pisateljev. Čeprav vse skupaj ni moglo biti več kot kaplja v morje, se mi je dotično pisanje zdelo koristno. (Kobal 1975, I: 113)

Pod novim uredništvom je tako angleški del dobil nov zagon. Kobal je zaupal v moč slovenske literarne dediščine. S posredovanjem del iz slovenske literarne zakladnice je želel vzbuditi v mladih bralcih ponos in spoštovanje do slovenskih korenin. Kultura je bila po njegovem mnenju najpomembnejša sestavina nekega naroda. Slovenstvo je imel za odprt pojem, ki ni temeljil zgolj na jeziku. Spoznal je, da se slovenska etnična identiteta pri otrocih slovenskih priseljencev lahko uspešno veže na delovanje organizacije in njenih društev. Poleti 1928 je imel predavateljsko turnejo po slovenskih naselbinah po vsej Ameriki. V svojih spominih piše o tem, kako so ga

¹² »Zapisnik zborovanja glavnega izvršnega in nadzornega odbora, ki se je vršilo dne 30. in 31. julija 1924«, 36.

¹³ »Ni vprašal, če tako želim in če imam čas za dodatno odgovornost. [...] Urejeval sem *Mladinski list* do konca leta 1928. To delo mi je najbolj ugajalo, ker sem nemoteno od političnih zahtev nadaljeval v istem tonu in slogu kot Zupančičeva.« (Kobal 1975, I: 86)

v vseh naselbinah prosili, naj govori predvsem otrokom in v angleščini. (Kobal 1975, I: 112-3) Vsebina njegovih predavanj je bila raznolika: življenje in navade Slovencev v Evropi, slovenska kultura v primerjavi z ameriškim življenjem, slovenska zgodovina in literatura, slovensko družinsko življenje in slovenske organizacije v Ameriki.¹⁴ Mladi so v *Mladinski list–Juvenile* navdušeno poročali o srečanju z urednikom in o njegovih predavanjih.¹⁵ V *Mladinskem listu–Juvenile* je Kobal objavil tudi mnogo svojih izvirnih proznih in pesniških del. Snov je črpal iz dopisov bralcev in iz lastne izkušnje ter prikazoval predvsem svoje doživljaje med prvo svetovno vojno.

Mladinski list–Juvenile je znatno okrepil zbor sodelavcev, začeni s julijem 1929, ko je mesto glavnega urednika Jednotinih publikacij nastopil Ivan Molek. To funkcijo je ohranil celih petnajst let. Novo uredništvo so poleg Molka sestavljali še pomožni uredniki Louis Beniger, Anton Slabe in Anton Garden. Uredništvo je vedno več prostora dodeljevalo originalnim slovenskim in angleškim literarnim prispevkom, ki so jih pisali »domači« slovensko-ameriški sodelavci. Ti so dejansko pripomogli k priljubljenosti lista med mladim članstvom.¹⁶ Najprej se je okrepila slovenska stran lista s prispevki Katke Zupančič, Anne Praček Krasna in Ivana Jonteza. Za angleški del je od leta 1932 pisala Mary Jugg, kasneje pa še Louis Jartz, Milan Medvešek, Joseph Drasler, Ann K. Medvešek, Ernestine Jugg, Steven Kerro in Helen Ambrozich. Občasno so se z izvirnimi besedili oglašali Anne Golob, Frank Sodnikar, Anthony J. Klančar in Ann Kodelja.

Tudi dopisovalci *Mladinskega lista–Juvenile* podobno kot uredniki niso bili poklicni pisatelji in pesniki, ampak so se s to dejavnostjo skoraj vedno srečali slučajno. Spomini in članki nekaterih dopisovalcev potrjujejo pomen urednikov pri pridobivanju novih sodelavcev in spodbujanju k pisanju prispevkov. Urednikove pozitivne besede ob začetnih literarnih poskusih so v mnogih primerih utrdile zavest piscev in odločilno pripomogle, da so s pisanjem nadaljevali.¹⁷ Dopisovalci priseljenskih listov so bili tudi vsestranski kulturni delavci. Katka Zupančič je sodelovala pri čikaškem dramskem odseku Socialističnega kluba št. 1 *Jugoslovanske socialistične zveze* kot režiserka, suflerka in dramatičarka. V angleško poslujočem društvu *SNPJ Pioneer 559* je skupaj z Louisom Benigerjem od decembra 1930 vodila sobotno popoldansko šolo slovenskega jezika. Anna Praček Krasna je v letih 1931-32 imela po slovenskih

¹⁴ *Mladinski list–Juvenile*, »Beležke«, 1928, VII, 7, 206.

¹⁵ Na primer, pisma, objavljena v »Našem koticu – Chatter Corner«, *Mladinski list–Juvenile*, 1928, VII, 9, 284; 10, 300 in 319; 1929, VIII, 3, 94. Vendar je zaradi teh predavanj urednik Kobal prišel navzkriž z vodstvom *SNPJ*, saj so ga nekateri člani napadali, da njegova predavanja niso žela zadovoljivega zanimanja in so imela razmeroma nizko udeležbo. Očitali so mu, da je čas in še posebej denar Jednote zapravljal za svoje počitnice. (Zapisnik devete redne konvencije *SNPJ*, v Chicagu, Ill., 13.–25. maja 1929, 135-140)

¹⁶ Glej pisma *Mladinski list–Juvenile*, 1930, IX, 2, 29; 7, 206; 8, 238; 9, 270; 11, 335; 1931, X, 1, 14; 2, 44; 4, 112 in 126; 9, 269 in 270; 12, 376; 1934, XIII, 2, 48 in 64; 3, 89; 9, 288; 11, 349; 12, 364.

¹⁷ Ivan Jontez in Anna Praček Krasna na primer v svojih spominih govorita o Ivanu Molku kot o njunem učitelju oziroma starešini. (Krasna 1980: 147; Jontez 1936: 12)

društvih predavanja v sklopu *Jugoslovanske socialistične zveze*. Mary Jugg je v Chicagu v letih 1934-36 vodila otroško skupino Rdečih sokolov *Jugoslovanske socialistične zveze*. Ko so se leta 1938 ustanovljali neodvisni mladinski krožki, je bila neposredno soudeležena pri njihovem organiziranju. Med dopisovalkami sta bili tudi upraviteljici mladinskih krožkov, Ann K. Medvešek, ki je načelovala clevelandskemu Krožku 13, in Helen Ambrozich, ki je nadzorovala Krožek 18 iz mesta Milwaukee, Wisconsin. To dokazuje tesno povezanost med dejanskimi potrebami mlade publike in literarno produkcijo, ki jo je nudil *Mladinski list-Juvenile*. Dramska besedila, objavljena v *Mladinskem listu-Juvenile*, so največkrat imela prav ta namen: nuditi mladinskim krožkom igre za takojšnje uprizoritve. Dramske enodejanke so v list odpošiljali poleg Helen Ambrozich tudi Katka Zupančič, Mary Jugg in Louis Jartz.

Prvo obdobje Molkovega urednikovanja označuje gospodarska kriza. Ta se kaže v vsebinah prispevkov *Mladinskega lista-Juvenile*, kjer prevladuje realističen pristop, ki pa dobi pri posameznem avtorju samosvoj izraz. Katka Zupančič je za list pisala predvsem slovenske pesmi za otroke, za katere je značilna izredna sproščenost in igrivost pri prikazovanju otroškega sveta, tudi ko govori o sodobnem dogajanju. Čeprav avtorica otroštva nikoli ne interpretira kot brezskrben raj, zna izluščiti življenjskost in iskrenost otrok in ju uspešno pretvoriti v izrazno razsežnost svojih pesniških besedil. Njena poezija je enostavna, kljub temu pa se pesnica spretno izogiba direktne didaktičnosti. Pri nekaterih pesmih, izštevankah in otroških igrah se navezuje na ljudsko izročilo Bele krajine, od koder je bila doma.

Drugačen pristop ima Anna Praček Krasna. Njena dela imajo močan avtobiografski pečat: pesnica obuja spomin na svojo domovino, rodno Primorsko, preko impresij iz narave in spominov na osebe ter kraje. Mnoga njena besedila so politično angažirana, saj se Krasna ubada z vprašanjem Primorske pod italijansko zasedbo. O stari domovini je pisala tako v slovenščini kot v angleščini in tako bistveno prispevala k bližanju in poznavanju Slovenije med otroki slovenskih priseljencev. Drugi pomemben tematski sklop v besedilih Anne Praček Krasne so pesmi in zgodbe, ki prikazujejo življenja ljudi v revnih predelih ameriških mest v času gospodarske krize. Junaki njenih del niso samo slovenski priseljenci, ampak vsi prebivalci najnižjih slojev v ameriški družbi. Krasna občasno zavzame otroško perspektivo, a njeni junaki gledajo na svet okoli sebe vedno trezno in resno. Nekatere pesmi z družbeno kritično vsebino spadajo v proletarsko literaturo tridesetih let.

Mary Jugg dodaja pesmim s socialno tematiko še druge motive. Tako poudarja pomembnost pravilne izobrazbe in znanosti, ki bi morali biti na razpolago celotnemu človeštvu. Pesnica prehaja od obsodbe sistema na iskanje prvobitnih razlogov ustaljenosti družbenih razmer in zaključuje, da mora posameznik prevzeti bolj odgovoren odnos do družbe. Hkrati se preko osebne refleksije zaveda strahov in problemov, ki hromijo posameznika v trenutku, ko želi kaj spremeniti. Pesmi Mary Jugg se razlikujejo od sočasne poezije drugih dopisovalcev *Mladinskega lista-Juvenile* tudi iz formalnega vidika. Mnogo njenih pesmi je napisanih v prostem verzu, odlikuje jih slogovna dovršenost in izdelane prispodobе. Njeno uvajanje prostega verza v sloven-

sko-ameriško poezijo predstavlja pomembno odpiranje slovensko-ameriške književnosti vplivom širše ameriške poezije.

Proza Ivana Jonteza je realistično-naturalistično prikazovanje življenja slovenskih družin v Ameriki in v prejšnji domovini. Jontez se večkrat v slovenščini obrača na starše in želi s svojimi proznimi prispevki pomagati razrešiti nesporazume med priseljenci in njihovimi otroki. Ukvarja se s problemom pravilne vzgoje, ki mora sloneti predvsem na pogovoru med starši in otroki. Tudi proza Milana Medveška ne prinaša vsebinskih novosti, čeprav je na nekaterih mestih že opazen ameriški vpliv. Zgodbe, ki se dogajajo v stari domovini, vsebujejo pustolovske detajle, s katerimi avtor gradi napetost, in pogosto slonijo na dejanjih osamljenega, individualiziranega junaka, ki lahko računa le na lastne sposobnosti. V zgodbah, ki se odvijajo v novi domovini, pa Medvešek uvaja nove vsebine in se tako na primer ukvarja s problemom rasnih predsodkov in s problemom razširjenosti kajenja med mladimi.¹⁸ Tudi angleški prozni prispevki Josepha Draslerja prinašajo nove »ameriške« elemente: največkrat imajo pustolovsko vsebino, kjer so junaki mladoletni fantje, ki se nepričakovano znajdejo v težavah. Njegove zgodbe izražajo pristen stik z naravo in se v celoti dogajajo na ameriških tleh.

Z letom 1938 se literarni del *Mladinskega lista–Juvenile* postopoma spremeni. Mnogo več je otroških zgodb in pesmic, ki jih poleg Katke Zupančič prispevata tudi sestri Mary in Ernestine Jugg. V teh letih se s pesmimi oglašata tudi Steven Kerro, in sicer s povsem novimi motivi, ki dokazujejo, da je čas gospodarske stiske mimo. Kerro se v pesmih spominja svojega otroštva v času krize, a pomanjkanje ostaja le postranski detajl. Pesnik primerja obdobje veselega in brezskrbnega otroštva v revnih kolibah s sedanjim časom, ko se mora soočiti z novimi problemi odraslega človeka, ki išče svoj prostor v sodobni družbi.¹⁹ Po letu 1938 postaja *Mladinski list–Juvenile* vedno bolj glasilo novoustanovljenih mladinskih krožkov, dobi novo preobleko, kjer ni več razlikovanj med slovenskimi in angleškimi besedili, postane privlačnejši s številnimi rubrikami in nagradnimi vprašanji. Te rubrike so največkrat pripravljale upraviteljice krožkov, kar je ponoven dokaz neposrednega stika med listom in bralci.²⁰

Ustanovitev *Mladinskega lista–Juvenile* se je z leti izkazala kot najpomembnejša investicija za bližanje mladih k organizaciji *SNPJ* in tudi za pridobivanje novih članov. V tridesetih letih, ko je bil list na svojem vrhuncu, je prinašal izredno raznoliko vsebino in bil namenjen tako otrokom kot najstnikom, nekateri njegovi prispevki pa so bili literarno-že tako dovršeni, da so bili primerni tudi za starejšo publiko. Nje-

¹⁸ Na primer v zgodbah »Tudi zamorci so ljudje«, 1937, XVI, 3: 67-8 in »The Two Choices«, 1938, XVII, 10, 20.

¹⁹ Kot v pesmih »Be it Ever So«, 1939, XVIII, 5, 9; »Coal Tipple«, 1940, XIX, 2, 7; »Workmen, Grant My Wish«, 1939, XVIII, 9, 2; »A Sensitive Soul«, 1940, XIX, 6, 2.

²⁰ To so bile Ann K. Medvešek, ki je od leta 1939 urejevala rubriko iger in nasvetov za zabave »When We Play«, Marge Jeric, upraviteljica clevelandskega Krožka 38, je urejala rubriko »Let's Play Games« leta 1943, februarja 1944 pa je to rubriko nadomestil kotichek »Fun and Frolic«, ki ga je pripravljala Ann Spanemann, upraviteljica Krožka 26 iz Chicaga.

goví dopisovalci in uredniki so bili poznani med bralci ne samo kot pisatelji in pesniki, ampak tudi kot vsestranski kulturni delavci. Ključ njegovega uspeha je bil tako v njegovi povezovalni vlogi kot v prizadevnosti njegovih piscev. Revija je pokazala veliko prožnost, kar ji je omogočilo, da se je pod imenom *The Voice of Youth* ohranila do danes. *Mladinski list–Juvenile* je pripomogel k postopnemu vključevanju mladih v *SNPJ* in tako prispeval, da se je nadaljevala tista kulturna, združevalna razsežnost, ki je omogočila, da se je pri *SNPJ* ohranil občutek slovenske pripadnosti do današnjih dni.

LITERATURA

- Jontez, Ivan: »Po slovenskem literarnem klanecu v Ameriki.« *Prosveta* 1. 7. 1936: 12.
- Jugg, Mary Molek: *The Pioneer, a Record of Efforts and Achievements, of the Pioneer Lodge (1925-1935)*. Chicago: *SNPJ*, 1935.
- Juvenile Department, Reports of Juvenile Circles 1939-1941*. Arhivsko gradivo: *SNPJ*, folder 60. Minneapolis, IHRC
- Kobal, Andrej: »Mladina in *SNPJ*.« *Prosveta* 27. 3. 1929: 2.
- . *Svetovni popotnik pripoveduje I, II*. Gorica: Mohorjeva družba, 1975, 1976.
- Kodrič, Majda. »The Press as a Link Between the Leaders and the Rank and Life of an Ethnic Fraternal Organization: Handling the Situation of Second Generation Membership in the KSKJ's Organs.« *Dve Domovini–Two Homelands* 2-3 (1992): 195-207.
- Krasna, Anna Praček: *Moja Ameriška leta*. Koper: Lipa, 1980.
- Molek, Ivan: »Pogovor s temi in onimi – Zadeva naših mladih.« *Prosveta* 27. 4. 1938: 4.
- n.a. »Čas beži! – Na agitacijo za *Mladinski list*.« *Prosveta* 4. 6. 1919: 4.
- »Razprava o angleškem glasilu *SNPJ*.« *Prosveta* 28. 10. 1925: 3; 4. 11. 1925: 3; 11. 11. 1925: 3; 18. 11. 1925: 3; 25. 11. 1925: 3, 6.
- Vider, F. A.: »Mi in naša mladina.« *Prosveta* 1. 2. 1939: 5.
- »Zapisnik trimesečnega zborovanja glavnega izvršnega odbora *SNPJ*, ki se je vršilo 26., 27. julija 1922.« *SNPJ*, škatla 4, mapa 9, 1920-22. Tipkopis. Minneapolis: IHRC.
- »Zapisnik zborovanja glavnega izvršnega in nadzornega odbora, ki se je vršilo dne 30 in 31. julija 1924.« *SNPJ*, škatla 3, mapa 12, 1924-25. Tipkopis. Minneapolis: IHRC.
- »Zapisnik letnega zborovanja skupnega glavnega odbora *SNPJ*, ki se je vršilo v dneh 2., 3. in 5. februarja 1925.« *SNPJ*, škatla 3, mapa 12, 1924-25. Tipkopis. Minneapolis: IHRC.
- »Zapisnik osme redne konvencije *SNPJ*, v Waukeganu, Illinois 14.–26. septembra.« *Prosveta* 17. 9. 1925: 3; 18. 9. in 19. 9.: 1, 3-8; 21. 9., 22. 9.: 1 in 3, 23. 9.: 1, 3-

5; 24. 9.: 1, 3-4; 25. 9.: 1, 3-4; 26. 9.: 1, 3, 5, 6; 28. 9.: 1, 3-4; 29. 9.: 1, 3; 30. 9.: 1, 3, 5; 1. 10.: 3-6.

»Zapisnik devete redne konvencije SNPJ, v Chicagu, Ill., 13.–25. maja 1929.« *SNPJ*, škatla 27. Ljubljana: ZRC SAZU–Inštitut za slovensko izseljenstvo.

Zavertnik, Jože: *Ameriški Slovenci*. Chicago: Slovenska Narodna Podporna Jednota, 1925.

Zupan(čič), Jakob. »Pet pomembnih desetletij mojega življenja.« *Slovenski izseljenški koledar 1973*. Ljubljana: SIM, 1972. 452-53.

SUMMARY

CONCERN FOR THE SECOND GENERATION: THE CASE OF THE SNPJ – A CULTURAL INVESTMENT FOR THE MAINTENANCE OF THE SLOVENE IDENTITY IN THE UNITED STATES

This paper is about how one of the biggest Slovene mutual benefit societies, the SNPJ (Slovenska narodna podporna jednota–Slovene National Benefit Society) tried to involve the young members in its organization. This contribution concentrates especially on the early history of the SNPJ at the beginning of the twentieth century when the SNPJ faced, for the first time, the challenging task of how to attract the children of Slovene immigrants. The SNPJ started officially admitting juvenile members in 1913, but they were generally passive members, being usually enrolled by their parents when they were born. Soon the benefit society realized the importance of involving this younger generation in its activities not only as an insurance company, but also as a cultural center.

The first important move was the establishment of the monthly youth magazine Mladinski list–Juvenile which was first published in July 1922. The beginning was modest. The first editor was Jakob Zupančič who was followed in 1926 by Andrej Kobal. From 1929 to 1944 the magazine was edited by Ivan Molek. During Molek's editorship there was a particular variety of contributions to the paper. In fact there were many constant and long time contributors such as: Katka Zupančič, Anna Praček Krasna, Ivan Jontez, Mary Jugg, Milan Medvešek and others. It is interesting to notice that these were not only writers or poets but they were also teachers of the Slovene language, lecturers, managers of the local circles, conductors of choruses and directors of dramatic performances.

1938 is an important year because the Juvenile Circles started to be organized. The magazine Mladinski list–Juvenile assumed the important role of creating connections between the scattered youth clubs throughout the American territory. Elected or appointed adult members supervised these Juvenile Circles which were separated from the adult sections. The success of the Juvenile Circles depended very much on

the enterprising spirit of the managers. The difficulties and challenges they faced in their supervising work will also be considered.

SWEDISH ETHNICITY IN AMERICA

Ulf Beijbom

COBISS 1.02

Swedish immigrants in North America seem to fulfill most criteria for an ethnic group. They spoke the same language, were genetically relatively homogeneous, had more or less the same Protestant religion and the same social and cultural norms formed by the Swedish elementary school. They had never experienced the strong ethnic and political tensions which disturbed the harmony of so many continental European nations. As Nathan Glazier and Daniel Moynihan have pointed out, it is however also possible to say that the very same Swedish-American »subnation« consisted of segments of separate dialects, differences between state-church Lutherans, revivalists and »freethinkers,« urban and rural people, intellectuals and proletarians, etc. It is also worthwhile to question whether the many Swedish-speakers from Finland belonged to the Swedish-American immigrant group or constituted their own ethnic identity.

Ethnic consciousness and immigrant enclaves in 19th-century America were promoted by group migration, a relatively even sex distribution among the immigrants and their arrival in »fresh,« untouched immigration areas where a national group easily could develop its ethnic qualities. Exactly these prerequisites were at hand when the Swedes in the early 1850's started to settle the prairie land southeast of the Rock River's influx into the Mississippi in northern Illinois, or in the St. Croix River Valley of Minnesota. In these two cradles of rural Swedish-America the Swedes right from the start constituted the first major European immigrant group. The early immigration was dominated by families arriving in large parties from the same parishes and provinces in the old country. With few exceptions they were agrarians who had come to improve their situation in their old trade. Therefore their emigration became an exodus without return. This typical farm migration created the classic Swedish regions in the American Middle West, in Minnesota, Iowa, Nebraska, Illinois, etc. Here the popular image of the Swedish immigrant was formed.

The criteria that established rural Swedish-America were also present in the cities, which after the Civil War became America's strongest immigration magnets. In 1910, when the number of Swedish immigrants in the U.S. reached its peak, 665,000, no less than 61 % lived in urban areas, which means that, contrary to the popular image, the Swedes belonged to America's most urbanized immigration groups. Already in the 1850's and 1860's, so-called Swede Towns grew up in Chicago, Rockford, Ill., Minneapolis, and other cities. By far most important was Chicago's Swede Town where one out of ten Swedish immigrants lived from the end of the 1880's.

Migration traditions also focused on cities. People from the mining areas of Bergslagen preferred to emigrate to industrial centers like Worcester, Mass. People from the sawmill districts of Norrland often went to Duluth, Minn., or Tacoma, Wash. Recruitment areas for the emigration to Chicago can also be singled out if we study the church records of the oldest Swedish Chicago colony. As in the homestead areas, the immigrants to a city often arrived in family-centered groups, which had departed from the same parishes. It was therefore natural to try to find housing as close to one another as possible. This strengthened ethnic consciousness and created enclaves dominated by people from the same province and parish. The Swede Town became a strong national core, which generated new immigration by neighbors and friends of the pioneers. In spite of the foreign and unhealthy city milieu where only a Stockholmer could feel at home, the ethnic pull constantly drew new immigrants from agrarian Sweden. Our best example of the vital Swedish ethnicity in urban America is Chicago, where, due to the concentration of countrymen and the central location of an expanding labor market, many Swedish-American organizations and newspapers established their headquarters making Chicago »the capital of Swedish-America.«¹

When the melting pot theories were most highlighted, the city used to be regarded as an ideal locality for the immigrants' assimilation into American society. The most conspicuous way of assimilation is intermarriage. In the case of the Swedes in Chicago intermarriage was uncommon (6-10 % of married Swedish men) during the formative decades of the enclave, 1850-1880. The most important explanation for this is the huge immigration of Swedish females making the sex ratio of the colony almost even and creating an ideal situation for homogeneous marriages. Chicago's attraction for young girls is explained by its labor market where the demand for domestics, seamstresses, and other female occupations was constantly high. Such practical phenomena explain much of the ethnic stability in Chicago's Swede Town in the midst of »America's melting pot par preference.« It also makes it easier to understand how language, traditions and other ethnic fundamentals could be preserved, and why Chicago's Swede Town became the leading Swedish center in the U.S. The woman as an important force behind ethnicity can also be studied in less dramatic localities than Chicago. Under all circumstances, Swedish-American literature and other sources give ample evidence of the importance of the woman and the family for maintaining ethnicity among immigrants. The impression of ethnic persistence is also underlined by the study of the 1910 census report, according to which 72 % of 753,000 children of Swedish immigrants had both parents born in Sweden.²

¹ Ulf Beijbom, Swedes in Chicago. *A Demographic and Social Study of the 1846-1880 Immigration*. Växjö 1971, 11 f., Sture Lindmark, *Swedish America, 1914-1932. Studies in Ethnicity with Emphasis on Illinois and Minnesota*. Uppsala 1971, pp. 28, 30.

² *Reports of The Immigration Commission*. Vol 1. Reprint edition by Arno Press, Inc., New York

Organizations are crucial for establishing formal ethnicity on a higher level than the family and the workshop floor. Without organizations it is hard to imagine a network between thousands of ethnic cells scattered over an immense immigration area. Although the first ethnic organization was a secular club founded in 1836 in New York, the churches became the earliest and strongest generators of organized ethnicity among Swedish immigrants in the U.S. Congregations were founded very soon after the coming of the first immigrant groups, and after some years the different denominations formed their own national conferences, or synods, which united Swedish immigrants from coast to coast. From the 1850's, Lutheran congregations were established all over the Swedish immigration area. In 1860, they came together in the Augustana Synod, which, during its existence (to 1963) developed an impressive scope of religious, educational, cultural, and social activities, all labeled »Swedish Lutheran,« and open to interested countrymen (approximately 20 % of the Swedes belonged to the Augustana Synod).³

The secular societies and clubs were naturally rivals of the churches. The clubs were, however, long regarded as organizations for educated, well-to-do, white-collar city immigrants, and they were with few exceptions active in the city milieu. In the 1880s, the club program became more democratic and open to common blue-collar men. Instrumental for this development was the insurance program initiated by nation-wide societies like the Order of Svithiod, the Order of Vikings, and the Order of Vasa. These organizations had local chapters in almost every corner of Swedish-America. Their ethnic ambitions were as a whole as high as the Augustana congregations and were often even stronger in the areas of language and folklore. In spite of this, the clubs and others had difficulties recruiting the mass of immigrants. At the end of the Swedish immigration epoch ca. 7 % of the immigrants and their children seem to have belonged to a non-religious organization. At the same time ca. 25 % of the Swedes belonged to a Swedish congregation.⁴

The competition between religions and secular organizations was especially visible in the Swedish-American press, which became the scene of a constant intellectual struggle between church and club people. The debate focused on ethnic issues such as the future of the Swedish language, for or against Swedish schools, and the attitudes about Sweden and America. In most cases the conservative preservation

1970, pp. 821-838, Ulf Beijbom, *Swedes in Chicago*, pp. 119-121, Hans Norman, »Swedes in North America«. In Harald Runblom-Hans Norman, *From Sweden to America. A History of the Migration*. Uppsala 1976, pp. 228-290, particularly pp. 279-282, Robert E. Park, *Race and Culture*. Free Press Paperback 1964.

³ Ulf Beijbom, »Emigrantkyrkan som sociokulturell organisation«. In *Kyrkohistorisk årskrift* 1972, pp. 173-187, Sture Lindmark, *Swedish America*, pp. 28, 304-312, Edward R. Kantowicz, »Polish Chicago: Survival Through Solidarity«. In Melvin G. Holli, Peter d'A Jones (editors), *The Ethnic Frontier. Essays in the History of group Survival in Chicago and the Midwest*. Grand Rapids, Mich., 1977, pp. 179-209, particularly 189 f.

⁴ Ulf Beijbom, *Swedes in Chicago*, pp. 300 f., Ulf Beijbom, »Föreningslivet och svenskamerikanerna«. In *Utvandringen och Svensk-Amerika*. Göteborg 1986, pp. 138-164.

ideas were heralded by the church people and especially the Augustana group and its newspaper *Hemlandet*, while more Americanized views were voiced by the secular opinion moulders in the »liberal« press. The importance of ethnic leaders in articulating opinions and selling them to their countrymen – e.g. Johan Enander and T. N. Hasselquist – is reflected in the Swedish-American press.

For the majority of the Swedish immigrants the mother tongue stood out as the only possible means of communication. In Minneapolis and St. Paul, for instance, 17 % of the Swedes still used their native language after three decades in the U.S. (1921). In 1910, when Swedish-America »culminated,« 60 % of the Swedish immigrants and their children held on to their language as to only 39 % in 1930, when the immigration epoch was at its end. Marcus Lee Hansen's famous formula according to which the children of immigrants departed from the immigrant language may be reflected in the shrinking percentage between these two years. Both religious and secular organizations regarded the native language as the umbilical cord to the homeland culture. This was reflected in the impressive production of Swedish-language newspapers, magazines, and books, which culminated in 1915 after which the hyper-Americanism of World War I got the upper hand and threatened the position of immigrant literature. The press stands out as an especially powerful instrument of ethnicity, and the prominent ethnic leaders were therefore often journalists, or at least men of the written word.⁵ A filiopietistic literature was produced by authors and opinion moulders like Johan Enander and C. F. Peterson. Swedish-American filiopietism got its flavor both from Swedish history (New Sweden 1638-1655) and Lutheranism (Gustavus Adolphus, the protector of Lutheranism in Europe of the 17th century.) Parallel with its function as the medium of intellectual self-appreciation, the press also had the more practical role of informing about the situation in Sweden, as well as in the different parts of »Swedish-America.« The press became a link between the different immigrant enclaves in America, as well as between America and Sweden. But the press also had an assimilation-promoting function, giving the readers important information about America, its institutions and the American way of life. The final result of all these bridges to American culture became the reader's desire to, as much as possible, identify him- or herself with »our adopted country,« and to combine this Americanism with the best in the Swedish heritage.⁶

The practical side of ethnicity as reflected in everyday life is also discussed. Especially during the strained pioneer years it was necessary for countrymen to keep together and support one another. This was also the case during periods of disaster and stress, for instance, during the cholera epidemics of the 1850's, the »famine immigration« of impoverished Swedes 1869-1871, the time after the Chicago fire in

⁵ Sture Lindmark, *Swedish America*, pp. 104-109, 191-218. Ulf Beijbom, *Swedish in Chicago*, pp. 315-335, Ulf Beijbom, »The Swedish Press«. In Sally M. Miller, *The Ethnic Press in the United States*. Greenwood Press 1987.

⁶ Ulf Beijbom, »Clio i Svesk-Amerika«. In Lars-Göran Tedebrand (editor), *Historieforskning på nya vägar. Studier tillägnade Sten Carlsson*. Lund 1977, pp. 17-35.

1871 or the depression years of 1893 and 1929-1933. Practical ethnicity also flourished when the group felt itself threatened by other ethnics (the Italians in Chicago's Swede Town) or the hyper-Americanism during World War I.⁷

The most striking difference is the male dominated immigration in Australia. Most of the Swedes who landed there arrived as individuals (especially many sailors jumped ships) and often had no intention of remaining in a country they found too strange and forbidding. It is therefore almost impossible to find any Swedish settlement areas in Australia. Immigration mostly went to the big cities where the Swedes became isolated loners with few chances to congregate in their own churches, clubs or enclaves. Even the possibilities of cultivating grassroot contacts with countrymen were small. Organized ethnicity only sporadically appeared in the cities and then often in cooperation with other Scandinavians.

Ethnic persistence was especially weakened by the fact that the female element was extremely small (before 1921 only one out of ten Swedish immigrants in Australia was a woman.) The abnormal shortage of Swedish women made ethnic marriages almost impossible. Inter-marriage became the rule when a Swedish Australian married, but to a large extent he preferred to remain a bachelor (58 out of 100 Swedish men in New South Wales were unmarried in 1891.) If this alienated person married, his partner in most cases originated from the British Isles, which meant that British cultural orientation easily took over. To men of low education it became impossible to keep up the native language or native customs. The smoothest way was to become Anglicized as quickly as possible. Assimilation tendencies were strengthened by the immigrant's low social status and the official ignorance of non-British ethnicity. Unlike the situation in America the Swedes in Australia seem to have had little desire to persuade relatives and friends to come out after them. The letters sent home from Australia more often warned against emigration rather than depicting the country in the rosy colors of the typical »American letter.« Little »ethnic pull« is revealed when we study the source material on Swedish emigration to Australia. The observations from Australia strengthened the impression that ethnic consciousness and cooperation are a must for friction-free immigration.⁸

⁷ Ulf Beijbom, *Swedes in Chicago*, pp. 79-84, 245, Sture Lindmark, *Swedish America*, pp. 162-190, 240-243, 304-320.

⁸ Ulf Beijbom, »Swedish Ethnicity in Australia 1851-1930«. In Mark Garner-John S. Martin, *Australia: The Scandinavian Chapter 1788-1988*. Melbourne 1991.

POVZETEK

ŠVEDI V AMERIKI

Ulf Beijbom

Zdi se, da švedski izseljenci v Severni Ameriki izpolnjujejo večino kriterijev, ki določajo etnično skupino. Govorili so isti jezik, genetično so bili relativno homogeni, bili so več ali manj iste protestantske vere in se držali istih družbenih in kulturnih norm kot jim jih je oblikovala švedska osnovna šola. Nikoli niso doživljali močnih etničnih in političnih napetosti, kakršne so vznemirjale mnoge narode kontinentalne Evrope. Kot sta ugotavljala Nathan Glazier in Daniel Moynihan, je bil ta švedsko-ameriški »podnarod« skupek različnih dialektov, razlik znotraj državne Luteranske cerkve, preroditeljev in »svobodomislecev«, urbanih in podeželskih ljudi, intelektualcev, proletarcev itd.

Narodno zavest in nastajanje priseljskih enklav so v Ameriki v 19. stoletju pospeševale skupinske migracije, njihova relativno enakovredna zastopanost po spolu, in naselitev na »svežih«, nedotaknjenih priseljskih področjih, kjer je skupina zlahka razvila svoje etnične značilnosti. Natančno takšni predpogoji so bili dani Švedom, ki so se v začetku leta 1850 začeli naseljevati v preriji jugovzhodno od pritoka Rock Riverja v Missisipi v Severnem Illinoisu in v dolini reke St. Croix v Minnesoti. Med prvimi priseljenci so prevladovalе družine, ki so v velikem številu prihajale iz istih župnij in pokrajin matične domovine. Z nekaj izjemami so bili to poljedelci, ki so v Ameriko šli z namenom izboljšati svoj položaj. Tako je njihovo izseljevanje postalo eksodus brez povratkov. To tipično kmečko preseljevanje je ustvarilo klasične švedske regije na ameriškem Srednjem Zahodu, v Minnesoti, Iowi, Nebraski, Illinoisu itn. Tam se je izoblikovala splošna podoba švedskega priseljenca.

Kriteriji, ki so utrdili ruralno švedsko Ameriko, so bili prisotni tudi v mestih, ki so po Civilni Vojni postala najmočnejši ameriški priseljski magnet. V letu 1910, ko je število švedskih priseljencev v Ameriko doseglo vrhunec, 665.000 ljudi, je celih 61 % živelo v urbanih predelih, kar pomeni, da so Švede, v nasprotju s splošnim prepričanjem, bili najbolj urbanizirana ameriška priseljska populacija.

Organizacije so odločilne za utrjevanje formalne narodnostne pripadnosti na nivoju, višjem od družinskega in delovnega. Cerkve so bile prvi in najmočnejši generatorji organizirane narodne pripadnosti med švedskimi priseljenci v ZDA. Kmalu po prihodu prvih priseljskih skupin so ustanovili kongregacije in po nekaj letih so različne veroizpovedi ustanovile svoje lastne narodne konference ali sinode, ki so združevale švedske priseljence od obale do obale.

Posvetna združenja in društva so seveda bili tekmeči cerkvenim. Kakorkoli, društva so bila dolgo smatrana kot organizacije za izobražene, uspešne, uradnike, mestne priseljence, ki so bili, razen redkih izjem, aktivno udeleženi v mestnem miljeju. V 1880-ih so programi društev postali bolj demokratični in s tem odprti tudi za navadne

delavce. K takemu razvoju je pripomogel zavarovalni program, ki so ga vpeljale družbe širom države.

Tekmovalnost med cerkvenimi in posvetnimi organizacijami je postala še posebej opazna v švedsko-ameriškem tisku, ki je postal prizorišče nenehne intelektualne bitke med cerkvenimi in posvetnimi predstavniki. Debate so bile osredotočene na etnična vprašanja, na primer na prihodnost švedskega jezika, za in proti švedskim šolam, in na stališča do Švedske in Amerike.

Za večino švedskih priseljencev je bil materin jezik edino možno sredstvo komunikacije. V letu 1910, ko je »švedska Amerika« dosegla svoj vrh, je 60% švedskih priseljencev in njihovih otrok govorilo le švedščino, v letu 1930, ko se je končala priseljska epoha, pa le 39 %.

Obdelana je tudi praktična stran narodnostne pripadnosti, kakor se je odražala v vsakdanjem življenju. Posebej v težkih prvih letih je bilo njuno, da so priseljenci podpirali drug drugega v obdobjih nesreč in nadlog, kot na primer v času epidemije kolere v letu 1850, v času »druginjske imigracije« obubožanih Švedov v letih 1869-1871, v času po čikaškem požaru leta 1871 ali v času depresije v letih 1893 in 1929-1933. Občutek pripadnosti je zlasti bil močan, kadar se je skupina čutila ogroženo od ostali etničnih skupin (Italijani v čikaškem Švedskem mestu) ali od hiperamerikanizacije med drugo svetovno vojno.

SLOVENSKA KULTURA V JUŽNI AMERIKI PO OSAMOSVOJITVI SLOVENIJE

Zvone Žigon

COBISS 1.02

UVOD

Kulturno ustvarjanje slovenskih izseljencev v Južni Ameriki sta v zadnjem desetletju nedvomno zaznamovala nastanek neodvisne države Slovenije in prehod iz enostrankarskega, ideološko determiniranega sistema, v politični sistem parlamentarne demokracije. Način, cilji in vloga kulturnega delovanja so dobili drugačne perspektive. V primeru držav, v katerih je slovenskih izseljencev razmeroma malo, je nastanek samostojne Slovenije povzročil bodisi okrepljeno kulturno dejavnost (predvsem na ravni društev) bodisi celo ustanovitev novih društev. V Argentini, kjer živi največ oseb slovenskega porekla in kjer je tudi največ slovenskih društev in drugih ustanov, je prišlo do novega modela kulturnega delovanja, ki v zelo veliki meri vsebuje sodelovanje z matično domovino.

Neodvisnost je sprožila predvsem oživljanje dokaj zamegljene etnične identitete pri potomcih predvojnih izseljencev, ki so se pogosto identificirali z nedoločljivim »jugoslovanstvom«, saj jim politično-geografska ureditev nekdanje skupne države ni bila razumljiva. Za povojno slovensko politično emigracijo (SPE) v Argentini pa tudi drugod je bil ta dogodek prelomnega pomena v drugačnem smislu, saj je bila ta skupnost v preteklosti ne le politično, ampak tudi kulturno »odrezana« od izvorne domovine. Matična domovina jo je večji del povojnega obdobja ignorirala, po drugi strani pa je bila tudi sama SPE v največji meri nezaupljiva do v zadnjem času pogostejših pobud za sodelovanje s slovenske strani. Sodelovanje se je dokončno vzpostavilo prav v zadnjem desetletju 20. stoletja. V Argentini so se vrstili številni kulturni obiski iz Slovenije, pa tudi obratno, saj je kulturno življenje predvsem v Argentini ohranilo visoko kakovostno in tudi kvantitativno raven.

Zgolj pregled kulturno-umetniške dejavnosti izseljencev v Južni Ameriki v zadnjem desetletju bi izzvenel v prazno, bil bi brez podlage, če ne bi vsaj v nekaterih primerih sproti nekoliko pobrskali tudi po zelo bogati preteklosti. O kulturni dejavnosti slovenskih izseljencev v Južni Ameriki v predvojnem času in te širše skupine v novejšem obdobju je bilo opravljenih že nekaj raziskav. Povzamemo lahko, da je bila kljub izrazito razpršeni in neorganizirani poselitvi, razmeroma nizki izobrazbeni in socialni ravni ter neugodnim gospodarskim in kulturnopolitičnim razmeram relativno dobro kulturno organizirana in narodno zavedna.

Slovenci, ki so se konec 19. stoletja naselili v Braziliji in na argentinsko-paragvajski meji ter v argentinskih provincah Entre Rios in Santa Fe, se niso organizirali v

društvih ali drugih oblikah narodnokulturnega delovanja. O prvi tovrstni aktivnosti lahko govorimo v zvezi z *Jugoslovensko narodno odbrano* v Argentini, v kateri so kulturnopolitično delovali izobraženi slovenski posamezniki. Zagotovo pa je nova doba nastopila z množičnim izseljevanjem Slovencev v Južno Ameriko v obdobju med svetovnimi vojnami, ko naj bi jih po približkih različnih raziskovalcev na to celino prišlo okoli 30.000. Ustvarile so se skupnosti v Argentini, Braziliji in Urugvaju ter organizirale šolstvo, tisk ter versko in kulturno življenje. Delovanje teh večinoma primorskih skupnosti je bilo usmerjeno izrazito protifašistično. Med zvrstmi kulturnega delovanja največkrat zasledimo zborovsko glasbo ter dramske krožke, posebej pa velja omeniti arhitekturo, v kateri je najvidnejši predstavnik gotovo Tržačan Viktor Sulčič, delujoč v glavnem v Buenos Airesu. V luči besedila je potrebno posebej izpostaviti delovanje buenosaireškega društva Triglav. Kljub pretežno športno zasnovanemu velikemu klubu (4.600 m²) je v tej skupnosti (še) živo tudi kulturno delovanje. V klubu je prišlo do oživitve v obdobju od 1991 do 1994, ko je praznoval 20-letnico delovanja. Sicer prevladujejo predvsem gostovanja iz Slovenije, likovne razstave ipd.

Povojna emigracija je bila ves čas, še v obdobju organiziranja v begunskih taboriščih v Avstriji in Italiji, zelo močno in trdno organizirana, predvsem na področju šolstva, kulture in verskega življenja. V krajevnih domovih v Buenos Airesu ter v Barilochah, Mendoza, Cordobi in Miramaru so nastale številne pevske, folklorne, recitatorske in celo gledališke zasedbe. Med najbolj znanimi je slovenska kulturniška ustanova v Argentini, ki je zaslovela predvsem po svoji založniški dejavnosti, 'Slovenska kulturna akcija'. Tudi danes je njeno delovanje razvejano, saj je močno angažirana pri organizaciji likovnih razstav, literarnih in debatnih večerov itd. Tako rekoč vsi vidnejši kulturni ustvarjalci v Argentini so tudi člani SKA, njeno članstvo pa zajema kulturne ustvarjalce po vsem svetu, v zamejstvu in v sami Sloveniji. Dejavnosti so številne in na izrazito visoki kulturni ravni. SKA je doslej izdala že blizu 200 knjig, poleg tega pa izdaja revijo *Meddobje/Entresiglos* ter informativni list *Glas SKA*. Ta najpomembnejša kulturna ustanova v izseljenstvu letos (2001) praznuje 45 let delovanja.

FOLKLORA

V Južni Ameriki je glede folklornih plesov v zadnjem desetletju pobuda na strani politične emigracije v Argentini. Ta ima tako kar osem rednih ali priložnostnih folklornih skupin.

Slovenski dom 'Carapachay' v Buenos Airesu ima folklorno skupino Maribor. Deluje od leta 1994, vodi pa jo Ani Resnik. Predstavljajo slovenske plesе iz vseh pokrajin in imajo tudi več noš (gorenjskih, dolenskih, štajerskih, prekmurskih in belokranjskih). Predstavljajo se s stojnico, okrašeno v slovenskem stilu v obliki alpske kočice, ki so jo naredili sami. V njej prodajajo slovenske spominke in hrano ter nudijo

informacije o Slovencih in o Sloveniji nasploh. Plešejo med Argentinci in veliko tudi med Slovenci ter sodelujejo pri prireditvah v slovenskem domu. Skupina šteje osem do deset plesalk in plesalcev. Niso še ni nastopali v Sloveniji, čeprav je to želja vseh. Slovenski dom 'San Justo' nima redne folklorne skupine, pač pa se skupina mladih zbere ob mladinskem dnevu ali obletnici doma, ko pripravijo katerega od plesov. Ta dom je imel včasih zelo kvalitetno skupino. Enako velja za slovenski dom 'San Martin' in za 'Slomškov dom'; oba sta v Buenos Airesu. Slovenski dom v t. i. Slovenski vasi v Lanusu, Buenos Aires, ima folklorno skupino, ki obstaja že 30 let. Vodi jo Bogo Rozina. Skupina, ki šteje približno 20 članov, še ni bila v Sloveniji. Največ nastopajo po argentinskih šolah, klubih upokojencev ter med Slovenci. Folklorna skupina iz Slovenske pristave (Buenos Aires) deluje od leta 1989. Vodi jo Argentinec Hector Arico, šteje pa 30 članov. Skupina je bila leta 1995 na turneji po Sloveniji v organizaciji Izseljenskega društva Slovenija v svetu. Sicer nastopajo med Argentinci, na raznih srečanjih in med Slovenci. V kraju Mendoza (1200 km od Buenos Airesa) deluje folklorna skupina z 12 do 16 člani. Vodi jo Angelca Šmon. Skupina je razdeljena na tri dele. Prva je bila v Sloveniji leta 1997, druga leta 1999, tretja pa obisk v Sloveniji še načrtuje. Tudi v tem primeru ne gre za redno folklorno skupino, saj se predstavljajo samo ob izrednih priložnostih kot denimo Fiesta de la Vendimia (praznik trgatve), v glavnem pa nastopajo za Slovence. V kraju Bariloche (800 km južno od Mendoze) deluje folklorna skupina, ki je nastala leta 1994, vodi pa jo Argentinka Lili Taggiano. Skupina šteje 30 članov. Mlade plesalke in plesalci imajo po nekaj nastopov na leto, v glavnem na praznik Fiesta de Colectividades (praznik narodnih skupnosti) julija ter na nekaterih drugih prireditvah. Folklorno skupino imajo tudi večinoma primorski izseljenci predvojne emigracije v Rosariu, drugem največjem mestu v Argentini. V kraju, ki leži okoli 300 km od Buenos Airesa, se je v medvojnem času naselilo do 1.000 Slovencev. Društvo Triglav je po drugi svetovni vojni postalo »jugoslovansko«, po osamosvojitvi pa je spet postalo slovensko in si zdaj deli prostore s hrvaškim društvom. Pred tremi leti je na pobudo in pod vodstvom Cecilije Salazar Novak nastala mladinska folklorna skupina Mavrica, ki šteje 14 članov. Deluje pa še skupina starejših plesalcev Vesel slovenski duh, v kateri pleše 20 plesalk in plesalcev, in sicer kot samostojna slovenska skupina šele od leta 1995, saj so prej nastopali skupaj s Hrvati. Skupini nastopata med Argentinci in Slovenci, nameravajo pa tudi na turnejo po Sloveniji.¹

Pristojne slovenske vladne in nevladne ustanove z veseljem podpirajo kulturna gostovanja iz izseljenstva v domovini, vendar pa zaradi hude krize v Argentini in nezadostnih sredstev v Sloveniji kulturne in druge skupine ne zmorejo velikega breмена. Mnoga gostovanja v Sloveniji, ki so sicer življenjskega pomena za udeležence, se tako pogosto prelagajo iz leta v leto.

¹ Za informacije v zvezi s folklorno dejavnostjo v Argentini se zahvaljujem Marjani Pirc iz Buenos Airesa.

ZBOROVSKO PETJE

Pojem zborovskega petja je med slovenskimi izseljenci v Argentini in Južni Ameriki gotovo 'Slovenski pevski zbor Gallus' iz Buenos Airesa, ki ga je leta 1948 ustanovil dr. Julij Savelli.² Zbor je pel pri bogoslužnih opravilih, cerkvenih prireditvah in obredih, pri birmah, porokah, ob obiskih slovenskih škofov, na pomembnejših prireditvah slovenske politične emigracije.³ Notne zapise so pevke in pevci prinesli s seboj iz taborišč v Italiji in Avstriji, nekatere pa so zapisali po spominu. Sodelovali so tudi pri nekaterih pomembnih argentinskih prireditvah, kot npr. leta 1959 pred predsednikom Frondizijem. Leta 1991 je zbor gostoval v Sloveniji, kamor ga je povabil ljubljanski župan Jože Strgar. Koncert v nabito polni Gallusovi dvorani Cankarjevega doma v Ljubljani je bil uspešen in odmeven, predvsem pa je vseboval ogromno simbolike, saj je velika večina pevcev videla Slovenijo prvič ali prvič po 45 letih. Gallus je nastopil še v slovenskem domu v Parizu, na Brezjah, v Kranju, Celju, Kopru, Mariboru, Murski Soboti, Rogaški Slatini, Mengšu, na Bledu, v Ledincih, Velikovcu, Selah nad Borovljami, pri Gospe Sveti (avstrijska Koroška), Novi Gorici, Gorici (Italija), Novem mestu, na komemoraciji v Teharjah; v studiu RTV Slovenija so posneli kaseto Bodi zdrava, domovina. Istega leta je nastopil v buenosaireški katedrali na slovesnosti ob slovenski osamosvojitvi. Leta 1992 je Gallus koncertiral v društvu primorskih Slovencev Triglav, leta 1993 pa v prekmurskem društvu Bernal, kar pomeni pomembno dejanje premoščanja dolgoletnega prepada med predvojno in povojno emigracijo. Dr. Savelli je vodstvo zbora leta 1984 prepustil hčerki Anki Savelli Gaser. Leta 1991 je še spremljal zbor na gostovanju v Ljubljani, naslednje leto je v Sloveniji prejel najvišje cerkveno odličje sv. Cirila in Metoda za zaslužno delo na področju cerkvene glasbe, leta 1993 pa je umrl. Anka Savelli Gaser je v zboru delovala kot pevka, pianistka in korepetitorka že od konca 50. let. Na slavnostnem koncertu ob 50-letnici delovanja je zbor štel 41⁴ pevk in pevcev, sicer pa se jih je v 50 letih v zboru zvrstilo več kot 330.

Ob »odraslem« Gallusu so delovali še 'Mladinski' in 'Otroški pevski zbor Gallus'.

Pomembnejši nastopi zunaj povojne izseljenske skupnosti od leta 1991 dalje:

- v buenosaireški katedrali na slovesnosti ob slovenski osamosvojitvi (1991),
- koncert v Instituto Nacional de Antropologia (Secretaria de Cultura) (1991),

² Dr. Savelli je bil rojen leta 1912 v Čelebiću ob bosansko-črnogorski meji, kjer je bil njegov oče vojaški poštar. Po preselitvi v Slovenijo se je šolal v Celju in Ljubljani, kjer je diplomiral in doktoriral iz prava. Pel je pri različnih pevskih zborih, med drugim tudi pri Akademskem pevskem zboru pod vodstvom Franceta Marolta. Dve leti je vodil Akademski cerkveni pevski zbor (v: Zlati jubilej – SPZ Gallus, Argentina).

³ »... Zato so bili pevci in pevovodje med nami vedno cenjeni. Še v posebni meri se je izkazalo to ob veliki preskušnji begunstva in neprostovoljnega izseljenstva. Zbori so zaživelci v razmerah, ko naša skupnost ni premogla drugega kot ljudi dobre volje (M. Kremžar, 1998, v: Zlati jubilej – SPZ Gallus, Argentina).«

⁴ Slovenska hiša, Buenos Aires, 7. 8. 1999.

- dnevi slovenske kulture (1992),
- koncert v primorskem društvu Triglav (1992),
- skupni koncert z zborom Gallus z avstrijske Koroške ter zborom Lorenzo Perosi v Ituzaiingu (1992),
- nastop na obletnici prekmurskega slovenskega društva v Bernalu (1992),
- slovesna pontifikalna maša v S. M. S. Barat (1995),
- trikratna izvedba Brahmsovega Nemškega requiema s sodelovanjem zbora Lorenzo Perosi in simfoničnega orkestra buenosaireške policije (1996).

Po pripovedovanju zborovodkinje Anke Savelli Gaser se je zbor po 50-letnici znašel v hujši krizi, predvsem zaradi pomanjkanja pevcev v nekaterih glasovih in zaradi pomanjkanja časa za redno obiskovanje vaj, povezanega z naraščajočo gospodarsko krizo v Argentini. Ob zadnjem pogovoru z zborovodkinjo avgusta 2000 je bilo stanje boljše.

Kakovostno se je v zadnjih letih Gallusu približal in ga morda tudi prekosil 'Mladinski pevski zbor San Justo' iz buenosaireške četrti San Justo. Vodi ga mlada dirigentka Andrejka Selan Vomberger. Zbor je jeseni 1999 opravil vrsto zelo odmevnih koncertov po Sloveniji in v zamejstvu.

V Sloveniji je sredi 90. let gostoval tudi 'Slovenski pevski zbor' iz Mendoze, ki ga že nekaj let vodijo argentinski zborovodje. Zanimiv je primer nekajletnega dirigenta Fernanda Mejiasa, ki se je poročil s hčerko slovenskih izseljencev, zdaj pa oba živita v Sloveniji in Mejias poje pri priznanem slovenskem zboru Ave. Pred kratkim se je v Mendozi oblikovala še vokalno-inštrumentalna zasedba petih mladih potomcev slovenskih izseljencev Los xxx, ki v argentinskih narodnih nošah igra na slovenske frajtonarice in prepeva slovenske in argentinske narodne in popularne ponarodele skladbe. Skupina je že gostovala pri rojakih v Buenos Airesu pa tudi v Severni Ameriki.

Letos je v Sloveniji koncertiral kakovosten otroško-mladinski oktet 'Bariloški vrabčki', v katerem prepevajo dečki in deklice, pripadniki že III. generacije Slovencev v argentinskem mestu Bariloche. Vodi ga v Argentini priznana zborovodkinja Lučka Kralj-Jerman, ki je s svojim argentinskim mladinskim zborom nastopala po vsej Argentini in tudi v Evropi.⁵ Zdaj poleg Bariloških vrabčkov vodi tudi mešani pevski zbor. Mlade pevke in pevci tekoče govorijo slovensko. Pevskih zborov in drugih skupin je seveda še več, naštetih so zgolj najvidnejši v zadnjem desetletju.

V okviru glasbene vokalne umetnosti ne smemo pozabiti narodnokulturne vloge številnih vrhunskih pevka in pevcev – solistov. Marko-Marcos Bajuk, Marko-Marcos Fink, Barbara in Bernarda Fink, Janez-Juan Vasle, Ivan Arnšek so v Argentini vzgojeni solopevci, ki zdaj živijo in umetniško ustvarjajo v Sloveniji. V znamenitem Teatru Colon v Buenos Airesu pa delujejo Ani Rode, Luka Debevec in še drugi. Njihova gostovanja v Argentini oziroma Sloveniji in drugod vedno predstavljajo ne le umetniški dosežek, ampak svojevrstno dejanje povezovanja dveh kultur. Glasbeno-zbo-

⁵ Sloviti mladinski zbor Niños y jóvenes cantores de Bariloche zdaj vodi prav tako Slovenec, Andrej Jan.

rovsko je (bila) dejavna tudi predvojna primorska emigracija, pri čemer ne moremo mimo prizadevanj zborovodje in skladatelja Cirila Krena, enega dejavnejših članov slovenske skupnosti v društvu Triglav v Buenos Airesu.

MEDIJI

O tiskanih medijih je v različnih razpravah napisanega ogromno, predvsem ko gre za publikacije, natisnjene v Argentini. Tudi v tej razpravi so povzete, zato naj se na tem mestu omejim na nekatere druge države. V Venezueli je dolgo izhajal list *Življenje* Slovenskega društva sv. Cirila in Metoda, ki ga je urejal tamkajšnji duhovnik Janez Grilc. Po njegovi smrti (1997) je sicer zazevala praznina, vendar se njegovo vlogo trudi nadaljevati Slovenka Tončka Brundula, ki je že leta 1998 izdala novo številko. Novonastala (1991) Zveza Slovencev Brazilije občasno izdaja glasilo *Novice pod slovensko lipo*, ki ga v Sao Paulu ureja Peter Slavec. Bolj ali manj redna glasila izdaja tudi večina drugih slovenskih društev.

Številnih pisateljev na tem mestu ne gre naštevati, saj o tem dokaj podrobno beremo v delu Slovenska izseljenska književnost – Južna Amerika, pa vendar naj v luči pisanja o vlogi izseljenskih kulturnikov v emigrantski – večinski in matični kulturi opozorim na vsaj dve imeni: Prešernovega nagrajenca Zorka Simčiča in nekdanjega predsednika SKA, zdaj pa direktorja Radia Slovenija Andreja Rota.

V Južni Ameriki deluje pet slovenskih radijskih oddaj:

1. 'Okence v Slovenijo' je oddaja, ki je nasledila Slovenski kotichek pod ustanoviteljstvom in uredništvom pokojnega Alberta Čuka. Na sporedu je ob sobotah in je najbolj poslušana slovenska radijska oddaja tudi med argentinskim poslušalstvom. Ime je spremenila po Čukovi smrti. Urednica je Ana Ličen. Poleg vseh informacij iz življenja slovenske skupnosti v Argentini in iz Slovenije poslušalci lahko prisluhnejo slovenski glasbi, odlomkom iz slovenske literarne ustvarjalnosti pa tudi čedalje bolj številnim gostom iz domovine.
2. 'Slovenski kotichek' sponzorira, oblikuje in vodi ob pomoči sodelavcev iz San Justa Mario Bogataj. Ta je po smrti urednika Alberta Čuka in odpovedi sodelovanja njegovih sorodnikov s sodelavci radijske oddaje v četrti San Justo ustanovil lastno oddajo in prevzel staro ime. Oddaja je bila doslej na sporedu vsak večer, razen sobot in nedelj. Prinaša slovensko glasbo in informacije o turističnih destinacijah v Sloveniji ter sveže novice iz domovine z internetnih strani. Ker je obremenitev prehuda, se je urednik odločil število oddaj bistveno zmanjšati, zato pa se intenzivno pripravlja na zagon rednih oddaj na kabelski televiziji.
3. 'Slovenija, moja ljubezen...' je nedeljska dopoldanska radijska oddaja v buenosaireškem primestnem naselju Bernal, kjer imajo svoje društvo prekmurski in deloma primorski izseljenci. Urednik in voditelj je Eduardo Kovačič. Poteka izključno v španščini, prinaša pa slovensko glasbo in informacije o Sloveniji.

4. 'Radio San Martin' je nova oddaja, ki so jo pred kratkim začeli oblikovati večinoma pripadniki druge generacije Slovencev v buenosaireški četrti San Martin. Namen oddaje je poslušalcem ponuditi vsebine, sprejemljivejše za mlajše generacije, predvsem šport.
4. 'Slovenska radijska oddaja v Montevideu' poteka v španščini, poslušajo pa jo tam živeči prekmurski in deloma tudi primorski predvojni izseljenci oziroma njihovi potomci.

Opazimo lahko veliko, morda preveliko število radijskih oddaj na razmeroma majhnem geografskem območju, kar se zdi izrazito neracionalno, predvsem v luči financiranja s strani sponzorjev in tudi slovenske države. Pričakovati je torej spremembe, saj taka nestrukturata sama po sebi ne more zdržati daljše obdobje. Slovenija je po drugi strani zainteresirana za ohranjanje izjemno pomembne medijske dejavnosti, zato jo po svojih možnostih podpira. Oblika podpore so tudi seminarji za novinarke in novinarje v slovenskih medijih v izseljenstvu. Tako strokovno srečanje se je končalo pred dobrim tednom dni v Ljubljani (3. do 8. septembra 2001).

NEKAJ UGOTOVITEV O KULTURNEM DELOVANJU SLOVENSkih ROJAKOV V JUŽNI AMERIKI

1. Kulturna dejavnost je neenakomerno porazdeljena, od hiperaktivnosti pri buenosaireški politični emigraciji do skoraj popolne kulturne asimiliranosti in v tem smislu kulturnoumetniške nedejavnosti v nekaterih državah. Vzrok je seveda v razlikah vzroka izselitve od doma, izobrazbeni in starostni strukturi posamezne skupnosti, načinu poselitve, stikih z domovino itd.
2. Pri Slovencih v Južni Ameriki, predvsem v Argentini, lahko opazimo, da kultura lahko deluje kot združevalni dejavnik. Prav na področju kulture je namreč prišlo do prvih neposrednih srečanj in sodelovanja med predvojnimi in povojnimi emigranti.
3. Vloga slovenske kulture v večinski družbi je bila razmeroma majhna, predvsem pri politični emigraciji, in sicer zaradi izoliranosti. Prelomnico pomeni leto 1991, ko so »predvojni« in »povojni« Slovenci skupno nastopili na protestnih manifestacijah za osamosvojitvev in mednarodno priznanje Slovenije, sodelovanje pa se nadaljuje predvsem v obliki kulturnih gostovanj.
4. Ugotovimo lahko, da je slovenska izseljenska kultura čedalje bolj navzoča tudi v matični domovini. Vrstijo se ne le turneje slovenskih skupin v izseljenstvu, ampak tudi obratno, vedno več je gostovanj pevskih zborov in skupin, likovnikov itd. v Sloveniji.
5. Pri tem je treba omeniti, da pristojne slovenske vladne in nevladne ustanove z veseljem podpirajo predvsem kulturna gostovanja iz izseljenstva v domovini, vendar pa zaradi hude krize v Argentini in nezadostnih sredstev v Sloveniji mnoge kultur-

ne in druge skupine ne zmorejo velikega bremena. Mnoga gostovanja v Sloveniji, ki so sicer na nek način življenjskega pomena za udeležence, se tako zaradi delovne preobremenjenosti sodelujočih, nato pa še zaradi pomanjkanja denarja, pogosto prelagajo iz leta v leto.

6. Tendenca kulturnega sodelovanja z matično domovino in obenem znotraj večinske kulture je pravilna in edina možna alternativa samoizoliranemu introvertiranemu delovanju.

Ob prenehanju dotoka novih izseljencev je upočasnitev procesa kulturne asimilacije mogoča le tako, da ima posamezna izseljenska skupnost čimbolj žive, dejavne stike z matično domovino, pa tudi, da je dejavna v lastnem širšem družbenem okolju.

Tako se krepi njena kulturna oziroma etnična samozavest.

LITERATURA

Irene Mislej. 1995. Kulturna zgodovina Slovencev v Južni Ameriki. V: Irene Mislej (ur.): *Kulturno ustvarjanje Slovencev v Južni Ameriki*. Razprave FF, Ljubljana, str. 15-21.

Zlati jubilej SPZ Gallus – Argentina – Ob petdesetletnici. 1999. SPZ Gallus, Buenos Aires.

Glas Slovenske kulturne akcije, 1994-2000.

Oskar, Molek. 2001. Rokopis.

SUMMARY

SLOVENIAN CULTURE IN SOUTH AMERICA AFTER THE ATTAINMENT OF INDEPENDENCE OF SLOVENIA

Zvone Žigon

The cultural creativity of Slovenian emigrants in South America in the previous decade was certainly denoted by the independent state of Slovenia and by its transition from the one-party, ideologically determined system to the political system of parliamentary democracy. The manner, the goals and the role of cultural activity were given different perspectives. In the case of states where there are not many Slovenian emigrants the coming into existence of the independent Slovenia caused either a reinforced cultural activity (above all on the level of societies) or even foundation of new societies. In Argentina where the most persons of Slovenian origin live and whe-

re there are the most Slovenian societies and other institutions, a new model of cultural activity arose, which contains in a great extent cooperation with the homeland.

The independence triggered above all a revival and a clarification of the blurred Slovenian ethnic identity within the descendants of the pre-war emigrants. For the after-war Slovenian political emigration (SPE) in Argentina and elsewhere the event was of crucial significance in a different sense as that community has been in the past not only politically but as well culturally »cut«, (self)isolated from the native country. Cooperation was finally established just in the last decade of the 20th century. Numerous cultural visits from Slovenia to Argentina followed, and inversely too, as the cultural life in Argentina preserved a high qualitative and as well quantitative level. The proper Slovenian government and non-government institutions support with pleasure the cultural tours from emigration in Slovenia but because of a severe crisis in Argentina and deficiency of financial means in Slovenia all cultural groups cannot manage the heavy burden. Many tours in Slovenia that are vital for the participants, are thus being postponed from year to year

FILOZOFSKO DELO PROF. MILANA KOMARJA. PREGLED OB OSEMDESETLETNICI

Matija Ogrin

COBISS 1.01

Milan Komar (roj. 4. 6. 1921) je slovenski zdomski filozof, ki od l. 1948 živi v Buenos Airesu. Čeprav pozna slovenska zdomska kultura velike ustvarjalne dosežke, se vendar zdi, da ima filozof in zgodovinar filozofije Milan Komar v nji posebno mesto. Pri tem imamo najprej v mislih njegovo izjemno obsežno znanje znotraj filozofije, ki obsega tako rekoč celotno evropsko misel: antično, patristično, srednjeveško, renesančno in novoveško filozofijo. Toda prek tega širega področja obsega njegova erudicija še klasične jezike, psihologijo, pravo, zgodovino, politično zgodovino, literaturo ... Pri njem je najti danes tako redko vednost, ki je hkrati specialistična in univerzalna, znanje, ki je izjemno ekstenzivno, a obenem globoko. Ni pretirano reči, da je poslušanje prof. Komarja kot nekakšno poglobljanje v kvintesenco humanistične vednosti. In vendar mu je vsa ta erudicija ne cilj, ampak izhodišče mišljenja. Bistveno zanj je, da filozofska vprašanja osvetli v njihovi povezanosti z različnimi humanističnimi področji in tako pokaže, kako se pod vsemi naposled skrivajo ista, neminljiva filozofska vprašanja o človeku, svetu in metafiziki. Petdeset let je Komar v Argentini predaval filozofijo. V tem času je njegov pogled na filozofijo prodril z močjo, ki jo daje resnica, v stotine in tisoče njegovih študentov, v strokovne in laiške poslušalce njegovih predavateljskih ciklov. Komarjev pogled na filozofijo ali bolje: njegovo filozofijo kot življenjski modrosti predano življenje je v teh desetletjih dajalo intelektualno rast stotinam poslušalcev, ki so svoje scientistično znanje hoteli življenjsko poglobiti in svoje delo osmisliti s temeljnimi uvidi v duhovno naravo človeka, sveta in metafizične resničnosti. Ker je Komarjevo filozofsko delo odgovarjalo potrebi po jasnosti v teh bistvenih stvareh in potrebi po duhovnem razvoju tako številnih mladih argentinskih intelektualcev, je njegov vpliv na sodobno argentinsko kulturo zelo obsežen. O tem še posebej pričuje slavnostni zbornik *Vida llena de sentido – Življenje, polno smisla*,¹ ki so ga v počastitev 50. obletnice Komarjevega poučevanja filozofije v Argentini izdali njegovi učenci. V njem objavlja prispevke dvajset najvidnejših nadaljevalcev Komarjevega dela v Argentini in sicer s tehle področij: filozofija, teologija, vzgojeslovje, literarna zgodovina in psihiatrija. Delo Komarjevih učencev na tem širnem področju humanističnih ved je že dobilo ime Escuela di Komar – Komarjeva šola. Kljub petdesetletnemu učiteljskemu delu, ki je imelo tolikšen vpliv na argentinsko kulturo, je imel Milan Komar neštevilna predavanja še za slovensko skupnost v Buenos Airesu.

¹ Prim.: *Vida llena de sentido. Emilio Komar. Homenaje de sus discípulos*. Fundación BankBoston, Buenos Aires, 1999.

Profesor Komar, ki je letos obhajal osemdesetletnico, se je za filozofijo zanimal že v gimnaziji. V tem času je bral in poslušal profesorje A. Ušeničnika, J. Turka, J. Vodopivca, ki so ga že zgodaj seznanili s filozofijo Tomaža Akvinskega. Ta duhovna izhodišča so postala trajni temelj Komarjeve filozofske misli. Svojo pot v filozofijo je Komar na ljubljanski univerzi nadaljeval po plodnem »ovinku«, namreč s študijem prava, pri čemer se je poglobljal v filozofijo prava in socialno filozofijo. V času študija v Ljubljani je imel nanj močan vpliv ruski profesor Evgen V. Spektorski, ki mu je odprl široke razglede po evropski duhovni tradiciji. V Torinu je nato konec l. 1942 končal pravne študije z doktorsko tezo Pravična vojna pri Vitorii in Suarezu. Ta čisto teoretska študija iz filozofije prava, a z veliko aktualno težo sredi vojnega časa, je že prvi očiten znak vse Komarjeve filozofske poti: med filozofijo in vsakdanjim življenjem obstaja takšno razmerje kakor med teorijo in iz nje izvedeno prakso. Praksa je podrejena teoriji. V tej podrejenosti življenjske prakse pravilnim duhovnim spoznanjem in načelom je globlja, zares filozofska enotnost človeka. S temi izhodišči je Milan Komar – ko je pred revolucijo l. 1945 odšel iz domovine – prišel l. 1948 v Buenos Aires.

Tu je moral sprva prijeti za ročno delo v neki steklarni, toda že zelo kmalu je začel poučevati filozofijo, najprej v slovenskih krogih, nato na argentinskih znanstvenih ustanovah. Predavati je začel na Instituto de Cultura Religiosa Superior, kjer je povezal poučevanje grškega jezika in razlago grških filozofskih tekstov. Tako so nastali zelo obiskani »tečaji« s humanistično vsebino – imel je tudi do tristo slušateljev – ki jih je prof. Komar postopoma širil s splošno, tudi sodobno filozofsko problematiko o človeku. V teh predavanjih, ki jih je Komar posvečal različnim aktualnim temam skozi več kot štirideset let, je globoka filozofska vprašanja uspel predstaviti na poljuden način, aplicirana na konkretne probleme in bivanjska vprašanja sodobnega človeka. Takšna poljudnost, pravi Komar sam, takšno širjenje realistične filozofske misli v praktično zavest poslušalcev zahteva celo več priprave kakor predavanja za študente filozofije. Toda Komarjevo največje znanstveno delo se je začelo vidno kazati l. 1959, ko je bila ustanovljena Argentinska katoliška univerza – bil je med njenimi ustanovitelji – kjer je predaval najprej antično filozofijo, tri leta po ustanovitvi pa je dobil samostojno profesuro za zgodovino novoveške filozofije. Tu se je pokazal Komarjev veliki znanstveni podvig, ki ga ima za svoje življenjsko delo: reperiodizacija zgodovine novoveške filozofije. To veliko intelektualno podjetje je moč poljudno skicirati takole: že kmalu po vojni se je Komar ustavil ob očitku modernih filozofov, da naj bi bila sholastična filozofija racionalistična. V teh očitkih je običajno izostajalo pojasnilo, zakaj naj bi bila filozofija sholastike in sv. Tomaža Akvinskega racionalistična. Komar je sklenil, da temeljito preštudira racionalistično filozofijo in je začel pri razsvetljenskem filozofu Christianu Wolffu. Odkril je, da Wolff ni le epigon Leibniza, marveč samostojen mislec s pomembnim vplivom na Kanta in Hegla, ki si je prizadeval obnoviti metafiziko španskega sholastika Suarezza po Descartesovi kritiki sholastike. O tem velikem raziskovalnem delu je Komar sam povedal tole:

»Neposredni stik z Wolffovim opusom mi je izprevrgel celo vrsto pojmov in

zajemov iz priročnikov o moderni filozofiji [...]. Ko sem prišel do utemeljenih uvidov na tem področju, se mi je tako rekoč vsilila nujnost reperiodizacije vse moderne filozofije. Ko sem skušal uvrstiti resničnega in pravično ocenjenega Wolffa v kontekst moderne filozofije, se mi je, če se tako izrazim, razpočil in dvignil ves parket. Razpoke so bile izredno zanimive nove poti. Odkritja malo znanih ali celo čisto nepoznanih filozofov so se kar vrstila. Začelo se je težko in dolgotrajno oranje ledine, ki ne dovoljuje prehitrih zaključkov.«²

Študij Wolffa je Komarju omogočil čisto nov pristop h Kantu in Heglu na eni strani in k Descartesu in Suarezu na drugi. »Lotil sem se Hegla,« pravi Komar, »predvsem njegove velike 'Logike', ki je pravzaprav Wolffova 'Ontologija', rekonstruirana po Kantovi kritiki.«³ Ta in takšna spoznanja so Komarju narekovala povsem novo razlago pomembnih etap novoveške misli. »Prvi rezultat tega dela so bili Komarjevi tečaji o treh novejših filozofih: o Suárezu, ki reafirmira sv. Tomaža proti pozni, dekadentni sholastiki in padovanskemu averoizmu, o Wolffu, ki reafirmira Suáreza po Descartesovi kritiki, in o Heglu, ki reafirmira Wolffovo ontologijo proti Kantovi kritiki. Heglova logika je metafizika, s katero je želel izpolniti praznino, ki je nastala po Kantovi kritiki Wolffove ontologije.«⁴ Pri tem pa je pomembno, pravi Komar, da je bil Suárez že racionalist, zato njegova afirmacija sv. Tomaža ni afirmacija prave Tomaževe misli, marveč je pri Suárezu pod Kajetanovim vplivom premočno poudarjena aristotelična prvina na škodo platonične, medtem ko sta aristotelizem in platonizem v filozofiji sv. Tomaža zelo uravnotežena. Bistvene platonične prvine pri sv. Tomažu, kot so participacija ali deleženje končnega bitja v neskončnem bitju; esence kot božje ustvarjalne ideje v bitjih in stvareh, ki omogočajo, da stvarnost sama razsvetljuje človeka s smislom in pomenom, vse to je pri Kajetanu povsem odsotno, kar je zelo pomembno za Suáreza, prek njega pa za ves racionalistični tok od Wolffa do njegovih naslednikov. Med drugimi pomembnimi ugotovitvami prof. Komarja je npr. tudi ta, da boj italijanskih humanistov proti aristotelizmu ni bil usmerjen proti Tomaževemu aristotelizmu, marveč proti averoističnemu aristotelizmu, ki je bil ateističen, kar je pomembno za pravilno razumevanje renesanse. Do podobnih zasukov v perspektivi gledanja in razlagi razvoja filozofije je Komar prišel tudi pri Descartesu, Kantu in Heglu.

Le malo izsledkov iz tega ogromnega dela je Komar utegnil objaviti. Predavanja na univerzi in raziskovalno delo, ob tem pa nešteti »tečaji« na argentinskih znanstvenih ustanovah in končno dolga veriga predavanj za slovensko skupnost v Argentini, vse to je povzročilo, da je le malo Komarjevih presenetljivih odkritij in le neznamen

² Anon. [Zorko Simčič]: *Pogovor z dr. Milanom Komarjem*. Duhovno življenje, Buenos Aires, avg. 1991, št. 8, str. 406.

³ Prav tam.

⁴ Igor Senčar: *Hrepenenje po zadnji jasnosti*. V: Milan Komar: *Pot iz mrtvila*. Študentska založba, zbirka Claritas, Ljubljana 1999, str. 277. Prim tudi: Igor Senčar: *Dve predavanji prof. Milana Komarja*. Tretji dan, dec. 1995.

del njegove duhovne ustvarjalnosti našel pot v tiskano besedo. Tu velja poleg številnih skript omeniti zlasti izbor njegovih špansko pisanih razprav *Orden y misterio* (1996). Pač pa je mogel vse to bogastvo posredovati svojim argentinskim in slovenskim študentom. Komar je namreč ne le izrazito pedagoški tip znanstvenika, ampak je v pravem klasičnem pomenu besede učitelj filozofije, učitelj in zgled ljubezni do modrosti. Ob Komarjevih predavanjih se slušatelju odpirajo uvidi v bivanjsko in metafizično resničnost človeka, prav s tem pa se v njem nekaj premakne, v njem se začneja neko gibanje: resnica prebudi v njem potrebno stremljenje in moč za njegovo lastno osebnostno izpolnitev. Komar, ki zares živi in raste »iz svojega«, se pravi iz tega, kar je njegova resnična, globinska narava, s tem svojim zgledom, s svojo človeško konsistenco – in ne le s svojim izjemnim znanjem – postavi poslušalca v duhovno držo, v kateri začne sam stremeti po bivanjskem razmahu in samouresničitvi, se pravi, po lastni rasti »iz svojega«.⁵ V tem je Komarjeva izredna veličina; strokovno filozofsko in humanistično vednost posreduje učencu kot del poti k lastni osebnostni rasti in izpopolnitvi. Prav v tem je odgovor na vprašanje, kako in s čim si je pridobil toliko učencev in nadaljevalcev svoje duhovne usmeritve, saj jim ni bil le vodnik k velikim znanstvenim odkritjem, marveč prav s tem in prek tega mojster življenjske samoreščitve in izpolnitve.

Ob tem je treba vsaj omeniti, da je prof. Milan Komar z zgledom filozofa-učitelja, ki s svojo veliko strokovno in človeško osebnostjo pričuje za rast »iz svojega«, zelo veliko deloval tudi v slovenski emigrantski skupnosti v Argentini. Ne le, da je za to skupnost desetletja predaval in učil, marveč je zanj tudi veliko pisal – kar je za nas Slovence poseben privilegij v primerjavi s špansko govorečimi. Večji del njegovega pisnega opusa je namreč slovenski. V teh spisih, ki niso bili namenjeni znanstvenikom, je Komar na svoj edinstveni način hkrati strokoven in poljuden, filozofija se tu pokaže kot večna skrita problematika v dnu zgodovinskih dogodkov, dejanj, človeških odločitev in duhovnih drž. Ti eseji so vsaj deloma zbrani v dve knjigi, ki sta izšli v Sloveniji: l. 1999 je izšla druga, razširjena izdaja vedno aktualne knjige *Pot iz mr-tvila*, l. 2000 pa zbirka krajše refleksivne esejistike *Razmišljanja ob razgovorih*. V teh spisih je najti bogastvo misli o globokem človekovem življenju, ko je njegova zunanost zares skladna z njegovo bitno notranjostjo, ko se izpopolnjuje v pozornem prisluškovanju svoji vsakdanji resničnosti, njenemu globokemu smislu in božjemu klicu, ki je položen vanjo – vse to je bistveno prispevalo k trdnosti temeljev, na katerih je stala in obstala tudi slovenska skupnost v Argentini. Naj za sklep navedem odlomek misli prof. Milana Komarja z »Buenosaireške okrogle mize 1955«, ki jo je priredila Slovenska kulturna akcija:

»Vežanost ni nobeno zlo. Človek živi med vežanostmi in more med njimi iskati svojo podobo. Kjer ni nobenih ovir, tam ni nobenega pravega izraza.

⁵ Med številnimi spisi, ki dokumentirajo to lastnost Komarjevih predavanj, so značilni trije kratki govori akademski mladini, zbrani v poglavju *Mladim* v: Milan Komar: *Razmišljanja ob razgovorih*. Zbirka Sidro 15, Družina 2000, str. 101-114.

[...] Številne ovire, ob katere zadeva naše literarno delo v emigraciji, niso same po sebi niti dobre niti slabe. Trdi stik z različnim in tujim ni treba da ubije ljubezen do našega, tudi ni želeti, da bi nanj nekako uporno reagirali in se zagrizeno vrgli spet v objem slovenstva, kajti različno se ob različnem zave in opredeli. Kdor se ni odprl drugačni stvarnosti, ne more živeti samosvojega pristnega življenja in narobe, kdor ve, kaj je in kaj mu gre, ga stik z drugačnim ne bo ogrožal. In še nekaj: samo tisti, ki živi svoje življenje, more iskreno doumevati različno od svojega. Kdor se priliči, išče v tujem le sebe, in tujega nikdar ne bo v globini doumel.

Vprašanje ni 'vezanost', ampak 'pristnost' naše biti. Kdor ne more živeti, ne da bi pisal slovensko, ta bo našel način, da bo tudi v tujini pisal slovensko. Moč volje ni odvisna od našega napona, ampak od ustreznosti zavestnih ciljev zahtevam globoke biti.«

SUMMARY

THE PHILOSOPHICAL WORK OF PROFESSOR MILAN KOMAR

Matija Ogrin

Milan Komar (born in 1921) is a Slovene emigrant philosopher who lives and works since 1948 in Argentina. Komar began his studies with law (took his doctoral degree in 1943) and simultaneously studied philosophy. Soon after his arrival in Argentina Komar started to lecture philosophy at higher scientific institutions, from 1959 on particularly at the Argentinean Catholic university of which co-founder he was. Until his retirement Komar was professor for the history of modern philosophy. His research work extended from medieval philosophy across Wolff and Kant to Hegel, Marx, and modern phenomenological and existentialistic streams. Komar's exceptionally comprehensive knowledge, which includes beside philosophy philological, historical, political and art erudition, enabled him to research the development of modern philosophy through various spiritual-historical backgrounds. Komar's life-work – reperiodisation of history of modern philosophy is based on this interdisciplinary ground. The next central sphere of Komar's scientific work was the connection between the findings of classic antique and medieval philosophy and modern psychological and psychiatric science. Komar found out that the philosophy of classic authors (Aristotle, Augustinian, Thomas Akvinski), translated into the expert language of modern psychology is exceptionally productive for solving existential issues of the modern human and life in modern society. That professor Komar is truly a great scientific authority on both main spheres of his work is particularly proved by a large

number of scholars and continuators of his expert work in Argentina in which public it was already given the name Escuela di Komar.

POMEN KULTURNO-UMETNIŠKE DEJAVNOSTI MED SLOVENSKIMI IZSELJENCI¹ – ZAHODNA EVROPA

Marina Lukšič-Hacin

COBISS 1.01

Osnovni namen pričujočega članka je izpostaviti pomen kulturno umetniške dejavnosti med slovenskimi izseljenci v zahodnoevropskih državah, predvsem v povezavi s procesi ohranjanja narodne identitete, ki so hkrati tudi posredniki slovenske kulture okolju, v katero so se priselili naši ljudje.

»ZAPISANA ALI ZAPETA SLOVENSKA BESEDA JE DEL NAŠE KULTURNE DEDIŠČINE NE GLEDE NA KRAJ BIVANJA!« (BEKŠ 1999, 2)

Slovenci, ki so odšli v zahodnoevropski prostor, so naseljeni po različnih državah in se srečujejo z različnimi pravnopolitičnimi in gospodarskimi sistemi, ki jim krojijo različne razmere in pogoje za življenje in delo. Le-to pa je povezano tudi z bilateralnimi pogodbami, ki jih je Slovenija sklenila s posameznimi državami.² Situacije, v katerih so se ljudje znašli so različne, vseeno pa med njimi lahko najdemo nekaj stičišč, ko govorimo o kulturno-umetniški dejavnosti med Slovenci, ki živijo v

¹ Pojem izseljenec je uporabljen v pomenu pojma mednarodne migracije kot ga opredeli klasična sociološka migracijska teorija. Mednarodne migracije (izseljenstvo) so med drugim opredeljene s prestopom državne meje in z vsaj enim letom bivanja v tujini (Klinar 1976, 17-18).

² Zaradi pravno in diplomatsko slabo zasnovanih in vpeljanih meddržavnih dogovorov, glede dopolnilnega šolanja otrok zdomcev v tujini, je delo naših prosvetarjev skrajno otežkočeno, omejeno in za mnoge nerazumljivo. (...) Delo naših učiteljev v tujini ne sme biti delegirano in časovno omejeno. Učitelj ne more uspešno poučevati, če ne pozna okolja, v katerem dela in iz katerega izhajajo njegovi dijaki. (...) In prvi pogoj je, da se pripravi nov zakon o mednarodnem šolskem sodelovanju, dopolnilnem poučevanju in vse, kar spada zraven in se ga predloži parlamentu v Strasburgu, kajti šolska problematika je najbolj otežkočena ravno v državah, članicah EU.« (Rakuš 1995, 37).

Po konstituiranju Slovenije kot nacionalne države je prišlo do povsem novih bilateralnih pogodb z nekaterimi evropskimi državami, z drugimi pa do neke vrste obnovitve pogodb, katerih podpisnica je bila pred tem SFRJ. Tako imajo Slovenci po evropskih državah različne statute. V prihodnosti, sploh pa z vstopom Slovenije v EU, naj bi te razlike izginile. Migracijska politika naj bi se med državami EU postopno poenotila. To pa zahteva skupen jezik ne le pri migracijski politiki v ožjem pomenu besede (dotok, priselitev novih ljudi), ampak tudi v migracijski politiki v širšem pomenu besede (dotok, odnos do priseljencev in njihovih potomcev, multikulturalizem/interkulturalizem) ob upoštevanju Deklaracije o človekovih pravicah in ostalih dokumentov, ki na njej temeljijo. To pa predstavlja trd oreh, saj so razlike v odnosu do priseljencev med omenjenimi državami zelo velike.

državah Zahodne Evrope, in o pomenu te dejavnosti tako za ohranjanje slovenstva kot tudi za seznanjanje okolij priselitve s slovensko kulturo.

Povsod so se začeli posamezniki med seboj združevati, se organizirati v različna društva, združenja, sekcije in dejavnosti. Pri tem so seveda upoštevali pravila, ki veljajo za priseljence v državi, v katero so se priselili. Nameni in cilji so se razlikovali, a večina med njimi je v ospredje postavila delovanje na kulturnem in socialnem področju, pa naj govorimo o prvih društvih Slovencev po svetu, ki so nastajala konec devetnajstega in v začetku dvajsetega stoletja ali o društvih po drugi svetovni vojni. O tem nam priča npr. leta 1926 ustanovljeno Slovensko delavsko društvo Aumetz,³ ki je eno najstarejših rudarskih združenj slovenskih izseljencev v Franciji. Osnovni namen je bil, »da ohranijo jezik, navade, običaje, narodno pesem in rešujejo osnovne socialne probleme, ki so zadevali državljanstvo, zaposlitev, nastanitev in delavske pravice.« (Cimerman 1997, 39).

KULTURNO-UMETNIŠKA DEJAVNOST MED SLOVENSKIMI IZSELJENCI

Dejavnost izseljenskih organizacij, društev je (bila) pestra in večji del tako ali drugače povezana s kulturno umetniškim področjem. Prav tako moramo vsaj bežno omeniti še športno dejavnost,⁴ ki jo, glede na pomen in prisotnost med izseljenci, lahko uvrstimo vzporedno kulturno umetniški dejavnosti, a o njej v nadaljevanju ne bomo govorili.

Kulturno-umetniška dejavnost je lahko individualna, ko govorimo o posameznikih ustvarjalcih, ali organizirana. V prvem primeru so posamezniki aktivno vključeni v življenje in delo izseljenske skupnosti ali pa tudi ne. S svojim delom se ukvarjajo individualno kot pisatelji, pesniki, glasbeniki, slikarji, kiparji, fotografi, igralci itd. in vanj vpletajo lastno izseljensko izkušnjo. Organizirajo prireditve, razstave in to v sodelovanju s slovenskimi institucijami ali organizacijami, organizacijami okolja ali v sodelovanju z izseljenskimi društvi. Prireditve so namenjene slovenskemu okolju, slovenskim izseljencem, največkrat pa širšemu okolju in svetu, v katerem živijo in delajo. Temu okolju hkrati predstavljajo tudi slovenski prostor in kulturo. »Slovenski rojak Karlo Pesjak, ki že dalj časa živi in ustvarja v mestu Hässleholm v južni Švedski (...) najraje išče in v objektiv ujame slovensko naravo in pokrajino ter s tem predstavlja ljubezen do domovine. Dve umetnini je odkupilo švedsko podjetje 'Telia', ki se ukvarja s telefonijo in je največje v tej panogi. Motivi so že predstavljeni na telefonskih karticah Telije, torej gre za prenosno mini razstavo po vsej Švedski.« (Zorin 1997a, 39). Posamezniki s svojim delom tako na specifičen način predstavljajo izseke

³ Association des Travailleurs Slovčne d'Origine – ATSO (Cimerman 1997, 39).

⁴ Športna dejavnost je med izseljenci močno prisotna in jih tako na svoj način povezuje in združuje. Tako se šport med izseljenci pojavi kot pomembni mehanizem ohranjanja identifikacije z izvornim okoljem.

iz slovenskega utripa in jih približajo okolju, v katerem delajo in živijo. V primeru organiziranosti pa je kulturno-umetniška dejavnost povezana z izseljenskim društvi in organizacijami (dramske skupine, pevski zbori, instrumentalne skupine in ansambli, folklorne skupine, literarni krožki ali sekcije itd), s poukom slovenskega jezika, s cerkveno dejavnostjo, včasih pa tudi z množičnimi mediji, kot so glasila izseljencev ali za izseljence ter radijskimi in televizijskimi oddajami.

Opisana aktivnost, naj bo individualna ali organizirana, je za zunanjega opazovalca vidna ob različnih prireditvah, festivalih in srečanjih. Glede na to lahko kulturno umetniško dejavnost med Slovenci v državah zahodne Evrope pregledno razvrstimo v tri skupine:

1. Dejavnosti, povezane z nastopi gostujočih skupin ali posameznikov iz Slovenije za slovenske izseljence. Organizatorji so (bila) posamezna izseljenska društva, včasih v sodelovanju z različnimi društvi in s posameznimi slovenskimi ambasadami,⁵ Slovenska izseljenska matica, zadnja leta pa se aktivno vključujeta še Slovenski svetovni kongres s svojimi matičnimi organizacijami po evropskih državah in Slovenija v svetu. Pred 1990 je bila ta dejavnost predvsem pod okriljem Slovenske izseljenske matice, ki je prirejala tudi tradicionalne turneje in izlete na obisk k izseljencem. »Na poti v Severno Francijo. Koliko je potomcev rudarjev, »knapov«, ki so šli iskat svojo srečo v rudarske brevirje Francije, kjer so nastale cele naselbine naših ljudi, ki zdaj, ko je rudarska mrzlica zamrla, bojujejo svoj boj za ohranitev jezika, navad, dediščine. (...) Slovenska izseljenska matica prireja (...) tradicionalne turneje, ki ohranjajo žive stike z domovino.« (Cimerman 1991, 16). Pogosto so (bili) na prireditve vabljeni tudi pripadniki drugih priseljenjskih skupnosti in predstavniki lokalnih ali državnih institucij. »V Hildnu (Nemčija) je v organizaciji Slovenskega društva Maribor nastop skupine tako prevzel občinstvo, da je prišlo do očitne simbioze med nastopajočimi in poslušalstvom, na čelu z županjo, dr. Ellen Widerholz in njenimi sodelavci.« (Rogelj 1992, 7).
2. Obiski izseljenjskih skupin ali posameznih ustvarjalcev v Slovenijo. Kulturne prireditve so v teh primerih lahko organizirane na ravni države ali bolj lokalno, npr. ob primerih pobratenja ali občasnega sodelovanja nekaterih slovenskih občin s posameznimi izseljenskimi društvi po Evropi. Na ravni države moramo omeniti tradicionalna 'Srečanja v moji deželi', ki jih spremljajo številne kulturno umetniške prireditve in so (bila) v organizaciji Slovenske izseljenske matice. Danes podobna srečanja organizirata tudi Slovenski svetovni kongres in Slovenija v svetu. Številni pevski zbori slovenskih izseljencev so sodelovali na tradicionalnih srečanjih v Stični. Prav tako pa cerkev oz. slovenski župniki, ki delujejo med Slovenci

⁵ Poglejmo primer: »V mesecu januarju in februarju je v Stockholmu, evropsko znani arhitekt Jože Plečnik, s svojimi razstavljenimi deli predstavljal duhovno bogastvo slovenskega človeka. Razstava je odprta v Švedskem arhitekturnem muzeju. Za odprtje razstave ima največ zasluga naš veleposlanik g. Ivo Vajgl, skupaj z našim rojakom g. Kovačem, ki tukaj na daljnem severu skrbi za predstavitev Slovenije tudi na področju umetnosti.« (Podvinski 1994, 33).

po svetu, občasno organizirajo obiske v Slovenijo, ki so povezani s kulturnim dogajanjem vsaj na lokalni ravni, če ne širše.

3. Dejavnost, ki se odvija s sodelovanjem izseljencev med seboj znotraj posameznih držav po društvih, med društvi in ponekod na ravni zveze, lahko pa tudi med izseljenskimi društvi iz različnih evropskih držav. Večina srečanj in prireditev je povezanih s slovenskimi državnimi prazniki (npr. 8. februarjem), z državnimi prazniki okolja priselitve ali z verskimi prazniki. Poleg tega pa omenimo še jubilejne obletnice posameznih društev, tradicionalna letna srečanja izseljenskih društev, festivale in slovenske dneve,⁶ zaključek šolskega leta, martinovanje,⁷ materinski dan, miklavževanje, božič in novo leto, pustovanje itd. Nekateri kulturni dogodki so povezani tudi z romanji slovenskih vernikov, npr. v Vadsteno (Švedska)⁸ ali v »Marijino božjepotno središče v Švici – k Naši ljubi Gospe einsidelnski.« (Podgoršek 1995, 35), kamor prihajajo Slovenci iz Švice, kneževine Liechtenstein pa tudi iz Avstrije in Nemčije.

Tretja skupina dejavnosti, ki vključuje Slovence po svetu kot permanentne akterje, je najpomembnejša, če jo ocenjujemo s stališča pomena, ki ga ima le-ta za vzdrževanje (prva generacija) ali vzpostavljanje (potomci) narodne identitete pa tudi za predstavljanje slovenske kulture v drugih kulturnih/družbenih okoljih. Prav zato si bomo v nadaljevanju podrobneje ogledali kulturno umetniško dejavnost med Slovenci, ki živijo v državah zahodne Evrope. Z omenjenega vidika ima največji pomen organizirana dejavnost (pa naj bo na prireditvi predstavljen posameznik ali skupine). Organizirana kulturno umetniška dejavnost je pomembno povezana z izseljenskimi društvi in organizacijami, z dopolnilnim poukom slovenskega jezika, s cerkveno dejavnostjo in z mediji, kot so glasila, časopisi, radijske in televizijske oddaje. Velika večina društev združuje številne sekcije oz. dejavnosti: kulturne sekcije, dramske sekcije, zabavnoglasbene skupine in ansamble, ročna dela (klekljanje – idrijska čipka), folklorne skupine, literarne krožke, instrumentalne skupine, pevske zборе (otroške, ženske, moške, mešane), tečaje slovenskega jezika za odrasle in otroke, literarne večere, okrogle mize, razstave, predavanja (o kulturi, jeziku, zgodovini,..). V svojih prostorih skrbijo za knjižnice s slovenskimi knjigami ali pa v sodelovanju s krajevnimi institucijami zagotavljajo, da imajo v javnih knjižnicah tudi slovenska dela. Dejavnost je največkrat tesno povezana z dopolnilnim poukom materinega jezika in učitelji(ce) so pomembni akterji, ki skrbijo za to, da se ta dejavnost neprestano obnavlja. Poleg učiteljev mora-

⁶ Slovenci, ki živijo v zahodnoevropskih državah, letno ali na več let prirejajo srečanja društev iz ene ali večih držav. Ta srečanja se različno imenujejo: slovenski dan ali slovenski festival. Slednjega že vrsto let prirejajo društva na Švedskem, slovenski dan pa srečamo npr. v Nemčiji: »Če se hočemo ljudje poznati in razumeti, se moramo srečati. Ta namen ima tudi župnijski praznik Slovenski dan, ki ga že vrsto let prirejamo v okviru naše prostrane župnije izmenoma v Nürnbergu in Ingolstadt. (...) Po maši se je slovesnost nadaljevala v župnijski dvorani v prijateljskem srečanjem ob glasbi.« (GS 1997, 24).

⁷ »Martinovanje se je začelo s sv. Mašo v cerkvi sv. Elizabete. Zapele so tudi simpatične, mlade gostje iz Slovenije – Vesele Štajerke.« (Konda 1998a, 37).

⁸ Več o tem v: Lukšič-Hacin 2001, 97-98.

mo omeniti še slovenske župnike in njihovo skrb za slovensko kulturo v različnih kulturnih okoljih. Težko je govoriti o bolj in manj pomembnih dejavnikih, saj so situacije in konteksti v prostoru zahodne Evrope tako različni in enkrat je pomembnejši eden, drugič drugi. Tudi organizacija kulturnih prireditev je v pristojnosti društev ali župnišča ali šole ali je sodelovanje vseh, ki se poleg tega pogosto povezujejo še z društvi drugih priseljencev ali predstavniki priseljskega okolja. Vsekakor pa med različnimi dejavnostmi izstopajo skrb za slovensko besedo, dejavnost pevskih zborov, petje in ples. Pevski zbori delujejo pri društvih pa tudi v župniščih, kjer slovenski jezik ohranjajo s cerkveno in narodno pesmijo.⁹

Omenili smo že, da imajo učitelji in župniki veliko vlogo pri organizaciji in vzdrževanju kulturno umetniške dejavnosti med Slovenci po svetu in njihovo delo nemalokrat ni lahko: »Vladimir Donaj, učitelj slovenskega dopolnilnega pouka, že osmo leto otrokom slovenskih zdomskih družin nadomešča redni stik za ohranitev pravnega pogovornega in knjižnega slovenskega jezika, kulture, nacionalne tradicije in folklore. Zaradi pravno in diplomatsko slabo zasnovanih in vpeljanih meddržavnih dogovorov, glede dopolnilnega šolanja otrok zdomcev v tujini, je delo naših prosvetarjev skrajno otežkočeno, omejeno in za mnoge nerazumljivo. (...) Delo naših učiteljev v tujini ne sme biti delegirano in časovno omejeno. Učitelj ne more uspešno poučevati, če ne pozna okolja, v katerem dela in iz katerega izhajajo njegovi dijaki. (...) In prvi pogoj je, da se pripravi nov zakon o mednarodnem šolskem sodelovanju, dopolnilnem poučevanju in vse, kar spada zraven in se ga predloži parlamentu v Strasburgu, kajti šolska problematika je najbolj otežkočena ravno v državah, članicah EU.« (Rakuš 1995, 37). Poleg tega pa je učiteljevo delo nemalokrat oteženo z velikimi razdaljami, ki jih morajo prevoziti, da pridejo od ene skupine učencev do druge.¹⁰

Na ramenih učiteljic in učiteljev je glavno breme vzgoje mlade generacije, poučevanje slovenskega jezika in seznanjanje s slovensko kulturo in zgodovino. Šolske aktivnosti so v tesni povezavi s kulturno-umetniško dejavnostjo, predvsem pa s skrbjo za aktivne nastope (otroški pevski zbori, recitacije, dramske točke, recitali, plesne skupine itd.) na kulturnih prireditvah. Aktivni šolski dejavnosti se v številnih okoljih pridružuje cerkvena, ki se osredotoča sicer na bogoslužje, a je poleg tega nešteto krat ključna os skrbi za ohranjanje slovenske kulture in jezika v tuje govorečem okolju. Skrbi za govorico se pridružuje tudi skrb za pesem.¹¹

⁹ Slovenski pevski zbor, ki delujejo v zahodni Evropi, imajo tradicionalna srečanja. Pripravljajo jih posamezna pevska društva vsake dve leti. 1996 je bilo sedmo srečanje te vrste (Černe 1996, 36).

¹⁰ Več o razmerah na šolskem področju za primer Švedske lahko najdete v: Lukšič-Hacin 2001, 302-304.

¹¹ »Poleg skrbi za lep slovenski jezik je pomembna tudi skrb za prijetno zapeto slovensko cerkveno in narodno pesem. (...) Slovenska skupnost v Goteborgu, oziroma njen zbor, je tako sodeloval pri polnočni sveti maši ...« (Podvinski 1994, 33). V povezavi s cerkveno dejavnostjo so organizirani tudi koncerti, ki se včasih odvijajo v cerkvi: »Popoldan je minil v druženju pod streho Dorfzen-truma, kjer je že omenjeni pevski zbor priredil uspel koncert. Naslovil ga je 'S pesmijo skozi cerkveno leto' ter dodal še nekaj narodnoumetnih in domoljubnih pesmi.« (Podgoršek 1995, 35).

Na koncu moramo še enkrat omeniti pomen tiska, npr. društvena glasila ali časopisi za širšo javnost, ki skrbijo za objavo slovenskih (ali dvojezičnih) informativnih prispevkov, poročil, za prevode literarnih in zgodovinskih tekstov ali za objavo izvirne poezije in proze. Prav tako so pomembni radijski in TV prispevki, za katere skrbijo uredniki oddaj Slovencev po svetu. Skrb za knjigo je, poleg skrbi za jezik v besedi in pesmi, prav tako v ospredju. Ko govorimo o ustvarjalcih – posameznikih, moramo nujno omeniti obsežno trilogijo Slovenska izseljenska književnost,¹² ki skuša ovrednotiti in približati bralcu kulturno-umetniško dejavnost med slovenskimi izseljenci po svetu, pri tem pa dosledno upošteva doma ustaljene kriterije ocenjevanja literarne umetnosti. Poleg izvirnih slovenskih del so pomembni tudi stiki, ki jih v svetu književnega ustvarjanja pletejo prevodi izvirnikov v druge jezike, v našem primeru iz slovenščine v tuje jezike ali obratno, prevodi tujih avtorjev v slovenščino. Tkanju vezi skozi tako opisano razmerje je bila posvečena tudi razstava Kulturni stiki med Švedsko in Slovenijo, ki je bila organizirana v Sloveniji, letos pa je bila v Stockholmu organizirana razstava z naslovom Slovenska literatura v švedščini.¹³

Ko govorimo o pomenu kulturno-umetniške dejavnosti med izseljenci, moramo nujno izpostaviti njeno veliko vlogo za ohranjanje narodne identitete pri prvi generaciji migrantov, še bolj pa pozneje pri njihovih potomcih. Kulturno-umetniška dejavnost je tako namenjena samim izseljencem, včasih pa tudi okolju, v katero so se priselili, in to je drugo pomembno težišče, ki ga moramo izpostaviti. Glavni namen tovrstne dejavnosti je, da seznanijo novo okolje s slovensko kulturo in tradicijo. Običajno ob tem poteka sodelovanje med društvi priseljencev iz različnih držav ali s kulturno-umetniškimi društvi večinskega okolja. Danes, ko se Slovenija vključuje v procese evropske integracije in jo zajemajo procesi globalizacije, je to težišče vse pomembnejše tako za Slovence po svetu kot za samo državo Slovenijo in njeno prepoznavnost.¹⁴ Celotno medetnično sodelovanje¹⁵ temelji na sodobnih političnih trendih priznavanja multikulturalizma oz. interkulturalizma, tolerance do različnih in upoštevanja koncepta človekovih pravic. Prireditve in dejavnosti se odvijajo na državni ravni,

¹² Trilogijo sta uredili Janja Žitnik in Helga Glušič. Delo nudi »celovitejši pregled književnosti slovenske diaspore.« (Žitnik 1999, 13).

¹³ Slovensko švedsko društvo, ki je bilo ustanovljeno 1994 v Ljubljani, je maja 1997 v avli Filozofske fakultete pripravilo prvo razstavo o slovensko švedskih kulturnih stikih. Marca 1998 je v sodelovanju z Narodno in univerzitetno knjižnico v Ljubljani organiziralo razstavo Kulturni stiki med Švedsko in Slovenijo. Februarja leta 2000 je bila v prostorih SAZU organizirana razstava Slovenski pesniki in pisatelji v švedskih prevodih od leta 1895. V začetku letošnjega leta (24. april-13. maj 2001) pa je bila v Stockholmu razstava z naslovom Slovenska literatura v švedščini. Organizator je bilo Društvo švedsko-slovenskega prijateljstva iz Stockholma.

¹⁴ Omenimo še podatek, da je »Občinski svet občine Domžale (...) že pred časom sklenil, da se SD Slovenija Rūti ob njihovi dvajsetletnici in petnajstletnici sodelovanja podeli bronasta plaketa občine Domžale. (...) Priznanje prejmejo za promocijo občine Domžale v tujini, za prispevek k ugledu in razvijanju ter krepitvi prijateljstva med občino in društvom.« (Vojska 1997, 39).

¹⁵ Tu je mišljeno organiziranje medkulturnih razstav ustvarjalcev, zborovskih in folklornih srečanj, medkulturnih festivalov in kulturnih večerov itd.

še pomembnejše pa so tiste, ki so lokalno opredeljene in zajamejo domačine kot akterje skozi spekter razlik med njimi.

Tako lahko beremo: »V berlinski občini Mitte (..) je sedež nemško-madžarske družbe. (..) Cilj le-te je med drugim tudi kulturna izmenjava in medsebojno spoznavanje ter kulturno spoznavanje ter kulturno dopolnjevanje v Berlinu živečih tujcev. (..) Tako je bila v sklopu omenjenih ciljev (..) predstavitev slovenske pesmi in ljudskega plesa, namenjena širšemu krogu občinstva.« (Konda 1998, 37). Ali: »Medkulturna prireditve v Bregenzu. Praznovanju v počastitev 1000. obletnice prve omembe Avstrije se je pridružila tudi zahodna dežela Predarlška. Ta je obhajala omenjeni jubilej s svojimi priseljenci. Geslo prireditve je bilo 'Deželica nas vseh'. Takšen način obhajanja je prav gotovo zelo pomemben, saj si Avstrije brez teh ljudi ne moremo predstavljati. (..) V dopoldanskem času so pripravili stojnice in ponudili domače jedi in pijačo. Slovenska skupnost je pripravila kranjske klobase, potico in štajerska vina. V pol ure je vsaka skupina na prostem prikazala kulturni program s plesom, petjem ali igranjem. (..) Pozornost so pritegnile narodne noše in slovenske pesmi. (..) Prireditve so s svojo navzočnostjo počastili deželni glavar, župan mesta Bregenz ter druge pomembne osebnosti iz političnega in kulturnega življenja.« (P.C. 1996, 20-21). Komentar na predstavljene citate pa bi lahko povzeli z novim citatom: »Umetnost združuje kulture. Te besede so si za vodilo vzeli člani odbora za tujce v kraju Dreieich pri Frankfurtu, ko so pred časom začeli pripravljati mednarodno razstavo umetniških del ustvarjalcev, ki živijo v tem okolju. Član tega odbora in predstavnik Slovencev je tudi Bojan Šeme, dolgoletni aktivni sodelavec in član društva Sava Frankfurt. Vse svoje moči je zastavil, da bi se enakovredno pridružila tudi naša slovenska skupnost in preko nje država Slovenija.« (Upravni odbor 1997, 38)

Ne le da so za Slovence po svetu in slovensko kulturo te prireditve pomembne, ampak bi se iz tega tudi mi v Sloveniji lahko kaj naučili, kar bi vplivalo na naš odnos do preživetja kultur, ki so jih priseljenci prinesli s seboj v Slovenijo, in na sožitje med nami. Kako lahko priseljska skupnost v okolju, ki je interkulturno razpoloženo, pusti sledove lastne, s seboj prinesene kulture in simbolov, nam kaže idrijska čipka, ki so jo v Aumetzu sprejeli za svoj simbol. O tem lahko preberemo: »Prav na dan nastopa SIM v Aumetzu, je bil na televiziji prenos kviza iz Pariza, kjer so se pomerili v splošnem znanju predstavniki posameznih občin Francije. Ta dan je nastopal tudi župan Aumetza – po narodnosti sicer Francoz, ki pa je nasprotni ekipi izročil tradicionalno darilo Aumetza, idrijsko čipko! Komentiral je, da je to slovenski spominek, ki je povsem prešel v zavest Aumetza.« (Rogelj 1992, 7).

Pregled o kulturno-umetniški dejavnosti med Slovenci, ki živijo po državah zahodne Evrope, kaže na pestro aktivnost. Vseeno pa v zadnjih letih zasledimo, da število aktivnih udeležencev in poslušalcev pri dejavnostih in na prireditvah upada. Podobno upada število članov izseljenskih društev, težave so s poukom slovenskega jezika, saj upada število učencev. Razlogi za to so različni. Najpomembnejši je gotovo staranje populacije, ki nima 'živega dotoka'. V nadaljevanju se bomo osredotočili

predvsem na razloge, ki se nahajajo znotraj same kulturno-umetniške dejavnosti, predvsem njene vsebine.

V nekaterih društvih so v želji, da bi dejavnost oživili, izpeljali ankete med udeleženci prireditev. »Organizator Pro Cultura Slovenia je ob prireditvi izvedlo zanimivo anketo o tem, kakšne vrste prireditev si publika v bodoče najbolj želi. V zadnjih letih je namreč društvo organiziralo več kulturnih prireditev, ki so se po svoji naravi zelo razlikovale. Na programu so bile gledališke predstave, kulturnozgodovinska predavanja ter okrogle mize, na katerih so razpravljali o aktualnih temah (npr. carinskih predpisih, pokojninskem in zdravstvenem zavarovanju ob vračanju v Slovenijo itd.). Rezultati raziskave so do neke mere presenetljivi. Medtem ko ne preseneča, da se večina vprašanih (60%) najbolj navdušuje za gledališke prireditve, je toliko večje presenečenje, da se za okrogle mize (aktualne teme) zanima le okoli 8% anketirancev. Ta ugotovitev se ne sklada z dejstvom, da so okrogle mize vsaj tako dobro obiskane kot gledališke predstave. Vzrok za odstopanje med obiskanostjo prireditev in rezultati ankete je mogoče pripisati specifičnosti in relativni majhnosti anketnega vzorca. (...) Anketirali smo namreč tiste ljudi, ki so prišli gledat gledališko predstavo.« (Kmecl 1997, 38).

Odlomek izpostavlja nekaj težav, a morda je nekoliko presplošen. Zakaj? V svetu, kjer živimo, se srečujemo z intenzivno diferenciranimi, nehomogenimi kulturami. Pravzaprav je danes težko opredeliti pojem slovenska kultura. Slovenci po svetu pa so še bolj diferencirani, različni. S tem se krči število ciljne publike za nek določen dogodek, kulturno prireditev na določen, zaželen način, saj ljudje živijo svoj vsakdanjik, bolj ali manj usklajen s svojim svetom, in izbirajo dejavnosti, prireditve po svojem okusu. To je pri selilcih povezano tudi s tem, kar so prinesli s seboj iz izvornega okolja. To jih pritegne, glede na to so aktivni in s tem identificirajo svoje slovenstvo.

SKLEPNE MISLI

Med Slovenci, ki so zapuščali izvorno okolje, je izrazita diferenciacija glede na čas, v katerem so se izselili, in glede na prostor, iz katerega so se izselili (mesto, vas, regija). S seboj so odnesli slovenstvo z vsakdanje ravni življenja.¹⁶ Pestrosti prve generacije dodajmo še v drugih okoljih in v različnih časovnih obdobjih rojene druge in tretje generacije, ki so slovenstvo doživljale na simbolni ravni, skozi ustno izročilo svojih staršev iz časa, ko so starši zapuščali slovensko okolje. Potomci nimajo neposredne socialne/kulturne izkušnje slovenstva. Doživljajo ga na simbolni ravni (ali pa ne). Tako je populacija Slovencev po svetu v teh pogledih izjemno diferencirana, sploh, če upoštevamo, da so prvi Slovenci odšli na tuje že v drugi polovici devetnajstega stoletja. Prav tako pa je po svoje diferencirano in kompleksno okolje, v katero

¹⁶ S seboj so odnesli takratno slovensko kulturo in jo ločeno od izvornega konteksta, ki se je spreminjal, ohranjali v novem okolju. Takšno so predali tudi naprej svojim potomcem.

so se ljudje priselili, kar kontekste dodatno zapleta in medsebojno oddaljuje. Torej bi morala biti dejavnost, namenjena Slovencev po svetu, veliko bolj ciljno naravnana in morala bi upoštevati interese in dinamiko konteksta populacije, ki ji je namenjena.

Dejstvo je, da danes slovenski jezik sam po sebi ni več zadostna motivacija za druženje ljudi po etnični pripadnosti. Za oživitev kulturno umetniške dejavnosti bo potrebno upoštevati to neobvladljivo diferenciacijo populacije Slovencev po svetu in graditi na ciljni ponudbi. Poleg tega pa bo potrebno kulturne vzorce, navade, vsakdanje življenje, ki naj bi bili slovenski, razumeti skozi diferencialni koncept kulture. To pomeni, da enakovredno upoštevamo vse možne alternativne poti, po katerih se vzpostavlja in vzdržuje slovenstvo po svetu, brez vrednostnih predznakov in razvrščanja na boljše in slabše, bolj razvito in manj razvito ali celo primitivno.

V odnosu do navedenega najdemo različna stališča in ocenjevanja posameznih dogodkov in prireditvev med Slovenci po svetu: »V zadnjem času je namreč opaziti čedalje manjše zanimanje Slovencev za kulturne prireditve, kar se je navsezadnje pokazalo tudi na tem glasbenem večeru v Winterthurju. Na žalost resnično toda boleče je dejstvo, da je 'politika grilla, klobas in senfa' pač uspešnejša od kulturne politike.« (Smrekar 1998, 37). Temu stališču bi lahko zoperstavili mnenje, ki pravi: «Veselica pa je lahko tudi danes kulturna prireditev. Pravzaprav je bila veselica v prvotni obliki, ko se je pojavila sredi 19. stoletja, kulturno doživetje. S časom pa se je oblika in vsebina le-te spreminjala. Odvisno pač od tega, kdo jo je prirejal. Prve so se pojavile vsekakor ob cerkvenih praznikih, povezane z žeganjem.» (Konda 1998a, 37-38).

Kranjska klobasa in liter, potice, noše, glasba 'bumpa, bumpa', polka, nagelj in rožmarin, vse to so simboli slovenske t.i. male tradicije oz. ljudske kulture.¹⁷ Ne glede na to, na kateri kulturni 'nivo' vežemo našete simbole, pa je neizpodbitno dejstvo, da je ravno nanje pripeta etnična (narodna) identifikacija številnih izseljencev. Svoje slovenstvo doživljajo na svoj način, podobno, kot so to doživljali doma. Med slovenskimi izseljenci tako potica lahko postane Potica in polka Polka in tega ne smemo pozabiti. Prav tako moramo upoštevati, da je že pred leti rojena generacija rocka, popa, disca, rapa itd. Nekateri bi dejali, da to ni slovensko, da je to plod globalizacije¹⁸ in dokaz uničenja slovenske kulture. Ali je to res? Nenazadnje ima Slovenija npr. Laibach.¹⁹

Naj še enkrat poudarimo, da sodobne globalne kulture niso homogene, kar pomeni, da ne obstaja ena narodna ali nacionalna kultura, npr. slovenska. Kulturne raz-

¹⁷ Razumevanje pojmov velika in mala tradicija se nanaša na analize Dunje Rihtman Avguštin, Roberta Redfielda in Jordana Jelića (Rihtman Avguštin 1976, Jelić 1982). Več o tem tudi v delu *Ko tujina postane dom* (Lukšič-Hacin 1995, 167-173).

¹⁸ Razprava o usodi narodne (nacionalne) identitete v procesih globalizacije je zanimiva in še kako pomembna, a bi na tem mestu prenesla zelene pударke razprave o pomenu kulturno umetniške dejavnosti med Slovenci po svetu na povsem druga težišča, zato se ji bomo izognili.

¹⁹ »Konec novembra je v Stockholmu nastopila znana slovenska rokovska skupina Laibach. Koncerta, ki je bil v popularni in vedno dobro obiskani diskoteki 'Gino', se je udeležilo približno 400 obiskovalcev. Dvorana je bila polna in organizatorji so nam povedali, da so bili zelo zadovoljni z obiskom in koncertom.« (Zorin 1997b, 39).

like znotraj globalne kulture nastopajo tako v diahroni kot sinhroni perspektivi. Danes se globalne kulture delijo na subkulture, ki so nosilke male tradicije, velika tradicija, ki je vplivnejša, pa je v rokah elit in vladajoče strukture. Razlike med tradicijama se najbolj izpostavljajo v ekstremnih situacijah in izseljenska je ena od njih.

Razlike med veliko in malo tradicijo so povezane z razlikami v izobrazbi, umetnosti, znanosti in kar bi radi posebej poudarili, v načinu življenja, ki je tesno povezano s tem, kako posameznik razmišlja in razume določene situacije in dogajanja. Različni so tudi simboli, miti, legende in rituali, ki utrjujejo kulturno identiteto, preko katere se zagotavlja kontinuiteta določene skupnosti. Tako pripadnost različnim tradicijam lahko predstavlja naslednjo močno pregrado pri vzpostavljanju stikov med različnimi posamezniki. Lahko bi celo rekli, da je pri izseljencih prišlo v določenih situacijah do pojava, ko so pripadniki različnih delnih družb, ki so obstajale znotraj globalne družbe, v izseljenstvu ustanovili lastne 'samostojne' skupnosti. Vse to je predvsem odvisno od dediščine, ki so jo priseljenci prinesli s sabo v novo kulturno okolje in jo takšno tudi ohranjali. V vsakem primeru pa imata obe tradiciji, ali še bolje rečeno vse alternativne oblike življenja (slovenske) kulture, velik pomen za ohranjanje etnične (narodne) identitete, ki predstavlja pomemben vidik posameznikove identitete in njene usklajenosti.

Druga pomembna ugotovitev, ki jo moramo za zaključek še enkrat izpostaviti pa je spoznanje, da morajo Slovenci po svetu postati akterji lastne dejavnosti. Za to jim primanjkuje strokovnjakov: zborovodij, raziskovalcev, učiteljev, arhivarjev, knjižničarjev, vodij dramskih sekcij, novinarjev, urednikov, lektorjev in prevajalcev. Rešitev bi lahko predstavljalo usposabljanje samih (zainteresiranih) izseljencev, da bi postali nosilci nekaterih naštetih aktivnosti. Razmisliti bi morali o možnostih, ki jih ponujata nova tehnologija in internet. Prav tako pa bi bil potreben razmislek o dvojezičnosti izseljenskega tiska. Dvojezičnost omogoča dostop do informacij tudi tistim mladim generacijam, ki se še vedno identificirajo s slovenstvom, a ne govorijo slovenščine. Prav tako pa z dvojezičnostjo odpade jezikovna pregrada in postane pisana beseda razumljiva tudi širšemu, drugače govorečemu okolju.

LITERATURA

- A. Z. (1997): München. V: Naša luč, št.10. Ognjišče, Ljubljana, str. 24-25.
- Bekš, Ljubo (1999): Zapisana ali zapeta slovenska beseda je del naše kulturne dediščine, ne glede na kraj bivanja. V: Naša luč, št. 2. Družina, Ljubljana, str. 2-6.
- Blaznik, Marjana (1997): Pevska turneja slovenskega delavskega društva Aumetz. V: Rodna gruda, št. 6. SIM, Ljubljana, str. 38.
- Budja, Avgušтина (1994): 'Srebrni jubilej' – 25-letnica slovenskega društva v Landskroni na Švedskem. V: Slovenski koledar '95. SIM, Ljubljana, str. 186-189.
- Cimerman, Ivan (1991): Z Mačkom na zahod. V: Rodna gruda, št. 2. SIM, Ljubljana, str.16-17.

- Cimerman, Ivan (1997): Sedem plodnih desetletij. V: Rodna gruda, št. 6. SIM, Ljubljana, str. 38-39.
- Černe, Ivan (1996): Zbor Vinko Vodopivec v Belgiji in na Nizozemskem. V: Rodna gruda, št. 7. SIM, Ljubljana, str. 36.
- Detela, Lev (1995): Razvejana posredniška dejavnost. V: Rodna gruda, št. 10. SIM, Ljubljana, str. 36.
- Detela, Lev (1998): Slovenski Dunaj in njegova kultura. V: Rodna gruda, št. 2. SIM, Ljubljana, str. 36.
- Grojzdek, Lojze (1997): Praznovanje 5.obletnice SKD Lipa v Münchnu. V: Rodna gruda, št. 8/9. SIM, Ljubljana, str. 38.
- G.S. (1997): Ingolstadt. V: Naša luč, št.10. Ognjišče, Ljubljana, str. 24.
- Jelić, Jordan (1982): Kritika Redfieldove teorije folk društva. Doktorsko delo, FSPN, Ljubljana.
- Klinar, Peter (1976): Mednarodne migracije. Obzorja, Maribor.
- Kmecl, Tomaž (1997): 'Mož moje žene' v Winterthuru. V: Rodna gruda, št. 6. SIM, Ljubljana, str. 38.
- Konda, Martina (1997): Binkošti v slovenski župniji v Berlinu. V: Rodna gruda, št. 8/9. SIM, Ljubljana, str. 39.
- Konda, Martina (1998a): Martinovanje z veselimi Štajerkami v Berlinu. V: Rodna gruda, št.2. SIM, Ljubljana, str. 37-38.
- Konda, Martina (1998b): Slovenska pesem in ljudski ples v 'Ungar Haus'. V: Rodna gruda, št. 2. SIM, Ljubljana, str. 37.
- Lukšič-Hacin, Marina (1995): Ko tujina postane dom. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Lukšič-Hacin, Marina (2001): Zgodbe in pričevanja – Slovenci na Švedskem. ZRC SAZU, Ljubljana.
- P.C. (1996): Predarlaska. V: Naša luč, št. 9. Ognjišče, Ljubljana, str. 20-22.
- Podgoršek, Robert (1995): Zürich. V: Naša luč, št. 9. Ognjišče, Ljubljana, str. 35.
- Podvinski, Zvone (1994a): Švedska. V: Naša luč, št. 3. Ognjišče, Ljubljana, str. 32-35.
- Podvinski, Zvone (1994b): Švedska. V: Naša luč, št. 11. Ognjišče, Ljubljana, str. 32-35.
- Podvinski, Zvone (1995): Dogodki s Švedska. V: Naša luč, št. 8. Ognjišče, Ljubljana, str. 30-31, 34.
- Prešeren, Jože (1996): Srečanje slovenskih pevskih zborov v Heerlenu. V: Rodna gruda, št. 7. SIM, Ljubljana, str. 36.
- Rakuš, Peter (1995): Vladimir Donaj – Slovenski zdomski učitelj v Švici, ki mu v Evropi in svetu ni enakega. V: Rodna gruda, št. 10. SIM, Ljubljana, str. 37.
- Rihtman-Avguštin, Dunja (1976): Ekonomska vrijednostne orientacije i modeli odločivanja tradicijskog društveno-kulturnog sustava. Doktorsko delo FSPN, Ljubljana.

- Rogelj, Janez (1992): Obisk pri Slovencih v zahodni Evropi. V: Rodna gruda, št.1. SIM, Ljubljana, str. 6-7.
- Smrekar, Ludvik (1998): Glasbeni večer v Winterthurju. V: Rodna gruda, št. 2. SIM, Ljubljana, str. 36-37.
- Stopar, Ciril M. (1997): Kaj je novega v Olofströmu. V: Rodna gruda, št. 5. SIM, Ljubljana, str. 39.
- Suhoveršnik, Ivan (1995): Srečanje s Slovenci v Berlinu. V: Rodna gruda, št. 10. SIM, Ljubljana, str. 36-37.
- Škruba, Karolina (1995): Novice iz Jadrana, Marlebach. V: Rodna gruda, št. 10. SIM, Ljubljana, str. 36.
- Turk Radikovič, Mira (1997): Kljukec in Pavliha v Frankfurtu. V: Rodna gruda, št. 8/9. SIM, Ljubljana, str. 38.
- Upravni odbor slovenskega društva SAVA Frankfurt (1997): Umetnost združuje. V: Rodna gruda, št. 8/9. SIM, Ljubljana, str. 38-39.
- Vojska, V. (1997): 15 let Slovenskega društva Slovenija Rūti in 20 let sodelovanja z občino Domžale. V: Rodna gruda, št. 5. SIM, Ljubljana, str. 39.
- Zore, Anton (1996): Linz. V: Naša luč, št. 9. Ognjišče, Ljubljana, str. 20.
- Zorin, Marjeta (1997a): Razstava slovenskega rojaka Karla Pesjaka 'Slovenija v mojem srcu'. V: Rodna gruda, št. 2. SIM, Ljubljana, str. 39.
- Zorin Marjeta (1997b): Gostovanje skupine Laibach v Stockholmu. V: Rodna gruda, št. 2. SIM, Ljubljana, str. 39.
- Žitnik, Janja in Glušič, Helga (ur.)(1999): Slovenska izseljenska književnost (1-3). ZRC SAZU in Rokus, Ljubljana.
- Kranz, Srečko (1997) : Občni zbor 'Društva Slovencev v Kneževini Liechtenstein'. V: Rodna gruda, št.8/9. SIM, Ljubljana, str. 39-40.

SUMMARY

THE SIGNIFICANCE OF CULTURAL ARTISTIC ACTIVITY AMONG SLOVENE EMIGRANTS – WESTERN EUROPE

Marina Lukšič Hacin

The Slovenes who left for the Western European space are settled in different countries and meet with different legal, political and economic systems, which create for them different circumstances and conditions for life and work. Those are connected with bilateral agreements that Slovenia made with individual states. The situations people found themselves in, are different. Despite so we can find a few junctures when speaking of the cultural artistic activity among Slovenes living in the states of Western Europe. Everywhere the individuals organised themselves in various socie-

ties, associations, sections and activities. In doing so they of course took into consideration the rules in force for the immigrants of the state they immigrated to. The activity of those Slovenes is variegated and mainly in one way or another connected with the cultural artistic sphere. It can be individual when we speak of individual creators, or organised. In the first case individuals are either actively included in the life and work of an emigrant community, or not. They deal with their work individually – as writers, poets, musicians, artists – and involve in their work their own emigrant experience. In the case of organised activity the cultural artistic activity is connected with emigrant societies and organisations, with teaching Slovene language, with church activity, and sometimes with mass media, for example emigrant gazettes or gazettes for emigrants, radio and television broadcasts. Here we find drama sections, choirs, instrumental groups and ensembles, folklore groups, literary groups or sections etc (et cetera). The described activity, whether individual or organised, is to an external observer apparent at various performances, festivals and meetings. The cultural artistic activity among Slovenes in the states of Western Europe can thus be divided into three groups:

1. Activity connected with performances of guest groups or individuals from Slovenia among Slovene emigrants (in the organisation of an emigrant society, SIM or in the last few years SSK and Slovenija v svetu).

2. Visits of emigrant groups or individual artists to Slovenia (cultural performances are in those cases organised either on the state level or more locally, for example in the cases of fraternisation of some Slovene communities with separate emigrant societies in Europe). To be mentioned is the organisation of annual meetings of Slovene emigrants in Slovenia, which are accompanied by numerous cultural and artistic performances (in the past those meetings were being organised by Slovenska izseljenska matica, while at present similar meetings are organised by Slovenski svetovni kongres and by Slovenija v svetu).

3. Activity that is carried out with the cooperation among emigrants:

a) within individual states in societies, between societies and somewhere on association level;

b) between societies from different states.

The mentioned activity is designed for emigrants themselves, and at times for the environment they immigrated to – the latter tries to acquaint the new environment with Slovene culture and is usually carried out in cooperation with immigrants from different countries or with cultural-artistic societies of the majority environment.

When we speak of the significance of cultural-artistic activity among emigrants, we must necessarily expose its important role in preserving national identity within the first generation of migrants, and within their descendants in particular.

BESEDNA UMETNOST SLOVENSКИH IZSELJENCEV IN NJENO MESTO V SODOBNI SLOVENSKI KULTURI

Janja Žitnik

COBISS 1.01

UVOD

Študija, ki jo tu povzemam, je delni rezultat raziskovalnega projekta *Položaj kulturno-umetniške dejavnosti slovenskih izseljencev in njeno mesto v sodobni slovenski kulturi*. Izhodišče študije je vprašanje, ali je bilo književnosti slovenskih izseljencev v zadnjih desetletjih dodeljeno ustrezno mesto v slovenski kulturi in v kakšni smeri se razvija njena vloga v nacionalni kulturi v tem trenutku. Za produktivno prihodnje vključevanje izseljenske umetnosti v skupno zakladnico narodne kulture je namreč potrebno preveriti ustreznost dosedanjih oblik in obsega takšnega vključevanja. Končni namen tega dela raziskave pa je oblikovanje konkretnih predlogov za čim uspešnejšo formalno integracijo besedne umetnosti slovenske diaspore v korpus nacionalne književnosti in njeno funkcionalno vključitev v sodobno kulturno ponudbo matičnega prostora.

Izseljenska literatura se uveljavlja v okviru matične kulture prek različnih medijev in na različnih ravneh, neposredno in tudi posredno. Sodobni razvoj slovenskih humanističnih znanosti izrazito sooblikuje podobo slovenske kulture – in obratno, oboje pa vpliva na razvoj slovenskega šolstva. Prav zaradi tega se prisotnost in vloga slovenske izseljenske književnosti v narodni kulturi ne odražata le na nivoju osrednjih kulturnih medijev, tj. v literarnih oziroma kulturnih revijah, knjižnem izdajateljstvu na področju izvirnega slovenskega leposlovja ter predstavitev izseljenskih avtorjev in njihovega dela na literarnih srečanjih v Sloveniji, temveč tudi v sodobnih slovenskih literarnozgodovinskih študijah in procesu izobraževanja. Študija torej zajema analizo prisotnosti zdomske literature v matičnem prostoru na vseh treh omenjenih področjih.

Drugo izhodišče raziskave je splošno znano dejstvo, da so pogoji za ohranitev in nadaljnji razvoj kulturno-umetniške dejavnosti slovenskih izseljencev vedno težji, o čemer razpravlja obilica člankov v izseljenski periodiki. Ne glede na primere posameznih izjemno uspešnih in trdoživih izseljenskih kulturnih društev in posameznih umetnikov lahko na splošno ugotovimo, da se kulturna jedra slovenskih izseljenskih skupnosti ne obnavljajo več v zadostni meri z novimi generacijami. Tudi število zdonskih literarnih revij upada,¹ prav tako kot njihova založniška dejavnost. Kljub temu v

¹ O nezadostnem obnavljanju uredništev slovenske periodike v Argentini in o osipu avtorjev prispevkov na eni strani in bralcev na drugi piše Avgust Horvat v članku *Periodični tisk v povojni*

izseljenstvu vsako leto še vedno nastajajo nova literarna dela, kar pomeni, da je zdomska književnost tudi danes še vitalen sestavni del slovenske nacionalne literature. Vprašanje pa je, ali je njeno mesto v matični kulturi v tem trenutku ustrezno.

Raziskava je pokazala, da je bilo književno delo slovenskih izseljencev do nedavnega komajda vključeno v temeljne preglede slovenske literarne zgodovine, še manj je bilo prisotno v osrednjih slovenskih kulturnih medijih in šolstvu. Vzrok za to zagotovo ni v morebitni nepomembnosti slovenske izseljenske književnosti – bodisi s kakovostnega ali količinskega vidika. O splošnih ocenah njene kakovosti sem v zadnjem času že pisala,² zato bi na tem mestu namenila nekaj vrstic vprašanju njene količine, o čemer zaradi nepreglednosti podatkov in njihove dolgoletne delne nedostopnosti do pred kratkim niti nismo mogli dati zanesljive ocene.

Če bi želeli oceniti njen obseg po številu objavljenih literarnih del v knjižni obliki, resnično ne bi mogli soditi, da izseljenska literatura predstavlja pomemben del slovenske književnosti, saj so naši zdomci³ oziroma izseljenci od zgodnjih literarnih začetkov, ki segajo v drugo polovico 19. stoletja (npr. Franc Pirc) in še dlje, objavili vsega skupaj le nekaj več kot petsto leposlovnih knjig. Zelo verjetno pa bi se pokazalo drugačno razmerje, če bi evidentirali vse njihove revialne literarne objave. Izseljenskih piscev, ki so objavljali svoje pesmi in kratko prozo predvsem v izseljenski periodiki, koledarjih in zbornikih, je nekaj sto. Avtorji sintetičnega pregleda *Slovenska izseljenska književnost*⁴ smo zabeležili približno tristo takšnih piscev; precej imen je verjetno ostalo nezabeleženih, deloma tudi zato, ker so predvsem v dvajsetih in tridesetih letih pogosto objavljali anonimno.

Slovenskih zdomskih pripovednikov, pesnikov in dramatikov, ki so svoje delo objavljali tudi v samostojnih knjižnih izdajah, pa je le nekaj več kot sto. Primerjava s številom gesel v zadnji izdaji leksikona Cankarjeve založbe *Slovenska književnost*⁵ – v leksikonu je obravnavanih približno 1300 piscev – bi prinesla oceno, da predstavlja delež izseljenskih avtorjev samostojnih literarnih knjižnih izdaj eno trinajstino vseh ustvarjalcev slovenskega slovstva od Trubarja dalje. Pri tem moramo seveda upošte-

slovenski emigrantski skupnosti v Argentini, *Dve domovini/Two Homelands*, 11–12 (2000), 241–249.

² Janja Žitnik, Književno delo slovenskih izseljencev, *Slavistična revija*, 48 (2000), št. 2, 159–176.

³ Ta izraz uporabljajo zase povojni emigranti sinonimno z izrazom »izseljenci«. Tudi sama ga uporabljam z enakim pomenom in ne kot oznako za »prebivalca Slovenije, ki je v času opazovanja delal v tujini ... (oziroma družinski član, ki je z njim živel v tujini)« – takšna je definicija izraza »zdomec« v *Statističnem letopisu Republike Slovenije*, Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije, 1999, 75–76 (citirano po: Milena Bevc in Valentina Prevolnik-Rupel, Meddržavne selitve prebivalcev Slovenije ter obseg emigrantov in tujcev v Sloveniji – devetdeseta leta, *Dve domovini/Two Homelands*, 11–12, 2000, 149).

⁴ *Slovenska izseljenska književnost 1: Evropa, Avstralija, Azija; Slovenska izseljenska književnost 2: Severna Amerika; Slovenska izseljenska književnost 3: Južna Amerika*, ur. Janja Žitnik s sodelovanjem Helge Glušič, Ljubljana: Založba ZRC in Rokus, 1999.

⁵ *Slovenska književnost*, ur. Janko Kos, Ksenija Dolinar in Andrej Blatnik, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1996.

vati, da omenjeni leksikon vključuje tudi pomembnejše slovenske literarne zgodovinarje in pisce nekaterih drugih znanstvenih in strokovnih besedil, medtem ko bi, na drugi strani, lahko našli v vseh obdobjih do danes še celo vrsto »obrobnejših« slovenskih literarnih ustvarjalcev, ki v osrednjem leksikonu niso omenjeni.⁶ Pomembno pa je, da je v zadnji izdaji slovenskega literarnega leksikona vključena že kar polovica važnejših izseljenskih avtorjev, kar je tudi ena glavnih novosti te izdaje.

Pomena izseljenske književnosti in njenega mesta v zakladnici slovenske literature in kulture seveda ne moremo ocenjevati na osnovi njenega obsega, čeprav tudi ta, kot smo pravkar sklepali, ni ravno zanemarljiv. Menim, da je besedna umetnost slovenskih izseljencev važen in še vedno vitalen del slovenske književnosti predvsem zato, ker jo bogati z novimi, drugačnimi literarnimi vzgibi, temami in vidiki. Kot je zapisala Helga Glušič, je pisatelj v izseljenstvu z umetniškim oblikovanjem v slovenskem jeziku duhovna in kulturna vez domovine s svetom in sveta z domovino.⁷ To seveda velja tudi za mlajše izseljenske generacije, ki večinoma pišejo že v tujih jezikih. Izseljenski pisci namreč vnašajo z izvirnimi deli, napisanimi v materinščini, v slovensko literaturo svoje intimno doživljanje tujine, ki jim je postala dom. Na drugi strani pa tisti, ki pišejo v jeziku nove domovine in so njihova dela postala sestavni del literatur drugih narodov, vnašajo v tuje literature prvine slovenskih književnih in kulturnih tradicij.

Povsem ločeno od dejanskega pomena emigrantskega leposlovja pa moramo obravnavati njegovo aktualno vlogo v sodobni slovenski kulturi. Aktualna vloga izseljenske književnosti v matični kulturi nekega naroda je relativna, saj se nenehno spreminja glede na vrsto dejavnikov, ki vplivajo na njeno trenutno vrednotenje v matičnem prostoru in na pozornost, ki jo tam vzbuja. Prav zaradi tega je ugled besedne umetnosti slovenskih izseljencev v zadnjem desetletju v domovini sprva skokovito narasel, kar je razumljiva reakcija na dobra štiri desetletja domače blokade povojnega slovenskega emigrantskega slovstva nasploh, nato pa se je nekako začasno »stabiliziral«. Takšno stanje je rezultanta starih in novih estetskih in tudi ideoloških smernic, ki so vplivale na konkretne pobude in aktivnosti na področju matične kulture in literarne (ali širše – humanistične) znanosti, vzporedno z njima pa tudi na področju slovenskega šolstva.

Kakšno je razmerje med kulturno dejavnostjo nekega naroda na eni strani in njegovo humanistično znanostjo na drugi? Če sodim po izkušnjah Slovencev od druge svetovne vojne do danes, imata obe področji približno enakovreden medsebojni vpliv. Obe pa sta v določeni meri prisiljeni pristajati na nadzor politike, ki ju skuša usmerjati v skladu s svojimi interesi, saj naj bi bili ti – vsaj deklarativno – istovetni z interesi celotnega naroda. Slednje predpostavke slovenska izkušnja ne potrjuje, kar je

⁶ Uredništvo leksikona piše v uvodnem sporočilu, da so upoštevali le tiste novejšje avtorje, ki so se že močneje uveljavili in pritegnili pozornost javnosti, saj je število natisnjenih književnih besedil od izida prve izdaje leksikona (1982) nenavadno naraslo.

⁷ Helga Glušič, Slovenska izseljenska književnost: sklepna misel, *Slovenska izseljenska književnost* 3, 358.

nedvomno vzrok za različne oblike kulturnega in znanstvenega odpora proti političnemu nadzoru. Metode političnega nadzora so na obeh področjih podobne. Kot kaže pretekla izkušnja, se v kulturi uresničujejo s preprečevanjem nezaželenih objav s cenzuro, političnim izborom republiške kulturne administracije, prikritim uveljavljanjem ideoloških kriterijev pri dodeljevanju subvencij, zamenjavo urednikov ali ukinjanjem posameznih revij, blokado spornih kulturnih projektov ipd.; v humanistiki se odražajo v politični selekciji raziskovalnih programov, v večji finančni podpori politično ustreznim raziskovalnim skupinam, v kadrovskem nadzoru in imenovanju ustreznih profilov na vodilna mesta v republiški znanstveni administraciji. Takšen odnos politike do kulture in znanosti seveda nehoti spodbuja nastanek in razvoj »kulturne opozicije« in »znanstvene opozicije«, ki se lahko med seboj spontano ali organizirano povezujeta. Gre za posameznike ali skupine intelektualcev, ki naj bi bili v imenu prezrtih narodnih interesov pripravljeni kljubovati osrednjim kulturnim in humanističnim tokovom v matičnem prostoru na račun ugodnejših pogojev za lastno delo.

Premoč teh opozicij nad vladajočimi usmeritvami se pokaže v trenutku, ko so sposobne premagati odločilne ovire na trnovi poti prodora v osrednje nacionalne kulturne in znanstvene medije in ustanove. Sledi integracija dotedanje kulturne in humanistične opozicije v institucionalizirani sistem, s čimer je dosežena formalna in funkcionalna sprememba sistema. Nekdanja opozicija prestopi iz antagonističnega v partnerski odnos, ki naj bi ji omogočil učinkovitejše delovanje in uspešnejše uresničevanje zastavljenih ciljev. Izziv pa je s tem presežen in vnema, značilna za obdobje »nepokorščine«, vse bolj bleđi, kar je spričo vloženih naporov in drznih preteklih podvigov človeško in razumljivo.

Proces, ki sem ga tu na kratko opisala, je značilen za uveljavljanje najrazličnejših kulturnih in humanističnih teženj, ki so v tem ali onem trenutku povojne slovenske stvarnosti nadležno kazile udobno navidezno usklajenost slovenske družbe. Ena od takšnih teženj je bila rušenje nasilno postavljene pregrade med emigrantsko književnostjo in domačo javnostjo. Kako je ta proces potekal, bom skušala prikazati v nadaljevanju.

Med nacionalnimi področji dejavnosti, ki so v primerjavi z matično umetnostjo, kulturo in humanistiko mnogo bolj toge v smislu kontinuiranega sprejemanja sodobnih pobud za vsebinske spremembe, je – kljub pogostim formalnim reformam – na prvem mestu slovensko šolstvo, predvsem na osnovni in srednji stopnji, saj v tem pogledu praviloma opazno zaostaja za doseženimi humanističnimi premiki v slovenski družbi. To med drugim potrjuje vsebinska analiza osnovnošolskih in srednješolskih literarnih učbenikov in bralnih vsebin, ki bo prav tako povzeta v nadaljevanju. Nekoliko drugačen je položaj na obeh univerzah, kjer se spričo tesnejše vpetosti tamkajšnjih učiteljev v raziskovalno dejavnost, literarno kritiko in kulturno publicistiko mnogo izraziteje krešejo kopja med predstavniki različnih vsebinskih in metodoloških usmeritev. Pri ugotavljanju trenutnega stanja vključenosti slovenske izseljenske književnosti v univerzitetno študijsko snov sem si poskušala deloma pomagati z vpra-

šalnikom, ki sem ga poslala učiteljem na oddelkih za literature, vendar žal ni spodbudil pričakovanega odziva.

SLOVENSKA IZSELJENSKA KNJIŽEVNOST V MATIČNI KULTURI

Založniški programi v Sloveniji

Do osamosvojitve Slovenije so predvojni in povojni, večinoma politični emigranti, med katerimi je bilo sorazmerno veliko število precej produktivnih piscev, praviloma objavljali svoja dela bodisi pri glavnih izseljenskih založbah (po letu 1954 največ pri Slovenski kulturni akciji s sedežem v Buenos Airesu) ali pa pri slovenskih zamejskih založbah v Celovcu, Gorici in Trstu. Njihove objave v domovini so bile redke. V zadnjem desetletju pa je tudi vrsta založb v matični Sloveniji odprla vrata za izdajo novih izseljenskih del ali ponatisov nekaterih uspešnejših knjig starejšega datuma, ki so bile dotlej Slovencem v domovini komajda dostopne. Če primerjamo število domačih knjižnih izdaj izseljenskih literarnih del po desetletjih po drugi svetovni vojni, se pokaže zgovorna krivulja spreminjajoče se vloge zdomske književnosti v matični kulturi (glej tabelo). V petdesetih letih so v Sloveniji izdali le posamezna dela Trunka in Adamiča, v šestdesetih Roglja, Adamiča in nekoliko poznejšega povratnika Truhlarja, v sedemdesetih se jim pridružijo še Mole, Vauhnik, Grill, Praček Krasna in povratnik Janežič, pozneje pa se njihovo število poveča. Samo v prvih osmih letih preteklega desetletja je v Sloveniji izšla dobra polovica vseh dotedanjih v domovini objavljenih izseljenskih leposlovnih knjig (!).

Med ljubljanskimi založbami, ki so izdajale tudi izseljenska dela, sta po številu doslej izdanih izseljenskih literarnih del na prvem mestu Slovenska izseljenska matica in Mladinska knjiga, sledijo DZS, Prešernova družba, Družina, Ilex-Impex, Slovenska matica, Mihelač, Cankarjeva založba in Slomškova založba v Ljubljani, s posameznimi naslovi pa še nekatere druge. V Mariboru je največ izseljenskih literarnih del izšlo pri založbi Obzorja, sledi tamkajšnja Slomškova založba. V Novem mestu je občasno izdala kakšno izseljensko delo Dolenjska založba, v Kopru Ognjišče in Lipa, v Murski Soboti Pomurska založba. Te se običajno odločajo za objavo knjig tistih izseljenskih piscev, ki prihajajo iz njihove regije. Med vsemi založbami v Sloveniji pa na tem področju krepko prednjači celjska Mohorjeva družba, ki po številu izdanih izseljenskih del več kot dvakratno presega celo Slovensko izseljensko matico, Mladinsko knjigo in mariborska Obzorja. Poleg tega je celjska Mohorjeva z letom 1998 začela uresničevati enega najpomembnejših založniških projektov na tem področju, in sicer izdajanje knjižne zbirke Žerjavi, v kateri je pod uredništvom Franceta Pibernika v dobrih treh letih izšlo že kar pet bogato komentiranih izseljenskih del. Pravkar je v pripravi Mauserjev *Kaplan Klemen* kot naslednji, šesti zvezek

Število v Sloveniji izdanih samostojnih leposlovnih knjig izseljenskih avtorjev v letih 1950–98*

LETO	Ljubljana	Celje	Mari-bor	Koper	Novo mesto	Mur-ska Sobota	Ravne na Ko-roškem	Slov. Bis-trica	Skupaj
1950		1							1
1951	2								2
1962	2								2
1967	1								1
1968	1								1
1969	1	1							2
1970	2								2
1972	1								1
1973	1	1							2
1974			1						1
1977			1						1
1978				1					1
1979	1	2							3
1980			1	1					2
1983	2								2
1985		2					1		3
1987	4								4
1989	1		1						2
1990	4		1						5
1991	5								5
1992	2	1	1	1					5
1993	4	1	1					1	7
1994	8	2		2					12
1995		3	2			1			6
1996	4				1				5
1997	2	1	1						4
1998		1	1		2	1			5
1950–98	48	16	11	5	3	2	1	1	87

*Podatki temeljijo na gradivu, zbranem v vseh treh zvezkih pregleda *Slovenska izseljenska književnost*, Ljubljana, 1999 (poglavja Biografije in bibliografije), ki pa ne upošteva vseh v Sloveniji izdanih ponatisov.

Največ literarnih del slovenskih izseljenskih avtorjev (prek 80) je izšlo v samozaložniških izdajah. Na ta način so nekateri izdajali svoja dela že v begunskih taboriščih, po izselitvi pa skoraj v vseh delih sveta, kjer so se ustalili. Na območju Slovenije

so začeli posamezni izseljenski avtorji izdajati svoja dela v samozaložbi že v šestdesetih letih, največkrat v prestolnici svoje rodne pokrajine. Tako so v okviru njihovih samozaložniških izdaj zastopana skoraj vsa večja slovenska mesta. Najpogostejše tovrstne izdaje so v Ljubljani in Mariboru.

Matične izdaje antologij izseljenske poezije in proze

Izdajanje antologij izseljenske poezije in proze v Sloveniji je skoraj v celoti omejeno na obdobje od 1990–93. Izjema je antologija književnosti Slovencev v Severni Ameriki, ki je izšla že osem let prej.⁸ V osemdesetih letih je Slovenska izseljenska matica sicer sodelovala tudi pri pripravi obeh zbornikov avstralskih Slovencev, ki ju je izdal SALUK (Slovensko-avstralski literarno-umetniški krožek) v Sydneyu,⁹ za izdajo samostojne antologije pa se je odločila prav leta 1990. Tega leta so izšle v Ljubljani kar tri izseljenske antologije, in sicer antologija povojne izseljenske poezije, izbor poezije avstralskih Slovencev in izbor izseljenske poezije kot gradivo za Seminar slovenskega jezika, literature in kulture.¹⁰ Leta 1991 je izšla posebna številka *Dialogov* z izborom novejšje izseljenske literature, leta 1992 je v Celju izšla antologija emigrantske proze, naslednje leto pa v Ljubljani še ena antologija kratke proze slovenskih avtorjev iz Argentine.¹¹ Čeprav je od izida zadnje izseljenske antologije v Sloveniji minilo že osem let, zamisel o tovrstni predstavitvi zdomske literature v domovini še ni zamrla. Pravkar je namreč v pripravi nov izbor zdomskega pesništva, ki ga za zbirko Kondor pripravlja France Pibernik.

Kulturne revije v Sloveniji

Podobno kot svoje knjige so slovenski izseljenski pisci objavljali krajše literarne prispevke, v nadaljevanjih pa tudi obsežnejša pripovedna dela, predvsem v izseljen-

⁸ *Naši na tujih tleh: Antologija književnosti Slovencev v Severni Ameriki*, ur. Jerneja Petrič, Ljubljana: Cankarjeva založba in Slovenska izseljenska matica, 1982.

⁹ *Zbornik avstralskih Slovencev 1985*, ur. Jože Prešeren, Sydney: SALUK/SALAC, 1985; *Zbornik avstralskih Slovencev 1988 / Anthology of Australian Slovenes 1988*, ur. Jože Prešeren idr., Sydney: SALUK/SALAC, 1988.

¹⁰ *To drevo na tujem raste: Antologija slovenskega zdomskega pesništva zadnjih štiridesetih let*, ur. Ciril Bergles, Ljubljana: Aleph, 1990; *Lipa šumi med evkalipti: Izbor pesmi Slovencev v Avstraliji*, ur. Ivan Cimerman, Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 1990; *Besede so ostale kot semena: Izbor iz poezije slovenskega zdomstva*, ur. Igor Grdina, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1990.

¹¹ *Slovenska zdomska književnost zadnjih let*, ur. Lev Detela, posebna številka revije *Dialogi*, 27 (1991), št. 7; *Pod Južnim križem: Antologija emigrantske proze 1945–1991*, ur. Zora Tavčar, Helga Glušič in Martin Jevnikar, Celje: Mohorjeva družba, 1992; *Ob Srebrni reki: Kratka proza argentinskih Slovencev*, ur. Andrej Rot, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1993.

ski periodiki (največ v ZDA, Argentini in Avstraliji) ter v zamejskih revijah in zbornikih. Ker so bili slednji v primerjavi z zdomsko periodiko v preteklih desetletjih vendarle dostopnejši kulturni javnosti v Sloveniji in so s svojimi objavami izseljenskega leposlovja tudi v tej smeri širili literarno obzorje matičnega bralstva, naj navedem vsaj nekatere naslove. Pri slovenskih založbah v Trstu bomo našli celo vrsto časopisov in kulturnih revij, ki že vrsto let mnogo budneje kot tisti v domovini spremljajo novosti v izseljenskem slovstvu. *Mladika* je, denimo, redno objavljala prispevke o zdomskih piscih in njihovem delu že od šestdesetih let dalje, precej tovrstnih prispevkov pa je bilo objavljenih še v *Mostu*, *Literarnih vajah*, *Zalivu*, *Novem listu*, *Jadranskem koledarju* in tudi v *Primorskem dnevniku*. V Gorici sta v tem pogledu na prvem mestu *Koledar Goriške Mohorjeve družbe* in *Katoliški glas*, v Celovcu pa *Naš tednik* in zlasti *Celovski zvon*, ki je v osemdesetih prinesel prispevke Denisa Poniža o Francetu Papežu, Stanku Janežiču in Levu Deteli, v devetdesetih pa prav tako njegovo predstavitev literarnega dela Zorka Simčiča in Ludveta Potokarja ter prispevka o Tonetu Brulcu in Rafku Vodebu izpod peresa Zore Tavčar.

V sami Sloveniji so že med obema vojnama izhajale nekatere revije, ki so bile namenjene slovenskim izseljencem. Namen teh publikacij je bil – poleg obveščanja bralcev o dogajanju v domovini in med izseljenci samimi, bodisi v okviru njihovih organizacij in društev ali izven njih – tudi ohranjanje slovenske besede na tujem ter spodbujanje literarnega snovanja slovenskih izseljencev v vseh delih sveta. Tudi danes v domovini še vedno izhaja nekaj revij za Slovence po svetu, vendar v njih praktično ni več prostora za literarne prispevke. Izjemi sta *Naša luč*, ki še vedno namenja nekaj strani vsaj za povest v nadaljevanjih, in najbolj razširjena revija za Slovence po svetu – *Rodna gruda*, v kateri je prostor za literarne vrstice prav tako močno skrčen. *Slovenskemu koledarju* z rubriko Literarni almanah vred pravkar grozi ukinitvev, *Glasilo Svetovnega slovenskega kongresa* in *Slovenija*, ki izhaja v angleškem jeziku, pa literarnim prispevkom ne namenjata nobenega prostora.

Zato pa se izseljenskim avtorjem vse bolj odpira prostor na straneh domačih kulturnih revij, ki se zanimajo zlasti za njihovo poezijo, kratko prozo in esejistiko, kar pomeni mnogo učinkovitejši prodor izseljenske literature v matično kulturo. V preteklih obdobjih, ko so izseljenske literarne prispevke objavljali predvsem v revijah za izseljence, spričo maloštevilnih bralcev teh publikacij v Sloveniji takšen prodor seveda ni mogel biti zelo uspešen. Poleg leposlovnih in publicističnih prispevkov zdomskih piscev najdemo v zadnjem desetletju v matičnih revijah tudi pogostejše domače predstavitve in ocene njihovega dela.

V okviru osrednje slovenske literarne in kulturne periodike sta bili izseljenska književnost in njena obravnava v prejšnjih desetletjih najbolj prisotni v *Sodobnosti*, mariborskih *Dialogih*, *Naših razgledih* oziroma *Razgledih*, reviji *Prostor in čas*, *Družini* in *Mohorjevem koledarju* – tu se v večini pojavljajo posamezni prispevki o izseljenskih piscih že v šestdesetih ali sedemdesetih letih, v večjem številu pa zlasti v devetdesetih. Od konca osemdesetih let dalje sta na tem področju prevzela vodilno vlogo *Nova revija* in zbornik *Dom in svet*, s posameznimi zdomskimi leposlovnimi

prispevki, recenzijami in portreti pa so obogatili domačo kulturno ponudbo tudi revija 2000, *Prešernov koledar* in *Obzornik* Prešernove družbe oziroma *Srce in oko*. Na seznamu osrednjih slovenskih literarnih in kulturnih revij, ki naj bi pomembno prispevale k integraciji zdomske besedne umetnosti v matični kulturni prostor, pogrješam zlasti mesečno revijo *Mentor* (tu so objavljali le redki povojni zdovski avtorji, predvsem iz Avstralije) in revijo za kulturo in družbena vprašanja *Problemi* (Ljubljana, od 1962).

Med regionalnimi periodičnimi publikacijami so na tem področju najdejavnejši *Zbornik občine Grosuplje* oziroma *Zbornik občin Grosuplje, Ivančna Gorica, Dobropolje*, ki prinaša kakovostne prispevke o izseljenskih piscih iz grosupeljske okolice že od sedemdesetih let dalje, *Primorska srečanja* in koprsko *Ognjišče*, v devetdesetih pa tudi novomeška *Rast*. Škofjeloška literarna revija *Sejalec* in slovenjegraški časopis za leposlovje in kulturo *Odsevanja* v tem pogledu opazno zaostajata za omenjenimi publikacijami.

Kot sem že omenila, je bila *Nova revija* v zadnjem desetletju zelo dejavna na tem področju. Med zdorskimi literarnimi ustvarjalci, ki jim je uredništvo namenilo največ prostora, sta, denimo, Ifigenija Simonović, ki se samo v letih 1990–2000 pojavi med avtorji več kot šestdesetkrat, njene objave v *Novi reviji* pa obsegajo skupno prek petsto strani, in Peter Semolič; s posameznimi ali nekaj leposlovnimi objavami pa se med drugim pojavljajo Vinko Rode, Tone Rode, Maruša Krese, Peter Košak, Sonja Porle, Vlady Kociancich (leta 1995 ji je revija posvetila sklop štirih prispevkov), pa Vladimir Kos, Brina Švigelj Merat, povratnik Zorko Simčič in »povratnik« iz vrst druge zdomske generacije Andrej Rot. Revija je zdomske intelektualce vključila tudi v svoje širše kulturno, politično, ekonomsko in sociološko razpravljanje o sodobni družbi, saj lahko zasledimo med sodelujočimi avtorji Marka Kremžarja, Jožeta Ranta, Marka Dvořáka, povratnika Janeza Arneža in druge. Domači avtorji, med njimi Dimitrij Rupel, Marko Jenšterle, Peter Klinar, Janez Gradišnik, Janez Juhant in Boris A. Novak, pa so v reviji pisali o splošni izseljenski problematiki, priseljenskih skupnostih v sodobnih razmerah, pa o ideološkem sporu v Slovenski kulturni akciji, položaju Slovencev v Bosni in Hercegovini itd. V drugi polovici devetdesetih let je v reviji objavljalo manj izseljenskih avtorjev kot v letih 1990–95.

Tematska predstavitev prispevka posameznih drugih osrednjih in regionalnih revij pri približevanju izseljenske literature domači javnosti bo vključena v kronološki pregled znanstvenih in strokovnih objav (v periodičnih publikacijah), saj pisci tovrstnih člankov večinoma prihajajo iz vrst raziskovalcev s področja humanistike, ki si prizadevajo popularizirati rezultate svojega znanstvenega dela in na ta način dvigniti raven splošne seznanjenosti sodobne domače javnosti s slovensko literarno produkcijo, ki nastaja v diaspori.

PRISOTNOST IZSELJENSKE KNJIŽEVNOSTI V SLOVENSKI LITERARNI ZGODOVINI

Podobna dinamika izrazito spreminjajočega se interesa za književno delo slovenskih izseljencev v matičnem prostoru, kot jo opažamo v domačih kulturnih medijih, se kaže tudi v slovenski literarnozgodovinski vedi. Prvi kazalec stopnjevanja in nato upada znanstvenega in strokovnega zanimanja za zdomsko književnost je gibanje števila raziskovalcev, ki so bili oziroma so dejavni na tem področju, od le nekaj posameznih imen, ki se v prvih treh desetletjih po drugi svetovni vojni pojavljajo kot avtorji redkih prispevkov o izseljenskih piscih in njihovem delu v različnih publikacijah domačih založb, do prek dvajset domačih raziskovalcev izseljenske književnosti v drugi polovici osemdesetih in v devetdesetih letih. O tem, zakaj je njihovo število v zadnjih letih spet upadlo, bom spregovorila pozneje.

Vzporedno s številom raziskovalcev, ki se v določenem trenutku posvečajo emigrantskemu slovstvu, se giblje število znanstvenih in strokovnih objav na tem področju. Njihova količina pa seveda ne določa, v kolikšni meri je izseljenska književnost dejansko postala predmet raziskav slovenske literarnozgodovinske vede v ožjem smislu, saj so se od njenih vidnejših predstavnikov temeljiteje ukvarjali z izseljenskimi besedili le štirje. Večji interes za emigrantsko slovstvo so pokazali slovenski anglisti in amerikanisti, nekateri gimnazijski profesorji slovenskega jezika in književnosti ter posamezni predstavniki drugih humanističnih znanosti. Prav zaradi tega je mnogo zanesljivejši kazalec prodora izseljenske književnosti v slovensko literarno zgodovino njena vključenost v temeljne preglede in leksikone slovenske književnosti. Omenjeni znanstveni oziroma strokovni profil večine dejavnih raziskovalcev zdomske literature pojasnjuje tudi glavno pomanjkljivost večjega dela objavljenih študij s tega področja, o čemer bo tekla beseda v poglavju Slovenska izseljenska književnost v matičnem šolstvu.

Literarnozgodovinski pregledi in leksikoni

Obzidje, ki je Slovence v domovini »brnilo« pred emigrantsko književnostjo, se je torej začelo opazneje rušiti šele v zadnjem desetletju. Nikakor pa ne smemo pozabiti, da so prvi večji kamni padli s tega zidu že v prejšnjih dveh desetletjih. Med drugim se to odraža tudi v domači literarni znanosti.

Prvi kompleksnejši oris književnega ustvarjanja povojnih izseljencev, ki je obsegal deset strani zgoščene in poglobljene predstavitve najpomembnejših avtorjev, je izšel v Sloveniji že v začetku sedemdesetih let v okviru sintetičnega pregleda slovenske literature.¹² Istočasno je v Trstu izšlo delo Jožeta Pogačnika, avtorja pravkar ome-

¹² Jože Pogačnik, *Zgodovina slovenskega slovstva 8: Eksistencializem in strukturalizem*, Maribor: Obzorja, 1972, 70–79.

njenega pregleda, z naslovom *Slovensko zamejsko in zdmsko slovstvo (Oris izhodišč in ocena vrednosti)*. Zanimivo je, da v Sloveniji najdemo to delo le v štirinajstih knjižnicah (v nekaterih od teh imajo na vpogled samo arhivski izvod) od skupno 234 matičnih knjižnic, katerih knjižni fond je obdelan v Cobissu. To vsekakor kaže na šibak interes domovine za obravnavano snov v času, ko je delo izšlo.

Večino predvojnih in nekaj povojnih slovenskih piscev v Severni Ameriki je bralcem v matičnem prostoru predstavila Jerneja Petrič v spremnih študijah k že omenjeni antologiji, ki je izšla v začetku osemdesetih let.¹³ Šele pred petimi leti (1996) pa so tudi avtorji druge izdaje leksikona *Slovenska književnost* vključili v svojo obravnavo večje število izseljenskih piscev, večinoma povojnih.¹⁴ Istega leta je podobno storil tudi Andrijan Lah v pregledu slovenske književnosti 20. stoletja,¹⁵ ki ga je namenil za pouk na srednjih šolah.¹⁶ V tem delu avtor vsaj poimensko našteje kar četrtno vidnejših zdmskih piscev, osem pa jih celo individualno predstavi. Žal Lahovega pregleda ni na seznamih potrjenih učbenikov za pouk književnosti na gimnazijah in srednjih šolah, tako da še nikakor ne moremo govoriti o sistemizirani vključenosti zdmske književnosti v srednješolske učne vsebine. Na ljubljanski univerzi, kjer je bila avtonomija učiteljev nekoliko večja, pa so že v osemdesetih letih posamezni učitelji na slavističnem in tedanjem germanističnem oddelku vsaj deloma vključevali v študijsko snov tudi literarno delo slovenskih izseljencev.

Prvi celovitejši pregled slovenske izseljenske književnosti je izšel v Sloveniji v treh knjigah pred dvema letoma.¹⁷ Eno glavnih izhodišč tega pregleda je odločitev njegovih šestnajstih avtorjev, da se izognejo ideološkimi kriterijem pri selekciji in ocenjevanju obravnavanih literarnih del. V delu je predstavljenih 145 piscev, ki so v času svojega bivanja v izseljenstvu objavili nekaj več kot 500 knjig – ti so individualno predstavljeni v posebnih poglavjih in v bio-bibliografskih dodatkih, razen tega pa je v sintetičnih poglavjih omenjenih še približno ravno toliko obrobnejših in občasnejših ustvarjalcev, skupaj torej okoli 300 piscev različnih generacij predvojnih in povojnih slovenskih izseljencev. Čeprav so v dodatku z naslovom »Biografije in bibliografije«, ki ga vsebuje vsak zvezek, navedene samo knjižne izdaje posameznega pisca in njegove objave v antologijah, vključuje to delo poleg literarne analize knjižnih objav obravnavanih piscev tudi predstavitev njihovih revialnih objav v slovenskem izseljenskem in zamejskem časopisju kakor tudi v tistih periodičnih publikacijah, ki so izhajale v domovini, a so bile namenjene slovenskim izseljenskim dopisnikom in naročnikom.

Pomemben korak v prizadevanjih, da bi emigrantsko slovstvo zasedlo produktivnejše mesto v sodobni slovenski kulturi, znanosti in šolstvu, je reprezentativna

¹³ Gl. opombo 8.

¹⁴ Gl. opombo 5.

¹⁵ Andrijan Lah, *Pregled književnosti V: Slovenska književnost 20. stoletja*, Ljubljana: Rokus, 1996.

¹⁶ Andrijan Lah, Predgovor, *Pregled književnosti I: Od začetkov besedne umetnosti do konca srednjega veka*, Ljubljana: Rokus, 1993, 7.

¹⁷ Glej op. 4.

vključitev njegove obravnave v novo temeljno delo slovenske literarne zgodovine, letos objavljeni sintetični pregled *Slovenska književnost III.*¹⁸ Obsežno poglavje Književnost v zamejstvu in zdomstvu (str. 353–401), ki ga je prispeval Jože Pogačnik, se v precejšnji meri naslanja na avtorjevo obravnavo te snovi v njegovih prej omenjenih delih iz leta 1972. Uvodni del poglavja vsebuje kompleksno obravnavo nekaterih osnovnih pojmov, kot so slovenski etnični prostor, slovenski kulturni prostor ter zamejska, zdomska in izseljenska književnost.¹⁹ Avtor analizira odnos izvenmatičnih skupnosti do matičnega prostora, vprašanje njihove etnične identitete, prvine, ki njihovo kulturo vežejo z matično kulturo, in tiste, ki ju razločujejo. V naslednjem razdelku med drugim spregovori o »duhovnem genocidu« emigrantske kulture v času socializma in o posameznih (tudi uspešnih) poskusih kljubovanja temu genocidu, o heterogenosti izhodišč in slovstvenih modelov zamejske in zdomske književnosti ter o prvinah izseljenskega slovstva, ki so pomembno razširile tematski razpon slovenske književnosti. Na splošno oceni književne standarde zdomske literature kot »povprečne«, iz njene količinsko bogate ustvarjalnosti pa izpostavi le peščico literarno relevantnejših piscev (str. 395). Dotakne se tudi vprašanja novega vrednotenja zdomske književnosti in njenega spremenjenega položaja v domovini po razglasitvi slovenske države (str. 360). V nadaljevanju nekoliko izpodbije lastno sodbo o splošni povprečnosti zdomskega leposlovja z ugotovitvijo, da je povojna slovenska skupnost v Argentini svojo dejavnost v nekaj letih »dvignila na visoko umetniško in kulturno raven« (str. 364). Razdelek Zdomske publikacijske možnosti med drugim vsebuje analizo kulturnih in ideoloških usmeritev ter notranjih konfliktov v okviru Slovenske kulturne akcije in njene revije *Meddobje*. Pogačnik v zaključnem delu poglavja oriše literarna izhodišča in značilnosti povojnega izseljenskega slovstva po posameznih deželah priseljevanja, temeljiteje pa predstavi – ob omembi in krajši oznaki še nekaterih – zlasti šest zdomskih piscev: Rudo Jurčeca, povratnika Zorka Simčiča, Leva Detelo, Franceta Papeža, Teda Kramolca in Vladimirja Kosa (str. 390–400).

Druge znanstvene in strokovne objave v serijskih in neserijskih publikacijah

Ko sem leta 1992 in pozneje še leta 1998 zbirala podatke za pregled dotedanjih študij o slovenski izseljenski književnosti, je rezultat tega dela prinesel dokaj konti-

¹⁸ Avtorji Jože Pogačnik, Silvija Borovnik, Darko Dolinar, Denis Poniž, Igor Saksida, Majda Stanovnik, Miran Štuhec in Franc Zdravec, Ljubljana: DZS, 2001.

¹⁹ Jože Pogačnik v Uvodnih opombah (str. 353) zmotno ugotavlja: »Za njihovo literarno in kulturno dejavnost sta se, bolj ali manj, že ustalili oznaki zamejska in zdomska književnost, uveljavlja pa se za oboje skupaj tudi izseljenska književnost.« Takšne rabe izraza »izseljenski« še nisem zasledila. »Izseljenski« je lahko sinonim za »zdomski« (gl. opombo 3), nikakor pa ne za »zamejski«, razen v primeru, ko gre za izseljevanje v zamejstvo (tj. na geografsko območje avtohtone narodne manjšine) oziroma izseljevanje iz zamejstva.

nuiran seznam tovrstnih študij skoraj v celotnem povojnem obdobju.²⁰ Pri tem je treba upoštevati, da sem v oba omenjena pregleda načelno vključila tudi literarnozgodovinske in literarnokritične obravnave zdomske književnosti, ki so bile objavljene v slovenskem zamejstvu in izseljenstvu. V tem prispevku pa se v celoti omejujem na odnos literarne zgodovine in kritike v domovini do zdomskega slovstva. Pregled domačih znanstvenih in strokovnih objav o književnosti slovenskih izseljencev daje precej drugačno, mnogo manj kontinuirano podobo. Povzetek tega pregleda ne prinaša kakšnih presenetljivih spoznanj, temveč le potrjuje potek že znane »krivulje« matičnega zanimanja za izseljensko književno delo. Ta krivulja je seveda znana vsakemu pozornemu bralcu domačih kulturnih revij in prilog ter znanstvenih publikacij s področja slovenske književne zgodovine. Kljub temu verjetno ne bo odveč, če označim nekatere pomembnejše točke na njenem značilnem loku.

Do začetka osemdesetih let se v slovenski periodiki le redko pojavljajo znanstveni in strokovni članki o izseljenskih piscih. Če izvzamemo posamezne prispevke v obeh rednih publikacijah Slovenske izseljenske matice, ki sta bili namenjeni predvsem izseljencem, zeva v prvem povojnem obdobju v slovenski literarnozgodovinski vedi precejšnja praznina na tem področju. Razen nekaj člankov o Louisu Adamiču ob njegovi smrti v začetku petdesetih let v tem desetletju skorajda ni objav o izseljenskih avtorjih.²¹ V šestdesetih zasledimo poleg Bajčevih bibliografskih člankov v *Slovenskem izseljenskem koledarju* posamezne znanstvene objave o Andreju Bernardu Smolnikarju v *Sodobnosti* (kjer je objavljen tudi znani Bratkov članek o Adamiču) in v znanstveni reviji *Acta Neophilologica*.

V sedemdesetih spet prevladujejo članki o Adamiču, in sicer predvsem v *Slovenskem (izseljenskem) koledarju* in *Zborniku občine Grosuplje*, posamezni tudi v *Sodobnosti*, *Slavistični reviji* in *Acta Neophilologica*, kjer bomo našli poleg študije o Adamičevem prevajalskem delu tudi prvi znanstveni članek o delu Mary Jugg Molek. V tem obdobju je bilo objavljenih tudi nekaj člankov o ameriških letih Smolnikarja in Fistra v *Slavistični reviji*, *Slovenskem koledarju* in *Fistrovem zborniku*. Članka o Mileni Šoukal (*Slavistična revija*, 1978) in Vladimirju Truhlarju (*Prostor in čas*, 1973) sta med redkimi primeri domačih obravnav posameznega povojnega izseljenskega pisca v sedemdesetih letih. V reviji *Prostor in čas* je v letih 1970–73 objavljal kritične eseje tudi slovenskokanadski pesnik in prevajalec Tom Ložar.

Leto 1981 označuje pomembno prelomnico na tem področju, ne le zaradi objav-

²⁰ Janja Žitnik, Literarnozgodovinske raziskave slovenske izseljenske književnosti, *Dve domovini/Two Homelands*, 4 (1993), 61–85; ista, Dosedanje študije o slovenski izseljenski književnosti, *Slovenska izseljenska književnost* 1, 19–25; ista, Izbrana bibliografija, *Slovenska izseljenska književnost* 3, 171–193.

²¹ Adamiču je že vse od začetka njegovega literarnega delovanja pripadalo posebno mesto v slovenski kulturi. Že leta 1932 je v Ljubljani izšel prvi slovenski prevod njegovega dela v knjižni obliki, naslednje leto pa še njegova druga knjiga v slovenskem prevodu. Leta 1951 sta izšli dve Adamičevi knjižni deli v materinščini, nato po eno leta 1962, 1969 in 1970 (2. izdaja 1981), leta 1983 pa so v slovenščini izdali kar tri njegove knjige.

ljenega zbornika prispevkov s simpozija o Louisu Adamiču, njegovih *Izbranih pisem*, druge izdaje *Orla in korenin* ter znanstvene monografije o njegovem literarnem delu (vse štiri knjige so izšle 1981, torej ob tridesetletnici pisateljve smrti), temveč se po tem letu razširi zanimanje domačih raziskovalcev na slovstvo ameriških Slovencev nasploh, o čemer pričajo objave v *Naših razgledih*, *Slovenskem koledarju*, *Zborniku občine Grosuplje* in drugod. V naslednjih letih se pozornost literarnih zgodovinarjev in kritikov v domovini deloma preusmeri k literarnemu snovanju avstralskih Slovencev (o tem pišejo predvsem v *Sodobnosti* in v različnih »avstralskoslovenskih« zbornikih) in prekmurski literaturi v ZDA (*Evangeličanski koledar*, *Znamenje*, *Slovenski koledar*, *Zbornik Društva slovenskih književnih prevajalcev*). Med kakovostnimi znanstvenimi objavami v tem desetletju je predstavitev pisem Marka Antona Kappusa iz kolonialne Amerike v *Acta Neophilologica* (1986–90 in 1997). Razen tega prinašajo v osemdesetih letih prispevke o izseljenskih piscih znanstveni zborniki *Australian Papers*, *Cross-Cultural Studies*, posamezni *Zborniki SSJLK*, zbornik *Slovenski jezik v znanosti 2* in zbornik *Dom in svet 1888–1988*.

Najizrazitejša prelomnica v zanimanju slovenske literarne zgodovine za izseljenske avtorje pa se nedvomno pokaže z letom 1990, ki v domovini predstavlja začetek sedemletne »zlate dobe« za izseljensko književnost (do 1996). Tako oster zasuk je seveda opazen le v okviru publiciranja raziskovalnih rezultatov, medtem ko sega dejanska preusmeritev znanstvene pozornosti k emigrantski literaturi nekako v sredino predhodnega desetletja. Spričo naraščajoče zavesti o dotedanji zapostavljenosti izseljenske književnosti v slovenski kulturi, znanosti in šolstvu so začeli posamezni raziskovalci vse pogosteje opozarjati na nesprejemljivo belo liso, ki je v matičnem prostoru prekrivala poznavanje narodove literarne ustvarjalnosti v diaspori. Prepričljiva izpostavitve bele lise je delovala kot učinkovit izziv poznavalcem, ki bi jo lahko zapolnili. Izziv so podprle tedanje politične spremembe v domovini, predvsem uveljavljanje kulturnega in ideološkega pluralizma. Takšni pogoji so spodbudili pripravo kar šestih domačih antologij zdomske književnosti od skupno sedmih doslej objavljenih (kot rečeno, je vseh šest izšlo v letih 1990–93), raziskovalno delo »na terenu«, tj. med samimi izseljenci, in okrepljene stike z zdomskimi pisci, kar je prineslo obilico novega uporabnega gradiva. Pred očmi domačih raziskovalcev in kulturnih publicistov se je odprla prostranost bogate zdomske literarne produkcije, ki je s svojo tematsko in oblikovno razgibanostjo, idejno provokativnostjo in presenetljivim estetskim razponom po desetletjih odrinjenosti naposled lahko popestrila tudi kulturno ponudbo v matični Sloveniji.

V omenjenem sedemletnem obdobju je razen serije komentiranih antologij izšla množica znanstvenih in strokovnih publikacij, ki se deloma ali v celoti posvečajo izseljenskim besednim ustvarjalcem, zlasti iz povojne emigracije. Mednje sodijo zbornik *Domovina in svet* s prispevki simpozija o Tinetu Debeljaku, monografska študija *Slovenski dunajski krog 1941–1945*, katalog razstave *Slovenski tisk v zdomstvu po letu 1945* in prva od dveh knjig intervjujev z znanimi rojaki *Slovenci za danes*, ki med drugim vključuje predstavitev trinajstih znanih slovenskih izseljencev, med njimi treh

književnikov (vse štiri publikacije so izšle leta 1991). Naslednje leto (1992) je prineslo izid trilogije *Slovenski čudež v Argentini*, knjižico *Z argentinskimi Slovenci* in zbornik *Literature, Culture and Ethnicity*. Najpomembnejše tovrstne publikacije iz leta 1993 so zbornik simpozija *Slovenska beseda v angleškem kulturnem prostoru*, zbornik Slavističnega društva Slovenije *Vprašanja slovarja in zdomske književnosti*, monografija o Karlu Muserju in *Bibliografsko kazalo Duhovnega življenja*. Tudi naslednje leto so v domovini izšle štiri publikacije s tega področja, od tega dve v okviru štiridesetletnice Slovenske kulturne akcije, razen tega pa še *Bibliografsko kazalo Meddobja* in zbornik simpozija *Dunaj in Slovenci*. Leta 1995 je bil objavljen zbornik *Kulturno ustvarjanje Slovencev v Južni Ameriki*, leto dni pozneje so izšli posamezni članki o izseljenskih piscih v zbornikih *Jezik in čas (ZIFF)*, *Razprave II. razreda SAZU* in *Soočenje mita in realnosti ob prihodu izseljencev v novo okolje*, nekaj izseljenskih piscev pa je bilo predstavljenih v strokovni monografiji *Sto slovenskih pripovednikov*. Že v začetku tega plodnega obdobja raziskovanja slovenske izseljenske književnosti, leta 1990 (in seveda tudi pozneje), so bili objavljeni članki o emigrantski literaturi v reviji *Jezik in slovstvo* in v novoustanovljeni reviji *Dve domovini/Two Homelands*, kjer se odtlej vrstijo tovrstni prispevki v vsakem letniku.

Z letom 1990 opazimo povečano zanimanje za obravnavo izseljenske književnosti pri *Novi reviji* in reviji *2000*, medtem ko *Slovenski izseljenski koledar*, *Sodobnost*, *Naši razgledi* oziroma *Razgledi*, *Zbornik občine Grosuplje*, *Slavistična revija*, *Zbornik SSJLK* in *Acta Neophilologica* tudi v naslednjih letih nadaljujejo svojo tradicijo tovrstnih objav. Podobno, čeprav drugače ideološko obarvano tradicijo imajo na tem področju celjski *Mohorjev koledar*, *Družina* in v ožjem okviru tudi koprsko *Ognjišče*, ki jim še pred začetkom devetdesetih sledi v odprtosti do zdomske literature novi letni zbornik *Dom in svet*. Navedenim naslovom se v naslednjih letih pridružijo s posameznimi članki še *Srce in oko: Obzornik Prešernove družbe*, *Prešernov koledar* in novomeška *Rast*, v okviru znanstvene periodike pa *Zgodovinski časopis* in mariborska *Znanstvena revija*. Najizraziteje pa se vrh omenjene krivulje odraža v rubriki »Kultura« v tedanjem *Slovincu* in *Delu*, v rubriki »Knjižni razgledi« mariborskega *Večera*, deloma v *Dnevniku* in celo v *Republiki*, zlasti pa seveda v najodmevnejši tovrstni slovenski prilogi *Književni listi*.

Od leta 1993, ko se je skupina šestnajstih raziskovalcev intenzivno posvečala preučevanju emigrantskega slovstva v okviru temeljnega raziskovalnega projekta Slovenska izseljenska književnost, katerega rezultat je bil objavljen leta 1999 v tridelni monografiji z istim naslovom, beležimo še posebej skokovit porast zanimanja slovenske literarne znanosti in publicistike za izseljenske pisce. Avtorji pregleda *Slovenska izseljenska književnost* so namreč v času svoje raziskave kot njen vzporedni rezultat objavili v domačih in tujih časopisih, revijah in zbornikih več sto prispevkov o izseljenskih piscih in njihovem delu ter pri tem spodbujali avtorje nastajajočih leksikonov in sintetičnih pregledov slovenske književnosti k vključitvi izseljenskih piscev v svoja dela. Ta prizadevanja so se očitno obrestovala.

Z izidom 2. izdaje leksikona *Slovenska književnost* in Lahovega pregleda sloven-

ske književnosti 20. stoletja leta 1996²² se obdobje najopaznejšega prodora slovenske izseljenske književnosti v matično literarno znanost in kulturne medije zaključí. Tudi že omenjena projektna skupina raziskovalcev emigrantskega slovstva je v tem letu končala glavnino načrtovane raziskave, naslednje leto je potekalo le še preučevanje predvojne slovenske besedne umetnosti v Južni Ameriki, tamkajšnje povojne dramatike slovenskih izseljencev ter literarne dejavnosti prekmurskih Slovencev v ZDA. Do konca leta 1998 je bila končana tudi raziskava literarnega ustvarjanja Slovencev v Kanadi. S tem je skupina zaključila s svojim delom, odtlej sledijo le še občasne znanstvene in strokovne objave posameznih raziskovalcev. Število raziskovalcev, ki se intenzivneje posvečajo izseljenskemu slovstvu, se je spet zmanjšalo; takšnih, ki redneje objavljajo svoje študije o emigrantskih piscih, je v zadnjih letih manj kot pet. Vzrok za njihov nedavni osip pa ni v njihovem zmanjšanem zanimanju za zdomsko književnost, temveč v določenih administrativnih spremembah, ki jih prinašajo novi načini republiškega financiranja znanstvenoraziskovalne dejavnosti. Nekoliko podrobneje bom o tem spregovorila v sklepu.

SLOVENSKA IZSELJENSKA KNJIŽEVNOST V MATIČNEM ŠOLSTVU

Osnovno in srednje šolstvo

Kot sem že uvodoma nakazala, osnovnošolske učne vsebine za pouk slovenščine niso vsebovale nikakršne obravnave slovenske izseljenske književnosti in je še vedno ne vsebujejo. Nепrepričljiva izjema je bil odlomek o Titovem otroštvu iz slovenske izdaje knjige *Orel in korenine* Louisa Adamiča, ki je bil še pred dobrim desetletjem vključen v eno od osnovnošolskih beril, bolj zaradi simpatične predstavitve nekaterih manj prijetnih značajskih potez mladega Josipa Broza kot pa zaradi predstavitve avtorja odlomka. Prav tako slovenska izseljenska književnost ni zastopana v srednješolskih učbenikih in berilih za pouk slovenske književnosti. Tu so, za primerjavo, glavni slovenski pisci iz zamejstva sorazmerno dobro predstavljeni, medtem ko v obsežnem izboru srednješolskih beril, učbenikov, delovnih zvezkov ter seznamov beril za obvezno in dodatno domače branje izseljenskih avtorjev sploh ni – razen v že omenjenem pregledu Andrijana Laha iz leta 1996, ki pa ga ni med potrjenimi srednješolskimi učbeniki.²³

Dokaz, da izseljenski pisci niso spregledani v srednješolskih učnih vsebinah zaradi morebitne nepomembnosti v okviru dokaj zoženega izbora slovenskih književni-

²² Gl. opombo 15.

²³ Prim. *Katalog učbenikov za šolsko leto 2001/02: Srednja šola*, ur. Vincenc Filipič, Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2001; *Katalog učbenikov za šolsko leto 2001/2002: Poklicne, tehniške in druge srednje šole*, ur. Slava Pevec Grm in Vincenc Filipič, Ljubljana: Center RS za poklicno izobraževanje, (2001).

kov, ki ga zahteva srednješolski nivo obravnave, je prav sorazmerno dobra vključenost zamejskih piscev v skoraj vse potrjene in pravkar veljavne literarne učbenike, kar je očitno rezultat jasno definiranih vsebinskih smernic za spremembo in dopolnitev srednješolskih učnih vsebin pri pouku slovenske književnosti, ki so bile verjetno oblikovane in sprejete na republiški ravni. K takšnemu sklepanju me je navedlo dejstvo, da so zamejske pisce vključili v svoje nove učbenike in berila praktično vsi sestavljavci teh besedil (seveda to velja za učbenike, ki obravnavajo novejšo slovensko književnost). Avtorji *Berila 1–4* Peter Kolšek, Janko Kos, Andrijan Lah, Tine Logar in Stanko Šimenc (berilo je bilo potrjeno za pouk književnosti na srednjih šolah v letih 1988–90 in ponovno leta 1994, *Berilo 3 in 4* sta veljavni do 2001/02 oziroma 2002/03 za pouk v gimnazijah, poklicnih in strokovnih šolah) so vključili v 3. zvezek obravnavo zamejskih piscev Gustava Januša, Marka Kravosa in Florjana Lipuša. Janko Kos, avtor učbenika z naslovom *Književnost: Učbenik literarne zgodovine in teorije* (potrjen leta 1989, leta 1994 znova potrjen, do leta 2004/05 veljaven kot učno sredstvo za književnost v 1.–3. letniku srednjih šol) omenja v poglavju *Sodobna lirika zamejska pesnika Gustava Januša in Marka Kravosa* (str. 378–390), v poglavju *Sodobno pripovedništvo Janka Messnerja in Florjana Lipuša* (str. 392–402), v poglavju *Sodobna dramatika pa nematičnih avtorjev ni*. Delovni zvezek in priročnik za pouk književnosti v gimnazijah in drugih srednjih šolah *Stežice do besedne umetnosti 1–4* (potrjen 1998–2000, veljaven do 2002/03 oziroma 2004/5) avtorice Vladimire Korošec obravnava v 4. zvezku med drugim zamejskega pesnika Marka Kravosa in pripovednika Florjana Lipuša. Podobno je tudi Jana Kvas v svojem učbeniku za poklicno-tehniško izobraževanje *Potovanje besed 1–5* (potrjen je bil v letih 1997–2001, 1. zvezek je veljaven do 2001/02, zadnji do 2005/06) v prvi zvezek *Književnost 1: Učbenik za 1. letnik triletnih srednjih šol* vključila obravnavo Florjana Lipuša in njegovega najbolj znanega dela.

Vsaj v domovini najbolj uveljavljeni zamejski avtorji so torej enakovredno vključeni v okvir slovenske književnosti, kot jo spoznavajo gimnazijci in srednješolci v Sloveniji. Za glavne predstavnike slovenske izseljenske literature tega žal ne moremo reči, saj v nobenem od zgoraj navedenih srednješolskih učbenikov in beril ni niti omembe kakega zdomskega pisca. Ni mi znano, če bo prvi korak v tej smeri morda storjen z novim berilom in učbenikom *Branja* avtorjev Darinke Ambrož, Vinka Cudermana, Majde Degan - Kapus, Bože Krakar - Vogel, Jane Kvas, Adriane Špacapan in Marjana Štancarja. Do trenutka, ko to pišem, je namreč izšel šele 1. zvezek, ki pa obravnava starejše slovstvo (do razsvetljenstva).

Najbrž bo treba počakati še kakšno leto, da se bodo zdomski pisatelji še nekoliko bolj uveljavili v matičnem prostoru, preden lahko pričakujemo njihovo obravnavo v okviru srednješolskega pouka slovenske književnosti. Z njihovo vsaj delno vključitvijo v temeljna dela slovenske literarne zgodovine – v sintetične pregledne in leksikone – je seveda že izpolnjen prvi pogoj, ki omogoča integracijo te snovi v srednješolske učne vsebine. Verjetno pa bo tudi pri tem potrebna kakšna neposredna spodbuda oziroma oblikovanje konkretnega sklepa Strokovnega sveta RS za splošno izobraže-

vanje, ki naj bi predvidel integriranost slovenske besedne umetnosti v diaspori kot enega od kriterijev za potrditev učbenikov s področja novejšje slovenske književnosti.

Univerzitetni študijski programi

V Uvodu sem omenila, da sem si v tem delu raziskave poskušala pomagati z vprašalnikom, ki sem ga razposlala univerzitetnim učiteljem literarnih predmetov oziroma njihovim predstojnikom. Ker nisem prejela vseh odgovorov, so podatki o vključenosti izseljenskih avtorjev in njihovih del v univerzitetno študijsko snov za sedaj še pomanjkljivi. Podrobnejša analiza tovrstne vključenosti bo zahtevala še precej dela v priročnih knjižnicah oddelkov ljubljanske Filozofske fakultete in mariborske Pedagoške fakultete. Zato naj zaenkrat označim stanje na univerzah samo v nekaj besedah in s pomočjo tistih podatkov, ki mi jih je doslej uspelo zbrati brez sistematičnega preverjanja.

Kot kaže, sta pri obravnavi izseljenske književnosti v okviru univerzitetnega študija najdejavnejša dva oddelka ljubljanske Filozofske fakultete, in sicer Oddelek za slovanske jezike in književnosti in Oddelek za anglistiko in amerikanistiko. Na prvem sta se z izseljenskimi pisci ukvarjala predvsem Helga Glušič in Igor Grdina, na slednjem pa kar štirje učitelji: Janez Stanonik, Jerneja Petrič, Mirko Jurak in Igor Maver, kar se odraža tudi v številu tamkajšnjih diplomskih nalog, magistrskih del in doktorskih disertacij s področja izseljenske literature. Zanimanje tega oddelka za izseljensko slovstvo je sorazmerno intenzivno predvsem zato, ker so slovenski književniki v ZDA, Kanadi in Avstraliji objavili v angleškem jeziku nekaj leposlovnih del, ki so v literature teh treh najpomembnejših mnogoetničnih nacij prispevala del slovenske kulturne tradicije. Na obeh omenjenih oddelkih so bili posamezni profesorji dejavni na tem področju že v osemdesetih in še bolj v devetdesetih letih, trenutno stanje pa, kot rečeno, še ni v celoti analizirano.

Predstojnica enega od oddelkov ljubljanske Filozofske fakultete je v svojem odgovoru na poslani Vprašalnik o vključevanju književnega dela slovenskih izseljenskih avtorjev v študijsko snov med drugim zapisala: »Študije o književnih delih slovenskih izseljenskih avtorjev zvečine ostajajo na pozitivistični, zbiralno-opisovalni ravni in ne vključujejo medkulturne razsežnosti. Zato so kritiško nezanimive za obravnavo pri seminarjih, ki terjajo višjo stopnjo kritičnega razmišljanja.« Čeprav gre za pavšalno oceno, ki razkriva precej pomanjkljivo poznavanje dosedanjih raziskovalnih rezultatov, saj očitno ne upošteva pomembnega deleža kompleksnih in poglobljenih študij s tega področja, deloma soglašam z navedenim pomislekom. Kot sem že omenila, so zaradi nezadostne udeležbe literarnozgodovinske vede pri preučevanju izseljenske književnosti seveda poskušali zapolniti nedopustne bele lise v poznavanju tega pomembnega področja narodove ustvarjalnosti nekateri predstavniki drugih humanističnih znanosti, kar se zagotovo kaže tudi v manjši neposredni uporabnosti njihovih raziskovalnih metod za študente literarnih ved. Menim pa, da ta okoliščina ne

bi smela delovati kot zavora pri integriranju zdomskega slovstva v obravnavo slovenske in drugih literatur, temveč ravno obratno – kot spodbuda oblikovalcem študijskih programov, ki bi prav zaradi ugotovljene pomanjkljivosti morali, v sodelovanju z raziskovalci izven univerz, tem bolj zavzeto poskrbeti za razvoj znanstvenoraziskovalnega dela na tem področju.

Vloge vodenega raziskovalnega dela študentov v okviru univerzitetnega študija namreč ne vidim le v preučevanju in komentiranju že obstoječih študij, temveč, če naj bo to delo ustvarjalno, predvsem tudi v aplikaciji sodobnih raziskovalnih metod pri preučevanju še neraziskanega gradiva. Prepričana sem, da se na oddelkih fakultet prav tako burno krešejo med seboj različne raziskovalne metode kot na posameznih znanstvenih inštitutih ali med njimi. Raziskovalci imajo običajno relevantne razloge za to, da dajejo prednost eni metodologiji pred drugimi. Polemično soočenje različnih metodologij pa je lahko produktivno, če privede do razširitve preozkih pogledov in metodoloških izhodišč. Posameznik lahko namreč vztraja pri izbrani metodi in jo celo razvije do izjemnih razsežnosti v mednarodnem merilu; z vidika širših potreb, ki jih sodobna stvarnost vedno znova postavlja pred posamezno vedo, pa vendarle stagnira. Citirana utemeljitev dokaj zadržanega odnosa do vključevanja izseljenskega slovstva v študijske programe zagovarja stališče, da umetniška besedila, ki še niso bila deležna ustrezne »kritičsko zanimive« analize in interpretacije, pač ne morejo biti predmet študijske obravnave. Moje stališče je ravno nasprotno: raziskovalno delo v okviru diplomskega in podiplomskega študija ponuja dovolj možnosti za kakovostno literarno analizo besedil, ki si glede na umetniško vrednost ali širši kulturni pomen zaslužijo takšno obravnavo. Izbira predmeta obravnave pri seminarski ali diplomski nalogi se mi zdi tem bolj smiselna, če gre za prvo v strokovnem pogledu relevantno osvetlitev posameznega besedila, tematike, motivike, slogovnih značilnosti, medkulturne vpetosti ipd.

Sistematično evidentiranje in najosnovnejša literarna umestitev zdomskih piscev in njihovih del je seveda nepogrešljiva osnova za nadaljnje literarne analize, vrednostne sodbe in umestitve v okviru medkulturnih tokov. Ker je ta stopnja s pred dvestimi leti objavljenim sintetičnim pregledom slovenske izseljenske književnosti in z vključitvijo njene obravnave v že omenjena temeljna dela slovenske literarne zgodovine že dosežena, pozivam tudi tiste literarne zgodovinarje, ki se z zdomske književnostjo doslej niso ukvarjali, da prispevajo svoj delež k enakovredni znanstveni obravnavi pomembnejših literarnih besedil, nastalih v slovenski diaspori, tudi v okviru univerzitetnih študijskih predmetov.

SKLEP

Raziskava je pokazala, da se je v devetdesetih letih bistveno povečala prisotnost zdomske književnosti v osrednjih kulturnih medijih, zlasti v matičnih kulturnih revijah in založniških programih. Razcvet tovrstnih objav v Sloveniji od leta 1990 dalje

kaže na skokovit porast interesa za zdonsko literaturo v matičnem prostoru, zlasti v prvih sedmih letih preteklega desetletja. Podobno velja za njeno vključitev v temeljna dela slovenske literarne zgodovine. Na področju šolstva pa za sedaj lahko govorimo le o njeni delni vključenosti, in še to le v univerzitetne študijske programe. Potrjeni učbeniki in berila za pouk slovenske književnosti na osnovnih in srednjih šolah slovenske izseljenske književnosti niti ne omenjajo, čeprav je z njeno vključitvijo v temeljna dela slovenske literarne zgodovine izpolnjen osnovni pogoj za njeno integracijo v osnovnošolske in srednješolske učne vsebine.

Ker so pisci prispevkov o zdonski literaturi, objavljenih v osrednjih kulturnih medijih, večinoma raziskovalci v humanistiki, se spreminjanje njihovega interesa za emigrantsko slovstvo neposredno odraža prav v teh medijih, ti pa predstavljajo dovolj prepričljivo zrcalo sodobne slovenske kulture. Pregled kulturne periodike in znanstvenih publikacij po drugi svetovni vojni pokaže, da so se slovenske literarne vede do začetka 80. let manj ukvarjale z izseljenskimi pisci kot poslej. Najpomembnejša izjema je Jože Pogačnik s svojo predstavitvijo vidnejših piscev povojne emigracije (1972), ki je očitno motivirala še nekatere literarne zgodovinarje in druge raziskovalce v Sloveniji, da so začeli obravnavati tudi te avtorje. V nasprotju z zamejskimi in predvsem zdonskimi literarnimi zgodovinarji, ki so pisali o književnikih povojne emigracije že v 50., 60. oziroma 70. letih (Martin Jevnikar, Tine Debeljak, France Papež, Lev Detela...), so domači raziskovalci – razen peščice predhodnikov – začeli posvečati nekaj pozornosti izseljenskemu leposlovju šele pred dvema desetletjema. Pisali so tako o predvojnih kot o povojnih zdonskih avtorjih, le da so študije o slednjih lažje objavljali v zamejstvu kot v domovini.

Politični preobrat leta 1991 torej ni tako bistveno vplival na sam predmet raziskav slovenske literarne znanosti, vsekakor pa je odprl vrata za objavo člankov o piscih iz povojne emigracije v številnih domačih revijah, katerih uredništva so dotlej takšne članke odklanjala. Strankarska pluralizacija Slovenije je sicer tudi odigrala določeno vlogo v okviru naraščajočega interesa slovenske literarne zgodovine za obravnavo izseljenske književnosti. Značilno pa je, da odločilne prelomnice na tem področju ni začrtal kak politični dogodek, temveč znanstvenoadministrativna sprememba v vladnem resorju za znanost. Leta 1992 je prvi t.i. »Tancigov razpis« v okviru sedemletnega pretežno »projektnega« načina financiranja znanstvenoraziskovalne dejavnosti – ob vseh svojih nedorečenostih in stranpotih – prvič omogočil bolj urejeno financiranje temeljnih raziskovalnih projektov, v katerih so odtlej lažje sodelovali poznavalci posamezne problematike iz različnih raziskovalnih organizacij in ustanov, samostojni raziskovalci in upokojeni znanstveniki. Prav ta okoliščina je omogočila povezavo najrazličnejših poznavalcev posameznih sklopov emigrantskega slovstva in koordinacijo njihovih srednjeročnih raziskovalnih usmeritev. Do leta 1993, ko je MZT začelo izvajati projektno financiranje, raziskovalne organizacije večinoma niso imele dovolj namenskih sredstev za obsežnejše vključevanje zunanjih sodelavcev v svoje raziskovalno delo (kar se je z letom 2000 znova pokazalo kot ena od pomanjkljivosti tedaj uvedene programskega sistema financiranja; letos jo poskušajo od-

praviti z delnim favoriziranjem medinstitucionalnih projektov in ciljnih raziskovalnih programov).

Med najočitnejšimi plodovi povečanega zanimanja za zdomske pisce ter izboljšanih možnosti za preučevanje njihovega dela in objavo tovrstnih študij v domovini v zadnjem desetletju so – razen pregleda *Slovenska izseljenska književnost 1, 2 in 3* – vsekakor 2. izdaja leksikona *Slovenska književnost*, delo Andrijana Laha *Slovenska književnost 20. stoletja* (oboje 1996) in sintetični pregled *Slovenska književnost III* (2001), saj je v teh delih zdomsko slovstvo že mnogo bolje predstavljeno kot v vseh dotedanjih delih slovenske literarne zgodovine.

Kljub omenjenim uspehom na tem področju pa zdomska književnost tudi v tem trenutku še ni ustrezno vključena v temeljna slovenska literarnozgodovinska dela. Konkretni predlog za njeno ustrežnejšo vključitev (s poimensko navedbo spregledanih ali nezadostno predstavljenih pomembnejših piscev) je objavljen v lanskem letniku *Slavistične revije*.²⁴ Podobno kot v znanosti ocenjujem tudi njeno mesto v sodobni slovenski kulturi. Ne glede na očitni prodor emigrantskega slovstva v matični prostor v zadnjem desetletju njegova javna odmevnost še vedno zaostaja za odmevnostjo domače literarne produkcije, saj so zainteresirani krogi bralcev zdomskih del še vedno precej sklenjeni in stalni, bolj ali manj ekskluzivni delček kulturne javnosti pa se pojavlja tudi na vseh domačih javnih predstavitev tovrstnih publikacij. Kaže torej, da bo zdomska književnost v resnici lahko zasedla produktivnejše, vitalnejše mesto v sodobni slovenski kulturi šele tedaj, ko jo bomo v še ustrežnejši meri vključili v osrednje kulturne medije, znanost in predvsem tudi šolstvo.

Ali lahko slovenska vlada z delovanjem v okviru svojih resorjev za kulturo, znanost in šolstvo ter Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu pri Ministrstvu za zunanje zadeve pripomore k širšemu in produktivnejšemu vključevanju kulturno-umetniške dejavnosti slovenskih izseljencev, seveda tudi literarne, v izvirno kulturno-umetniško ponudbo sodobni slovenski javnosti? Vsekakor. Skopi sedanji delež matičnega sofinanciranja zdomskih ustvarjalcev in kulturnih delavcev v razmerju do, denimo, zamejskih naj se poveča ob upoštevanju enakovrednih kriterijev, vendar seveda ne na račun zamejskih Slovencev. Ustrezni slovenski vladni resorji naj s spodbudo in rednejšim sofinanciranjem še okrepijo sodelovanje z zdomskimi književnimi in likovnimi ustvarjalci, glasbeniki, folklornimi in gledališkimi skupinami, spodbujajo postavitve njihovih razstav v Sloveniji, njihove samostojne koncerte in nastope v domovini ter njihovo udeležbo na domačih literarnih, gledaliških, folklornih, glasbenih, likovnih in drugih kulturnih srečanjih in natečajih. Predvsem pa naj izpopolnijo obseg in kakovost obveščanja zdomskih skupnosti in ustvarjalnih posameznikov o možnostih in pogojih za pridobitev različnih vrst pomoči, ki jim jih že zdaj lahko nudi slovenska država.

V uvodu sem poudarila, da število slovenskih izseljenskih revij in založb v zadnjem času upada. Zdomski pisci se za objavo svojih del vse pogosteje obračajo na

²⁴ Gl. opombo 2.

založbe in revije v Sloveniji, vzrok za to pa ni le večja odprtost matičnega prostora za sprejemanje zdomske kulture, temveč tudi zmanjšana možnost publiciranja slovenskih literarnih del v izseljenstvu. Menim, da bi morala slovenska država nuditi večjo finančno podporo tudi izseljenskim kulturnim revijam in založniškim programom, saj bo na ta način nekoliko zavrla postopno zamiranje zdomske leposlovne ustvarjalnosti v materinščini in upočasnila vse večji osip izseljenskega bralstva. Da bi bila slovenska kultura trdnjša v povezavi vseh svojih sestavnih delov, med katere sodita tudi zamejska in zdomska kultura, se morajo okrepiti vsi njeni deli in njihove medsebojne vezi.

Glede na socialno-ekonomski položaj sorazmerno velikega števila Slovencev v domovini se verjetno zdi, da sodi matična pomoč pri ohranjanju izseljenske kulture in pri krepitvi vezi v skupnem slovenskem kulturnem prostoru med izdatke, ki terjajo premislek. Hkrati pa predstavlja ohranjanje slovenstva kjerkoli, ne glede na njegove zemljepisne koordinate, za narod, ki v demografskem pogledu postopoma usiha, naravno nujno. Povsem samoumevno je, da priznavamo slovenske umetnike, ki živijo v zamejstvu, torej le dobro uro vožnje od državne prestolnice, za Slovence, pripadnike našega naroda, in da poskušamo tak odnos do njih uresničevati na vseh ravneh. Ali so naši izseljenci manj Slovenci samo zato, ker so z geografskega vidika bolj oddaljeni od nas kot zamejci?

»Tisoč kilometrov je od rue Descartes / do Cankarjeve ulice. Tisoč kilometrov! / Prijatelji, vas še smem oslavljeni s prijatelji?« je zapisal Peter Semolič v pesmi Šest vprašanj o smislu.²⁵ In kaj je tisoč ali pa dvajset tisoč kilometrov v dobi množične globalne komunikacije? Nič več kot klik z miško. Morda za ohranitev intimnega prijateljstva ta res ne zadošča; v sedanjih prizadevanjih za okrepitev vezi med zdomskimi umetniki in matično kulturo pa vsekakor predstavlja bistveno olajšavo. Tehnih izgovorov nam bo torej, kot kaže, vsak čas zmanjkalo.

SUMMARY

THE LITERATURE OF SLOVENE EMIGRANTS AND ITS PLACE IN MODERN SLOVENE CULTURE

Janja Žitnik

The contribution summarises the author's study, which is a partial result of the research project titled Položaj kulturno-umetniške dejavnosti slovenskih izseljencev in njeno mesto v sodobni slovenski kulturi (The Position of Cultural-Artistic Activity of Slovene Emigrants and its Place in Modern Slovene Culture). The author ascertains that the conditions for preservation and further development of the cultural-

²⁵ Nova revija, XVIII, št. 209, sept. 1999, 28.

artistic activity of Slovene emigrants are becoming more and more difficult. Regardless of the cases of individual still markedly active emigrant cultural societies we can in general establish that the cultural nuclei of Slovene emigrant communities are not being renewed in a sufficient measure with the new generations. The number of emigrant literary magazines is decreasing, as well as their publishing activity. Despite that new literary works arise in emigration every year, which means that emigrant literature is still a vital component of the Slovene national literature. Its place in modern Slovene culture is at this moment not yet entirely equal.

The literary work of Slovene emigrants has been until recently barely included into the basic surveys of Slovene literature; it was even less present in the central Slovene cultural media and in education. The reason for such a fact is certainly not eventual insignificance of emigrant literature – prove is a synthetic review of Slovene emigrant literature, published two years ago, which deals with approximately three hundred emigrant writers. They have contributed to the treasury of Slovene culture over five hundred authentic written works. Emigrant literature is by all means an important part of Slovene national literature as it enriches it with new literary impulses, themes and viewpoints while the writer in emigration presents the spiritual and cultural link of the homeland with the world.

We must deal with the actual role of emigrant literature in modern Slovene culture completely separated from the actual meaning of emigrant literature. The actual role of emigrant literature in the source culture of an individual nation is relative as it changes constantly in view of the type of factors that influence on its momentary evaluation in the native country, and in view of attention it awakes. Precisely because of that the reputation of word artistry of Slovene emigrants has in the previous decade at first increased rapidly, which is an understandable reaction to a full four decades blockade of the after war Slovene emigrant literature in general, and afterwards gradually »stabilised«. Such a situation is a resultant of the old and new aesthetic and as well ideological guidelines, which influenced on concrete initiatives and activities in the field of the native culture and literature (or broader – humanities) science, and parallel with them in the field of the Slovene education system.

The research showed that in the nineties the presence of emigrant literature in central cultural media, particularly in the native cultural magazines and publishing programmes, has essentially increased. The same is valid for its inclusion into the fundamental works of Slovene literary history. In the field of education we can for now speak only of its partial integration into the university study programme. The confirmed textbooks and reading books for teaching Slovene literature at primary and secondary schools do not even mention Slovene emigrant literature, although – with its inclusion into fundamental works of Slovene literary history – the elementary condition for its integration into elementary and secondary educational contents is fulfilled.

As well because of reduced possibilities for publishing in emigration, the emigrant writers are more and more frequently turning to publishing houses and magazi-

nes in Slovenia. The author of the study is of opinion that the Slovene state should offer a greater financial support to emigrant magazines and publishing houses. On the other hand the emigrant literature will be able to occupy a more productive place in modern Slovene culture only when we will adequately include it in central cultural media, science and above all into education.

»KNJIGA: BLAGOSLOV ZA DUŠO. KNJIGA: SPOMIN IN OPOMIN«

Rozina Švent

COBISS 1.03

V svojem prispevku bi rada izpostavila predvsem vlogo medijev, v tem primeru predvsem tiskanega gradiva, kot so knjige in periodične publikacije. Če imamo pri tem v mislih še izseljensko-zdomsko skupnost – sama bom kot »model« predstavila argentinsko slovensko skupnost - v kateri so ljudje razseljeni daleč naokoli, je vloga tiska še toliko večja, saj na nek način »premošča« tovrstne, fizične razdalje.

Lahko celo rečemo, da so se vloge tiska zelo dobro zavedali že naši reformatorji, ko so med ljudi poslali svoje prve tiskane knjige s katerimi naj bi tudi širili novo veroizpoved in na drugi strani dvigali tudi kulturno razgledanost ljudi.

Osnovni namen vsake izdane knjige je nedvomno njen »sporočilni namen«. Ob tem pa ni zanemarljivo dejstvo, da morajo za izdajanje knjig obstajati določeni gmotni in tehnični predpogoji, ki takšno izdajo omogočajo. Če imamo v mislih Argentino, kamor se je po letu 1948 iz begunskih taborišč v Avstriji in Italiji naselilo preko 5000 Slovencev, potem moramo upoštevati tudi jezikovno okolje v katerem so se ti novi priseljenci »znašli«. In med njimi, so to grozo zaradi neznanja jezika-španščine, zagotovo najbolj občutili intelektualci, ki so bili takorekoč brez vsake možnosti, da bi se zaposlili v svojih poklicih. Večina med njimi se je sprva morala zaposliti v poklicih, ki so bili povsem na dnu družbene lestvice, kot fizični delavci (npr. Karel Mauser, ki je večino svojega delovnega časa preživel v tovarni svedrov in potem cele noči literarno ustvarjal – oboje skupaj je zagotovo veliko prispevalo k njegovi prezgodnji smrti).

Če imamo na eni strani opravka s pomanjkanjem možnosti za uspešno umetniško delo – ker jim je borba za vsakdanji kos kruha (preživetje) praktično (časovno) »vzela« večino dneva in težko fizično delo vso »človeško energijo«, imamo na drugi strani opravka z dejstvom-potrebo, da so morali to »monotonijo dneva« popestriti tudi z umetniškim ustvarjanjem – sebi v sprostitvev in drugim v užitek in razvedrilo. Prav iz te človeške potrebe po besedni umetnosti, sta že v petdesetih letih (1957) izšli najboljši slovenski prozni leposlovni deli v izseljenstvu – Simčičev roman »Človek na obeh straneh stene« in Jurčecev roman »Ljubljanski triptih«. Med pesniki moramo omeniti predvsem dr. Tineta Debeljaka, ki je v petdesetih letih izdal kar tri samostojne pesniške zbirke: Poljub (1951), Mariji (1954) in Kyrie eleison (1955), ki so sledile že 1949. leta izdani pesniški zbirki Velika črna maša za pobite Slovence. Nedvomno je to umetniško ozračje prispevalo tudi k ustanovitvi Slovenske kulturne akcije (SKA) in izdajanju njenih dveh glasil – Glasa SKA in revije Meddobje.

SKA je imela namen, da bi organizirala zdomsko kulturno delo. V vabilu, ki so

ga naslovili na vidne kulturne delavce so zapisali: »Naš namen je, postaviti mu (kulturnemu delu!) zanesljivo travno podlago, odtod pa poživiti in dvigniti vsa področja duhovnega ustvarjanja. V ta okvir spadajo npr.: izdajanje kulturne revije z znanstveno-umetniškim zbornikom, knjižna založba, kvalitetne prireditve.« Posebej je bila izpostavljena želja po nadaljevanju tradicije slovenske katoliške kulture. Med ustanovnimi člani najdemo vse vidne kulturne delavce – Tineta Debeljaka, Ladislava in Ignacija Lenčka, Ruda Jurčeca, Alojza Geržiniča, Marijana Marolta, Zorka Simčiča in številne druge.

In vse to skupaj, kar danes uvrščamo v t. im. »Slovenski čudež v Argentini« je imelo nedvomno tudi psihološki učinek na to skupnost, da se je sprostila iz svojega »smrtnega krča«, ki jih je zagrabil kot posledica travme - vrnjenih in pobitih domobrancev (mit mučeništva).

Ali smemo ob tem zapisati tudi drzno misel, da se je ta »veselost« nekaterim zdela prevelika in že skoraj nespodobna? Poleg literarnih del in revialnega tiska so v petdesetih letih začela izhajati tudi nekatera borčevska glasila, npr. Vestnik slovenskih domobrancev in drugih rodoljubov ali npr. Družabna pravda, ki sta neke vrste nadaljevanje medvojnega belogardističnega oz. domobranskega tiska. V tem obdobju lahko opazimo tudi izredno veliko število verskih tiskov – od Duhovnega življenja, Katoliških misijonov (ki sta izhajali že pred vojno, po vojni pa so uredniško politiko prevzeli predstavniki slovenske politične emigracije - SPE), pa do povsem novih kot npr. Omnes unum, pa Oznanilo itd. Vsebina tega verskega tiska je bila usmerjena predvsem v poudarjanje in ohranjanje katoliških vrednot, predvsem vrednote družine in jezikovne pripadnosti slovenski skupnosti. Cerkev je na nek način skušala zavarovati to zdamsko skupnost pred asimilacijo oz. pred vdorom argentinskega vpliva v to skupnost. To je bilo najbolj opazno pri že skoraj uradnem nasprotovanju sklepanja zakonskih zvez s predstavniki argentinske skupnosti. Zato v tem času tudi zapazimo precejšnje odklonilno stališče pri pripadnikih druge generacije, ki so se pogosto odvrnili od te »zaprte« slovenske skupnosti. Mladini tudi ni odgovarjala »politična monotonost« te skupnosti, ki je gradila predvsem na »mitu mučeništva« in »ukradene domovine«. Zanje je bila Argentina domovina, saj tiste preko morja niso poznali. V to obdobje sodi tudi izrazito odklonilno stališče do organiziranih obiskov »starega kraja«, ker bi to načeloma že pomenilo neke vrste priznanje režima zaradi katerega so morali zapustiti dom in domovino.

Zaostrovanje med pripadniki slovenske politične emigracije se je začelo najprej med »borci«, kar je imelo za posledico nastanek novega glasila »Tabor« (1964). Nekaj let za tem, leta 1969 sledi kriza v SKA, ko je iz nje izstopila bolj ortodoksna skupina, ki sta ji načelovala Ruda Jurčec in Alojzij Geržinič. Prav v ta čas sodi tudi začetek izdajanja zbirke Dokumentov (1972-1979), ki jo je urejal duhovnik Filip Žakelj in številni članki v revialnem tisku, ki so imeli predvsem pričevanjsko-dokumentarni namen. V tej zbirki so izšla naslednja dela:

1. Vladimir Kozina – Komunizem, kot ga jaz poznam (1972)
2. Franc Blatnik – Naši domobranski mučenci – ni izšlo – delo s podobnim naslovom

»Tudi slovenski mučenci morajo biti vpisani v seznam svetnikov« je izšlo leta 1985 v zbirki: »Palme mučeništva, zrasle na slovenskih tleh, zv. 1)

3. Janez Klemenčič – Revolucija pod Krimom (1973)

4.– 7. Taboriščni arhiv priča (1974-1975)

13. Blažič Siena – Revolucija v Hotederščici (1976)

14. Jože Javoršek (Cerar Jože) – Revolucija okoli Limbarske gore (1979)

Glede na označene številke posameznih zvezkov je urednik imel v načrtu še več izdaj. V emigrantskem tisku nikoli nisem naletela na podatek, zakaj niso izšle vmesne številke (od 8. – 12. zv.) in kateri avtorji so bili zadolženi za pisanje teh del. Morda je tudi v tem primeru šlo za nenadno smrt ali bolezen določenega avtorja.

Za večino knjig iz te zbirke je značilna živo rdeča barva ovitkov – ki simbolizirajo revolucijo in prelito nedolžno kri. Tudi v nekaterih kasnejših knjigah pogosto naletimo na »barvno simboliko platnic« - npr. Jeločnikova Stalinistična revolucija v Sloveniji (I,II), ki imata črne platnice (revolucija=smrt).

V sedemdesetih in v prvi polovici osemdesetih let so izšli tudi prvi sezname vrnjenih in povečini tudi pobitih domobrancev – Matica mrtvih (1968-70) in Bela knjiga (1971,1985) – obe v Clevelandu. Samo mimogrede – delo na tem »projektu« zbiranja vseh žrtev komunistične revolucije v Sloveniji se še vedno nadaljuje v Clevelandu pri Pavletu Borštniku. Na slovenski strani pa podobnemu namenu služijo postavitve farnih plošč in nato tudi knjižno objavljeni sezname žrtev.

Namen vsega tega, pa je bil dokaj prepoznaven – ohraniti še naprej čim bolj zaprt krog SPE. Prav ta politika osrednjega političnega vodstva je imela svoje dobre in slabe strani. Na eni strani oz. lahko rečemo tudi dobro je bilo predvsem to, da se je skupnost ohranila vse do današnjih dni in celo pripadniki druge in tretje generacije še izredno dobro obvladajo slovenski jezik (šolski sistem in tradicionalna družinska vzgoja). Ob tem se moramo zavedati tudi dejstva, da je njihovo znanje slovenščine namenjeno predvsem medsebojnemu sporazumevanju in da je med njimi le peščica tistih, ki so zmožni tudi umetniško ustvarjati v slovenščini. Večina med njimi piše lažje v španščini – npr. Erika Poglajen, Gregor Papež in drugi. Slaba stran pa je bila predvsem ta, da so se iz skupnosti iztrgali nekateri bolj samosvoji posamezniki – kot npr. Tone Brulc, Tone Mizerit, Jože Rant in še nekateri, ki so se v skupnost vrnili šele v devetdesetih letih – oz. po osamosvojitvi Slovenije, ko se je tudi v Argentini začutil bolj svež veter. Predstavniki SPE imajo tudi svojega predstavnika v parlamentu (dr. Jože Bernik) in v vladnih organih – predvsem temu namenu služi Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu, ki si prizadeva vzpostaviti čim bolj korektno in prijateljske stike z vsemi Slovenci, ki živijo kjerkoli po svetu. Znotraj parlamenta deluje tudi posebna komisija za Slovence po svetu, ki jo vodi France Pukšič.

Nedvomno nam moderna tehnologija medsebojnega komuniciranja daje povsem nove možnosti – npr. Internet, e-pošta, telefoni in seveda tudi vedno boljše in hitrejše transportne možnosti.

Naj svoj prispevek zaključim z nič kaj hvaležnim »prerokovanje«, kakšne so

možnosti, da bi v tujini še naprej izhajale povsem slovenske publikacije in knjige. Zelo slabe, bi se glasil kratek, suhoparen in že skoraj krut odgovor. Danes lahko na prste obeh rok preštejemo povsem slovenske publikacije (Duhovno življenje, Božje stezice, Tabor) – večinoma imajo vsaj po nekaj strani že napisanih v tujem jeziku. Po že znanem scenariju se bo najprej manjšal obseg slovenskih strani v prid tujejezičnih, dokler ne bodo te publikacije povsem tujejezične. Že sedaj primanjkuje tako piscev kot bralcev, ki bi še lahko brali izključno slovenske publikacije.

SUMMARY

THE BOOK – A BLESSING FOR THE SOUL.

THE BOOK – RECOLLECTION AND ADMONISHMENT

Rozina Švent

The basic purpose of every published book is undoubtedly its »message purpose«. Not negligible is the fact that certain material and technical pre-conditions must exist that enable publishing books. If we have in mind Argentina to which over 5000 Slovenes emigrated after 1948 from the refugee camps in Austria and Italy, then we must take into consideration the language environment in which the immigrants found themselves. Among them the intellectuals were certainly those who sensed most strongly the horror because of not mastering the language – Spanish, and thus had no chances to find work in their profession. The majority of the intellectuals had to employ themselves in vocations at the bottom of the social ladder, as physical workers.

If we have on the one hand to deal with lack of possibilities for a successful artistic work – because the struggle for everyday bread (survival) practically (time) »took« most of the day and heavy physical work all »human energy«, we have on the other to deal with the fact - need, that they had to variegate the »monotony of the day« with artistic creativity – for their own relaxation and for the pleasure and entertainment of others. Straight from this human need for art the best two Slovene emigrant literary works were published already in the fifties (1957), Simčič's novel »Človek na obeh straneh stene« and Jurčec's novel »Ljubljanski triptih«. Of the poets we must mention Dr. Tine Debeljak who published in the fifties three collections of his poetry: Poljub (1951), Mariji (1954) and Kyrie Eleison (1955). The three came after in 1949 published poetry collection Velika črna maša za pobite Slovence. Undoubtedly such artistic atmosphere contributed to the foundation of Slovenska kulturna akcija and to publishing its two gazettes – Glas SKA and the magazine Meddobje. All the mentioned, which we nowadays classify as the so-called »Slovene miracle in Argentina« undoubtedly had a psychological impression on that community, which loosened from its »fatal convulsion« that seized them as a consequence of a trauma – the returned and killed domobranci (home guards).

May we note down a daring thought, that the »gaiety« seemed to some too strong and almost indecent? The growing tension among the members of the Slovene political emigration began among the »fighters«, which resulted in the foundation of a new gazette »Tabor« (1964). A few years later, in 1969, a crisis in the SKA followed, when the more orthodox group, managed by Ruda Jurčec and Alojzij Geržinič, left the SKA. Precisely into that time stands the beginning of publishing a series Dokumenti edited by a priest Filip Žakelj, and numerous articles in magazines, which had above all a witnessing-documentary intention.

The purpose of all was quite recognisable – to further preserve a close SPE circle as possible that will never agree to a »reconciliation« with their political opponents in Slovenia.

Odkar so ljudje začeli meriti veličino pesnikov in pisateljev po številu prodanih knjig in po številu jezikov, v katere so bile knjige prevedene, književnost ni več tisto, kar je bila včasih: vse bolj postaja proizvod zabavne industrije, ker se bolj odziva na to, kaj ljudje hočejo, kot kaj potrebujejo. Sodobna »umetnost zaradi umetnosti« postaja vse bolj hedonistično duhovno samozadovoljevanje, brskanje po človeški podzavesti, ki je večkrat kot ne arhaično razmetana in fragmentirana, kot je fragmentirana sodobna univerzalna miselnost. Tudi v slovenski literaturi opazamo sodobne trende, ki naj bi avtorjem omogočili prodor na tuja tržišča, čeprav so pri tem kompromitirane vrednote, ki so bile včasih slovenskim literatom svete. Nasprotno pa se izseljenski pisatelji pogosto vračajo k literarnemu izročilu Cankarja, Prešerna in drugih slovenskih pesnikov in pisateljev in na ta način na slovensko duhovnost opozarjajo Slovence v domovini, Slovence in njihove potomce v tujini kakor tudi druge bralce v državi, kamor so se priselili.

Izseljenska izkušnja je pogosto lahko vzrok duševne nestabilnosti, ker se mora priseljenec nenehno odločati med starimi in novimi idejami, med starim in novim načinom življenja in hkrati iskati še vmesno možnost. Istočasno je lahko izseljenska izkušnja tudi vir prave umetniške ustvarjalnosti, ker človeku omogoča, da se duhovno distancira od kulture stare domovine in jo lahko bolj objektivno presoja s perspektive nove kulture. Kot tujec lahko izseljenec kulturo nove dežele presoja z vidika stare ali nove kulture. Izseljenski pisatelj na ta način proučuje svoje ponotranjene vrednote in prepričanje, ohrani tisto, kar velja za novo situacijo, in zavrže drugo, kar mu ni več potrebno, ali pa integrira posamezne vidike obeh kultur. Konfliktne vrednote dveh različnih kultur in nasprotujoči pogledi na resnico ga prisilijo, da išče absolutne človeške vrednote in absolutno Resnico v nenehno spreminjajoči se realnosti. Pravi umetniki Boga vedno iščejo, ker se jim nenehno odmika, ker je vedno korak pred njimi, kot je zapisal Thomas Merton.

Običajno imajo ljudje trdno, močno zasidrano prepričanje in sistem vrednot, zato pogosto pravega umetnika ali preroka, ki širi nove ideje, proglasijo za upornika in anarhista. Pravi umetnik, ki se povsem ne strinja s kulturo svojega naroda, ne s kulturo dežele, v katero se je preselil, se povsod počuti tujec, ker drugače misli, čuti in presoja dogodke kot večina ljudi okoli njega. Nezmožnost ljudi, da bi v sorojaku prepoznali preroškega pesnika ali pisatelja, je pogosto omenjena v Svetem pismu.

V današnjih časih tuje ideje (pozitivne in negativne) prodirajo v našo kulturo s tako močjo in hitrostjo, da jih ljudje pogosto ne moremo ne odkloniti ne sprejeti in

tudi ne uspešno integrirati. Umetniki se zavedajo, da preveč novih idej v preveč hitrem času lahko povzroči pri ljudeh negotovost, anksioznost in duhovno zmedo, zato si prizadevajo, da bi svojim sorojakom predstavili nove ideje ali nove interpretacije starih idej postopno, na način, ki jim je najbolj sprejemljiv.

»Veš, poet, svoj dolg?« je zapisal slovenski pesnik Oton Župančič. Če je umetnost samo ponazarjanje realnosti, lirično opevanje lepote, svobodno izražanje občutij, če je umetnost sublimacija neizpoljenih seksualnih želja v družbeno sprejemljivi obliki, če je umetnost katarza za naše osebne frustracije, potem o kakem dolgu ne moremo govoriti.

Naši slovenski literarni predniki so smatrali pisanje za duhovno poslanstvo. Pisanje je dolg tistim, ki so pred nami iskali smisel življenja in končni cilj, proti katereму hrepeni človeštvo. Je dolg sodobnikom, saj smo kot posamezniki, ki izhajamo iz določenega naroda, ki nam je iz svoje zakladnice dal vse, kar je do sedaj premogel, dolžni nadgrajevati to našo skupno duhovno zgradbo v sodelovanju in sožitju z drugimi pripadniki našega naroda. In če smatramo, da je ta naš narodni zaklad koristen drugim narodom, smo tudi z njimi dolžni deliti. Naš dolg je povezan tudi s prihodnostjo, ker od tega zavisi nesmrtnost naše narodne bitnosti. Naši zanamci nas ne bodo ocenjevali samo po tem, kakšne uspehe bomo dosegli zase, ampak kakšen svet bomo pustili njim, kakšne vrednote jim bomo postavili za zgled in kako daleč v prihodnost bomo gledali.

Za slovensko kulturo je značilno, da se je razvila iz krščanskih korenin in da so pri tej naravnosti ostali tudi klasiki slovenske literature, ki so uspeli integrirati ideje antične grške literature, svetopisemskega krščanstva, slovenskega ljudskega izročila in preproste verske pobožnosti in jih podati ljudem v preprosti in sprejemljivi obliki. Iz zakladnice svetovne literature so svojemu narodu dodajali, kar se jim je zdelo vredno in potrebno, da se Slovenci dvignejo na raven kulturno omikanih narodov, obenem pa so jih bodrili, naj iz občutka manjvrednosti ne zatajijo svojih slovenskih vrednot, kot so delavnost, skromnost, poštenost, vernost, družabnost in občutek za skupnost... Kapitalistični sistemi po svoji naravi najbolj ogrožajo prav te vrednote.

Kot oblikovalci in varuhi slovenske kulture so slovenski pesniki in pisatelji ostali zvesti svojemu narodu. Ustvarjali so skoraj izključno zanj in od njega pričakovali, da bo uresničil njihove dalekosežne načrte in ohranil svojo pristno slovensko duhovnost še potem, ko bo svetovno kulturo zajela globalna degradacija. Slovenski literati so se zavedali, da je pri majhnem narodu veliko lažje obdržati literarno kontinuiteto in načrtno oblikovati kulturo.

Med sodobnimi slovenskimi literarnimi kritiki se najdejo celo taki, ki so očitali Prešernu in Gregorčiču nacionalni šovinizem, češ da sta pri poveličevanju Slovencev izključevala druge narode. Tudi Ivan Cankar ima v domovini vse manj privržencev: za nekatere je preveč tankovesten in pesimističen, za druge preveč uporen in liberalen, tretji mu ne morejo odpustiti, da je Slovence imenoval »narod hlapcev«, čeprav jih je s tem hotel izzvati k razmišljanju o svojem narodnem poslanstvu v družini narodov.

Cankar se je v svoji veliki samozavesti ponorčeval celo iz Shakespearea. Tudi na druge svetovne genije je gledal kritično, kot nam razodeva v črtici Tuja učenost, ker se je zavedal, da je njegovo pisanje bolj zdravo, razumljivo in sprejemljivo, tako za preproste ljudi kot za inteligenco.

S pomočjo sodobnih medijev tuja učenost z neznansko hitrostjo prodira v slovenske domove in slovenski narod je bolj kot kdajkoli poprej dovteten zanj. Ameriška hollywoodska kultura je v borih petdesetih letih spremenila kulturni okus Slovencev. Prizadevanje, da bi bili bolj »svetovljanski«, je prodrlo na vsa področja slovenskega življenja in resno ogroža slovenski jezik. Slovenska mladina smatra narodnozabavno glasbo za »kravjo muziko«. Slovenska podjetja si nadevajo tuja imena, kot da jim bo že ime samo zagotovilo finančni uspeh. Slovenci v domovini se norčujejo iz izseljencev in njihovih otrok, ki govorijo trd narečen jezik in vmes uporabljajo več amerikaniziranih besed, ne moti pa jih spakedran, narečno in angleško obarvan jezik, ki ga uporablja slovenska mladina.

S prodorom ameriške kulture v Slovenijo prodira tudi ameriška duhovna fragmentiranost in šibkost, ki se skriva v plehki umetnosti in pod krinko umetniške svobode prodaja seks, kriminal, fantazijo, tujo mentaliteto... Slovenci, ki živimo v tujini, smo nenehno izpostavljeni takim in podobnim primerom umetniške svobode in se zavedamo, da nam taka »umetnost« ogroža fizično in psihološko varnost in povzroča še večjo škodo našim otrokom.

Izzivi sodobnih slovenskih izseljenskih pisateljev so drugačni, kot so bili včasih. Po desetih letih samostojne slovenske države ugotavljamo, da za preživetje naroda ni dovolj lastna država. Slovenska enotnost, ki nas je družila v tistem kritičnem času slovenskega osamosvajanja leta 1991, se je hitro razrušila in narod se je začel ponovno politično in idejno polarizirati in drobiti. Veliko govorimo in pišemo o narodni spravi, toda bolj malo naredimo za realizacijo tega cilja. Vloga literature ni zatiskanje oči pred resnico, kakor tudi ne enostransko gledanje na resnico, pač pa preverjanje zgodovinskih resnic v luči zgodovine in iskanje rešitve za osebne, narodne in univerzalne človeške probleme v danem času in kraju. Prav tako vloga literature ni beg v fantazijo, kot to počnejo mnogi ameriški pisatelji, pač pa soočanje z realnostjo, kajti umetnost, pa naj bo umetnost zaradi umetnosti, ali umetnost s posebnim duhovnim poslanstvom, je psihološka manipulacija ljudi, ki je lahko pozitivna ali negativna.

Slovenci imajo največ možnosti za preživetje tam, kjer so najbolj številčno strnjeno naseljeni, kjer je njihova prvotna domovina. Če hočemo Slovenci, raztreseni po vsem svetu, ostati del enotnega slovenskega naroda, si moramo prizadevati v prvi vrsti za enotnost slovenskega naroda, saj politične in ideološke razlike, ki jih spremlja nestrpnost, negativno vplivajo na slovenski narod v domovini in v tujini. Koliko mladih ljudi je slovenska izseljenska skupnost v tujini prav na račun te notranje politične razdvojenosti že izgubila! Mlade ljudi slovenski izseljenci ne moremo navdušiti za svoje slovenske vrednote in tradicije zgolj s svojo »starševsko avtoriteto«, pač pa s kreativnim prepričevanjem, kjer igra pomembno vlogo prav izseljenska literatura, ki lahko osvetli, kar je v etnični skupnosti pozitivnega, opozarja na napake in nakazuje

rešitev. Na ta način utrjuje samozavest slovenski etnični skupnosti in posameznim članom skupnosti. S svojim strpnim pisanjem pisatelji prispevajo k narodni spravi ne samo v izseljenski skupnosti, pač pa tudi v domovini, kjer je pred desetletjem nenadno svobodno pisanje o polpretekli zgodovini sprožilo pri ljudeh »kulturni šok« in zmedo.

Slovenski izseljenski pisatelji, ki so povečini izšli iz krščanskih družin, se ne navezujejo toliko na novodobne poglede na umetnost, ki poskuša Boga zamenjati z raznimi drugimi izrazi, kot Kozmična sila, Ljubezen, Narava, pač pa se radi vračajo k literarnemu izročilu slovenskih pesnikov in pisateljev, ki so vedno z modrostjo, ki so si jo nabrali v tujini, dograjevati in izpopolnjevati kolektivno slovensko podzavest, kot bi rekel znameniti švicarski psiholog C. G. Jung, ki je med drugim zapisal, da je resnično moderen človek pravzaprav starokopiten človek, človek, ki se vrača k prvobitnim simbolom in arhetipom, ker z njimi pove veliko več, kot s katerimi koli novejšimi simboli, ki so razumljivi le v ožjem etničnem ali elitnem krogu.

Tega so se slovenski pesniki in pisatelji vseh časov močno zavedali, zato so nadgrajevali slovensko krščansko duhovnost, rajši, kot da bi jo natezali na kopito tujih ideologij in duhovnosti. Tudi pri partizanski umetnosti zasledimo hrepenenje po pravem svetopisemskem krščanstvu in interpretacijo Jezusa kot večnega Človeka, razpetega na križu, kot arhetip pravega preroškega umetnika.

Prizadevanje zagovornikov New Agea, da bi ljudi opozorili na povezanost duha in telesa, na povezanost duševnih in fizičnih problemov in jih preusmerili nazaj k iskanju prave duhovnosti, je vsekakor hvalevredno, toda njihove interpretacije psihičnih in paranormalnih pojavov lahko povzročijo še večjo duhovno zmedo zahodnemu človeku, katerega duhovni predniki so si prizadevali, da bi poenotili različne verske in filozofske pristope do življenja in postopoma razvili simbolični ritualni versko-psihološki sistem, ki zadovoljuje psihološke, duhovne in socialne potrebe ljudi.

V času psihološke revolucije, ko je Freud na Dunaju razglašal krščanstvo za opij ljudstva in povelečeval moč tridelne psihe – ega, superega in ida – je naš Cankar na Dunaju pisal o Bogu in o slovenski materi kot o učlovečeni nebeški Materi, ki lahko z močjo svoje ljubezni gore premika. Za Cankarja kakor tudi za druge slovenske pesnike in pisatelje je bila umetnost najvišje poslanstvo človeka – duhovno preoblikovanje in postopno povzdigovanje človeka in človeštva nasploh.

Žal pa tudi slovenska kultura postaja žrtev univerzalne sodobne duhovne anarhije, ki jo diktirajo tržni zakoni ponudbe in povpraševanja na eni strani in neodgovorna umetniška svoboda na drugi strani.

Kadar govorimo o neverujočih v Sloveniji, pogosto pozabljamo, da tudi oni verujejo v življenje, ljubezen, človeško dobroto itd. in da spoštujejo verske vrednote, ki so jih prejeli od Cankarja, Prešerna, Gregorčiča, Finžgarja, Aškercia in drugih literatov, ker se je učenje slovenske poezije "na pamet" usidrilo v njihovo zavest in podzavest, toda če ne bo verskega utrjevanja, tudi močne osebne vere ne bo. Generacija slovenskih prerokov, ki naj bi kazala narodu pot, bo počasi umrla. Ostala bo samo še umetnost zaradi umetnosti, zmedena, fragmentirana in nezmožna, da sama sebe očičuje.

Opazamo, da so v duhovni praznini, ki je v Sloveniji nastala po propadu komunizma, ljudje veliko bolj sprejemljivi za razne tuje verske sekte in iščejo tolažbo za duševne in fizične probleme pri raznih šarlatanih, ki so se razširili po Sloveniji kot gobe po dežju. Vloga pisateljev in umetnikov nasploh je, da iščejo skupni imenovalac človeških vrednot, na katerih temelji vsaka civilizirana družba, in da te skupne vrednote v ljudeh utrjujejo; da iščejo skupni imenovalac ver in ideologij in na ta način ustvarjajo enoten duhovni prostor, znotraj katerega je raznolikost ne samo dopustna, pač pa tudi spoštovana in zaželena.

Kot zgodovinski narod v centru Evrope, ki je živel zdaj pod eno, zdaj pod drugo tujo oblastjo, smo si Slovenci v svoji kolektivni zavesti in podzavesti nabrali veliko dragocenih izkušenj. Slovenski izseljenski pisatelji, ki obvladajo tuj jezik in imajo možnost objave v tujini, si prizadevajo te slovenske izkušnje, vrednote in tradicije deliti z drugimi narodi in na ta način prispevati k univerzalni kolektivni zavesti in podzavesti. Na ta način slovensko kulturo transcendirajo in ji omogočajo kontinuiteto v okviru kultur mnogo številčnejših narodov, v katerih bodo živeli njihovi potomci. Veličina slovenskega duha se bo merila tudi po tem, koliko pozitivnega bomo Slovenci prispevali globalni kulturi.

Se bo slovenski narod potem, ko se je poldrugo tisočletje uspešno upiral nasilnemu potujčevanju, prostovoljno predal tujim kulturnim vplivom in na ta način izgubil svojo kulturno in narodno samobitnost? Bo prepoznal prave preroke in prisluhnil njihovim nasvetom? Bo znal razlikovati med pisanjem, ki ga narekujejo strpnost, odpuščanje in nesebična ljubezen, ter med pisanjem, ki ga narekujejo fantazija, osebne frustracije, tržna ekonomija, oportunitizem itd.? Bo znal prisluhniti prerokom, ki si prizadevajo za dolgoročno dobrobit slovenskega naroda, ali ga bodo premamile obljube prerokov, ki mu obljublajo trenutno zadovoljstvo? Se bo zavedal svoje duhovne veličine in iz svoje duhovne zakladnice delil modrost drugim narodom?

SUMMARY

CONTEMPORARY CHALLENGES OF SLOVENE IMMIGRANT WRITERS

Cvetka Kocjančič

Our Slovene literary predecessors were fully aware of the higher purpose of art; they were not creating »art for art's sake«. For them, art was not sublimation, nor catharsis, but rather moral imperative to carefully and responsibly build-up Slovene personal and collective consciousness.

As a small nation, Slovenes liked to look-up to foreign cultures and regarded everything offered to them by foreigners, be it material things or spiritual values, as superior. Slovene writers and poets of all ages kept warning people against this attitude.

de and tried to reinforce their self-esteem and respect for their Slovene spiritual values.

At the present time, »foreign learning« is invading Slovene homes with an enormous speed, not just the homes of the immigrants, but those in our native land as well. Having their work accepted in the foreign land is the mark of success for the Slovene literary artists, even if they have to compromise the values, which were once sacred for Slovene writers and poets. With the invasion of American culture in Slovenia, Slovenes are also getting weak and fragmented American spirituality. What a contrast to psychological strength and stability of our Slovene ancestors! A lot is being said about the freedom of creative expression and only a few artists ponder the question of freedom that comes with the responsibility towards those whose minds are shaped and manipulated by contemporary art.

While many contemporary artists embraced the New Age influences as a sign of their openness to the universal artistic symbols, many immigrant writers prefer the literary heritage of Cankar, Preseren and other Slovene writers.

Immigrant artists have a unique opportunity to positively contribute to the culture of their homeland by sharing their wisdom gained through their immigrant experiences with their countrymen. With their wisdom brought from their native land, they can at the same time enrich the culture of their adoptive land. Their greatest role, however, is the cultural leadership they can offer to their fellow immigrants and their descendants by helping them overcome the culture shock and integrate different cultural influences. They do not create for art's sake, but out of their love for the people of their ethnic community, out of love for their homeland and their adoptive land, and out of love for all the people on earth.

PET DESETLETIJ SLOVENSKE ZDOMSKE KULTURNE REVIJE MEDDOBJE

Lev Detela

COBISS 1.02

Revija *Meddobje* je nastala leta 1954 v Buenos Airesu kot rezultat posebnega zdomskega narodnoozaveščevalnega kulturnega prizadevanja. Postala je izraz specifičnega emigrantskega odgovora izzivu po mnenju njenih ustanoviteljev slovenstvu neavtentičnega »socialističnega realizma« v domovini. Pomenljiv je že naslov tega literarnega organa. V nasprotju z vrsto revij, ki so takoj po drugi svetovni vojni nastale v Sloveniji z značilnimi naslovi ideološke in politične lojalnosti novemu komunističnemu sistemu (*Novi svet, Naša sodobnost, Nova obzorja*), nakazuje njeno ime – *Meddobje* – časovni intermezzo po zatonu stare dobe in sveta ter pred rojstvom »nove svobodne Slovenije« – z nalogo »reševati v književnosti in znanosti, v čustvu in misli krščanske vrednote v času modernih razvrednotenj, kazati smer skozi sodobni kaos, skozi to nejasno meddobje...«.¹ Čeprav sta prva urednika Zorko Simčič in Ruda Jurčec že v uvodni besedi priznala, da skušajo tudi v Sloveniji mnogi kulturni delavci razvijati umetniško dejavnost iz tradicionalnih slovenskih narodnih korenin in iz zavezujočih krščanskih vrednot, pa je dolžnost kulturnih delavcev v demokratičnih in svobodnih pogojih tujine, da izpričujejo »...rast in ...vero v rešitev domovine«. Vsekakor nakazujejo že te uvodne, v prvem zvezku *Meddobja* natisnjene besede, revijin program in razvoj: skrb za razvijanje vzporedne, paralelne slovenske književnosti kot korektiva ideološko vpeti literaturi v domovini.

Začetki nove slovenske zdomske revije so prepričljivi. V okviru prizadevanj v istem času v Argentini ustanovljene Slovenske kulturne akcije pripade *Meddobju* pomembna povezovalna in oblikovalna vloga in naloga. Leposlovna slovenska revija, ki prvič v zgodovini izhaja »izven matičnega slovenskega prostora« onstran oceanov, skuša vključevati pisce ne le iz Argentine in obeh Amerik, temveč z vseh celin. V prvi vrsti je to seveda evropski prostor, delno slovensko zamejstvo, zlasti v Italiji, na Tržaškem, kjer se po drugi svetovni vojni naseli in deluje večje število slovenskih katoliških emigrantov. Glavnima pobudnikoma revije Rudi Jurčecu in Zorku Simčiču uspe združiti in združevati različne ne zmeraj koherentne kulturniške sile in tako zdomsko literarno dogajanje socializirati. Uredniška politika se pri tem nasloni na že preizkušeni model v Sloveniji po drugi svetovni vojni ukinjene krščanskemu nazoru zavezane revije *Dom in svet*, vendar so opazne tudi spremembe in dopolnitve, na primer težnja po večjem odprtju v medkulturnost, skrb za informacijo o globalnem oziroma univerzalnem dogajanju v leposlovju in kulturi, čeprav primarno zanimanje ne velja

¹ Meddobje, št. 1-2/I, 1954, str. 3.

najbližjemu argentinskemu prostoru, v katerega kontekstu živi tudi *Meddobje*, temveč Evropi in njenim zlasti krščanskim kulturnim pobudam.

Prvim sodelavcem, predvsem iz vrst tistih katoliških intelektualnih skupin, ki so leta 1945 ob političnem preobratu v Jugoslaviji zapustile domovino in se naselile v slovenskem zamejstvu ter Evropi, a tudi v Južni in severni Ameriki in po drugih celinah, se pridružijo nekateri posamezniki, ki so bili že med vojno ali pred njo v tujini, a tudi posamezni zamejski avtorji (Valentin Polanšek, Alojz Rebula itd.), občasno pa s psevdonimi ali pod pravim imenom tudi posamezniki iz Slovenije (n.pr. Stanko Majcen, Ivan Mrak). V šestdesetih letih se reviji priključijo tudi mlajši sodelavci, ki so se iz Slovenije izselili že v povojnih razmerah (Milena Merlak Detela, Lev Detela, Bert Pribac). V poznejših fazah so zanimive objave mlajših, v glavnem že v Argentini rojenih avtorjev (n. pr. Tone Rode, Andrej Rot, Joža Lovrenčič mlajši, Pavle Fajdiga, sicer pretežno v španščini pišeči Pablo Štrukelj), čeprav njihovi prispevki ostajajo – z izjemo Andreja Rota – v primeri z doprinosom starejših več ali manj v manjšini. V prvi fazi *Meddobja* (v petdesetih letih), ko je bil ustvarjalni trenutek v matični Sloveniji še vidno dogmatično zatišan, bi bil izziv zdomske revije toliko večji, ko bi bila dostopna bralcem v Sloveniji. Ko se centralnoslovenska kultura delno sprosti, *Meddobje* v upognjenem loku svojega razvoja vsekakor dostojno opraviči obstoj in objavi vrsto alternativnih leposlovnih in esejističnih prispevkov. Urednik dr. Tine Debeljak na primer svoje sodelovanje naveže na koncept predvojnega *Doma in sveta*, še posebej pa poleg zanimanja za domačijski tradicionalizem povezovalno urejevanje poveže z odkrivanjem neoekspresionističnih krščanskih leposlovnih tendenc od Preglja, Velikonje in Majcna do novih variant pri Balantiču, Hribovšku in tudi v povojnem slovenskem ustvarjalnem svetu. Nadaljuje z objavljanjem prevodov iz raznih slovanskih literatur, poljske, češke, ukrajinske, beloruske, ruske, s čemer je začel že v domovini v *Domu in svetu* in *Slovincu*. Poleg tega *Meddobje* kontinuirano goji krščansko filozofsko miselnost, razen zdomskih teologov pa v reviji sodelujeta tudi dva poznejša vidna predstavnika slovenske katoliške Cerkve dr. Alojzij Šuštar in dr. Franc Rode. Urednik France Papež skuša v reviji poleg upoštevanja tradicije uveljaviti tudi dosežke klasičnega literarnega modernizma s prevodi raznih tekstov svetovne literature (Eliota, Claudela, Pabla Nerude itd.).

Toda kakšen je začetek oziroma toliko pričakovani start?

Glavni lirik prvega zvezka nove revije je tedaj v Rimu živeči duhovnik Rafko Vodeb. Poleg njegovih impresionističnih kratkih verzov so objavljene več ali manj tradicionalistične pesmi Vinka Beličiča, Vladimirja Kosa in ljubezenska lirika od žene tedaj ločenega Tineta Debeljaka starejšega, ki postane vodilni literarni zgodovinar v emigraciji. Bine Šulinov (to je Zorko Simčič) objavi vsebinsko in stilistično domiselno eksistencialno prozo emigrantske odtujenosti v velikem tujem mestu 'Odhojene stopinje'. Poleg filozofskega eseja izpod peresa Milana Komarja je nekaj prostora namenjeno tudi zapuščini 22. marca 1951 v mestu Posadas v provinci Misiones v 65. letu starosti umrlemu Antonu Novačanu (med drugim je natisnjen prolog k nedokončani drami Friderik Celjski). Novačanova verzificirana satira 'Rdeči panteon', ki je

izšla leta 1948 v tržaškem tedniku *Demokracija* pod psevdonimom Delfin, pa je s pravim avtorjevim imenom natisnjena v *Meddobju*², s popravki, ki jih je dr. Tinetu Debeljaku izročil v Argentini še sam avtor. Ta rezka satira spominja na Levstikovo 'Ježo na Parnas', Novačan pa je tokrat izdrl kij in maha v sveti jezi po pisateljih z Otonom Župančičem na čelu, ki so se v domovini uklonili novemu redu. Ko se v tej satiri Krpan in Cankar pomenjukjeta o slovenskih poetih, beremo denimo o Ingoliču: Dolgočasen kakor kalna Drava, vendar ne tako globok. Ali o Mišku Kranjcu: Odkar je njegova duša krvava in je sokriv za mnoga vešala, ne bi pisateljske roke oprala ne Soča ne Sava ne Mura ne Drava. Vladimirja Bartola direktno obdolži vohunstva, češ da ga je v Trst poslala s posebnim namenom Ozna, da bi nadziral emigrante in zvalil Novačana v Ljubljano. Vsekakor je ta subjektivni tekst avtentičen odsev tedanjih napetih in neurejenih razmer. Marijan Marolt razmišlja o umetnosti v domovini, Anica Kralj pa objavi portret vidne zdomske slikarke Bare Remec. Interaktiven odnos na ravni različnih kultur izpričuje 'Pismo iz Nemčije' Ignacija Lenčka – z omembo Heideggerja, teologa Hoeffnerja in »najvplivnejšega katoliškega človeka v Nemčiji« Romana Guardinija. Ruda Jurčec vpelje rubriko Črke besede misli, v kateri začne razvijati svoj posebni esejistični stil kot preplet spominskega pričevanja, iskanja posebnih okvirov za novo ovrednotenje slovenske nacionalne identitete ob premisleku o vzporednem dogajanju v evropski oziroma svetovni umetnosti, kulturi, ekonomiji in politiki, kar mu bo pozneje služilo kot odskočna deska za pisanje spominov 'Skozi luči in sence'. Poseg v medkulturni prostor izpričuje tudi dva španska prevoda pesmi Franceta Balantiča in Otona Župančiča, ki ju je opravila Marisol de Castro. Precej prostora je odmerjeno kulturnim beležkam ter recenzijskim zapisom o novih knjigah, zlasti zdomskih in zamejskih.

V tretji številki prvega letnika preseneti Vladimir Kos z moderno odprtostjo svoje lirične pesnitve 'Makova simfonija', v četrti številki istega letnika pa objavi Milan Komar pod naslovom 'Korenine kačurstva 'esej o problematiki in problematičnosti idealizma.

V drugem in tretjem letniku (1955, 1956) je *Meddobje* posebno obsežno, saj izide vsako leto v treh zvezkih s šestimi številkami. V prvem zvezku drugega letnika je objavljena novela 'Potni list' tedaj še v Trstu živečega Mirka Javornika s plastičnimi, a črno-belimi zarisi boja med pozitivnimi protikomunističnimi protagonistami in temnim svetom komunizma, napisana jasno in gladko v duhu tedanje hladne vojne med dvema ideološko nasprotnima taboroma, kar avtor podčrta z nevarnim krajem dogajanja: mejo med dvema sovražnima državama in poglobi z disonantno ljubezensko zgodbo. Javornik se v *Meddobju* zdaj pojavi tudi kot esejist in kot kronist kulturnih dogodkov. Prezreti tudi ne bi smeli njegove radijske igre 'Rdeči mak'.³ Med sodelavci kot prozaist nastopi v Združenih državah Amerike živeči Karel Mauser, od tam pošilja v revijo svoje pesniške prispevke tudi Milena Šoukal, eno od redkih ženskih

² *Meddobje*, št. 1-2-3/II, 1955.

³ *Meddobje*, št. 1-2/ III, 1956-57.

literarnih peres slovenskega zdomstva. Kulturološko zanimiva je objava »ankete 1954« o bralnih navadah in željah slovenske zdomske skupnosti, ki ni pokazala posebno jasne in privlačne slike bralnega občinstva. Raznolika in nihajoča med domačijskim berilom in utopičnim romanom pa so bila tudi pričakovanja bralskega potenciala, vendar so literati kljub določenim težavam in morda drugačnim pričakovanjem zdomske skupnosti v *Meddobju* in pri Slovenski kulturni akciji nadaljevali svojo v glavnem bolj svetovljansko in esteticistično pot, kot samosvoja avtorja pa sta se v začetnih fazah na revijinih straneh zlasti dobro razvila in uveljavila Zorko Simčič in Ruda Jurčec. Vsekakor je očitno, da je že na začetku prihajalo do razmaka med kulturniško elito in tako imenovanim običajnim zdomstvom, ki se postopoma proti želji elite asimilira z večinskim narodom. Sicer pa je usodo slovenske zdomske književnosti dokaj jasno že leta 1956⁴ predvidel eden njenih glavnih argentinskih usmerjevalcev dr. Tine Debeljak. Bodočnost naše emigracijske književnosti bo kratkotrajna: dokler bo živel sedanji pišoči rod, morda od sedanjih dvajsetletnikov nazaj ... Drugi bodo verjetno pisali že raje v tujem jeziku, ki jim bo bližji ... V tem malodušje ni na mestu, bolj je v tem, da bodo usahnili pisatelji in ne bo nobenega dotoka ter da bo odpovedalo občinstvo, ki bo predvsem v mlajšem rodu izgubilo stik s pisateljem.⁵

Pesnik, dramatik in prevajalec France Papež začne sodelovati v drugem letniku.

V tretjem letniku objavi esej 'T.S.Eliot' in »nerazumljivo« pesništvo in nekaj prevodov Eliotove lirike. Kot pesnik in mislec se začne iz Rima oglašati Karel Vladimir Truhlar. Oster, rezek, poliglotsko načitan in izobražen kritik slovenskih domovinskih nedonošenosti in tamkajšnje »ždanovščine« je v Rimu živeči teolog in zgodovinar France Dolinar.

V šestem letniku (1961) pristopi v uredništvo pesnik Rafko Vodeb z nalogo, da še bolj pritegne in poveže evropske sodelavce. Dotok se zdaj popestri z nekaterimi mlajšimi peresi, novima emigrantoma v Avstriji Mileno Merlak in mojo malenkostjo, nekoliko pozneje (1964) še s pesniškimi teksti v Avstraliji živečega Berta Pribca.

Očitno je, da je poseben usmeritveni pečat podaril prvemu obdobju *Meddobja* poleg pisatelja Zorka Simčiča predvsem pokojni publicist in pisatelj Ruda Jurčec. Zadnji je revijo skušal pregnesti z duhom »posvečene« kulturne službe vzvišenim idealom slovenstva, krščanstva in svobode v globalnem kontekstu soočenja z univerzalno kulturo človeštva.

Po drugem vatikanskem koncilu z obsežnimi reformami katoliške cerkve je konec šestdesetih let postalo očitno, da želi Jurčec obdržati »trdo linijo« v odnosu do sistema v Sloveniji. Zahteval je, da mora biti Slovenska kulturna akcija in njena revija *Meddobje* »organizacija slovenskih protikomunističnih kulturnih delavcev«, vendar s to radikalno pozicijo ni uspel. Leta 1969 je prišlo do razcepa oziroma ločitve emigrantskih duhov. Potem ko sta v devetem letniku iz uredništva *Meddobja* izstopila Simčič in Vodeb, je skušal revijo nekaj časa urejevati sam, a je odnehal. Uredništvo je

⁴ *Meddobje*, št. 4-5/II.

⁵ Buenosaireska »okrogla miza«, str. 206-207.

prevzel tako imenovani konzorcij z nekdanjim urednikom ljubljanskega *Doma in sveta* dr. Tinetom Debeljakom na čelu, glavni urednik pa je postal France Papež in kljub različnim spremembam v strukturi revije in posameznih članov njenega uredništva ostal na tem mestu do svoje smrti v letu 1996. Jurčec je zapustil Slovensko kulturno akcijo in skupaj s pisateljem Mirkom Javornikom in publicistom Francetom Dolinarjem začel izdajati politično radikalno, fundamentalistično publikacijo *Sij slovenske svobode*, s katero je oral ledino in se boril proti ustaljenim tokovom s tedaj še redko vizijo neodvisne, suverene Slovenije kot edine možne rešitve krize slovenske družbene stvarnosti in krize slovenskega naroda.

Uveljavitev Debeljakovih dokaj tradicionalističnih estetskih in miselnih osnov, a – kar je važno! – v sklopu njegovega tudi za druge smeri odprtega pluralističnega koncepta, pomeni sicer odklon od Jurčevega, Simčičevega in Vodebovega stremljenja k višjim estetskim, spiritualističnim in miselnim kvalitetam prispevkov, vendar začne istočasno oblikovati svoj notranjeliterarni moderni pristop tudi pesnik in glavni urednik France Papež, medtem ko član uredniškega odbora Nikolaj Jeločnik s svojo aktualno kritično in povezovalno linijo poživi dogajanje v politično in ekonomsko vedno bolj problematičnem obdobju. Poleg Tineta Debeljaka in Franceta Papeža sodelujejo v tej fazi *Meddobja* predvsem Vladimir Kos iz Japonske, Frank Bukvič in Karel Mauser iz Združenih držav Amerike, Ted Kramolc iz Kanade, Vinko Beličič iz Trsta, Bert Pribac iz Avstralije, Milena Merlak in Lev Detela z Dunaja.

Slabe ekonomske razmere in upad ustvarjalne dejavnosti v Argentini privedejo v letih 1979 – 1981 *Meddobje* do druge krize, ki za trenutek ogrozi obstoj celotne Slovenske kulturne akcije. Po začasnem premoru, v katerem revija ne izhaja, se v letu 1982 pojavijo pod uredništvom že prejšnjega glavnega urednika Franceta Papeža in z demokratično razširjenim uredniškim konzorcijem (ob odstopu Nikolaja Jeločnika) novi zvezki *Meddobja*. Za to novo in tretje revijino obdobje je značilen kritično-povezovalni vseslovenski univerzalni pristop. Revija priteguje v svoj krog ustvarjalce iz Indije (Jože Cukale), Japonske (Vladimir Kos), Kanade (Ted Kramolc), Evrope (Vinko Beličič, Milena Merlak, Lev Detela), a tudi, kar deluje vzpodbudno in poživljajoče, novo, mlajšo generacijo Slovencev, ki se je rodila že v Argentini, a se čuti z domovino svojih mater in očetov duhovno povezana. Sem sodijo novi sourednik in pisatelj Andrej Rot, publicistka dr. Katica Cukljati in drugi. Revija se skuša zdaj odpreti tudi nekaterim najboljšim slovenskim narodnozaveščevalnim hotenjem v zamejstvu in v centralni domovini, vendar uradni usmerjevalci slovenske kulturne politike vse do spremembe političnega sistema ne spremenijo svojega negativnega odnosa do emigracije in njenih prizadevanj na kulturnem področju. Zanimiv je razpon prispevkov, ki prihajajo tako rekoč z vseh celin. Poleg argentinskih motivov, ki jih na nov način uvaja že starejši Tone Brulc, pritegne pristop v Indiji živečega Jožeta Cukaleta. V prozi 'Jezne ulice'⁶ pripoveduje misijonsko zgodbo iz župnišča v Kalkuti, v kateri prepriča s tradicionalnimi, a utemeljeno uporabljenimi sredstvi oblikovani

⁶ *Meddobje*, št. 4/XVIII, 1983.

zaris konfliktno socialnopolitične eksotične atmosfere s slovenskim protagonistom v ospredju. Z azijsko eksotiko se v *Meddobju* oglašajo z japonskih otokov kot pesnik, a tudi kot prozaist Vladimir Kos. V prozi 'Noč in velemestne luči'⁷ na primer opisuje ljubezen vietnamskih beguncev Lina in slepe Tomiko v naročju japonskega velemešta. Niz avstralskih in begunskih motivov ponuja v svojih liričnih tekstih tedaj v Canberri živeči Bert Pribac. Pestrost geografskih motivov izpod peres različnih piscev sega tako od slovenske, delno idealistično predstavljene spominske motivike iz stare Slovenije preko Evrope čez vse oceane na nove kontinente in ustvari univerzalizem s slovensko besedo zapolnjenega svetovnega prostora.

Po smrti Franceta Papeža skuša od leta 1996 *Meddobje* najprej urejevati pesnik Vinko Rode, leta 1998 pa ga v funkciji glavnega urednika nasledi Marijan Eiletz. Leta 2000 izide štiriintrideseti letnik *Meddobja*, kot običajno v štirih številkah oziroma v dveh zvezkih s skupnim obsegom 320 strani. Pred mesecem dni sledi izid zadnjega dvojnega zvezka *Meddobja*, prve dvojne številke petintridesetega letnika 2001 na 160 straneh. To je takorekoč, kot izgleda, zadnja faza pomembne slovenske emigrant-ske revije, ki bi lahko kmalu praznovala petdesetletnico svojega obstoja, čeprav se posamezni letniki ne krijejo vedno s koledarskimi leti in je zaradi različnih kriz občasno prihajalo do zastojev in tudi dveletnih premorov.

V zadnjem desetletju je že France Papež (ob štiridesetletnici Slovenske kulturne akcije) začel objavljati bogato arhivsko gradivo in tako dokumentirati glavne ali pa delno še neznane poteze slovenskega zdomskega kulturnega utripa. V zadnjih zvezkih se objavljanje različnega starejšega gradiva (korespondenca med pisatelji, uredniki in kulturnimi delavci, še neobjavljeni rokopisi, eseji in razprave o zdomskih piscih in njihovih delih itd.), ki je pomembno za literarno zgodovino, nadaljuje. V *Meddobju* št. 1-2 letnika 1999 je v tem kontekstu na primer zanimiva objava enodejanke 'Nadčlovek' Antona Novačana z aktualno politično problematiko. Ta natis istočasno dopolnjuje objava korespondence med Novačanom in Ivom Grudnom. V zadnji dvojni številki te revije za leto 1999 pa ponuja Jože Rant v branje pisma treh urednikov *Meddobja*, Vinka Rodeta, Andreja Rota in Toneta Brulca. Natisnjenih je tudi več ohranjenih pisem Vinka Brumna in Vladimirja Kosa, v katerih oba kulturna delavca razmišljata zlasti o filozofskih in religioznih vprašanjih. Ob stoti obletnici rojstva v Argentini umrlega mladinskega pisatelja Mirka Kunčiča objavlja Rozina Švent iz Ljubljane več pisem tega v Sloveniji danes malo znanega avtorja, ki jih je pred drugo svetovno vojno poslal Franu Albrehtu in profesorju Pavlu Karlinu, zdaj pa jih hranijo v rokopisni zbirki NUK. Gradivo o slovenski glasbeni dejavnosti v Argentini skozi četrto stoletja je pripravil Alojzij Geržinič. Literarnozgodovinsko zanimiva so pisma v Trstu nedavno umrlega Vinka Beličiča že omenjenemu v Argentini živečemu Geržiniču (2000, 2001). Koristna je tudi objava razprave Irene Avsenik Nabergoj iz Slovenije o literarni kritiki in esejistiki v *Meddobju* s prikazi esejistike Milana Komarja, Zorka Simičiča, Rude Jurčeca, Vinka Brumna, Karla Vladimirja Truhlarja, Ignacija Lenčka

⁷ *Meddobje*, št. 1-2/ XXII, 1986.

in drugih.⁸ Zanimiva je tudi tendenca objavljanja prevodov mlajših piscev slovenskega rodu, ki pa ne ustvarjajo več v slovenščini.

V celoti gledano je pred nami od leta 1954 imponirajoče število štiriintridesetih letnikov *Meddobja* v stooseminštiridesetih številkah na več tisoč straneh (okrogdeset tisoč osemstoštiriintrideset strani teksta, nad sto strani raznih seznamov in številne velikokrat barvne grafične priloge del zdomskih slikarjev in kiparjev). Če to enciklopedično panoramo slovenske ustvarjalnosti v tujini uokvirimo v bogat niz knjižnih izdaj Slovenske kulturne akcije in soočimo s paralelnimi slovenskimi leposlovnimi dosežki v tujini, potem je pred nami kljub težavam, ki so spremljale slovenski zdomski tisk, in glede na razmere nastajanja, izredno obsežno število strani slovenske lepe besede, ki je hotela biti živa priča zvestobe slovenskemu narodu, krščanski kulturi in humanističnim pogledom v vseh umetnostih.

LITERATURA

- Detela, Lev, Osemnajst letnikov slovenske zdomske kulturne revije Meddobje, Celovški zvon, 2 /II, Celovec, marec 1984, str. 122–125.
- Švent, Rozina, Bibliografsko kazalo Meddobja: I-XXVII:1954–1993. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1994.
- Štuhec, Miran, Literarne revije in programi. V: Slovenska književnost III. Ljubljana: DZS, 2001, str. 469 – 508.
- Irena Avsenik Nabergoj, Literarna kritika in esejistika v Meddobju, Meddobje, 1–2/XXXIV, Buenos Aires 2000, str. 92–157; Meddobje, 3–4/XXXIV, Buenos Aires 2000, str. 236–297; Meddobje, 1–2/XXXV, Buenos Aires 2001, str. 78 – 103; (objavljanje se nadaljuje).

⁸ Meddobje, št. 1-2, 3-4, 2000.

SUMMARY

FIVE DECADES OF THE SLOVENE EMIGRANT CULTURAL MAGAZINE MEDDOBJE

Lev Detela

The cultural magazine Meddobje arose in 1954 in Buenos Aires from the artistic commotion and intention of those mainly Catholic intellectual groups that left their homeland during the political turnabout in 1945 and settled in the bordering states and elsewhere in Europe and as well in South and North America and on other continents. In nearly half a century of existence (from 1954 until today) the magazine developed in its forty years (because of lack of financial means and other difficulties there were periodically delays in printing of individual numbers) a widespread and frequently analytical activity. The magazine's orientation was widened in its first period by the help of the writer Zorko Simčič, and above all by its main initiator and founder Rudi Jurčec who was a writer and an important cultural publicist. In the first phase, when the creative moment in central Slovenia was dogmatically still strongly silenced, the magazine Meddobje was artistically and journalistically significant. Later, when the central Slovenian cultural scene opened and democratized, the magazine became and remained, despite various crises and different editorial boards, an assembly point of numerous spiritual chances. In its traditional relations it remained connected with the Christian philosophical idea and literature, and in the course of years, with the inflow of new collaborators and editors, moderated its former radical standpoint towards the bygone communist reality in Slovenia. Meddobje is now being edited in Buenos Aires by the editor in chief Marijan Eiletz and editors Vinko Rode and Milena Ahčin, with cooperation of the editor for Europe Lev Detela.

SLOVENSKO GLEDALIŠČE V CLEVELANDU: ZAČETKI, RAZCVET IN KONEC

Jerneja Petrič

COBISS 1.01

Francoz Michel-Guillaume-Jean de Crèvecoeur, ki je po izselitvi v Ameriko spremenil ime v J. Hector St. John, je leta 1782 v svojih znamenitih *Pismih ameriškega farmerja* (*Letters from an American Farmer*) med drugim zapisal tole:

Ubi panis ibi patria, is the motto of all emigrants. What then is the American, this new man? He is either an European, or the descendant of an European, hence that strange mixture of blood, which you will find in no other country. I could point out to you a family whose grandfather was an Englishman, whose wife was Dutch, whose son married a French Woman, and whose present four sons have now four wives of different nations. *He* is an American, who, leaving behind him all his ancient prejudices and manners, receives new ones from the new mode of life he has embraced, the new government he obeys, and the new rank he holds. He becomes an American by being received in the broad lap of our great *Alma Mater*:¹ Here individuals of all nations are melted into a new race of men, whose labours and posterity will one day cause great changes in the world. (Crèvecoeur 1782: 39)

Zgornja misel je, kot vemo, osnova tako imenovane teorije topilnega lonca, ki je doživela svoj razcvet prav v času, ko so slovenski priseljenci množično zapuščali slovenske pokrajine v nadi, da si v Ameriki najdejo svoj košček sreče, to je med leti 1890 in 1918 oz. 1924. In čeprav povprečni slovenski priseljenec v ZDA najbrž nikoli ni slišal ne za Crèvecoeurja ne za dramatika Israela Zangwilla, ki je udejanil Crèvecoeurjevo misel v drami *The Melting Pot* (1908), so vsi prav kmalu občutili posledice ideje o topilnem loncu. Od njih se je pričakovalo, da se bodo otresli starokrajskih običajev in sprejeli anglosaške institucije, kulturo in jezik. Priseljenci so se branili, kot so vedeli in znali. Najbolj očitna obramba je bilo naseljevanje v strnjene slovenske kolonije oziroma naselbine, ki jih poznamo že iz časa pred 1890, v petdesetih in šestdesetih letih v Calumetu (Michigan), Brockwayu (Iowa), Chicagu, Omahi (Nebraska), Jolietu in New Yorku (Govorchin 1961: 38), pozneje pa so nastale velike kolonije v Clevelandu, Chicagu, Pittsburghu in še marsikje. Vemo, da je bila pretežna večina slovenskih priseljencev kmečkega porekla in da je bila stopnja njihove izobrazbe zelo nizka. Velika večina jih je končala le nekaj razredov osnovne šole, redki posamezniki so v domovini končali razred ali dva gimnazije ali realke, popolno srednjo šolo so končali zgolj nekateri. Visoko izobraženih praktično ni bilo, če odštejemo

¹ Crèvecoeur pod tem pojmom ni razumel Univerze temveč Domovino.

duhovnike-mišjonarje. Vse to seveda pomeni, da so v Ameriki lahko dobili najtežja fizična dela, medtem ko so se redki pol-izobraženci radi oprijeli časnikarstva, ki je predstavljalo pomemben steber v obrambi pred asimilacijo in čigar začetki segajo v leto 1891, ko je Anton Murnik v Chicagu in Towru (Minnesota) pričel izdajati *Amerikanskega Slovenca* in so mu nato sledili premnogi drugi; njihovo skupno število je bilo okoli sto časopisov, revij in letnih publikacij – koledarjev. Omenjene publikacije so izhajale v slovenskem jeziku, nekatere knjižnem in druge v narečju. Jezikovna kultura je bila na nizki ravni. Slovensko-ameriški časnikar in pisatelj Janko N. Rogelj govori o tem v svojih *Spominih*, kjer pravi: »Vem kakšen je slovenski jezik naših ljudi v Ameriki. Babilonska mešanica različnih slovenskih narečij (...) Meni so rekli, da govorim »gosposko« (Rogelj: 403)

Fizična ločitev od domovine in različni časi priselitve so povzročili zmedo tudi na področju knjižnega jezika:

Sam se spominjam, ko sem pričel pisati v revijo *Čas*. Urednik Frank Kerže je prišel v Ameriko leta 1902. Torej je prinesel s seboj slovenski knjižni jezik, katerega so takrat govorili v Ljubljani. Jaz sem prišel v Ameriko 1913 (...) Podlaga Keržetovega jezika sta bila Pleteršnik in Levec (...) Moja podlaga je bilo učenje jezika, katerega sta učila profesor(ja) Malnar in Detela. (Ibid.)

Poleg fizične ločitve od domovine je dodaten asimilacijski pritisk povzročilo neizogibno menjavanje generacij. Medtem ko so se priseljenci prve generacije večinoma slabo, nekateri le za silo, naučili angleško, je bilo za drugo generacijo znanje angleščine samoumevno, saj so morali v angleške šole. Dvojezičnost teh mladih ljudi pa je povzročila nadaljnje slabenje starih tradicij. Poznamo ugotovitve strokovnjakov, da so se priseljenci druge generacije praviloma sramovali svojega porekla, o čemer priča tudi slovensko-ameriška pesnica Rose Mary Prosen v svojem eseju »Looking Back: Newburgh«, kjer pravi:

Alas, however, I refused to speak Slovenian. What was a Slovenian? A hun-
kie. A greenhorn. A dumb Slav. »You sound like you just got off the boat,«
another boy had said to me once. I became ashamed that my parents spoke
»funny«; that we laughed too loud; that we drank homemade wine; that our
walls were wallpapered in flower patterns; that we grew our own vegetab-
les; that my father raised chickens in our garage; that he constructed his
children's beds out of scrap wood with his own hands; that he repaired all
our shoes in our basement; that my mother never sat down to eat dinner with
us (she cooked, served, ate when everyone was finished); that our clothes
and curtains and towels were homemade, some of them out of feed bags
from the local granary; that stockings and worn clothing were never thrown
away but given to my uncle who transformed them into rag rugs; that we
had linoleum floors; and, I suspect, there were other more subtle aspects of
that early life which I tried to reject but cannot remember. (Prosen 1976: 3)

Takšne kaotične razmere so povzročile še močnejšo potrebo po skupinski identifikaciji, za kar časopisi niso več zadoščali. Po eni strani so zavedni posamezniki pričeli

vzpodbujati k literarnemu ustvarjanju in odziv je bil, kot vemo, presenetljiv. Po drugi strani pa je ustanavljanje podpornih organizacij, kakršni sta bili na primer SNPJ ali KSKJ združevalo velike množice priseljencev in njihovih otrok. Asimilacijski pritiski so sprožili vrsto dejavnosti znotraj teh organizacij, ki naj bi pomagale ohraniti drugo generacijo slovenskih Američanov slovensko. Tako so leta 1938 začeli ustanovljati mladinske krožke, tako imenovane Juvenile Circles, znotraj SNPJ, ti pa so prirejali različne dejavnosti, tudi dramske krožke. Pri nekaterih društvih SNPJ so organizirali šole slovenskega jezika, še zlasti tam, kjer so imeli pevske zборе in dramska društva. Tako se je znamenita slovenska šola pri Slovenskem narodnem domu v Clevelandu razvila iz potrebe usposobiti zadostno število igralcev za dramsko društvo »Ivan Cankar«. Vatro J. Grill se v svojih memoarih *Med dvema svetovoma* spominja:

Omenil sem že slovensko šolo in njena prva »učitelja« Avgusto Danilovo in Edwina Primožiča.² Po njegovi prerani smrti pa so poučevale Antoinette Simčič, Mary Grill-Ivanusch, Josephine Petrič in Jennie Kennick. Dvoje razredov za odraslo mladino smo poučevali trije: pevski učitelj in pesnik Ivan Zorman, Louis F. Truger in jaz. Ker primernih učnih knjig ni bilo, je moral vsak učitelj improvizirati, najti svoj način poučevanja. Jaz npr. sem veliko uporabljal knjigo *Vodniki in preroki* Ivana Laha. (Grill 1979: 421-2)

Grill nadalje omenja, da so v Clevelandu zgledu SND slovenske šole sledili še pri Slovenskem delavskem domu ter v Slovenskem domu, oba v Collinwoodu.

Dramske skupine med slovenskimi priseljenci so se praviloma razvile iz pevskih društev; nekatera so hitro ugasnila, druga pa so bila bolj trdoživa, praviloma tam, kjer je bilo zaledje močnejše. Kje in kdaj je nastalo prvo dramsko društvo, danes ni mogoče z zanesljivostjo trditi, saj so nekatera društva o svojem delovanju vodila zapisnike, druga pa ne. Tako Zavertnik kot prvo dramsko društvo med Slovenci v ZDA omenja pevsko društvo »Zora« iz Clevelanda, ustanovljeno 1897, ki je junija istega leta spremenilo ime v »Slovenski Sokol«. Do leta 1910 Zavertnik navaja še 16 društev, od katerih so nekatera obstala le kratek čas (Zavertnik 1925:) V dvajsetih in tridesetih letih preteklega stoletja so bila ustanovljena tudi dramska društva, ki so obstajala najdlje in so predstavljala kakovostni vrh slovenske dramatike v ZDA: »Ivan Cankar« (1919-1955, formalno razpuščeno 1962), »Anton Verovšek« (ustanovljen 1924 kot d.d. »Adrija«, še istega leta preimenovan – 1955) pa »Lilija« (ust. 1919), »Naša Zvezda« (ust. 1930) in dramski odsek kluba št.1 Jugoslovanske socialistične zveze iz Chicaga (ust. 1903 ali 1904). Vatro Grill se spominja, da so v Clevelandu in okolici delovale številne dramske skupine:

Triglav, ki je oral ledino na tem polju vzporedno z društvom Lunder-Adamič, potem pa zaspal, se je z otvoritvijo S.N.doma prebudil in uprizoril kakega pol ducata predstav, nekaj tudi v angleškem jeziku, potem pa obmolnil. Vrsto let je bila aktivna Lilija pri Slovenskem domu na Holmes Avenue, prav tako tudi Adrija pri Slovenskem društvenem domu na Recher Avenue v

² Oba sta poučevala v začetku dvajsetih let; Danilova je prišla v ZDA za dobro leto dni 1924.

Euclidu. Omeniti moram nadalje Cvet in Balkan pri Slovenski delavski dvorani na Prince Avenue ali »na Jutrovem«, kakor se je takrat reklo, Našo zvezdo pri dvorani fare Sv. Kristine v Euclidu, Iskro pri S.N.domu na St. Clair Avenue, socialistične klube – št.27 na St. Clair Avenue, št. 49 v Collinwoodu in št. 28 na Prince Avenue. Tri zelo dobre in uspele predstave je uprizoril v S. N. domu pod režijo Jožeta Grdine Pasijonski klub.³ (426)

Leta 1948, ob 25-letnici dramskega društva »Anton Verovšek«, je Louis Kaferle za clevelandski slovenski list *Enakopravnost* napisal spominski članek, kjer med drugim pravi:

Prva predstava, dne 19. februarja 1924, *Če sta dva*, se je vršila v Stanešičevi dvorani in tam so bile dane tudi predstave: *Dan sodbe*, *Županova Micka*, *Naša kri*, *Čarodejna brivnica*, *Dve teti*, *Zamorec*, *Rdeči nosovi*, *Planšarica*, *Mati*, *Vihar v temi*, *Pozabljivost*, *Pesek v oči*, *Škrati*, *Španska muha*, *Prostozidarji*, *Breme*, *Čarlijeva teta*, *O ta maček*, *Krivda žene*, *Madame Bonivard*, *Ob sončnem zahodu*, *Veleja*, *Kje je meja*.

V Slovenskem delavskem domu: *Testament*, *Sin*, *Vdova Rošlinka*, *Pogodba*, *Begunka*, *Ljubezen treh kraljev*, *Peg*, *srček moj*, *Magda*, *Čevljar baron*, *Urarjev klobuk*, *Višnjeva repatica*, *Vedno raztresena*, *Tomažkove neprilike*, *Volkovi*, *Breme*, *Županova Micka*, *Užitkarji*, *Miklova Zala*, *Lumpacij Vagabund*, *Razvalina življenja*, *Mlinar in njegova hči*, *Krivoprisežnik*, *Učenjak*, *Kdo je mrtev*, *Lažizdravnik*, *Lepa Vida*, *Stari grehi*, *Napoleonov samovar*, *Veleja*, *Trije vaški svetniki*, *Veleturist*, *Mrak*, *Glavni dobitek*, *Prisega opolnoči*, *Moč uniforme*, *Rdeče rože*, *Maksel*, *Radikalna kura*, *Razkrinkana morala*, *Poročna noč*, *Cigani*, *Deseti brat*, *Štiri tedne v nebesih*, *Rokovnjači*, *Vaška Veneta*, *Seniorita Rosita*, *Kamnolom*, *Kralj na Betajnovi*, *Na dan sodbe*, *Pred poroko*, *denar*, *Micki je treba moža*, *Zakonske homatije*, *O ta vražji fant*, *vražja vdova*, *Tri zamujene ure*, *Domovina gori*. Vseh predstav. (89)

Režiserji: Gustav Kabay, Vincent Coff, Marjan Urbančič, Frank Česen, Boris Paulin, Peter Šter, Joe Godec, Louis Kaferle, John Steblay.

Največ scenarijev je napisal Anton Dolinar, tudi V. Coff in drugi. (423-4)

Iz zgornjega poročila je razvidno, da je bil repertoar kar se da pisan. Ker ni navedbe avtorjev, je nekaj besedil težko ali nemogoče identificirati.⁴ Vsekakor pa je jasno, da gre tako za dramska besedila, za priredbe proznih besedil za oder (npr. Jurčičev *Deseti brat* domnevno v Govekarjevi priredbi za oder), za otroške igre in operete oz. igre s petjem (npr. *Čevljar Baron*). Opazen je delež tako imenovanih veseloiger, s katerimi

³ Predstav je bilo v resnici pet, prva leta 1930, nato 1932, 1933, 1950 in 1951 – vsakokrat so uprizorili Pasijon Frana S.Finžgarja.

⁴ Za izdajo Grillovih memoarov leta 1979 sem po Grillovem osnutku pripravila dodatek z naslovom »Kulturni pregled: Cleveland in okolica od 1919 do 1956«, kjer so naveden predstave posamičnih dramskih skupin v Clevelandu po letih in kjer sem, kolikor je bilo mogoče, rekonstruirala avtorje dramskih besedil.

so želeli ugoditi povprečnemu okusu. Ker vemo, da je večina slovenskih gledališč izšla iz pevskih društev, ni težko razumeti neločljive povezanosti dramatike s petjem.

Nekoliko drugačno sliko bi dobili, če bi analizirali vse uprizoritve dramskega društva »Ivan Cankar« (glej opombo) v Clevelandu. Društvo »Ivan Cankar« si je prizadevalo za nekoliko višji nivo, saj je njihov delež »resnih« iger v primerjavi z veseloigrami večji, vključeval je veliko del slovenskih klasikov, od Cankarja do Levstika, imeli pa so tudi več posluha za ameriško stvarnost in svetovljanstvo nasploh, saj so v repertoar vključili tudi dela ameriških avtorjev: leta 1933 *Roksi* (Barry Conners), leta 1934 *Turške kumare* (Max Neal, Max Ferner), ter dela nekaterih evropskih dramatikov npr. *Naš gospod župnik* (A. de Lorde in P. Chaine), Oscarja Wilda *Pahljača gospe Windermere*, Tolstojev *Moč teme*, Wildovo *Salome*, Nušičevega *Navadnega človeka*, Vojnovičev *Ekvinokij* in podobno. V repertoar so uvrščali tudi dela slovenskih Američanov, tako so leta 1939 uprizorili dramo Andreja Kobala *Denar*, leto dni kasneje pa še *Naše domače tujce* istega avtorja. Uprizorili so tudi *Voljo* in *Gospodarja* Etbina Kristana. Od srede dvajsetih let dalje (ni natančnega podatka) so občasno uprizarjali tudi igre v angleščini, s katerimi so želeli pritegniti angleško govoreče predstavnike druge generacije kot tudi neslovenske Američane. Uprizorili so angleški prevod Cankarjevega *Pohujšanja v dolini Šentflorijanski* (delo slavista Anthonyja J. Klančarja), delo *His Model Wife* neznanega avtorja, *Bachelor Buddies* (prav tako neznan avtor), Evelyn Northrop *The Professor Proposes*. Pri društvu »Ivan Cankar« izstopa tudi skupina mladih igralcev, ki so občasno uprizarjali igre za mladino od leta 1924 dalje, ko so uprizorili Humperdinckovo priredbo *Janka in Metke*, Tucićevo *Amerikanko* (v prevodu Edwina Primožiča) ter Pavla Golije *Petrčkove poslednje sanje*, občasno pa je s predstavami za otroke nastopala tudi Mladinska šola SND. Predstave mladih igralcev so bile neredne, med leti 1926 in 1928 ni bilo (po Grillovih spominih) nobene. Božičnice so tako uprizarjali večinoma kar odrasli igralci.

Igralci dramskega društva »Ivan Cankar« so bili nadvse ambiciozni, prav tako režiserji (Joseph Skuk, A. Danilova, Etbin Kristan, Louis F. Truger, John Stebly, Ralph Danilo, Antoinette Simčič, James W. Mally, Rudy Widmar in Vatro Grill). Tako so v letih 1924-5 gostili slovensko dramsko igralko Avgusto Danilovo, ki jih je uvajala v skrivnosti umetniške igre, režije, kostumografije in vsega ostalega, kar sodi h gledališču, bila pa je tudi igralka in režiserka.

Posebnost slovenskega gledališča med priseljenci v ZDA je tudi odsotnost resne gledališke kritike. Poročila o gledaliških predstavah so se sicer redno objavljala v časopisju, a bila so predvsem hvalospevi igralcem in zahvala njihovemu trudu.

Grill poroča, da so slovenska gledališča v Clevelandu umolknila po letu 1954 oziroma 1955. Poglavitni razlog je bilo pomanjkanje igralcev. Stari so odhajali v pokoj ali umirali, naraščaja ni bilo. Kot zadnjo predstavo društva »Ivan Cankar« Grill v memoarih omenja veseloigro s petjem v treh dejanjih *Radikalna kura gospoda Bombeka* (avtorja Rudolfa Doboviška, J. P.), ki je bila uprizorjena 20. februarja 1954. Navaja še, da so vsega skupaj uprizorili 137 dramskih del, s ponovitvami pa okoli 150. Že iz tega podatka izhaja dejstvo, da je večina uprizoritev bila zgolj premiernih

brez ponovitve. Kot zadnjo predstavo društva »Anton Verovšek« Grill navaja komedijo v treh dejanjih *Zakonske homatije*, uprizorjeno na odru Slovenskega delavskega doma 23. oktobra 1955. Iz že omenjene preglednice uprizoritev v Clevelandu med leti 1919 in 1956 je lepo razvidno, kako se je z leti zmanjševalo letno število premier, dokler ni slednjič obstalo na eni sami uprizoritvi letno v začetku petdesetih let. Iz pregleda uprizoritev drugih dramskih skupin posebej zbode v oči dejstvo, da se naslovi nekaterih uprizoritev (prednjačijo veseloigre s petjem) ponavljajo. Očitno so si odri med sabo izmenjavali uspešnice in očitno je bilo občinstvo zvesto »svoji« dramski skupini.

Na koncu velja omeniti še, da so tudi v Clevelandu obstajale politično angažirane dramske skupine, že omenjeni socialistični klubi (najbolj opazna podružnica je bila sicer Klub št.1 JSZ v Chicagu), katerih uprizoritve so šle v smer delavskega gledališča, po drugi strani pa je že omenjeni Pasijonski klub uprizarjal zgolj dela z religiozno vsebino. Ostali odri so bili bolj ali manj ideološko nevtralni, čeprav bi iz natančnega pregleda repertoarja prejkone lahko zaključili, da so bili nekateri za malenkost bolj »desni« in drugi »levi«.

In kako je danes? Slovensko gledališče potomcev starih priseljencev v ZDA praktično ne obstaja več. Slovenska beseda še živi pri pevskih zborih, *Jadranu* in *Zarji*, gospa Cilka Dolgan si prizadeva vključiti slovenska besedila tudi v otroški krožek SNPJ (pesmice), podobno velja za folklorno skupino *Kres*. Govorjena beseda je še živa v gledališki dejavnosti povojnih priseljencev, ker še živijo priseljenci prve generacije; ti uprizorijo eno predstavo letno. Slovensko pesem gojita tudi njihova zbor *Korotan* in *Fantje na vasi*.⁵ Gledališče v najožjem pomenu besede pa je doživelo svoj vzpon in razcvet v dobi, ko je bil prvi rod slovenskih priseljencev najbolj vitalen in je verjel, da je z živo slovensko besedo mogoče zaustaviti kolo časa. Ko so glavni nosilci gledališke dejavnosti v Clevelandu omagali, naraščaja ni bilo in oder je zamrl. S precejšnjo mero verjetnosti bi bilo mogoče sliko iz Clevelanda posplošiti na celotne ZDA, razlike bi bile le v odtenkih.

LITERATURA

- Crèvecoeur, J. Hector St. John. *Letters from an American Farmer*. 1782. New York: Dutton, 1957.
- Grill, Vatroslav. *Med dvema svetovoma*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1979.
- Prosen, Rose Mary. »Looking Back«. *Growing Up Slavic in America*. Ur. Michael Novak. New York: EMPAC, 1976.
- Rogelj, Janko N. *Spomini, I-IV*. Neobjavljen tipkopis.

⁵ Vse gornje podatke je posredovala Florence F.Unetic.

SUMMARY

SLOVENE THEATRE IN AMERICA: BEGINNINGS, FLOWERING AND END

Jerneja Petrič

Certainly no average Slovene immigrant to the United States, whatever the reasons for his emigration over a century ago, had ever heard of Crèvecoeur's *Letters of an American Farmer* nor of the concept of assimilation known nowadays as *melting pot*. However, sooner or later he became aware of the implications of the above idea as more and more pressure was applied on him to cast off his foreign ways and embrace Anglo-Saxon institutions, culture and language. On the other hand he was submitted to other forms of pressure such as the economic hardships, the physical separation from homeland, the inevitable progression of generations with the resulting weakening of the old traditions. The first generation immigrant, aware of the flux of time, struggled to retain part of his cultural heritage. Within the circumstances a need of group identification began to be felt very strongly whereby stage became a welcome arena for immigrants who were searching to determine their position vis a vis mainstream American culture. First there appeared the singing choirs – for singing is a natural gift which does not necessarily require advanced education – whereas the first dramatic performances of Slovene Americans date back to 1900: Cleveland singing society »Sava« staged a play soon to be followed by other groups in Pennsylvania, Wisconsin, Illinois and elsewhere. In the 1920s, some theatrical companies, all of them amateur repertory theatres, raised above the level of others. A professional Slovene actress was hired to give classes in dramaturgy to actors, directors and others as well as demonstrate proper speech, mimicry and movement on stage; repertory selection was less random and favored »difficult« classics besides popular plays. The paper concentrates on the »golden age« of Slovene American theatre, focusing on three repertory theatres: »Ivan Cankar« and »Anton Verovšek« from Cleveland and »Dramski odsek kluba št. 1 JSZ« from Chicago. It seeks to analyze their activity on the basis of personal memoirs of some participants, repertories, newspaper reviews of performances, anniversary bulletins and the like. After the flowering of Slovene American theatre there followed a decline in the 1930s and later. The inevitable progression of generations whereby younger Slovene Americans no longer spoke Slovene brought an end to Slovene theatre. Whereas dramatic societies gradually died away, some singing choirs have persisted until the present time.

ZAČETKI DRAMSKE DEJAVNOSTI MED SLOVENSKIMI IZSELJENCI V BETHLEHEMU, PA., ZDA¹

Mihael Kuzmič

COBISS 1.01

UVOD

Ko razpravljamo o dramski dejavnosti² med slovenskimi izseljenci iz Prekmurja v Bethlehemu, Pa., in v manjši meri tudi po drugih krajih ZDA, imamo pred očmi dramo kot književno delo v verzih ali prozi, včasih tudi kombinacijo obeh. Po drugi strani pa je dramska dejavnost tudi dejansko predstavljanje njene napisane vsebine na odru v izraženih dramatičnih nasprotjih in življenjskih prikazih. Tudi dramska dela v prekmurščini, ki so jih v prvi polovici 20. stoletja pisali, prirejali ali prevajali slovstveno aktivni izseljenci, imajo svojo določeno besedno in gledališko umetniško vrednost, ki pa jo bo potrebno še strokovno in estetsko oceniti in določiti. Besedno vrednost lahko ocenjujemo po ohranjenih tekstih, gledališko pa predvsem po časopisnih poročilih, ki pa so običajno bolj hvalospev nastopajočim, kot kritično ovrednotenje nastopa. Ohranjene fotografije nastopajočih skupin amaterskih igralcev in igralk kažejo na sorazmerno dobro igralsko zasedenost v primerjavi s številom slovenskih priseljencev v mestu, po drugi strani pa izvrstno kostumografijo, primerno vsebini dela in možnostim izposoje. Pogosto se je dogajalo, da so si igralske kostume sposojali v oddaljenem New Yorku. Dogajanja so povečini postavljali v plebejsko (kmečko, podeželsko) okolje, bolj poredko v meščansko ali delavsko. Aktualna dogajanja iz nove ali stare domovine so bila bolj izjema (npr. Bojnska sneja) kot pravilo.

Svojega lastnega gledališča si prekmurški izseljenci v Ameriki niso ustanavljali. Dramsko so delovali v skupinah, ki so jih na splošno imenovali dramatično društvo, nastajale pa so v okviru slovenske evangeličanske verske občine sv. Ivana in slovenske katoliške župnije sv. Jožefa. V Slovenskem društvu so imeli tudi svojo necerkve-

¹ Glede na dejstvo, da so raziskave kulturnega delovanja med prekmurskimi izseljenci v Ameriki od začetkov njihovega izseljevanja na ta kontinent proti koncu 19. stoletja šele na začetku, sem v pričujoče delo vključil tudi redke primere dramske dejavnosti zunaj Bethlehemu, Pa. Tudi vsebinska ločnica med strogo dramskimi in njim najbližjimi teksti ni potegnjena preveč strogo. Čeprav je bila najbolj intenzivna dramska dejavnost v desetletju 1925-1935, sem navedel in vsaj evidencialno tudi dela, ki niso bila napisana, prevedena in prikazana v tem času.

² O vsebini, obliki, naravi in izraznosti dramskega dela in delovanja gl. »Drama«, »Dramatično društvo«, »Dramatika«, »Dramatizacija«, »Dramaturgija«, »Dramsko društvo Anton Verovšek« in »Dramsko društvo Ivan Cankar«. *Enciklopedija Slovenije*, 2. zvezek (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1988), str. 316-322. »Gledališče«. *Enciklopedija Slovenije*, 3. zvezek (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989), str. 236-238. Na koncu gesel je navedena relevantna literatura za omenjeno področje.

no dramsko skupino. V katoliški župniji sv. Jožefa je delovalo dramsko društvo Ivan Baša.

Dramska dejavnost je služila tako ohranjanju kulture kakor tudi dvigovanju kakovosti dela, ob tem pa tudi zabavi in sprostitvi. Slednje je razpoznavno iz poročanja časnikarjev z izrazi, kot so »gromki smeh« in »navdušeno ploskanje«, po katerem so se morali igralci po kakšni točki dvakrat ali trikrat vračati na oder. Zato so po vsebini poleg zahtevnejših del (npr. Moličrovih) prevladovali ljudske igre, komedije, veselice, satire. Dramske nastope so pripravljali režiserji samouki; med njimi so bili duhovniki in aktivni kulturni delavci, zbrani okrog urednika *Amerikánszki Szloven-cov Glásza (ASG)* Aleksandra Kardoša.

Ker v Bethlehemu ni bilo rednega slovenskega gledališča, tudi ni bilo gledaliških prostorov. Zato so dramske skupine za svoje nastope najemale primerne prostore, ki so bili praviloma v Slovenskem domu, včasih pa tudi v dvoranah obeh slovenskih cerkva ali najetih prostorih srednjih šol v mestu. Dramske skupine iz Bethlehema so s svojimi naštudiranimi deli gostovale tudi v drugih krajih Pensilvanije, New Jerseyja in Connecticuta, kjer so bile na začetku 20. stoletja še močne prekmurske naselbine. Če so imele organizirano delovanje in svoje prostore, so gostovali v njih, sicer pa so najemali ustrezne prostore.

DRAMSKA DEJAVNOST MED PREKMURSKIMI IZSELJENCI V AMERIKI

Nekaj skromnih in nepopolnih podatkov o dramski dejavnosti med prekmurskimi izseljenci v Ameriki, ki so bili versko vključeni v slovenske ali hrvaške župnije, najdemo v knjigi *Prekmurje in Prekmurci*,³ predvsem za mesta Bridgeport, Conn.; Chicago, Ill.; Cleveland, Oh. in Pittsburg, Pa. Prekmurska katoliška župnija v Bethlehemu, Pa., ni posebej obravnavana. Ohranjeni izvodi *ASG* so do zdaj najbolj zanesljivo ogledalo tovrstne dejavnosti med prekmurskimi izseljenci v Ameriki.

V področje kulture uvrščamo različne dejavnosti v širšem in ožjem smislu. Dramska dejavnost je imela v tretjem prekmurskem izseljenskem obdobju v Bethlehemu (1925-1941) posebno mesto, vsaj v prvem, začetnem delu. Razen te je bilo močno literarno ustvarjanje na pesniškem, pripovednem in prevodnem področju. Posamezni primeri kažejo na slikarstvo, prav v zvezi z dramsko dejavnostjo pa prihajata do izraza plesna in glasbena dejavnost, ki sta bili vpeti v sodobne tokove svojega časa in prepleteni z vplivi kultur drugih etničnih skupin v mestu.⁴

Bethlehem, Pa. je mesto, v katerem je bila največja naselbina slovenskih izseljencev iz Prekmurja, je imelo zelo dobro organizirano socialno, kulturno in versko

³ Alojz, Janez in dr. Jože Sraka: *Prekmurci in Prekmurje* (Melinci, Rim, Chicago: p. Daniel L. Flaherty, S. J., 1984).

⁴ Marina Lukšič-Hacin, *Ko tujina postane dom. Resocializacija in narodna identiteta pri slovenskih izseljencih*. (Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1995).

življenje. Posebno na literarnem področju so povezovali, informirali in dajali bralcem možnost objavljanja pesniške in prozne ustvarjalnosti. Tudi dramske. Na dramskem področju je bil najbolj plodovit pisec evangeličanski pastor dr. Ernest A. Stiegler, ki je v prekmurščini napisal več izvirnih del.⁵ Razen njega so na dramskem področju pisali, prevajali in prirejali dramska besedila še Ana Halas, Jožef Novak, Aleksander Kardoš, Aleksander Polgar, Jožef Bojnec, Jožef Korpič, Egidij Horvat. Pred drugo svetovno vojno je dr. Ernest A. Stiegler napisal dela »Eden pravičen kral«, »Bojnska sneja«, zabavno spevoigro »Marica ide služiti« in »Kralesko gostüvanje«.⁶

V Bridgeportu, Conn., so bili prekmurški izseljenci vključeni v katoliško župnijo sv. Križa, kjer jim je dušno pastiroval Mihael Golob. Pred drugo svetovno vojno so v materinščini uprizorili veseloigro »Micki trbej muža«.⁷

V župniji sv. Križa sta delovali Marijina družba in Društvo krščanskih mater, ki sta med letoma 1933 in 1941 »... organizirali ples, srečanja ob igranju kart, piknike, župnijska letna kosila, kolone in priredili veliko predstav ('Prekmursko gostüvanje', 'Micki trbej muža', 'Matjaš na krüšnom' in druge).«⁸ Poleg omenjenih dveh so v župniji sv. Križa skrbela za razvijanje kulturnih dejavnosti tudi druga društva. Razen že omenjenih najrazličnejših nastopov, iger in predstav so širila bralno kulturo in navduševala ljudi za slovensko branje. Širila so Mohorjeve knjige in časopise »*Novine, Kolendar Srca Jezusovoga, Stražo, Slovenskega gospodarja, Zvezdo Ogerskih Slovincov, Szlobodno Reics, Vogrskoga Slovenca, Sv. Jožefa Glasnik* (iz Bethlehem), *Slogo, Edinost* in tednik *Amerikánszki Szlovincov Glász* ter drugo čtivo.«⁹

V zelo obširnem in z mnogimi podrobnostmi napolnjenem opisu prekmurskih priseljencev v Chicagu, Ill. bratje Sraka posebno poudarjajo vlogo Društva sv. Ane, ki »je storilo mnogo dobrega za Prekmurce in Slovence v Chicagu. Predstavilo je mnogo lepih iger in pevskih nastopov. Prvo odrsko prireditev je društvo pripravilo že leta 1923. Prekmurci so predstavili dramo 'Edukcija', ki govori o turških časih. Glavno vlogo je igrala gdč. Antonija Horvat (poročena Denša). Društvo je zelo navdušeno gojilo prekmurske in slovenske narodne pesmi...«¹⁰ Ob tem pomembnem podatku poudarjajo tudi pomen literarnega dela, ki so ga gojili prekmurški izseljenci v mestu, kamor so se priselili v zadnjem desetletju 19. stoletja, in začeli zgodaj, prej kot rojaki

⁵ Štefan Virag, »Prekmurci doma in v daljnem svetu«. *Slovenski izseljenski koledar*, letnik X, 1957 (Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 1957), str. 131-137.

⁶ Mihael Kuzmič, »Literarna dejavnost prekmurskih Slovincov v ZDA«. *Slovenska izseljenska književnost 2*. Uredila Janja Žitnik s sodelovanjem Helge Glušič (Ljubljana: Rokus, Založba ZRC, 1999), str. 280. Na ovitku knjige *So Shall They Reap...*, ki jo je napisal dr. Ernest A. Stiegler (New York, Chicago, Hollywood, Toronto: Vintage Press, 1958), piše, da je po tistem, ko se je naučil prekmurščine, vanjo veliko prevajal in napisal sedem prekmurskih iger in zgodovino prekmurskega ljudstva. Za Prekmurce je dr. Stiegler uporabljal izraz Vendi.

⁷ Štefan Virag, »Prekmurci doma in v daljnem svetu«. *Slovenski izseljenski koledar*, letnik X, 1957 (Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 1957), str. 131-137.

⁸ Sraka: *Prekmurci in Prekmurje...*, str. 334.

⁹ Ravno tam.

¹⁰ Sraka, *Prekmurci in Prekmurje...*, str. 364.

v Bethlehemu, organizirati svoja društva. »Omenili smo že delovanje društev in pevskega zbora 'Jezera'. Že pred prvo svetovno vojno je g. Krampač iz Bistrice prevedel iz slovenščine v prekmurščino povest 'Štiriperesna deteljica'. Tiskana je bila v Chicagu, Ill. med prvo svetovno vojno. Prav tako so prevajali v prekmurščino iz madžarščine, predvsem leposlovna besedila in oderska dela. Nekatera so tiskali, druga so ostala v rokopisu...«¹¹

Med slovenskimi rojaki v Chicagu, Ill., je bila na narodnostnem in dopisniškem področju zelo prizadevna Gizella Hozian, rojena 10. marca 1911 v Chicagu. S starši se je vrnila v Prekmurje, kjer pa sta starša kmalu umrla. Do leta 1928, ko se je vrnila v Ameriko, je imela nekaj izkušenj z nastopi, ki jih je opisala v nekaj stavkih: »V domovini sem bila v dekliških letih v Orlovski organizaciji. Imeli smo redne sestanke, telovadbo, tekmovanja in petje. Prirejali smo tudi igre. Vedno sem igrala glavne vloge – Miklova Zala, Marija v 'Verigi' in druge. Učila sem se zelo lahko in spričevalo sem imela vedno odlično. Nepozaben prizor je bil v igri 'Ob materinem grobu', kjer sem tožila ljubi mamici zakaj me je pustila samo... V daljavi pa je pevski zbor pel 'Sirotina jaz okrog blodim...'«¹²

V Celevelandu, Oh. je bilo 15. decembra 1927 ustanovljeno Društvo sv. Štefana (št. 224 K. S. K. J. Cleveland, Ohio) s pretežno prekmurškimi člani. Društvo ni razvijalo posebnih kulturnih dejavnosti v prekmurščini. »Organiziralo pa je veliko lepih srečanj in naredilo veliko dobrega, ko je članom pomagalo lajšati materialne tegobe... Martinovanje je klub prirejal že pred letom 1959. Organiziral je piknike, ki so bili najbolj slikoviti. Uprizarjali so košnjo, žetev, mlačev, in druga domača kmečka dela. Prav tako so prikazali veliko običajev – kosilo na njivah, v goricah, gospe so peklo srčke in druga peciva. Bila je bolj folklor, vendar prisrčna.«¹³

Do sedaj še nimamo podatkov, kako so na dramskem področju delovali v tem mestu, kjer je Slovensko društvo iz Bethlehema, Pa., med prekmurškimi izseljenci že leta 1918 ustanovilo svojo podružnico. V naslednjih letih so si zgradili svoj dom, kjer so potekale njihove družabne, kulturne in druge dejavnosti. Dramske skupine iz Bethlehema, Pa., so z nekaterimi nastopi gostovale tudi v drugih krajih, kjer so bili prekmurški izseljenci, predvsem tam, kjer so imeli dobro razvito narodnostno in kulturno življenje. Pittsburg, Pa., je bil med njimi.

DRAMSKO DELOVANJE V BETHLEHEMU, PA.

Prekmurški izseljenci so do leta 1918 prihajali v Bethlehem, Pa. iz svoje takratne ogrske države, kjer je imel vodilno vlogo madžarski narod s svojim političnim in kulturnim delovanjem. Država je zelo dobro skrbelo za svoje izseljence v Ameriki, saj je pošiljala poleg svojih veleposlanikov tudi duhovnike in kulturne delavce. Izse-

¹¹ Ravno tam, str. 378.

¹² Ravno tam, str. 392.

¹³ Ravno tam, 346-348.

ljence, posebno ohranjanje madžarske kulture, je tudi materialno in finančno močno podpirala. Prekmurski izseljenci so govorili madžarski jezik in so bili deležni velike pozornosti ogrske države. Nekateri prekmurski kulturno aktivni izseljenci so sodelovali v madžarskem tisku in dramskem delu. O tem je sicer v *ASG* malo povedanega, veliko več pa v madžarskih časopisih in priložnostnih publikacijah, ki so izhajale v Ameriki. Ta del etničnega kulturnega življenja v Bethlehemu, Pa., s posebnim ozirom na slovensko-madžarske kulturne stike ni predmet naše obravnave, bo pa v prihodnosti, ko bo raziskan, lahko delno osvetlil tudi dogajanja na prekmurski kulturni sceni v Bethlehemu, Pa.

Dramska dejavnost je bila med slovenskimi izseljenci iz avstrijskih dežel v Ameriki na začetku 20. stoletja zelo pestra in dobro razvita. V amaterskih gledaliških skupinah, ki so jih imenovali dramska društva, so gojili več vsebinskih zvrsti, od socialne kritične in proletarske drame, zgodovinskih del, ljudskih veseloiger, mladinskih iger do komedij, satir in fars. V Clevelandu, Oh., so že leta 1919 ustanovili dramsko društvo Ivan Cankar, leta 1924 pa društvo Anton Verovšek. Samostojna gledališka društva ali povezana s pevsкими so bila v večjih slovenskih naselbinah po vsej Ameriki. Najbolj znana so bila »Lilija, Adrija, Lira, Dramski klub št. 1 Jugoslovanske socialistične zveze, Zorislava, Balkan, Mladinska šola SND, Danica, Naša zvezda, Pasijonski klub Kristusa kralja, Socialistični klub Delavec, itd.«¹⁴

Med prekmurskimi izseljenci v Bethlehemu so na kulturnem področju prevladovali tri struje, ki so sicer sodelovale pri posameznih in skupnih projektih, a so iskale in vzdrževale stike na kulturnem področju z vsebinsko podobnimi usmeritvami drugih organiziranih etničnih skupin.

Katoliški del prekmurskih izseljencev je bil zaradi kulturne kontinuitete delno navezan na madžarsko kulturo, vključno z dramsko, po drugi strani pa se je močno navezal na versko in kulturno delovanje slovenskih frančiškanov v New Yorku. Osrednja osebnost na tem področju je bil p. Kazimir Zakrajšek, ki je imel pomembno vlogo pri ustanavljanju slovenske katoliške župnije sv. Jožefa v Bethlehemu, Pa. Na željo prekmurskih izseljencev jo je 4. julija 1913 v tem mestu ustanovil philadelphijski nadškof dr. Edmond F. Prendergast.¹⁵ Pater Zakrajšek je poleg pesmi in proze pisal tudi dramska dela. Že leta 1917 je objavil v *Ave Maria koledarju* svoje prvo dramsko besedilo »Prisegam«. V literarnem delu je »najpomembnejši Zakrajškov prispevek na področju dramatike«,¹⁶ zato je imel prav na tem področju tudi največji vpliv na prekmurske izseljence, s katerimi je bil tesno povezan v prvih 20 letih prejšnjega stoletja.

Prekmurski izseljenci v Bethlehemu, ki so bili evangeličanske veroizpovedi in

¹⁴ Jerneja Petrič, »Književnost slovenskih priseljencev in njihovih potomcev v ZDA od leta 1891«. *Slovenska izseljenska književnost 2*. Uredila Janja Žitnik s sodelovanjem Helge Glušič (Ljubljana: Rokus, Založba ZRC, 1999), str. 98-101.

¹⁵ Mihael Kuzmič, *Slovenski izseljenci iz Prekmurja v Bethlehemu v ZDA 1893-1924. Naselitev in njihove zgodovinske, socialne, politične, literarne in verske dejavnosti* (Ljubljana: Založba ZRC, 2001), str. 240-280.

¹⁶ Jerneja Petrič, *Književnost slovenskih priseljencev...*, str. 167.

zbrani v okviru slovenske evangeličanske cerkve sv. Ivana, ki je bila ustanovljena leta 1910, so se tudi rahlo navezovali na madžarsko kulturno dejavnost. Tisti del izseljencev, ki je zastopal socialistična načela in ni bil vključen v versko življenje in kulturno delovanje v okviru cerkva, pa ni imel cerkvene, etnične ali kakšne druge skupine, po kateri bi se lahko zgledoval ali oplajal na kulturnem področju. Površna primerjava prekmurskih slovstvenih del (poezije, proze, drame) z deli nekaterih slovenskih besednih ustvarjalcev v Ameriki pa nakazuje, da so jo morali poznati. V raziskave morebitnih vplivov slovenskih avtorjev v Ameriki na prekmurske v Bethlehemu, Pa., ki jih bo potrebno opraviti v prihodnosti, bomo morali s posebnim poudarkom na dramski dejavnosti vključiti slovstvena dela Jožeta Ambrožiča,¹⁷ Joška Ovna,¹⁸ Franka Česna,¹⁹ Etbina Kristana,²⁰ Ivana Moleka,²¹ Ivana Zormana,²² Andreja Kobala²³ in nekaterih njihovih sodelavcev.

V dosedanjih raziskavah ni bilo mogoče najti vplivov drugih etničnih skupin na prekmursko kulturno delovanje v Bethlehemu, Pa.

Seznam uprizorjenih del:

Bojnszka Szneja (Vojna snaha)²⁴ (V prekmurščini napisal dr. Ernest Stiegler, 1928.)

Ciganszko Gosztüvanye (Ciganska svatba – opereta)²⁵

*Eden pravičen kralj*²⁶ (V prekmurščini napisal dr. Ernest A. Stiegler, 1927.)

*Edukacija*²⁷

Erbinszka krava (Podedovana krava)²⁸ (Iz madžarščine prevedel Jožef Novak.)

Erdécsé Jaboko (Rdeče jabolko)²⁹ (Iz madžarščine prevedel Aleksander Polgar.)

Gucsécsé Bábe (Govoreče lutke)³⁰

Hamisna je zszenszka (Hinavska ženska)³¹

*Kralesko gostüvanje*³² (V prekmurščini napisal dr. Ernest Stiegler, 1939.)

¹⁷ Ravno tam, str. 124.

¹⁸ Ravno tam, str. 128.

¹⁹ Ravno tam, str. 136-138.

²⁰ Ravno tam, str. 155-160. Naslovi in pregled vsebine poezije in proze Jožefa Novaka dajejo povod razmišljanju, da je poznal dela Etbina Kristana. Gl. Jožef Novak, *Svetski vandrar: Pesmi prekmurskega izseljenca* (Murska Sobota: Pomurska založba, 1998). Zbrana je tudi proza in čaka na izid.

²¹ Ravno tam, str. 169-178.

²² Ravno tam, str. 185-192. Gl. tudi op. 20.

²³ Ravno tam, str. 204-212.

²⁴ *ASG*, št. 49, 7. decembra 1928, str. 1; št. 50, 14. decembra 1928, str. 1; decembra 1929, str. 2.

²⁵ *ASG*, št. 18, 4. maja 1928, str. 1.

²⁶ *ASG* 1927; Mihael Kuzmič, »Literarna dejavnost prekmurskih Slovencev v ZDA«, *Slovenska izseljenska književnost 2*. Uredila Janja Žitnik s sodelovanjem Helge Glušič (Ljubljana: Rokus, Založba ZRC, 1999), str. 265-288.

²⁷ Sraka, *Prekmurci in Prekmurje ...*, str. 364.

²⁸ *ASG*, št. 21, 24. maja 1929, str. 1; št. 20, 17. maja 1929, str. 1.

²⁹ Primerek v osebni arhivu M. Kuzmiča.

³⁰ *ASG*, št. 18, 4. maja 1928, str. 1.

³¹ *ASG*, št. 18, 4. maja 1928, str. 1.

³² Kuzmič, *Literarna dejavnost...*, 280; *ASG* 1939.

*Kraljevska deklina*³³

*Ludmila*³⁴ (Kat. cerkev)

*Luksemburški grof*³⁵ (Opereta, iz madžarščine prevedel Aleksander Polgar.)

*Marica ide služiti*³⁶ (V prekmurščini napisal dr. Ernest Stiegler, 1935.)

*Matjaš na krüšnom*³⁷

»Micki trbej moža«³⁸ (Prevedel Jožef Bojnec.)

*Plemeniti Miška (Plemeniti Miska)*³⁹ (Iz madžarščine prevedel Aleksander Kardoš.)

*Prekmurec pred ministrom (Prejkmorcsar pred miniszterom)*⁴⁰

*Prekmursko gostüvanje*⁴¹ (Napisala Ana Halas, 1931.)

*Prisiljeni doktor*⁴² (Neznani prevajalec; Molierovo delo, 1934. Nastop pripravila dramska skupina Ivan Baša v Bethlehemu.)

*Trije fiičje*⁴³

*Vesela vdovica*⁴⁴ (Slovenska igra, opereta, prevedel Janoš Flisar.)

*Vörne žene lübezen (Ljubezen zveste žene)*⁴⁵ (Iz angleščine prevedel Jožef Korpič.)

V nadaljevanju si oglejmo nekatera dela:

*Erdeče jaboko*⁴⁶

To dramsko delo je omenjeno v več številkah *ASG*; nekaj vsebine in drugih podrobnosti o nastopu pa najdemo v brošuri, ki jo je natisnila tiskarna *ASG* (512 E. 4th Street, Bethlehem, Pa.). Na naslovni strani je nekaj osnovnih informacij: naslov dela *Erdécese Jaboko*, pod njim slika jabolka in podnapis: Prijétna zmenyba vu trej pre-

³³ Prav tam. *ASG*, 1940.

³⁴ *ASG*, 24. februarja 1928, str. 1.

³⁵ *ASG* 1939. Kuzmič, *Literarna dejavnost...*, str. 280.

³⁶ Štefan Virag, »Prekmurci doma in v daljnem svetu«. *Slovenski izseljenski koledar*, letnik X, 1957 (Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 1957), str. 131-137. Kuzmič, *Literarna dejavnost...*, str. 280.

³⁷ Sraka, *Prekmurci in Prekmurje...*, str. 334.

³⁸ Štefan Virag, »Prekmurci doma in v daljnem svetu«. *Slovenski izseljenski koledar*, letnik X, 1957 (Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 1957), str. 131-137; prevedel Jožef Bojnec. Kuzmič, *Literarna dejavnost...*, 280. *ASG* 1939.

³⁹ *ASG*, št. 49, 7. decembra 1928; št. 50, 14. decembra 1928, str. 1; prev. iz madžarščine Aleksander Kardoš. Kuzmič, *Literarna dejavnost...*, 280.

⁴⁰ *ASG*, 24. februarja 1928, str. 1.

⁴¹ Sraka, *Prekmurci in Prekmurje...*, str. 334; *ASG* 1931; Kuzmič, *Literarna dejavnost...*, 280.

⁴² Kuzmič, *Literarna dejavnost...*, 280.

⁴³ *ASG*, 8. leto, št. 43, 26. oktobra 1928, str. 1. Nastop v cerkveni dvorani je pripravilo pevsko društvo župnije sv. Jožefa.

⁴⁴ Kuzmič, *Literarna dejavnost...*, 280.

⁴⁵ Prav tam.

Prisotnost Jožefa Novaka na sliki bi lahko pomenila, da je delo režiral in je ob fotografiranju manjkal kateri od igralcev. Tudi odsotnost imena dr. Ernesta Stieglerja, ki so ga praviloma omenjali kot režiserja pri drugih dramskih delih, lahko potrjuje navedeno domnevo.

⁴⁶ Po izvodu, ki ga hrani Mihael Kuzmič.

membaj. Avtor dela ni naveden, pač pa prevajalec: »Na slovenski jezik predelal Polgár Šándor«. Delo je bilo uprizorjeno 29. marca 1925 ob 20. uri v gledališču Quinn School v Bethlehemu, Pa. Nastopali so člani slovenskega evangeličanskega pevskega društva.

Na drugi strani je slika igralcev. Na sliki je devet nastopajočih oseb in Jožef Novak, ki ni oblečen kot igralec. V seznamu nastopajočih na tretji strani je popisanih deset igralcev in njihove vloge, med njimi pa ni Jožefa Novaka. Erža, vdova po Andreju Čizu (Žofi Lucu), Gergelj, Eržin sin (Pišta Gergar), Borča, dekle, sirota (Irma Dervarič), Vinotobák Štefan, ovčar (Geza Kološa), Kata, ovčarjeva žena (Mariška Peček), Joška Vadaš, logarjev pomočnik (Joška Pozvek), Ferko Süč, čevljarški vajenec (Feri Düh), Milika, Ferkova zaročenka (Mariška Antalič), Gospa, grofovka hči (Fani Horvat), Manja Tutor, čarovnica (Mariška Marič).

Na zadnjih petih straneh brošure najdemo besedila nekaj spevov, ki so jih zapeli nastopajoči igralci in igralke, med njimi tudi pesem *Erdéce jaboko*:

Spejva: Borča

V okni erdéce jaboko,
Lubi mi je tánaléko.
Jezerokrat küšno je njé,
Vöskazo, da lübi mené.

Drágo jaboko erdéce,
Vüsta na küš mi žedne.
Küše stébe dol sküšüjem
I stém lübezen vadlujem.

Spejva: Gergelj

Oh, jaboko kinč moj drági,
Küš si dalou mojoj lubi.
Daj meni tüd' daj njénoga
Lübezen srca vernoga.

Dramsko delovanje med prekmurskimi izseljenci v Bethlehemu, Pa., je imelo močno podporo srednjega sloja, kamor lahko prištevamo slovenske trgovce, obrtnike, hotelirje in druge. Ti so s svojim moralnim in finančnim podpiranjem skrbeli, da so se programi kulturniškega delovanja lahko izvajali. Običajen način podpiranja so bili tudi plačani oglasi za njihovo poslovno delovanje. V obravnavani promocijski brošuri najdemo naslednje: M. Lipič, lastnik Imperial Dry Goods Store; Mike Kokot, poslovni vodja Conahan Garage (Day and Night Storage and Taxi); Alex Andreč, slovenski mesar; Frank Šarkan, mesar; John Horvat, hotelir; Frank Vrečič, mesar; J. M. Hodošček, veliko tržtvo (suho sadje in sladkor); Stephen Kutoš, slovenski štoroš (trгоvec); Louis Gergár, mesar; Gorčan & Ballek, lastnika mesnice Peoples Meat Market; Joseph Lepoša, mestna čistilnica.

Plemeniti Miška

Prevod operete »Plemeniti Miška« v treh dejanjih, ki ga je iz madžarščine v prekmurščino prevedel Aleksander Kardoš, je edini tekst, ki je evidentiran in ohranjen v Sloveniji. Delo je v izvorniku napisal Károly Bakonyi, glasbo pa A. Szirmai. Obsega 31 strani gostega teksta. Večina teksta je v nevezani besedi, vmes je veliko pesniških vložkov, ki jih pojejo posamezni pevci ali zbor. Besedilo je napisano v ravenski govorici Prekmurja (drugi dve sta gorička in dolinska) in spada v opus sodelavcev ASG, ki so slovstveno ustvarjali v ravenski prekmurščini.

Opereta je bila na sporedu v Slovenski dvorani v Bethlehemu, Pa., v nedeljo, 9. decembra 1928 zvečer. ASG je v naslednji številki, ki je izšla v petek, 14. decembra, obširno poročal o tej prvi opereti v treh delih, ki so jo pripravili v prekmurščini. Časnikar je zelo pohvalil predstavo. Prav posebej je omenil igralce in igralke, ki so odlično odigrali zahtevne vloge. Posebno je poudaril vlogo Iluške Kerčmar, mladega dekleta, ki je odigrala vlogo Marče, čeprav ni bila nikoli prej v dramski skupini. Več kot samo laskanje je bila trditev, da je odigrala svojo vlogo boljše kot znana madžarska igralka Sári Fedák, ki je isto vlogo odigrala v znamenitem budimpeštanskem Király Szinházu, kjer so opereto ponavljali 150-krat. Dekletovi starši, J. J. Kerčmar in žena, so bili na hčerko zelo ponosni. Rodila se je že v Ameriki in končala poslovni kolidž; vseeno se je aktivno in ustvarjalno vključila v kulturno delovanje prekmurske naselbine v Bethlehemu. Grofico Rollo je igrala Anuška Seršen, ki je bila v svoji vlogi prava umetnica. Igralec Anti Fujs je v vlogi Ivana Barača prvič nastopal v prekmurski igri; v madžarščini je nastopal velikokrat. S svojim čistim in močnim glasom je izredno lepo pel in tudi plesal. Glavni igralec je bil Joži Novak v vlogi hlevskega hlapca Miška. Slovensko občestvo v Bethlehemu ga je poznalo kot izrednega humorista in tudi v igri je bil v svojem komičnem elementu. V zvezi z njegovim nastopom je tudi zapisano, da je bil močno prehlajen že na vajah. V času nastopa ga je v odmoru po drugem delu obšla slabost in se je za zaveso zgrudil na tla. Toda zbral je vse atome energije in tretji del odigral normalno, čeprav so gledalci opazili bledico na obrazu. Tudi ostali igralci in igralke so bili pohvalno predstavljeni.

Uspeh nastopa je bil tako odmeven, da so pripravili ponovitev in zaprosili bralce ASG-ja, naj do 19. decembra rezervirajo vstopnice.

Nastop dramske skupine je zelo navdušil tudi vodstvo Slovenskega društva, ki je v ASG objavilo naslednjo javno zahvalo:

»V imenu Prvega slovenskega društva za pomoč bolnikom spodaj podpisana na ta način izrekava najlepšo zahvalo vsem, ki so sodelovali v igri 'Plemeniti Miška' in s tem pripravili lep in nepozaben večer vsem Slovencem, ki so se predstave udeležili. Posebna zahvala velja Aleksandru Kardošu in Miklošu Heltayu, režiserju, za njuno pripravo; pa tudi vsem ostalim, ki so sodelovali. v pripravah te posrečene in prelepe igre. Za slovensko kulturo in njen napredek je potrebno dati priznanje, posebno tistim, ki so se trudili in žrtvovali za to igro svoje proste ure, namesto da bi šli na zaslužen počitek. Nazadnje gre posebna zahvala vsem dobrim Slovencem, ki se jim je zdelo

vredno obiskati predstavo 'Plemeniti Miška' in jim za to ni bilo žal časa in nekaj tistih centov, kolikor so dali za vstopnino.

Lajoš Vaš, predsednik društva

Geroge Konkolič, predsekretar.«⁴⁷

Slovenski kabaret

Dramska dela so bila le del kulturnega življenja med prekmurskimi izseljenci, ki pa se je prepletal tudi z živahno glasbeno in plesno dejavnostjo, če posebej ne poudarjamo literarne s pisanjem, prevajanjem in prirejanjem dramskih besedil. Časopisno poročilo po zelo odmevnem slovenskem kabaretu⁴⁸ nam poleg pohvalnih besed prikazuje tudi raznovrstno kulturno dejavnost in imena nastopajočih v posameznih točkah kabareta. Zato časopisni članek navajam v celoti:

»Slovenski kabaret se je zelo lepo posrečil

V nedeljo zvečer je bil v Slovenskem Hallu slovenski kabaret, ki se je v vsakem pogledu zelo lepo posrečil. Navzoč je bil zelo prijeten publikum. Res je, da bi imelo v dvorani prostora tudi več ljudi, toda nihče ne more pomagati, če večje število Slovencev ne briga slovensko prikazovanje, znanje, spretnost in talentum naše mladine.

O programu, ki je bil v kabaretu prikazan, in o sodelavcih, igralcih, ki so sodelovali v programu, ne moremo nič več pisati, razen tistega, kar smo pred tem že večkrat napisali – najbolj pohvalno. Naša slovenska mladina je že večkrat izpričala, da se s svojim znanjem in talentumom dviga nad ostale narode. Zaradi tega je slovenska mladina, ki je sodelovala v slovenskem kabaretu, vredna vsake pohvale in zahvale.

Dejstvo, da je bil program izredno zanimiv, nam svetlo izpriča tudi to, da so skoraj vsako točko morali ponoviti, nekatere celo dvakrat ali trikrat, k čemu jih je sililo burno ploskanje. Pogumno lahko zapišemo, da je nad vsem programom vladalo neprimerljivo navdušenje, saj so igralci najboljše produkali, se pravi, boljše ni bilo mogoče. Navzoči publikum je bil nad vsakim delom popolnoma zadovoljen in vsak je izjavil, da je bilo veliko lepše in boljše, kot so upali, da bo.

Škoda, ker nimamo dovolj prostora, da bi natanko pisali o vsakem igralcu, ker bi to nanese veliko pisanja, tokrat pa nimamo za to dovolj prostora. Tokrat naj bodo zadovoljni s tem, da napišemo njihova imena in bralcem sporočimo, da so bili vsi najboljši. To potrjuje tudi burno ploskanje, ki so ga bili deležni in so morali ponavljati svoje točke. Tudi bi bilo težko pisati o vsakem posebej, saj je bil vsak tako dober kot drugi.

Balet in matróski ples so plesale Mary Horvat, Teresa Horvat, Ethel Horvat, Malvin Peček, Helen Kerčmar, Margaret Kardoš, Olga Kranjec, Teresa Še-

⁴⁷ ASG, 8. leto, št. 50, 14. decembra 1928, str. 1.

⁴⁸ ASG, 24. maja 1929, str. 1.

ruga, Helen Fónagy, Julia Hari, Julia Neimeister. – Škotski ples je plesala Mary Horvat. – V skupinskem plesu s pesmijo, ki jo je napisala in pela Iluška Kerčmar, so sodelovale Irena Kranjec, Angela Štraus, Iluška Kerčmar, Mariška Horvat. – Solo točko na harmoniko je z veliko spretnostjo zaigral Vince Cipot. – Pesmi, duete s plesom, so odpeli Janoš Kvočak, Malvin Peček, Angela Štraus, Pišta Perša, Iluška Kerčmar, Jožef Novak. Na violino sta solo zaigrala Erno Peček in Jenó Peček. Solo na saksofonu je prispeval Dežo Peček. Komičen ples, ki je dosegel nedopovedljivo navdušenje, sta zaplesali Helen Kerčmar in Margaret Kardoš.

V programu se je izkazal mali Steve Perša, iz katerega bo enkrat pravi igravec. Plese in duete je z glasbo spremljal Miklóš Heltay, pesmi in solo točke z violino in saksofonom pa sta na pianinu spremljali Irenka Kranjec in Iluška Kerčmar. Plese je naučil Miklóš Heltay, pesmi pa Iluška Kerčmar, zato pripada priznanje za tako izvrsten program njima.

Nadalje je bila prikazana lepa smešna igra »Podedovana krava«, ki jo je zelo dobro poslovenil Jožef Novak (gradbenik), v kateri so nastopali naslednji igralci; Jožef Novak (mesar), Iluška Kerčmar, Angela Štraus, Helena Kardoš, Aladar Kerčmar, Pišta Perša in Jenó Kerčmar. Igro so zelo lepo odigrali; med nastopom je bilo veliko smeha. To igro je z igralci pripravil Jožef Novak (mesar), ki je v tem delu igral že tudi v madžarski izvedbi.

Povezovalc v tem v vseh ozirih dobro pripravljenem in posrečenem kabaretu je bil Šandor Kardoš.«

Iz navedenega časopisnega poročila dobimo nekaj zelo zanimivih drobcov in osvetlitev prekmurske slovenske kulturne ustvarjalnosti med izseljenci v Bethlehemu, Pa., po prvi svetovni vojni. Čeprav je imela kulturna dejavnost zelo močno slovensko narodno artikulacijo, pa je bila vseeno ne samo pod močnim vplivom madžarske kulture, ampak se je z njo tudi prepletala. To nas ne preseneča, saj so prekmurški izseljenci in njihovi predniki živeli v stari domovini dobro tisočletje v okviru ogrske države, izpostavljeni vplivom madžarske kulture, hkrati pa zelo slabo povezani s svojimi rojaki onstran Mure, Štajerci. Vezi so se začele močnejše spletati šele v drugi polovici 19. stoletja. Močnejše kulturne in verske povezave so bile s Hrvati,⁴⁹ ki so bili tudi v okviru ogrske države, a niso pustile globokih in dolgoročnih sledov.

Najprej v poročilu opazimo zelo močno poudarjanje slovenske narodnostne pripadnosti nosilcev kulturne dejavnosti. Na manj kot dveh straneh teksta je poročevalec sedemkrat poudarjeno omenil »slovenski«, enkrat je zapisal »Slovenci« in enkrat »poslovenil«. Pogosto navajanje ni slučajno pretiravanje, ampak je bilo v času po prvi svetovni vojni in še bolj po močnih madžarskih poskusih v letih 1918-1924, naj Prekmurje vrnejo nazaj madžarski državi, javno zavračanje vendske teorije in izpričevanje slovenskosti prekmurskega izseljenstva v Bethlehemu, Pa. Madžarska vlada je namreč že pred prvo svetovno vojno sproducirala vendsko teorijo, po kateri naj bi

⁴⁹ Več katoliških duhovnikov iz Prekmurja je študiral tudi v Zagrebu.

ogrski Slovenci ne bili Slovenci in sploh ne Slovani, ampak Vendi, potomci nekega keltskega plemena. Po priključitvi Prekmurja Sloveniji se je začela v Ameriki močna promadžarska kampanja, ki sta jo vodila katoliški duhovnik Lovrenc Horvat in evangeličanski pastor dr. Ernest A. Stiegler. Za sabo sta poleg Madžarov potegnili tudi del Slovencev. Toda slovenski izseljenci so svojo slovensko narodnostno identiteto, sicer res v regionalnem smislu, ohranili.⁵⁰ Časopis *Amerikánszki Szlovecov Glász* se je dosledno držal slovenske usmeritve. Z zelo pogostim uporabljanjem besed »Slovenici«, »slovensko« je izpričeval narodnostno identiteto in zavračal vendsko teorijo ter z njo povezano neslovensko identiteto prekmurskih izseljencev.⁵¹ Večina kulturnih delavcev med prekmurskimi izseljenci, ki se je po letu 1921 zbrala okrog *ASG*, je imela zelo trdno narodnostno zavest in delovanje, ki ga je ohranjala vse do konca izhajanja *ASG* leta 1954. Za Jožefa Novaka je dopisnik iz Prekmurja po njegovi vrnitvi v Slovenijo odkrito zapisal:

»Vaš dopisnik je imel priložnost, da se je pred kratkim pogovarjal z g. Jožefom Novakom in njegovo ženo, ki sta pred kratkim zapustila Ameriko in se vrnila v svojo lepo in idilično domovino. G. Novak je naredil na Vašega dopisnika zelo lep in globok vtis s svojim elegantnim nastopom in veliko prijaznostjo. To je mož velike energije, širokih pogledov in predvsem mož velike ljubezni do domovine. Z njim ste izgubili, dragi rojaki, človeka, ki se v polni meri zaveda svojega vzvišenega domovinskega poslanstva, ki bi se ga moral zavedati vsak Slovenec. Vašega dopisnika je tudi informiral o vašem kulturnem položaju v Ameriki. Po njegovem mnenju v Ameriki obstoja velika nevarnost za vse naše kulturno delovanje, ker so naši ljudje preveč brezbrizni. V pogovoru smo omenili tudi vaš časopis, *ASG*, za katerega je povedal, da je edini, ki je kakor zvezda na slovenskem nebu v Ameriki...«⁵²

V program kabareta so bili vključeni balet, matroski, škotski, skupinski in komični plesi. Raznovrstnost kaže ne samo na različna področja plesnega delovanja, ampak ima tudi svojo mednarodno komponento. Dodatne raziskave tega področja bodo poleg kulturne in umetniške višine plesne dejavnosti odkrile tudi vplive drugih etničnih skupin v mestu v tistem času na kulturno delovanje prekmurskih izseljencev, saj so bile zelo dobro organizirane. Med temi vplivi na prekmursko kulturo v Bethlehemu, Pa., so bili najmočnejši madžarski, nemški, slovaški in hrvaški.

Tudi na glasbenem področju najdemo v programu instrumentalni del s harmoniko, pianinom, violino in saksofonom. Tu je potrebno predvsem omeniti glasbeno nadarjeno družino Vinceta Cipota, ki je imel po ustnem izročilu trgovino z glasbenimi instrumenti in glasbeno šolo. Z Jožefom Novakom, gradbenikom, sta bila v času nje-

⁵⁰ Obširneje v: Kuzmič, *Slovenski izseljenci iz Prekmurja ...*, str. 109-141.

⁵¹ Jožef Novak, ki je v letih 1928 in 1929 objavil v *ASG* več pesmi in proznih del, za prekmurske izseljence nikoli ni uporabil besed »Vend« ali »vendski«. Gl. *Svetski vandrar* (Murska Sobota: Pomurska založba, 1999).

⁵² *ASG*, št. 1, 3. januarja 1930, str. 3.

govega drugega bivanja v Bethlehemu v letih 1924-1929 zelo dobra prijateljja, kar nam izpričujejo ohranjene skupne fotografije obeh družin.⁵³

Navedek, da je Iluška Kerčmar napisala pesem, ki jo je zapela ob plesu skupine plesalcev, samo potrjuje dejstvo, da je bilo med prekmurskimi izseljenci v Bethlehemu, Pa., precej pesnikov, ki so po navdihu ali iz potrebe za razne priložnosti znali napisati pesmi. Žal so nam znana le nekatera vidnejša imena pesnikov in verzifikatorjev, med katerimi Iluške Kerčmar ne najdemo. Žal je večina tekstov iz prvih tridesetih let 20. stoletja izgubljenih, pa tudi vseh števil prvih letnikov *ASG* nimamo, da bi lahko zbrali vse sadove slovstvene dejavnosti med prekmurskimi izseljenci v Bethlehemu. Besedni ustvarjalci, ki so pisali pesmi za pevske nastope, so jih pripravljali na že znane melodije. Nimamo podatkov, da bi bili med njimi skladatelji. Po drugi strani pa so bili po prvi svetovni vojni v Ameriki, predvsem v tistih krajih, kjer so bili madžarski izseljenci, zelo pogosti obiski kulturnih in zabavnih skupin iz Madžarske, ki so se trudile s svojimi madžarskimi programi ohranjati madžarsko narodno zavest in kulturo. Prihajali so tudi v Bethlehem, Pa., kjer so jih predstavljali v *ASG* in obveščali o njihovih nastopih.⁵⁴ Tako so imeli prekmurski izseljenci možnost poslušati kulturniške in zabavne programe madžarskih gostujočih skupin, saj so jih razumeli. Vseeno ti nastopi niso zmanjševali slovenske kulturne dejavnosti ali slovenske narodnostne in jezikovne identitete, saj so posebej zanimiva dela prevedli v svoj jezik in jih pripravili za predstavo. Nazoren primer je »Podedovana krava«, ki jo je iz madžarščine prevedel gradbenik Jožef Novak. V njej je nastopil tudi Jožef Novak, mesar, ki pa je pred tem že nastopal tudi v istem delu v madžarščini za madžarske izseljence.

Podedovana krava

Vsebine dramskega dela »Podedovana krava« ne poznamo. Besedilo v madžarščini se bo verjetno našlo, ko bodo stekle raziskave o madžarsko-slovenskem kulturnem sodelovanju v Bethlehemu, Pa. Dramsko delo »Podedovana krava« pa je doživele uprizoritev tudi v Prekmurju po tistem, ko se je leta 1929 Jožef Novak z družino za stalno vrnil v Veščico v Prekmurju. Vaško gasilsko društvo je začelo pripravljati gradnjo gasilskega doma, za kar je bilo potrebnega veliko denarja. Jožef Novak je z amatersko igralsko skupino pripravil »Podedovano kravo« in izkupiček namenil za gradnjo gasilskega doma.⁵⁵ Žal se tudi tu tekst ni ohranil.

⁵³ Hrani jih Olga Ūllen v Zagrebu.

⁵⁴ Eden izmed številnih primerov je v *ASG*, leto 8, 24. februarja 1928, str. 1: Za nedeljo, 26. februarja, je napovedan večer umetniškega programa v dvorani madžarskega društva, kamor je povabljen tudi slovensko občinstvo.

⁵⁵ Ob zbiranju gradiva za zgodovino gasilskega društva v Veščici pri Murski Soboti je Franc Kuzmič od Rudolfa Perkiča dobil pregled delovanja zgodovine društva na dveh straneh, ki je bil napisan leta 1951 ob 20-letnici ustanovitve, in mi maja 2001 dal fotokopijo. Na 1. strani piše: »...večkratni poizkusi niso uspeli. Sicer ni bilo tako lahko iz nič brez finančnih sredstev ustanoviti društvo in aktivne člane obleči z gasilsko uniformo. Podpore so bile v stari Jugoslaviji čisto minimalne, treba je bilo najti drugo pot. (Pomagali so) takratni občinski rihtar Vratarič Janez, kakor smo ga nazivali tedaj, in ugledni možje tiste dobe v Veščici. Posebno pa gre zahvala tov.

Dramska dela so prekmurški izseljenci v Bethlehemu, Pa., pripravljali v dramskih društvih, ki so jih ustanavljali pri evangeličanski in katoliški cerkvi. Pogosto so pripravili nastope tudi pevski zbori, predvsem takrat, ko so bili vsebinsko povezani s katerim od cerkvenih praznikov. Praviloma svojim dramskim skupinam niso dajali nazivov po znamenitih možeh iz stare ali tedanje domovine. Bolj izjema kot pravilo je »Dramatični klub Ivana Baše«, ki je nekaj časa deloval v župniji sv. Jožefa.⁵⁶

ZAKLJUČEK

Dramska dejavnost je bila močan povezovalni element prekmurskih izseljencev v prvi polovici 20. stoletja, posebno v prvi in drugi generaciji. Pomagala je ohranjati narodnostno in jezikovno identiteto. Na kulturnem področju je pritegovala ne samo pišoče, ampak tudi igralsko in umetniško izpovedno aktivne rojake. Pregled, vsebino in kadrovske zasedbe najdemo v časopisnih poročilih, ki predstave vsebinsko bolj povzemajo in dokumentirajo kot umetniško in estetsko ocenjujejo.

V drugi polovici 20. stoletja je tovrstna kulturniška dejavnost zamrla. Delno se je ohranila v obeh cerkvah, evangeličanski in katoliški, kjer sicer samo v angleščini in ob velikih verskih praznikih – božiču in veliki noči – pripravijo priložnostne nastope in prizore, z nekaj pesmimi v prekmurščini. Taki programi pa izražajo skoraj izključno versko identiteto, v kateri je samo bled odsev jezikovne, narodnostne in bogate kulturne tradicije njihovih prednikov iz prve polovice prejšnjega stoletja.

SUMMARY

BEGINNINGS OF THE DRAMA (PLAY) ACTIVUTY AMONG THE SLOVENIAN EMIGRANTS IN BETHLEHEM, PA., USA

Mihael Kuzmič

The Slovenian emigrants from Prekmurje settled in Bethlehem, Pa., in the beginning of the 20. Century in large numbers, thousands. They started their cultural activities in 1916 with publishing Slovenian newspapers, where their literacy and poetic contributions were published. Having some other ethnic groups for a good example, they started their drama activity already in 1920 with a play A Red Apple. Numerous

Novak Jožefu, ki je v ta namen kot režiser organiziral prvo igro v vasi pod naslovom 'Herbanska krava'; čisti dobiček je bil namenjen za ustanovitev gasilstva.«

⁵⁶ Štefan Virag, »Prekmurci doma in v daljnem svetu«. *Slovenski izseljenski koledar*, letnik X, 1957 (Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 1957), str. 131-137.

plays followed the first one until the beginning of Second World War in 1941. They were written or translated by some well known Slovenian cultural workers, among them were especially productive Aleksander Kardoš, Aleksander Polgar and Joseph Novak. Slovenian actors performed in their native language and were dressed according to the content of the play. Themes of the plays were taken from the peasants' customs and historical times and had a healthy sense of humour. Their plays were combined very often with cabarets, singing performances and social meetings. The drama activity maintained the ethnic and linguistic identity of the Slovenian settlement in Bethlehem, Pa., more than any other cultural endeavours. The drama activity is being maintained among The Slovenian emigrants and their descendants mostly in the Lutheran and Catholic churches in Bethlehem, Pa., especially at religious holiday and exclusively in English language.

GUSLE, GUSLARJI IN NJIHOVA DRUŠTVA PRI SRBSKIH IZSELJENCIH V ZDA

Dušan Drljača, Jadranka Đorđević

COBISS 1.01

UVOD

Gusle so zelo star ljudski kordofni inštrument z eno ali dvema strunama. Na našem prostoru so navzoče več kot deset stoletij. O guslah je med drugimi pisal tudi poljski etnolog K. Moszynski. Predpostavil je, da bi bil ta glasbeni inštrument lahko sestavni del slovanske ali balkanske kulturne dediščine z vzhodnoazijskimi analogijami (Goldi – Nanajci). Gusle so pravzaprav godalni inštrument, karakterističen za evrazijski prostor. Zlasti so razprostranjene na dinarskem območju Balkana. Novejše raziskave kažejo, da so se na Balkanu pojavile v VIII. in IX. stoletju. Gusle so bile zastopane zlasti na območjih, kjer je prevladovala izvirna tradicionalna kultura Srbov, Hrvatov, Bolgarov in Albancev. Srbski guslarji so prvič omenjeni v nekem zgodovinskem viru iz 15. stoletja (glej Matić, 1924, 642).

K razlagi provenience gusel je pomembno prispeval Milovan Gavazzi. Leta 1938 je namreč obvestil svojega kolega iz Poljske, da obstajajo novi argumenti, ki potrjujejo dotedanje teorije o razprostranjenosti gusel na arabskem območju (Palestina, Transjordanija, Galileja...). Ob tem je dodal, da se tudi na tem prostoru ob guslanju »recitirajo«
epske pesmi v desetercu.

Strokovnjaki (etnomuzikologi, etnologi in folkloristi), ki so se ukvarjali z raziskovanjem tega inštrumenta konec XIX. in v XX. stoletja, kot recimo, M. Gavazzi, K. Moszynski, P. Rovinski, M. Murko, F. S. Kuhač, A. Gojković, D. Antonijević, V. Žganec, govorijo o treh tipih gusel (srbskem, bosanskem in črnogorskem/dalmatinskem) ter navajajo, da so bili redki srbski domovi, kjer jih ni bilo moč videti in slišati. Guslati so znali mnogi, ne glede na to, kateremu družbenemu sloju so pripadali, katerega spola so bili, ali koliko so bili stari.

Vsekakor je pomembno poudariti, da je bilo v deželah, kjer tvorijo večino prebivalstva Srbi (republika Srbija, republika srpska, Črna gora), konec prejšnjega stoletja 57 guslarskih društev s skupaj 3.500 člani. Organizacija guslarskih večerov in festivalov je njihova glavna dejavnost. Ob tem se ukvarjajo tudi z izdajanjem časopisa »Gusle«, knjig, avdio materiala in podobnim.

OPIS INŠTRUMENTA

Gusle so inštrument za spremljavo. Tvorita ga dva osnovna dela: gusle in godalo. Telo gusel (izvirno: varjača, prevod: kuhlalnica, lesena žlica) je v glavnem izdelano iz vdolbenega javorovega lesa, je ovalne ali hruškaste oblike. Zgornji del prekriva zategnjena membrana živalske kože s petimi ali šestimi odprtini. Na spodnji strani ogrodja so še štiri odprtine. Podaljšek telesa je držalo (izvirno: držak), ki ima na koncu glavo. Gusle, ki so glede na čas njihove izdelave starejše, imajo eno žico napravljeno iz konjske strune, ki je povlečena čez konjička do klina, ki služi za zategovanje strune (glej fotografiji). Gusle z dvema strunama so se pojavljale na obrobju območij, kjer je bil ta inštrument sicer razprostranjen. To so zahodni kraji Hrvaške in Bosne ter kraji na vzhodni meji Srbije.

Gusle so na robovih okrašene z izrezljanimi ali izrezbarjenimi antropomorfnimi in zoomorfnimi podobami. To so predvsem rezbarije različnih oseb, predvsem narodnih junakov. Od živalskega sveta pa so največkrat zastopani: kača, konj, oven, orel in so pravzaprav simboličnega značaja.

K. Moszynski navaja, da je podobna ornamentika zastopana tudi na pastirskih palicah iz Slovaške in reliefih iz Ukrajine.

Guslar iz Loznice, Srbija, oblečen v črnogorsko nošo, 1997 (foto: J. Đorđević)

UPORABA GUSEL: DOMA IN PO SVETU (ZDRUŽENE DRŽAVE AMERIKE)

Gusle so v ZDA prinesli srbski (črnogorski, verjetno pa tudi hrvaški) izseljenci konec 19. stoletja. Nekateri med njimi so jih vzeli s seboj, ko so prvič zapustili domovino ali v času prve svetovne vojne, ko so bili na kratkotrajnem obisku v domovini. Naslednje generacije izseljencev so nabavljale gusle iz domovine na različne načine. Petje epskih pesmi ob guslanju v redkih trenutkih oddiha je za izseljence, predvsem moškega spola (npr. osamljene Črnogorce) pomenilo »lek za dušo« (zdravilo za dušo, prevod J. Đ.).

Ta glasbeni inštrument mehkega zvoka se je uporabljal predvsem na nastopih folklornih ansamblov s ciljem ohraniti tradicije rodnega kraja. Neprecenljiva je njihova vloga v prenašanju velikih zgodovinskih mitov iz generacije v generacijo. Na ta način se je med drugim podpirala vera ljudi v zmago. Konec prejšnjega stoletja je vnovič postala aktualna njihova nekdanja vloga – kot inštrument etnonacionalne mobilizacije.

O vlogi gusel v življenju srbskega in črnogorskega naroda pričajo tudi besede nekega visokega dostojanstvenika srbske pravoslavne cerkve: »Manastiri i krivo godalo to je srpsku veru očuvalo« (Samostani in krivo godalo, to je ohranilo srbsko vero; prevod J. Đ.). Gusle se glede na svoj pomen, ki ga imajo v življenju ne samo izseljencev, temveč tudi drugih Črnogorcev in Srbov, lahko uvrstijo v kategorijo svetih predmetov. Črnogorci jih obravnavajo kot lasten ljudski inštrument. O tem med drugim priča podatek, da so pri selitvi najprej poskrbeli zanje, šele zatem za vse druge stvari. Gusle so si najpogosteje darovali, zelo poredkoma pa prodajali. Guslar se namreč samo v izjemnih primerih ločuje od njih. Gusle so nekaterim velikanom celo postavljali na grob ali spomenik namesto venca. Kot ilustracijo lahko navedemo primer znanega srbskega raziskovalca Mihajla Pupina, ki je pri hrvaškem kiparju naročil bronasti relief guslarja Filipa Višnjica.

Medtem ko so bile pri izseljencih iz Črne gore zastopane gusle, je bila pri srbskih (in hrvaških) izseljencih v ZDA, ki so emigrirali iz Panonije, Like in Bosne, zastopana tamburica in drugačen način petja.

Epske pesmi pojejo na balkanskem območju predvsem ob guslanju. Pri Srbih in Črnogorcih je to recitativ, tako da ob spremljavi gusel poje, igra in udarja samo en guslar.

Vsak guslar ima svojo izbiro pesmi in vsak posebej namešča višino svojih gusel, da stojijo oziroma da jih drži tako kot mu ustreza. Za petje ob spremljavi gusel je karakteristično, da se predzadnji zlog naglasi, zadnji pa zapoje za ton nižje. Guslar pred zadnjim verzom naredi odmor, ker tako opozori poslušalce na konec pesmi. Nekateri menijo, da so guslarske pesmi monotone, medtem ko je vedno drugačna izvedba pozitivna lastnost. Guslarji pesmi uspešno spreminjajo, in sicer tako, da jih podaljšujejo ali krajšajo, improvizirajo in podobno.¹

¹ Kot ilustracijo lahko navedemo pesem »Smrt u Dalasu«, ki jo je speval guslar Jozo Karamatić

Etnomuzikologi ločijo dva stila guslanja (izvirno: guđenja): enostavnejši, ki je tudi starejši, in tako imenovano »novo intonacijo«. Primer novejšega stila je mlajše »moravsko« epsko petje. V ta stil se uvršča tudi igranje ljudskih plesov tako imenovanega kola. Igranje kola ne spremlja petje. Petje in igranje sta lahko enoglasna, poznamo pa tudi dvoglasne guslarske pesmi.

Avtor enciklopedičnega teksta o guslarjih S. Matić navaja kot posebno zanimivost, da v slovarju Vuka St. Karadžića ni termina guslar, temveč sta kot sestavljalca in prenašalca ljudskih epskih pesmi navedena samo izraza hajduk in slepec. Nekateri guslarji so bili namreč slepi (omenjeni Filip Višnjjić, Slepi Đura Milutinović Crnogorac, kar je razvidno že iz njegovega imena). Na slepoto se je gledalo kot na eno od lastnosti guslarjev. Verjetno so zato izraz slepec začeli uporabljati za guslarja. Zanimivo je, da je do 1780. leta v Irigu, majhnem mestu v podnožju Fruške gore v Sremu, delovala »akademija za slepe« (glej Matić, 1924, 643). V njej se je mladina učila peti in guslati epske, satirične in verske pesmi. Guslarji so bili moškega spola, kar je mogoče razbrati iz imen v tekstu za enciklopedijo S. Matića. Vendar se na koncu tega seznama nahajata tudi imeni dveh žensk iz Srbije. Obe sta bili slepi – Živana in Stepanija, kar je vsekakor posebnost. Avtor omenjenega teksta pa je pri navajanju imen najbolj znanih guslarjev (Višnjjić, Tešan Podrugović, Starac Milija...) pozabil navesti enega od najbolj znanih in slavni črnogorskih guslarjev z začetka XX. stoletja Petra Perunovića Peruna.

Srbska vlada je v času prve svetovne vojne poslala v ZDA politika Stojana Pribićevića kot agitatorja. Njegova osnovna dejavnost naj bi bila zbiranje pomoči za Srbijo. Po vsem sodeč pa so imele gusle in potujoči guslarji večjo in pomembnejšo vlogo. Tako je bil v vlogi misijonarja tudi popularni guslar Petar Perunović Perun.² Osnovni namen njegovega guslanja je bil pridobiti čim več emigrantov za obrambo domovine in tako za izpolnitev domovinske dolžnosti. Perunović je nekajkrat obiskal ZDA in guslal v srbskih emigrantskih kolonijah ter tako doživel, da se je v Srbijo in Črno goro odpravilo 17.000 prostovoljcev. Zanimivo je, da se njegovega guslanja v Indianapolisu 1917. leta spomni eden od takratnih emigrantov Jovan Popović-Kalinčić. Vrnil se je v rojstni kraj – Sredačka župa na Kosmetu – o guslarju pa je govoril konec devetdesetih let XX. stoletja.³

Perunović ni guslal le zaradi mobilizacije enega naroda (Srbov) in njegovo gu-

neposredno po umoru tedanjega predsednika ZDA J. Kennedyja. Podoben je primer guslarja Radomana Zarubice (po poreku iz Črne gore, Durmitor), ki je speval več pesmi (npr. »Put Druga Tita u Indiju«, »Smrt Borisa Kidriča« ipd.), v katerih je obravnaval politično situacijo v domovini v sodobnem času, ali pa je kazal na globalne pojave in dogajanja v svetu nasploh. Navedene guslarske pesmi so posnete na kasetah (pri Jugotonu) in kasneje distribuirane našim izseljencem v ZDA, in to predvsem v mesta, kjer živijo sorodniki in prijatelji oziroma »zemljaci« teh guslarjev. Podatek nam je ustno posredovala kolegica mag. M. Malešević (zaposlena v Etnografskem inštitutu SANU, Beograd).

² Za podrobnejše informacije o njegovem življenju in delu glej: Mirko Dobričanin, Slavni guslar Perun, Beograd 1991.

³ Podatek nam je ustno posredovala kolegica dr. M. Radovanović.

slanje ni imelo značaja enostranske nacionalne mobilizacije. Z guslanjem je širil idejo pomiritve in združevanja ter svobode za vse. Tako je med drugim guslal emigrantom iz Hrvaške in Slovenije (Minnesota). Guslar Perunović je obiskoval tudi rudarje v rudnikih. Na svoji misijonarski poti je prispel do mesta v Kaliforniji, kjer je posnel prvo guslarsko gramofonsko ploščo v ZDA »Srbske gusle na gramofonu«.

V času med prvo in drugo svetovno vojno so nekateri ugledni guslarji začeli učiteljevati v župnijskih šolah v različnih krajih ZDA. Službo učitelja guslanja, ki je sicer veljala za privilegij, ker so v teh šolah lahko učili le izbrani, je med prvimi dobil guslar Petar Perunović. Učil je v novi srbski šoli v Saint Paulu (Minnesota). Šola je imela takrat 50 dijakov srbske narodnosti. Slavni guslar je bival v Ameriki osem let in je opazno vplival na ohranjanje guslanja v srbsko-ameriškem okolju v času med obe- ma vojnama.

Guslarska društva, predvsem tista, katerih člani so Črnogorci, so bila v tem času še vedno organizirana po vzoru črnogorskih bratstev (kot primer lahko navedemo guslarski društvi Sveti Vasilije Ostroški in Pivski samostan iz Minnesote). Guslarji so kot prvi obvezno nastopali na večjih srbskih proslavah in veselicah. V južnem delu Chicaga pa je bil maja 1940 organiziran tudi »guslarski slet« (guslarski shod, prevod J. Đ.). Ob tej priložnosti so se zbrali vsi srbski guslarji, ki so živeli v ZDA.

Gusle pri srbskih izseljencih niso zgubile pomena niti po drugi svetovni vojni. Pomembno je poudariti, da so gusle kot glasbeni inštrument etnični simbol, vendar predvsem za starejše generacije izseljencev (v glavnem so to emigranti, ki so se doselili v ZDA z dinarskih področij v času do druge svetovne vojne). Gusle so sčasoma zgubile značaj glasbenega inštrumenta, vlogo etničnega simbola v glasbi so prevzeli drugi glasbeni inštrumenti (najprej tamburica in kasneje harmonika). V tem času (v 60. letih XX. stoletja in naprej) je začela iz domovine prihajati nova glasbena tradicija, t.i. novokomponirana glasba. Sprememba so tudi recitacije o guslah v angleščini na šolskih proslavah in ob praznovanju družinskega praznika – slave. Gusle so prisotne tudi v življenju kasnejših generacij izseljencev (pripadnikov druge in tretje generacije v ZDA in tudi tisti, ki so se doselili v 70. in 80. letih XX. stoletja) in jim v glavnem predstavljajo dekorativni element njihove kulture. Čeprav druga in tretja generacija izseljencev ne znata več guslati in se zabavata ob zvokih harmonike ali tamburice, ne pa ob guslanju, poznajo ta glasbeni inštrument in ga celo uporabljajo kot dekoracijo interierja⁴. Gusle so na vidnem mestu v stanovanju, najpogosteje v jedilnici ali dnevni sobi. Tako postajajo simbol etnične identitete družine oziroma doma. Ker se nahajajo v mnogih srbskih domovih, lahko rečemo da jasno kažejo na etnično pripadnost družine. To je njihov glavni namen in pomeni, da so gusle tudi ob koncu devetdesetih let XX. stoletja ohranile funkcijo etničnega simbola, vendar le kot okrasni predmet, ne pa tudi kot glasbeni inštrument. Izseljence, ki uporabljajo gusle kot okrasni predmet,

⁴ Zanimivo je navesti primer izseljenke, stare 60 let, ki živi in dela v New Yorku, po poreklu pa je iz Črne gore. V 90. letih je prosila svojo znanko, ki živi v Črni gori, naj ji pošlje »ene stare gusle«. Čeprav ne zna guslati, jih želi imeti za spomin na svoje prednike (po ustnem pričevanju kolege dr. D. Radojičić, strokovne sodelavke Etnografskega inštituta SANU).

lahko razvrstimo v dve skupini. Nekaterim, predvsem mlajšim, predstavljajo le okras na zidu, nekateri pa jih uporabljajo predvsem z namenom, da pokažejo na pripadnost določenemu etnosu. Kot simbol etnične pripadnosti jih danes ohranjajo v glavnem izseljenci iz Črne gore in Like, oziroma ljudje, ki so se priselili s tistih področij, kjer se je ta glasbeni inštrument ohranil najdlje. Mlajšim generacijam izseljencev pomeni glasbeni inštrument arhaičen kulturni element ki predstavlja preteklost in zaostalost. Povedano na kratko, kakor so gusle zgubile svoj pomen v matični domovini, tako so tudi v izseljenstvu postopoma izgubile svoj pravi in prvotni namen. Značaj etničnega simbola v glasbi sta dobili tamburica in harmonika.

Gusle se nahajajo celo v nekaterih poslovnih prostorih, kjer ne pričajo samo o etnični pripadnosti lastnika, temveč so v funkciji dveh pomembnih lastnosti dobrega poslovanja – trajnosti in zaupanja. S takšno prezentacijo so v bistvu dobile nov pomen in značaj.

ZAKLJUČEK

Na začetku je poudarjeno, da sedanji teoriji o azijskem izvoru gusel ne nasprotujejo. Lahko pa rečemo, da obstojajo nekatere podobnosti med guslami in dolgovratim godalnim inštrumentom rebabom, ki je zastopan pri muslimanih, naseljenih na območju od Balija do Severne Afrike. Rebab namreč uporabljajo tako kot gusle kot spremljavo petju epskih pesmi.

Gusle pravzaprav predstavljajo starejšo obliko ljudskih violin. Uvrščene so v tip orientalskih muslimanskih violin (glej Gojković, 1994, 182). Povezane so z epskim načinom izražanja, ki v krščanski (srbski, hrvaški) tradicionalni kulturi zavzema zelo pomembno mesto. Zato je paradokсно, da so nekoč bile prav gusle aktiven dejavnik v funkciji etnomobilizacije proti turški (islamski) okupaciji južnoslovenskega ozemlja. Ob tem je treba poudariti, da so se bosanski muslimani šele po zadnji vojni odrekli guslam in negirajo kakršno koli zvezo z njimi.

LITERATURA

- Antonijević, Dragoslav, Milena Guslarka, Posebna izdanja SANU, knj. CCCXLII, Etnografski institut, knj. 12, Beograd 1960.
- Čukalović, Todor S., Život je sećanje, Kazivanje starih ljudi iz Sredačke Župe i Prizrena, Sredska-Prizren-Niš 1991.
- Dobričanin, Mirko, Slavni guslar Perun, Beograd 1991.
- Ethnic, Recordings in America – A Ellected heritage, Washington 1982, 75.
- Gojković, Andrijana, Muzički instrumenti, hitovi i legende, Simbolika i funkcija, Beograd 1994.

- Gavazzi, Milovan, *Dopisi K. Moszynskom u delu: Kultura Luddna Slowian, t. II, cz. 2, Kultura Duchowa, Warszawa 1968.*
- Jovanović, Milan, *Irig – Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, knj. V, Zagreb 1924.*
- Manojlović, Kosta, *Gusle – Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, knj. I, Zagreb 1924.*
- Matić, Svetožar, *Guslari – Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, knj. I, Zagreb 1924.*
- Moszynski, Kazimierz, *Kultura Ludowa Slowian, t. II, cz. 2, Kultura Duchowa, Warszawa 1968.*
- Nikolić, Desanka, *Preobražaji – Etnološki pogled, Bačko Dobro Polje, Gorštaci u Ravnici, Posebna izdanja Etnografskog Instituta SANU, knj. 18, Beograd 1979, 233-275.*
- Nineteenth Annual »Night in Belgrade«, Saint Stephen Nemanja orthodox church, Bisbee, Arizona, Sunday, August 31, 1980.
- Ostrowski, Tomasz, *Konflikt serbsko-chorwaski a formy manifestowania tozsamosci narodowej, Sprawy narodowosciowe, Seria nowa, z. 16-17, Poznan 2000.*
- Roca, Stevan, *Gusle kao poklon, Rad IX. Kongresa saveza folklorista Jugoslavije u Mostaru i Trebinju 1962, Sarajevo 1963, 571-575.*
- Žganec, Vinko, *Gusle, Enciklopedija Jugoslavije 3, Zagreb MCMLVIII, 642-643.*

SUMMARY

GUSLE, GUSLE-PLAYERS AND THEIR SOCIETIES AMONG THE SERBIAN IMMIGRANTS IN UNITED STATES

Dušan Drljača, Jadranka Đorđević

Gusle is the music instrument which can be found in several regions of Eurasia, but is especially characteristic of Dinaric region in Balkans. At the end of last century, it could have been found in America too, as Serbian migrants and temporary workers in USA used to carry gusle with them during they were away from their native land. Interpreting epic songs while playing gusle in rare and short periods of time when workers could rest and join together, has been the expression of nostalgic feelings, and also the way of maintaining of traditions of the native country.

Societies of gusle-players, especially of those originated from Montenegro, at the beginning have been organized on the basis of kin relations. During the First World War, gusle-players from Serbia travelled across USA, visiting Serbian colonies, and calling volunteers to join the army in native country. In the period between

world wars, some distinguished gusle-players have been working as teachers in parochial schools.

After World War II, Serbian immigrants in USA are represents of various music traditions; among these traditions, gusle-playing is still of certain importance.

»POPOVICH BROTHERS«: TAMBURITZA IN THE LIFE OF SERBIAN COMMUNITY IN CHICAGO

Mirjana Pavlović

COBISS 1.01

»Popovich Brothers« is the best known and the most recognized Serbian tamburitza orchestra in America. Having in view its rich history, this paper will analyze the cultural and social significance of tamburitza as an ethnic symbol in preservation and demonstration of Serbian cultural heritage and ethnic identity of our emigrants in their own ethnic community as well as in the society in broader terms.

Serbian emigrants appear in Chicago, as in other American cities at the end of the 19th and the beginning of the 20th century, when they established their first colonies. One of them sprang in South Chicago, small industrial town, nine miles from the center where a lot of foundries, steel-works and other plants were situated. Today, the South Chicago is the industrial part of the city. In 1898, the colony was inhabited mostly by people from Lika and then by emigrants from Bania, Bosnia, Banat and Boka.¹ It was situated in the vicinity of Carnegie Steel Co. where most of the emigrants worked, and along the Green Bay Street. The Serbian orthodox parish was established there in 1904, followed by numerous emigrants' organizations: benefit lodges, singing societies, folklore groups and other cultural societies, sports clubs and political organizations.

Today, it is a »community of 1100 families in South Chicago who call themselves Serbian-Americans. They work in steel-mills, drive trucks, teach school, play tennis and golf, watch television and go to church on Sunday. But what connects them to their family, church and community and provides the deepest expression of their identity is their traditional Serbian music and the Popovich Brothers have been constant source of that music for the past 50 years.«² That's why I analyze the significance and importance of tamburitza in the life of Serbian ethnic group in America, based on the rich history of Serbian tamburitza orchestra »Popovich Brothers« and its activities mainly in Serbian colony in South Chicago.

It is very difficult to determine the date of the first appearance of tamburitza in America. There is very little evidence that it was played before 1900. First known written evidence is a catalogue of its manufacture dating from 1895.³ Although the immigrants from South-slave countries from the end of 19th century already had their established ethnic communities, represented by the national and religious organizations in a lot of places in America, the tambura music still wasn't heard. At that time,

¹ L. Pejović, The survey of our emigrants, Chicago 1939, 18-22.

² From the prospectus for the film »The Popovich Brothers of South Chicago« (1977).

³ W. Kolar, A History of the tambura II, The Tambura in America, Pittsburgh 1975, I.

people sang without music at celebrations, festivities and in special occasions, or with music produced by »gusle«, flute or »dvojke«. But at the beginning of the 20th century we already find much more scattered evidence about the existence of tambura players. The data mostly refer to the big cities and urban centers as Chicago, Pittsburgh, New York, Youngstown and others.⁴ With time, the tambura groups became the obligatory part of regular activities in all Serbian halls and homes, in ethnic organizations and groups. The tambura players were everywhere where there were our emigrants. That's how tenths of tambura orchestras originated. Some of them existed just for the short time while the others existed for decades.

It should be stressed here that tamburitza is popular as instrument not only among Serbs but among other South-slave peoples as well, for example among Croats, but in America it is primarily related to immigrants by origin from the areas under the Austro-Hungarian authority.

The development of tambura in America had its ups and downs with its culmination during seventies, when America searches for roots and discovers ethnicity. At that time the popularity of the »Popovich Brothers« also reaches its culmination.

Eli, Adam, Tad, Peter and Marko Popovich belong to the first generation of Serbs born in America, their parents being the immigrants from Lika. They grew up in little Serbian communities around the mines of Colorado and Nevada, without any Serbian churches or organizations. Even then, the children were brought up in Serbian spirit. Their mother about Serbian customs taught them and holidays, as well as to read and write, while their father, although illiterate, discovered to them the beautiful music he learned as a child in the »old country«. Although he himself wasn't very prone to music, he played »samica« or »danguba« a little. The simple beauty of these instruments' sound completed the old melodies he sang.

This is how Adam Popovich describes those moments:

During the fall and winter evening, and after a hard day's work at the mines my father would gather us – children to his bedside where by the light of a coal oil lamp, he sang beautiful songs to us. »Tiho noći« was the first song we learned from him.⁵

In 1924 Eli, Adam and Marko start to learn playing tambura with famous tambura player George Kacher and than became members of the tambura group, of about fifty children who were taught beside by Kacher, also by Milan Vurdelja.⁶ At that time they were all ready experienced and very esteemed tambura players. This group soon fell apart and brothers established their »Tambura Orchestra«. They had a special national costume for the performance, the one that resembled the Montenegrin national costume and their repertoire included, besides the Serbian music, marches, overtures and popular songs.

⁴ Ibid.

⁵ From the interview with Adam Popovich in Hamilton, 1985.

⁶ W. Kolar, op. cit.

»Popovich Brothers« organized their first tour across the western part of America in 1928, together with Milan Vurdelja. They played in towns, which were near mines and in camps where »our people« didn't hear tambura's music since they left the old country. Four months later, the tour stopped in Chicago which brothers came to like so much that they decided to bring the rest of the family there. Since then, the orchestra performs in South Chicago and its vicinity. Eli, Mark and Pete were ironworkers while Adam and Tad worked in the steel mills. During their time off, they played on numerous family gatherings (weddings, christenings, patron saint's days and anniversaries). But they were also the inevitable part of festivities and informal gatherings (picnics, barbecue parties, sports tournaments) as well as the formal ones, immigrants' (»Vidovdan«, Serbian Festival of South Chicago, etc.) and American's (Fourth of July, Thanksgiving Day, Labor Day etc.), which were organized in Serbian ethnic community in Chicago.

In 1940, the Popovich Brothers who by that time had become quite popular and respected among the tamburitza devotees throughout the United States undertook a six months second nation-wide tour. The tour lasted six months and finished in Pennsylvania.⁷ On return, Orchestra continued its work up to the beginning of the Second World War, which prompted Eli to say, and other brothers still like to quote him: »It took a World War to break up the Popovich Brothers«. Out of five brothers, only Adam and Ted stayed at home, while the rest of them took their part in the war. But the successful performances of the Orchestra went on even during that time, owing to the help of other Chicago tamburitza players.

After the war, brothers decided to establish a business and open a night bar-tavern by the name »Club Selo« (Club Village). The interior of that bar was decorated with pictures bearing the rural scenes from the »Old country« and the menu included »sarma« and other Serbian specialties. Of course, entertainment was entrusted to the »Popovich Brothers« orchestra, although some other groups guest-performed, like »Šar planina«, »Balkan« and so on. In spite of the fact that some older immigrants still remember beautiful parties, evenings and even some carousing in that bar, it was soon closed and Popovich brothers had also to search for a replacement for Eli who, being an army employee, had to leave Chicago and orchestra. So, for the first time in 26 years, someone out of the family joins the orchestra. The new tamburitza player is Pete Mestrovic. Since then, he performs regularly with the orchestra, »as their own brother«.

In late sixties and early seventies, »Popovich Brothers« devote themselves to recording their songs and release five LP's and eight sound tapes. In the following years, the Orchestra perform less, mostly on official celebrations organized by the church and its organizations in South Chicago.

For its successful work, The »Popovich Brothers« tamburitza orchestra has received a numerous acknowledgements from different Serbian immigrants' organiza-

⁷ Spomenica: Popovich Brothers, Tamburitza orchestra, 50 years, 1975.

The »Popovich Brothers« Tamburitza Orchestra at the Serbian Festival in South Chicago, 8. 18. 1985.

tions and individuals in America. But it also had a very big role and importance in representing the Serbian immigrant community and its cultural heritage to American society. The orchestra took part in Chicago World's Fair 1933, where Adam was one of the most prominent persons, among the organizers as among the performers.⁸ They also played at the festival organized for the inauguration of the President Eisenhower in 1957, as at the President Bill Clinton's inauguration in 1993, more than thirty-five years later.⁹ The special recognition came in 1973 when the Smithsonian Institution invited the Orchestra to participate in the »Festival of American Folk-life« in Washington D.C., 1973. There they had the opportunity to listen to and to meet the best tamburitza players from Yugoslavia (The Janika Balaš Orchestra and the Tamburitza Orchestra of the Radio Novi Sad). »After performing at that prestigious affair, the Popovich Brothers were officially induced into 'Tamburitza Hall of Fame«.¹⁰

The special acknowledgement represents the fact that the first ethnic film released in America, directed by Gill Godmilow, is made in 1977 about them and in the

⁸ M. Opacich, »A Century of Progress« and »Yugoslav Day«, *Serb World U.S.A.*, Vol. XIV, No. 6, Jul/Aug 1998, 30-31.

⁹ M. Opacich, *Tamburitza Goes to Washington ... and Nashville*, *Serb World*, Vol. IX, No.4, Mar/Apr 1993, 24-25.

¹⁰ Spomenica op. cit.

colony where they live, by the title of »The Popovich Brothers of South Chicago«. Their music hold a very important place in another ethnic film, »Živeli! Medicine for the Heart«. ¹¹ Besides that, »in 1982 Adam received one of the most coveted and prestigious awards that America can bestow on one of its citizens, the National Heritage Fellowship Award. In the book »American Folk Masters« by Steve Siporin, Adam Popovich figures prominently as one of American's genuine folk masters. ¹² The records and sound tapes with the »Popovich Brothers« can be found in the Congress library in Washington.

The »Popovich Brothers« Tamburitza orchestra repertoire includes, besides the so-called »old urban songs«, the authentic folk songs and dances as well as some »bećarac« – jocular songs, often lascivious in character (Bolujem ja, boluješ ti; 'Ajde Kato, 'ajde zlato; Marš na Drinu; Seoska sam lola ja, etc). Most of these songs are still played in mother country, where they are known, among people, as the old urban songs. With some exceptions, »Popovitch Brothers« sing exclusively on Serbian, which they also speak excellently, so that they are very familiar with the meaning of the text. But that is not the case with the others, especially younger amateur tamburitza orchestras, which function in Serbian community in Chicago. (For example, The Junior Tamburitza Orchestra of Sent Archangel Michael Church) Their members most often don't know Serbian language and thus play and sing mechanically, not understanding the contents of the songs, not to mention their meaning or their significance to the listeners.

I will not discuss here the musical quality or ethnomusicologist characteristics of the »Popovich Brothers« music. Instead, I will only stress that in Serbian community in America, as in musical environment and among so called »ordinary people«; it is considered original, traditional, Serbian, folk music, carried over in its original pattern from »the old country«. And I will examine here how the members of the Serbian community in South Chicago view, experience and interpret their own music, which is very well illustrated in the following examples:

»Popovich Brother' are guardians of Serbian sound and spirit; they are the personification of Serbian tradition; it is the best Serbian music or, they gave the biggest contribution 'to the preservation of Serbianism on American continent through the medium of music'. The 'Popovich Brothers' Tamburitza Orchestra is the immortalization of our great Serbian tradition, which is so dear to our hearts. They represent Serbian tradition; The greatest figures in the Serbian tamburitza world.«. ¹³ They are the kings of Serbian music. ¹⁴

¹¹ Film is based on a ethnography work by professor A. Simic from University of California, and it is directed by Les Blanc. The consultant of the film was professor E.A. Hamel from the University of Berkley.

¹² M. Opacich, Playing Tamburitza into the New Century, The Popovich Brothers since 1925, Serb World U.S.A. Vol. XVI, No. 3, Jan/Feb 2000, 41.

¹³ M. Opacich, 60 years of Tamburitza, Serb World U.S. A. Vol. IV, No. 2., Nov./Dec 1987, 21.

¹⁴ Those examples are taken from the interviews with our emigrants during the field research in Chicago 1985 or from emigrants' newspapers and other publications.

To put it in simpler terms, the members of Serbian community in Chicago view and interpret the tamburitza of Popovich Brothers as a symbol of Serbian cultural heritage and of their ethnic identity. In that sense, it had a multiple importance for that community.

In the first generations of emigrants, Popovich Brothers music didn't just evoke the nostalgic feelings about the old country, it also brought back the lost shelter in oppressive moments of adaptation to the new environment and with recognizable sounds offered security in symbolic revival of the homeland. »When I hear Popovich's Brothers 'bećarac', I know that I'm among my own people.«

The majority of Serbs in South Chicago and America are familiar with the words of the songs that Popovich Brothers sing, they like those songs. During numerous festivals and celebrations, the emigrants sing followed by their music, dance national dances, rejoice and even carouse, often exaggerating, with lots of food and drinks, breaking glasses, »decorating« the instruments (meaning putting money on them) or sticking the banknote on the performers' fronts. All these very often occur in the motherland too, like the inevitable part of the restaurant folklore in some segments of population.

That kind of mutual rejoicement and carousing by the music of tamburitza creates, among the later generations of our emigrants which are not acquainted with nostalgia, a feeling of equality, solidarity and togetherness. Abolishing, in a symbolic way, distinctions between the emigrants of different age and social status as members of the same cultural heritage, it augments the cohesion of their ethnic community.

»Popovich Brothers« Tamburitza orchestra had also an educative function. Many emigrants of the later generations learned their native tongue and acquired first knowledge about history and cultural heritage of their ancestors from its music and the words of their songs. On the other hand, that orchestra represented an enormous inspiration for numerous younger tamburitza orchestras throughout America. That role was specifically attributed to Adam and Ted Popovich who were also, since 1928, members of Serbian Singing Society »Sloboda«, while Adam was the manager of that Society, since 1936. He was also repeatedly the teacher and conductor of the Junior Tamburitza Orchestra of Sent Archangel Michael Church.

Besides all this, members of the Serbian community in Chicago experience numerous successes of the Popovich Brothers orchestra, in the broader society in which they appear like representatives of the Serbian ethnic culture, as their own achievement. Thus the Popovich Brothers music confirms also the group value and self-essentiality and the Orchestra itself, not only its music, becomes the symbol of Serbian ethnic community in Chicago which is clearly evidenced by the above mentioned first ethnic film made about that community which also bears its name.

At the end, let's point out that tamburitza is viewed as the symbol of cultural heritage and ethnicity most often by those Serbian immigrants whose ancestors came at the beginning of the 20th century from areas which were under the Austro-Hungarian authority. However, tamburitza is, as I mentioned earlier, like some other cultural

elements, common for both the Serb and Croat ethnic group in Chicago as in America. On the other hand, the Serbian immigrants from other areas and from the later periods of colonization feel this sort of attachment for other instruments and types of music, for example for accordion or for newly composed folk song. So, while one part of Serbian community in America cultivate the music which is characteristic for other ethnic groups as well, some segments of Serbian immigrants cultivate a different one. Therefore tamburitza as the symbol of Serbian ethnic identity can be seen as mark of their togetherness or differentiation, which depend of contexts.

POVZETEK

»BRATJE POPOVIĆ«:

TAMBURICA V ŽIVLJENJU SRBSKIH IZSELJENJCEV V CHICAGU

Mirjana PAVLOVIĆ

»Bratje Popović« je, če ne najstarejši, pa zagotovo najslavnejši srbski tamburaški orkester v Ameriki. Delovati je začel 1925. leta v Koloradu. Orkester se je preselil 1929. leta v južni Chicago, kjer deluje še danes. V dolgem obdobju svojega delovanja je imel dve turneji v srbskih izseljenskih kolonijah v Ameriki (1928. in 1940. leta). Razen tega je nastopal na številnih koncertih, ki jih je organizirala srbska etnična skupnost (South Chicago Serbian Festival, Yugoslav Day in podobno). Igrali so tudi na porokah, rojstnih dnevih in podobnih družinskih svečanostih. Orkester je sodeloval na Ameriških etničnih slavnih in festivalih (Festival Of American Folklife, Washington, D.C. 1973. leta, itd.).

Cilj tega referata je analizirati, skozi predstavitev zgodovinskega ozadja orkestra, družbeni in kulturni pomen tamburice kot etničnega simbola, ter pokazati na pomen tamburice v procesu ohranjanja in predstavljanja srbske kulture in etničnosti v ameriški družbi. Obenem bo predstavljena njena vloga v vsakdanjem in prazničnem življenju Srbov v Ameriki.

FOLKLORNO ŽIVLJENJE MED SLOVENCMI NA ŠVEDSKEM

Zvone Podvinski

COBISS 1.04

UVODNE MISLI

Naj se na začetku ustavimo ob besedi folklor in njenih izpeljankah. Pod geslom *folklor* v SSKJ piše takole: 1. *ljudska duhovna kultura*: snov za literarna dela črpa iz folklore; glasbena, obredna folklor; slovenska folklor; gojenje folklore; zanimanje za domačo folkloro / iron. zmerjata se z izbrano, sočno folkloro s psovki, vzdevki 2. redko folkloristika. Pod geslom *folkloristika* najdemo to razlago: veda o folklori; skrbeti za razvoj folkloristike. Poleg tega najdemo tudi geslo *folklorist*, kjer piše takole: 1. *strokovnjak za folkloro*: glasbeni folklorist; kongres folkloristov 2. pog. *član folklorne skupine*: nastopili so glasbeni ansambli in folkloristi. Tudi geslo *folklor* ima zanimivo razlago in pomen: nanašajoč se na folkloro: folklorni elementi v umetniškem delu; folklorni motiv; zbranega je veliko folklornega gradiva / folklorni plesi; folklorna umetnost, ljudska / folklorna prireditve / nastop folklorne skupine skupine, ki goji folkloro, zlasti plesno in glasbeno; *folklor* prisil: folklorno nadahnjeno baletno delo (glej SSKJ, str. 220).

Ne vem, če sem opravičil zaupanje, saj bi za tako delo morali imeti strokovnjaka s tega področja. Človek bi za dobro opravljeno delo potreboval veliko več časa, kot ga imam sam, ki sem edini slovenski duhovnik na Švedskem. Na leto moram namreč prevoziti z avtomobilom približno 60.000 kilometrov, kar pomeni, da presedim samo v avtomobilu dober mesec dni. Toda prav ta potovanja vsako nedeljo ali vikend med naše rojake, ki živijo med Göteborgom in Stockholmom in južno od teh dveh mest (to je območje 5 Slovenij) mi dajejo možnost stalnega stika in povezanosti kakor tudi zaupanja ljudi.

Prvi naši rojaki, v manjšem številu, so prišli na Švedsko kmalu po II. svetovni vojni (leta 1950). Glavnina t. i. ekonomske emigracije se je priselila med letoma 1960 in 1970. Švedska je takrat potrebovala delovno silo, zato je tudi Slovence sprejela z odprtimi rokami. Delo in skrb za vsakdanji kruh sta naše ljudi tako zaposlila, da se ni bilo mogoče takoj organizirati in povezati v društva. Toda kmalu potem, ko so se naši ljudje znašli v novem prostoru, na novih delovnih mestih, ko so se že srečevali pri slovenski sveti maši, so se začeli organizirati v tem ali onem kraju. Običajno so se na začetku zbirali v župnijskih prostorih, kjer so organizirali prve »slovenske veselice« oziroma družabne večere.

Prvo slovensko društvo na Švedskem je bilo ustanovljeno že leta 1968 v Landskroni. Društvo so ustanovili tamkajšnji slovenski organist Avgust Budja, njegov sin

Janez in predvsem vsi, ki so bili zainteresirani za zborovsko petje. Društvo se je imenovalo Slovenski kulturni klub Triglav. Kasneje, po letu 1970, so začela nastajati druga slovenska kulturna društva, vse od Malmöja preko Göteborga tja do Stockholma. Toliko o situaciji, v kateri so se znašli naši rojaki, ki so prišli za »nekaj let« v to severnoevropsko deželo, da si zaslužijo »boljši košček kruha« in se potem vrnejo domov. Tako se je nekaj let zaradi različnih razlogov spremenilo tudi že v 40-letno in večletno bivanje na Švedskem.

Kolikor sem mogel, sem zbiral gradivo na terenu. Ponekod sem naletel na več informacij, ponekod na manj. Čas namreč teče in življenje in delo slovenskih folklornih skupin na Švedskem se vedno bolj oddaljuje od tistih lepih trenutkov, ko so bili otroci, mladina in naša prva generacija še aktivni. Prav tako so ponekod arhivi v društvi urejeni, drugod pa je težje dobiti potrebno gradivo. Toda kljub temu sem imel priložnost zbrati zanimive stvari, ki jih želim predstaviti na tem simpoziju in s tem ohraniti spomin.

Danes je na Švedskem 11 slovenskih društev, ki jih povezuje Slovenska zveza. Pred slovensko osamosvojitvijo so bila društva povezana v Jugoslovansko zvezo. Ko se je Slovenija osamosvojila, je nastala tudi *Slovenska zveza*, ki povezuje posamezna društva. Društva so bila zelo aktivna še pred osamosvojitvijo Slovenije, tudi na področju folklore. Ko sem avgusta 1993 prišel na Švedsko, sem začel spoznavati naše rojake, ki so mi med drugim pripovedovali o kulturnem življenju in udejstvovanju v slovenskih društvih na Švedskem. Tudi to sem si »zapisal« v spomin in ko je prišla priložnost, sem odšel na teren.

Najprej sem imel priložnost bolj podrobno spoznati folklorno življenje v Halmstadu. Branko Jenko, ki je predsednik SKD Ivan Cankar, me je skupaj z društvenimi člani letos spomladi povabil v društvene prostore. Tu so mi posodili potrebni material: fotografije in različne tekste v švedskem in slovenskem jeziku. Delček tega bom predstavil.

FOLKLORNA SKUPINA HALMSTAD

Folklorna skupina v SKD Ivan Cankar v Halmstadu je bila ustanovljena leta 1978. Že v naslednjem letu se je v javnosti predstavila z belokranjskimi ljudskimi plesi v belokranjskih narodnih nošah. Ves čas delovanja jo je vodil Niko Adlešič s pomočjo žene Nade. V skupini je sodelovalo okoli 15 članov in članic, čeprav je skupina nastopala s petimi pari (včasih tudi manj), kar je bilo največkrat odvisno od moških članov v skupini. Folklorna skupina SKD Ivan Cankar je bila zelo aktivna v letih 1980 do 1994. Razen na slovenskih prireditvah po Švedski je skupina nastopala tudi na raznih švedskih prireditvah, kjer so bili zelo dobrodošli in lepo sprejeti. To društvo je tesno sodelovalo z občino Halmstad, ki mu je omogočila celo vrsto samostojnih nastopov v Halmstadu in tudi v njegovi okolici. Na nastopih je poleg folklorne skupine, ki je v tem času obvladala večino slovenskih ljudskih plesov kakor tudi splet

švedskih ljudskih plesov, sodeloval tudi Dekliški pevski zbor Samorastniki, ki je bil zelo uspešen, aktiven in tudi številčno močan. Zbor je uspešno vodila Uršula Mori.

Leta 1983 se je SKD Ivan Cankar iz Halmstada s svojim kulturnim delom predstavilo tudi v domovini. Na Ravnah na Koroškem so osvojili srca ljudi in se tako predstavili občini, s katero so gojili prijateljske stike in z njo tesno sodelovali. V Hallandspostenu je bil 21. marca 1983 objavljen članek z naslovom Srečanje dveh kultur. Članek opisuje tudi sodelovanje Slovenskega kulturnega društva s švedskim orkestrom Grannlåt v Figarohali v Halmstadu. Člani društva se spet pripravljajo na turnejo v prijateljsko mesto Ravne na Koroškem in tokrat so imeli generalko skupaj s švedskim orkestrom.

*VII. slovenski kulturni festival
Halmstadt 1981*

Za SKD Ivan Cankar je bilo izrednega pomena sodelovanje na VII. slovenskem kulturnem festivalu, ki je potekal v soboto, 2. maja 1981 v Kattegattskollanu v Halmstadu in ga je obiskalo več kot 700 ljudi. Med vsemi zbranimi je bilo navzočih kar nekaj folklornih skupin, med njimi tudi domača folklorna skupina in jugoslovanska skupina deklet iz Olofströma, ki je zaplesala splet jugoslovanskih plesov. Kot zanimivost naj omenim, da so bile tudi nekatere druge nastopajoče skupine oblečene v slovensko oziroma gorenjsko narodno nošo, kot npr. Otroški pevski zbor iz Halmstada, ansambel Vikis iz Hästväde in še nekateri posamezni nastopajoči. Na festivalu je bilo kar 150 nastopajočih in je trajal dva dni. Vsa pohvala gre organizatorju, SKD Ivan Cankar, posebej tedanjemu tajniku Ivanu Feleju in Branku Jenku, ki sta si skupaj s sodelavci prizadevala za predstavitev slovenske kulture – slovenske poezije, pesmi in plesov. Na festivalu so sodelovali tudi predstavniki iz prijateljskega mesta Ravne na Koroškem in nastopili z različnimi točkami. Čez dve leti je za velikonočne praznike SKD Ivan Cankar vrnilo prijateljski obisk z lepim poslanstvom slovenske pesmi in plesa, ki sta jih Ravenčanom pričarala prva in druga generacija Slovencev iz Halmstada. V časopisu Hallandsposten, s sobote, 30. aprila 1983 je pod sliko slovenske folklorne skupine iz Halmstada o nastopu v Sloveniji tak podnapis: »Komaj par let je, kar so začeli plesati v SKD Ivan Cankar. Sedaj že tako obvladajo stvari, da se lahko pokažejo (nastopajo) v Sloveniji.« Novinar je opazil tudi nekoliko živčnosti med moš-

kimi plesalci. Toda zapisal je tudi ohrabrujoče besede: »Meseci intenzivnih vaj bodo pokazali, kaj plesalci folklorne iz Halmstada zmorejo.«

Pred obiskom v domovini so imeli v Halmstadu srečanje z naslovom Srečanje dveh kultur, ki sta ju prikazali slovenska in švedska skupina, o čemer je poročal Hallandsposten 21. marca 1983. Zanimive so besede, ki jih je na začetku izrekel voditelj srečanja Ivan Zbašnik: »Zelo pomembno je dajati, kakor tudi zajemati iz raznih kultur, da bomo tako uspeli gojiti in nadaljevati to neuničljivo človeško dediščino za prihodnje rodove: pesem, ples in narodna glasbo.« Poročilo o sodelovanju dveh skupin, slovenske in švedske, spregovori tudi o plesu: »Folklorna skupina je zaplesala več slovenskih narodnih plesov. Nekateri so bili prav živahni in človek bi najraje zaplesal z njimi. Švedsko-slovenska pobratimija je nastala, ko je švedski orkester Grannlåt spremljal plesalce slovenske folklorne skupine iz SKD Ivan Cankar iz Halmstada s slovenskimi vižami, ki so jih poslušalci imeli za švedske ... Ko smo slišali nekatere pesmi in melodije naše nove domovine, smo si zaželeli, da bi jih tudi sami izvajali in da bi sami zaplesali ob veselih ritmičnih melodij, je dejal Janez Zbašnik. Tako smo se naučili šotiš, pariško polko in druge ter jih uvrstili v svoj program. Grannlåt je imel priliko zapeti in zaigrati tudi nekaj pravih švedskih melodij«. Švedski novinar, pisec članka, je opazil tudi najstarejšo gospo v skupini, pesnico Marijo Hriberšek, ki je bila oblečena v slovensko narodno nošo in je z doživetim občutkom deklamirala eno lastnih pesmi o zatiranju in nasilju v svetu: v Libanonu, Kurdistanu, Afganistanu, Salvadorju in drugje. »Skupina Slovencev iz Halmstada želi pokazati, da je kultura dediščina vsega človeštva«, je med drugim poudaril slovenski napovedovalec Srečanja dveh kultur.

SLOVENC IZ HALMSTADA ZA VELIKONOČNE PRAZNIKE NA OBISKU NA RAVNAH NA KOROŠKEM V SLOVENIJI

Švedski novinar Lars Wieslander je v Hallandspostenu v soboto, 30. aprila 1983 poročal o zelo uspešnem obisku Slovencev iz Halmstada na Ravnah na Koroškem ob veliki noči. Naslov članka je bil »Halandski Slovenci na turneji: Glasba postavlja mostove«. Članek spregovori o Slovencih, ki živijo v Halmstadu in okolici, kjer naj bi jih bilo približno 200. Približno polovica jih je včlanjenih v tamkajšnje SKD Ivan Cankar. Naloga društva je predvsem obdržati slovensko narodno identiteto. Društvo pripravlja razna srečanja, prireja zabave, igre in tekmovanja in na tak način skuša obdržati ljudi aktivne. Mladini želijo zapustiti nekaj slovenskega, čeprav mladi hodi-jo oblečeni v džins, pijejo kokakolo, poslušajo Davida Bowieja, govorijo švedsko-angleški sleng... Odpreti lokal ni nobena umetnost, organizirati zabavo tudi ne. Toda društvo Ivan Cankar hoče več, zato ima v svojih vrstah folklorno skupino in deklški pevski zbor Samorastniki. Obe skupini pridno vadita z željo, da bi postavili most med slovensko in švedsko kulturo.

Novinar, ki je sledil Slovincem iz Halmstada na poti v domovino Slovenijo, je

zapisal, da so bili Slovenci iz Halmstada na meji prisrčno sprejeti, tudi od predstavnikov kulturne organizacije mesta Ravne na Koroškem. Prireditev na Ravnah je bila slavnostna. Slovenski novinar T. Ivič (verjetno v Večeru) v torek, 5. aprila 1983, zapiše tudi tole: »Ves spored je bil domiselno zasnovan, tako da je prikazal težko slovo od domovine in prihod na Švedsko, kjer delavci – čeprav precej dobro vključeni v takajšnje družbeno življenje – v srcih nenehno nosijo domovino in ohranjajo spomin nanjo.« »Slovenci iz Halmstada so vse skušali izraziti v obliki slovenskih plesov in pesmi«, tako dopolni zgornjo misel švedski novinar v Hallandspostenu. »Sekcije SKD Ivan Cankar (recitacijska, folklorna in pevska) so pripravile dva nastopa – za učence osnovne šole Prežihovega Voranca Ravne..., zvečer pa so svojo dejavnost predstavili širšemu krogu občanov, ki so dodobra napolnili dvorano Titovega doma. Rojaki iz Švedske so se zelo potrudili, veliko mislijo na domovino in poskušajo njeno kulturno izročilo razširiti tudi na daljnem Švedskem. Razveseljivo je, da velik del njihovega sporeda nosijo prav mladi, npr. dekliški pevski zbor«, tako T. Ivič v Večeru.

Novinar v Hallandspostenu nadaljuje članek z naslednjimi mislimi: Da je folklorna skupina tako dobra in uspešna je vredno omeniti tudi to, da so Slovenci na Švedskem v marsičem dobili profesionalno pomoč iz Slovenije, tudi kar se npr. tiče ohranjanja tradicij slovenske folklorne. Eden od zaslužnih za uspehe je vsekakor Niko Adlešič iz Oskarströna, ki je postal vodja folklorne skupine iz Halmstada. Začetek dela na področju folklorne sega v januar 1981. Iz Slovenije so dobili pomoč, saj jih je tri leta zaporedoma obiskal Mirko Ramovš, profesor etnologije, ki je zbranim rojakom, zainteresiranim za folkloro, predaval v Husquarni blizu Jönköpinga, v Olofströmu (podatek sem dobil pri Zinki Gselman iz Nybra, ki je bila udeleženka tečaja v Olofströmu v dneh od 14. do 16. novembra 1980) in v Göteborgu. Iz Halmstada sta bila na tečaju prisotna Niko Adlešič in Ivan Zbašnik, ki sta se pridno učila in nato začela učiti še druge vsega, kar sta sama zvedela o folklori. Vodja folklorne skupine v Halmstadu Niko Adlešič pripoveduje, da je odraščal v Sloveniji in ga takrat folklor ni zanimala. Toda sedaj, pripoveduje Niko v začetku leta 1981, vsak konec tedna vadimo najmanj tri ure, pred večjim nastopom pa vadimo tudi dvakrat na teden. Prvič je folklorna skupina nastopila na spomladanskem festivalu maja 1981. Takrat je bilo v skupini sedem žensk in pet moških.

»Domovina, radi te imamo,« je zapisal Ivan Cankar in tak je bil naslov srečanja na Ravnah na Koroškem. »Pomislite, kakšna sreča za tistega, ki ima dve domovini,« razmišlja pisec članka v Hallandspostenu.

Zadnja leta so kulturne dejavnosti društva močno opešale, saj postajajo ljudje vedno starejši in vedno manj prisostvujejo društvenemu življenju. Tako v Halmstadu slovenska folklorna skupina že kar nekaj let ne obstaja več. Delo in poslanstvo SKD Ivan Cankar in folklorne skupine, ki je delovala v okviru društva, je pomagalo graditi mostove med Slovenijo in Švedsko, istočasno je že veliko let prej pripravljalo pot slovenski samostojnosti, čeprav je Švedska potrebovala kar nekaj časa, da je Sloveniji priznala pravico do samostojnosti in lastne državnosti (op. pisca ZP).

OTROŠKA FOLKLORNA SKUPINA NYBRO

Zbiranje podatkov o folklornem življenju med našimi rojaki me je vodilo daleč na vzhod Švedske, kjer sem blizu Växjöja v kraju Rottne srečal našo rojakinjo Zinko Gselman, poročeno Karlsson. Letos spomladi sem se na poti iz Nybra proti Göteborgu ustavil tudi pri njeni družini. Ob prvem srečanju na njenem domu sem bil pristrčno sprejet, čeprav se z Zinko prej nikoli nisva videla. Ker sem ji že pred tem po telefonu pojasnil, zakaj sem na poti k njim v Rottne, je imela Zinka že pripravljeno zanimivo gradivo, lahko bi rekel cel arhiv o delu z otroško folklorno skupino iz Nybra.

V mapi je zbrano vse, kar se je dogajalo z Otroško folklorno skupino iz Nybra. Iz dokumentov razberemo, iz katerih družin prihajajo otroci in njihove letnice rojstva. Poleg tega so zanimivi tudi datumi njihovih vaj ter datumi in kraji nastopov, kakor tudi drugi zanimivi podatki, ki so mi pomagali sestaviti sliko o folklornem življenju otroške skupine v Nybru, ki je spadala v okvir delovanja Kulturnega društva Slovenija v Olofströmu.

Kdo so bili otroci in mladina na vajah in nastopih? Naštejmo jih: Zorica Zorman (roj. 1966), Tommy Zorman (roj. 1969), Boris Indof (roj. 1969), Danilo Indof (roj. 1972), Erika Indof (roj. 1976), Monika Mrzkova (roj. 1971), Franc Gselman (roj. 1970), Dragica Bukovec (roj. 1971), Nataša Bukovec (roj. 1970), Helena Bukovec (roj. 1974), Boris Kuzmič (roj. 1970), Darko Kuzmič (roj. 1967), Jasminka Trajkovska (roj. 1970) in Robert Mulec (roj. 1970). Vodja skupine je bila Zinka Gselman. Vaje so potekale takole od avgusta do konca decembra 1981, spomladi in jeseni 1982, 1983 in spomladi 1984. S 16. septembrom 1984 se podatki o vajah otroške skupine iz Nybra končajo, čeprav zasledimo njene nastope še na kasnejših slovenskih festivalih.

Poleg tega lahko iz arhivskega gradiva razberemo npr. tudi to, kdaj in kje vse je otroška folklorna skupina nastopala in kdo jim je vsaj delno povrnil stroške. Pa sledimo nastopom:

1981:

- 29/4 Jugoslovansko društvo Nybro
- 2/5 VII. Slovenski festival v Halmstadu
- 25/5 ABF Kalmar
- ?/6 Vårdhem Birkenäs
- 22/8 ABF Kalmar
- 26/9 ABF Kalmar
- 3/10 Vinska trgatav Olofström
- 26/10 ABF Kalmar
- 21/11 Jugoslovansko društvo Nybro¹

¹ Manjka podatek o izletu in nastopu otroške folklorne skupine v Stockholmu 1981. leta. O njihovem nastopu in izletu pričajo fotografije v albumu, ki je last Zinke Gselman. Takoj za njimi sledijo fotografije s VII. Slovenskega festivala v Halmstadu, kjer je otroška folklorna skupina tudi sodelovala.

1982

- 4/4 LO:s invandrarsfest i Nybro
22/5 Dan mladosti v Ljungbyju
29/5 Srečanje slovenskih katolikov (za binkošti) v Vadsteni
16/10 Vinska trgatev v Olofströmu
19/11 Internationella dagen i Nybro

1983²

- 14/5 Slovenski festival v Göteborgu
29/5 Olofströms Mässan
5/6 Nybro Hem och Skolföreningen (Dom za ostarele in Šolska zveza)
24/9 Invigning av Gymnasiet i Olofström (Odprtje gimnazije)
3/12 29. november – Jugoslovansko društvo Kalmar

1984

- 27/1 Brandstationen (Gasilci) Emmaboda
17/2 Hem och Skolförening Emmaboda
19/2 Jugoslovansko društvo Kallinge
26/5 Dan mladosti Ronneby
16/6 Hem och Skola Nybro
6/10 Olofström (10 let) Olofström

Med podatki o povrnitvi potnih stroškov pa najdemo še zanimivost, ki pove, katere družine so skrbele za dodatni prevoz, ko je bilo potrebno folklorno skupino peljati kam na nastop. To so družine: Gselman, Bukovec, Indof, Trajkovski, Kuzmič, ponovno Gselman in Bukovec in nazadnje tudi družina Zorman.

V arhivskem gradivu folklorne skupine zasledimo tudi opise plesov (začetni položaj, drža plesalcev, variante) Zinke Gselman, npr. za ples Kruške, jabuke, slive. Nekateri opisi plesov imajo tudi skice, iz katerih je mogoče razbrati, kako plesalke in plesalci začnejo plesati in kako se med plesom ravnaajo, kot npr. za ples Koutre šivat, ki ima kar štiri variante. Eden izmed udeležencev tečaja v Olofströmu od 14. do 16. novembra 1980 je bil tudi Šved Lasse. Shranjene so kopije njegovega teksta o slovenskih plesih. Tečaj je takrat vodil prof. Mirko Ramovš iz Ljubljane.

Voditeljica skupine si je skrbno zapisala, kateri plesi so gorenjski, kateri belokranjski. Tudi plesi iz Prekmurja so prav tako skrbno opisani. Iz tega smemo sklepati, da so bili ti plesi predstavah in praznovanjih tudi izvajani. Arhivsko gradivo vsebuje tudi dve skici narodne noše za fante in dekleta z natančnimi merami. Najstarejši fant otroške folklorne skupine je imel 16 let, najmlajši pa 11. Pri dekletih pa je razpon let med najmlajšo in najstarejšo večji, saj je najmlajše dekle staro komaj 7 let, najstarejše pa je imelo že 17 let.

Za folklorno skupino so bili potrebni tudi drugi pripomočki, kot npr. magnetofon, ki bo na vajah in nastopih posredoval s potrebno glasbo. Zanj in za glasbo je

² Za to leto manjka podatek o nastopu folklorne skupine v Medvodah v Sloveniji, verjetno koncem aprila, o čemer pričajo fotografije v omenjenemu albumu.

poskrbel Ciril Stopar, predsednik KD Slovenija iz Olofströma. Sem spada skupina Slovencev, ki živi v Nybru in okolici. Dogovarjal se je za narodne noše in potrebne magnetofonske trakove pri Maroltovi plesni skupini v Ljubljani, kar je mogoče razbrati iz pisma, ki ga je iz Ronnebyja 24. 11. 1982 pisal Zinki Gselman. Z dopisom z dne 22. 4. 1983 iz Olofströma Zinki Gselman, predsednik KD Slovenija Ciril Stopar predaja tehnične stvari v uporabo otroški folklorni skupini v Nybru in njeni voditeljici. Med drugim je preskrbel kaseto folklornih plesov Franceta Marolta, druge kasete različnih narodnih plesov, magnetoskopski trak s posnetki plesov (Ramovš) in gramofonsko ploščo narodnih plesov plesne skupine Tine Rožanc.

Ciril Stopar voditeljico Zinko Gselman tudi nagovarja, naj si otroška folklorna skupina iz Nybra najde »eno lepo ime, kot se je npr. imenoval otroški pevski zbor Valovi iz Landskrone«. Seveda v vsem času od leta 1981 do 1987 (tako kažejo podatki, saj je skupina leta 1987 sodelovala še v Malmöju na 1. mladinskem festivalu), kar je obstajala v Nybru folklorna skupina, nikjer ni zaslediti podatka, da bi si skupina izbrala kakšno drugo ime kot »Otroška folklorna skupina Nybro«. V imenu KD Slovenija Olofström predsednik društva Ciril Stopar izroča pohvalo in zahvalo voditeljici Zinki Gselman, kjer omenja njene zasluge pri vodenju otroške folklorne skupine iz Nybra in se veseli njihovih uspehov. »Z nastopom na Slovenskem kulturnem festivalu v Halmstadu 1981 in z nastopom na srečanju slovenskih Društev iz Olofströma in Stockholma, ste dokazali, kako se obvaruje naša dediščina, ki smo jo prinesli s seboj na Švedsko.« Zahvala in pohvala je namenjena tudi vsem mladim plesalcem folklorne skupine. Želi jim, »da bi bili še naprej tako pridni in bi dosegali lepe uspehe.« Prav tako pohvali njihove starše, ker podpirajo svoje otroke in jim pomagajo.

Morda se sprašujete, zakaj je skupina tako hitro končala svoje lepo poslanstvo. V času zelo aktivnih vaj z mladimi so le-ti odrasli in odšli v srednje šole, ki pa niso bile v kraju njihovega bivanja. Voditeljica Zinka Gselman se je med drugim tudi poročila in dobila otroke, zato je skupina prenehala obstajati. Kasneje pa ni bilo več nobenih možnosti, da bi na novo začeli, saj je slovenskih družin v Nybru malo.³

FOLKLORNA SKUPINA MALMÖ

Omenjeno mesto leži na južnem Švedskem. Danes je to mesto povezano s prekrasnim mostom, ki pripelje popotnika preko Öresunda v Kopenhagen na Dansko. V Malmöju še danes živi ena večjih skupin Slovencev. Če smem kot slovenski duhovnik uporabiti podatek, potem moram reči, da se še danes zbira pri slovenski sveti maši

³ Podatke iz arhivskega gradiva in fotografije Otroške folklorne skupine iz Nybra je posredovala voditeljica skupine Zinka Gselman, danes poročena Karlsson, ki živi s svojo družino v Rottni blizu Växjöja, na vzhodu pokrajine Småland. Prav prijetno je bilo klepetati z njo v slovenskem jeziku, čeprav živi precej daleč od drugih rojakov. Zinki Gselman sem dolžan veliko zahvalo za vso pozornost in ljubezen do ohranjanja slovenske kulture, ki jo je s tako ljubeznijo gojila v srcih druge generacije slovenskih otrok in tudi dveh deklet druge narodne pripadnosti.

v tem mestu druga največja skupina naših rojakov, čeprav sta vsaj dva kraja, kjer biva več naših ljudi.

Slovenci so se začeli družiti med seboj kmalu potem, ko so prišli na Švedsko in se seveda aklimatizirali. Prva srečanja in veselice so se dogajale v župnijski dvorani (župnijska cerkev Vår Frälsare – cerkev Našega Odrešenika; o tem mi je pripovedoval Jože Ciglar in tudi drugi, ki so skupaj z njim organizirali slovenska srečanja), kjer so gojili družabnost, zadovoljevali potrebe po druženju in medsebojni povezanosti, kjer so gojili slovensko pesem, glasbo in ples. Jože je danes že pokojni, še vedno pa živi spomin nanj in na njegovo iznajdljivost ter sposobnost organiziranja slovenskih srečanj v Malmöju.

Čas se vedno bolj oddaljuje in s tem se marsikakšni dogodek izgubi človeškemu spominu. V Malmöju žal nisem imel sreče, da bi kaj več in podrobneje izvedel o folklornem življenju med našimi rojaki. Nekaj pomembnih podatkov in fotografij pa je vendar uspelo izbrskati Ivanki Franseus, ki je tam učiteljica in je te dragocene podatke zabeležila ter jih tako pomagala ohraniti človeškemu spominu. Prav tako je nekaj fotografij in ustnih podatkov posredovala tudi Natali Silič, danes poročena Krumpačnik.

Začetek vaj folklorne skupine je bil jeseni 1980 na Skolgatanu, v prostorih SD Planika. Vadili so enkrat na teden. Da bi zmogli nabaviti potrebne narodne noše, so se obrnili na Notranjsko regijo, kamor so spadale občine Postojna, Cerknica in Ilirska Bistrica, ki so bile povabljeni k sodelovanju in so bile istočasno naprošene za pomoč pri vzpodbujanju ter ohranjanju kulturnega življenja med rojaki v mestu Malmö.

Sodelujoči in nastopajoči v folklorni skupini po podatkih voditeljice Ivanke Franseus so bili:

Nadja Barbiš (roj. 1965), Helena Stanič (roj. 1965), Brigita Stanič (roj. 1966), Luci Ciglar (roj. 1969), Natali Silič (roj. 1968), Milena Franseus (roj. 1965), Rikard Franseus (roj. 1969), Diana Krumpačnik (roj. 1968), Bojan Krumpačnik (roj. 1969), Viktor Habjanič (roj. 1967), Janez Koren (roj. 1964), Jože Koren (roj. 1965), Helena Penko (roj. 1966) in Branko Nemeč (roj. 1969).

Folklorna skupina je sodelovala na slovenskih kulturnih festivalih. Nastopali so (razen prvega nastopa) takole: Stockholm (29. maja 1976), Olofström (1977, moto srečanja: *Bratje, jaz pa vem za domovino*; sodeloval je ansambel Planšarji), Malmö (3. do 4. junija 1978), Göteborg (1979), Landskrona (1980), Halmstad (1981), Göteborg (1983: 10. obletnica SKD France Prešeren), Stockholm (1985), Malmö in prvi mladinski-festival – skupaj s Slovenskim festivalom na Rosengårdenu – v župnijski dvorani (jeseni 1987).

Leta 1990 je bil na sestanku slovenskih društev sprejet sklep, da se slovenski kulturni festivali preimenujejo v Slovenska srečanja. Le-ta so potekala takole: Landskrona (1990), Halmstad (1992), Olofström (1994: 20. obletnica društva), Malmö (1996), Landskrona 1998: 30-letnica prvega slovenskega društva Triglav) in Göteborg (oktober 2000).⁴

⁴ Podatki o slovenskih kulturnih festivalih in slovenskih srečanjih so povzeti iz knjige *Zgodbe in pričevanja – Slovenci na Švedskem*, ki jo je napisala Marina Lukšič-Hacin (glej stran 300-301).

Folklorna skupina Malmö je razen na slovenskih festivalih nastopala tudi za dan žena in ob nekdanjih jugoslovanskih praznikih, tako npr. za 29. november, 25. maj in na nekaterih srečanjih, ki so jih pripravili Švedci (npr. ABF). Prav tako so bili v začetku delovanja za binkoštni praznik na slovenskem srečanju v Vadsteni (1982), kjer so med drugimi skupinami nastopali v kulturnem delu srečanja, ki je potekal v dvorani po praznični sveti maši in procesiji v Blåkyrki (Plavi cerkvi, kjer so relikvije, posmrtni ostanki svete Brigite, zavetnice Švedske in sozavetnice Evrope). V Vadsteni, ki leži na SV obali jezera Vättern, je takratni slovenski dušni pastir p. Janez Sodja že leta 1974 prvi zbral Slovence s cele Švedske in jih želel povezovati med seboj kot katolice in rojake ter ohranjal slovenstvo. Zavedal se je, da ljudje v tujini ne bodo mogli dolgo zdržati brez slovenske identitete, ki se izraža tudi skozi slovensko cerkveno in narodno pesem kakor tudi preko slovenske narodne glasbe in plesa. Saj življenje ni samo delo. Človek je potreben tudi praznovanja, kjer pride do izraza pristno človekovo veselje, ki se izraža s pesmijo in plesom.

Na 1. mladinskem festivalu v Malmöju leta 1987, kjer je vzporedno potekal tudi X. slovenski festival, so sodelovale folklorne skupine iz Göteborga pod vodstvom Jožeta Zupančiča, folklorna skupina iz Halmstada Nika Adlešiča, otroška folklorna skupina iz Nybra pod vodstvom Zinke Gselman in domača folklorna skupina, ki jo je vodila Ivanka Franseus.⁵ Večina nastopajočih v folklornih skupinah so bili mladi iz omenjenih slovenskih društev, ki so pokazali svojo ljubezen do gojenja in ohranjanja slovenske kulturne dediščine, kar je vredno čestitk, saj je ta festival v smislu prihodnosti slovenstva na Švedskem izzvenel zelo obetavno. Čeprav je folklorno življenje potem kmalu zamrlo zaradi nastajanja novih družin in obveznosti do novega načina življenja naše druge generacije, pa so nekatere folklorne skupine še naprej obstale in delovale, kot npr. Folklorna skupina iz Göteborga, ki je delovala še do 1993. leta in Folklorna skupina iz Halmstada, ki jo najdemo aktivno še leta 1994.

Ivanka Franseus je bila v okvirju izobraževanja za vodenje folklorne skupine na tečaju v Sloveniji. Prav tako je pomoč prišla tudi iz Slovenije. Občina Postojna je poslala Mileno Garmoš in njeno hči Sonjo, ki sta bili v Malmöju kar dvakrat. Iz Ljubljane pa je prišel tudi prof. Mirko Ramovš, ki je vodil tečaje za folklorne skupine in njihove vodje enkrat v enem, drugič v drugem kraju. Iz Slovenije so prišle tudi originalne gorenjske narodne noše (par), ki jih je društvu podarila notranjska regija in so jih ob določenih priložnostih tudi uporabili. Sicer pa so imeli v Malmöju prekmursko narodno nošo, ki so jo šivali: Franc Nemeč (krojač), Ivanka Franseus in nekateri drugi posamezniki. Danes so narodne noše shranjene po domovih nastopajočih. V začetku je folklorno skupino na harmoniki poizkusno spremljal Vili Šoba. Ker ni šlo z muzikantom, kot temu pravimo, so si priskrbeli avdio kasete s posnetki različne plesne glasbe. Glasbo na avdio kasetah, sta na Švedsko prinesli tudi Milena Garmoš in njena hči Sonja, koreografinji iz notranjske regije. Nazadnje je pri vodenju plesnih vaj in

⁵ Natančnosti podatkov nisem mogel preveriti, ker mi tudi takratni odgovorni in nastopajoči iz Malmöja niso mogli potrditi povedanega. Šele nastopajoči iz Göteborga so potrdili, da je omenjeni 1. mladinski festival potekal na jugu Švedske in da je bil v sklopu X. slovenskega festivala.

nastopih folklorne skupine pomagala Diana Krumpačnik. Kasneje je prevzela vodenje folklorne skupine. Z voditeljico Ivanko Franseus sta bili tudi na seminarju v Sloveniji. Pod vodstvom Diane Krumpačnik je skupina mlajših delovala še nekaj časa, nato je delo za nekaj časa prekinila in z vajami ter nastopi spet nadaljevala vse do takrat, ko se je razšla. Slovensko društvo Planika je krilo stroške prevozov in nastopov. Tudi švedski ABF (Arbetarnas Bildningsförbund / Delavska izobraževalna zveza, v katero so bila vključena delavska vseučilišča in večerne šole, Izobraževalna zveza socialdemokratske stranke, Zveza švedskih sindikatov in Švedska zadružna zveza) je delno podpiral aktivnosti društev na Švedskem, tudi slovenskih. Najlepšo nagrado vsem nastopajočim pa je dalo Slovensko društvo Planika, ki je nastopajoče nekajkrat popeljalo na izlet. Otroci so s pomočjo staršev redno prihajali na vaje in zelo resno delali. Saj je vsem veliko pomenilo druženje in skupni cilj ohraniti slovensko kulturo tudi na tem področju.

Ob 10. letnici SKD Planika

FOLKLORNA SKUPINA GÖTEBORG

Za slovensko skupnost v Göteborgu je bilo leto 1973 izrednega pomena, saj je v srcih in glavah rojakov dozorela želja in misel o ustanovitvi slovenskega kulturnega društva, ki naj nosi ime po največjem slovenskem pesniku Francetu Prešernu, kakor je zapisano v Pravilniku SD France Prešeren ob njegovi ustanovitvi. S tem so bili dani pogoji pokazati švedski javnosti slovenske plese in pesmi. S tem namenom je bila v začetku 1975. leta ustanovljena folklorna sekcija, katere pobudnik je bil takrat Vlado Gruber ob podpori svoje soproge, ki je kasneje vodila in tudi sama šivala narodne noše.

Na začetku je bil problem s prostori za vaje, zato je bila dobrodošla tudi Astrid-salen, župnijska dvorana v takratni katoliški šoli, kjer je imela folklorna skupina leta 1975 tudi nastop in kjer se še danes srečujejo slovenski rojaki ob kavi in pecivu ter gojijo medsebojno prijateljstvo. Poleg problema s potrebnimi prostori za redne vaje je bilo težavno tudi usklajevanja dela na drugih področjih, saj se je večina članov folklorne skupine udeleževala tudi v drugih sekcijah, npr. v pevskem zboru. Prav tako so nastopile težave pri učenju plesov, saj so bili vsi le amaterji.

Prvo skupino plesalk in plesalcev je učil Vlado Gruber. Skupina je imela 8 parov, in sicer: zakonske pare Gruber, Zobec, Malvenval, Zavec, Vodušek, Andlovič, Turnšek ter par Karel Weingerl in Marija Hren.

Za glasbeno spremljavo so poskrbele avdio kasete, kar pa je povzročalo težave z ujemanjem ritma in gibanjem plesalcev. Nekoliko kasneje se je položaj izboljšal, ko je vzel v roke harmoniko Oton Turnšek in je z živo glasbo spremljal korake plesalcev. Otonu Turnšku je bilo kasneje zaupano tudi vodenje folklorne skupine. Sam se je oskrbel s potrebnimi strokovnimi knjigami za folkloro, ki jih je nabavil v Ljubljani pri prof. Mirku Ramovšu, ki je bil takrat strokovnjak za slovenske plese in običaje na SAZU. Prof. Ramovš je vodil tri seminarje, ki jih je organiziral Koordinacijski odbor pri Jugoslovanski zvezi. Seminarji so bili v Husquarni, Olofströmu in Göteborgu. Oton Turnšek je v svojem tekstu, ki ga je pripravil za mednarodno konferenco v Gozdu Martuljku opisal, kako je moral kot amater razvozlati vse znake kinetografije in jih praktično izvesti – s koraki in gibanjem po prostoru ob spremljavi glasbe v pravilnem taktu.⁶ Ker gre za ples v paru, sta se najprej z ženo naučila potrebnih korakov in gibanja, da sta potem lahko pokazala tudi drugim, kako se pleše ta ali oni ples. Vse omenjeno je bil pogoj, da je folklorna skupina hitreje in bolj uspešno napredovala, seveda tudi s pomočjo požrtvovalnosti vseh članov.

Kultura združuje narode.

Rezultati naporenega dela so bili bogato poplačani ob skupnih nastopih z mešanim pevskim zborom na različnih prireditvah. Kot pojasnilo navedimo nekaj nastopov. Prvi nastop je bila kulturna prireditev društva 1975. leta. Folklorna skupina je sodelovala na vseh Slovenskih kulturnih srečanjih, nastopali pa so tudi v Konstmuseumu / Umetnostnem muzeju leta 1975.

Nekajkrat so nastopali na srečanju Slovencev s cele Švedske za binkošti v Vadsteni. Nastopali so na STV v Stockholmu (švedska TV) leta 1978 in v Lisebergu na

⁶ Izraz kinetografija je zapisal Oton Turnšek, vendar je nisem našel ne v Slovarju tujk in tudi ne v SSKJ; tu sem našel geslo kinetični govor; in njegov pomen: izražanje in izmenjava misli z gibi, kretnjami, kar verjetno dobro izraža pomen kinetografije, ki je verjetno star izraz.

dnevu izseljencev. Sodelovali so na skupnih proslavah z drugimi jugoslovanskimi društvi (Kultura nas združuje) in gostovali pri SKD Ivan Cankar v Halmstadu. Najdemo jih na Invandrardagu / Dnevu priseljencev v Lisebergu leta 1975. Večkrat so gostovali pri makedonskem in hrvaškem društvu. Poseben uspeh je bilo gostovanje v Ljubljani, na Rakitni in v Portorožu. Imeli so veliko nastopov na povabilo ABF-a (delavska univerza) v Göteborgu in njegovi okolici. Folklorna skupina je sodelovala na Prešernovi proslavi v Göteborgu leta 1979. Skupni nastop z Glasbeno matico je bil v dvorani na Götaplatsenu v Göteborgu ob 40. obletnici LO (švedska zveza sindikatov) in na zabavi v restavraciji Valand ob tej obletnici. Mladi folkloristi so v domovini obiskali piknik na Rakitni, verjetno v letu 1986/87. Srečamo jih na mladinskem festivalu v Malmöju leta 1987. Sodelovali so na 15. obletnici društva France Prešeren leta 1988 v Medborgarhusetu v Gamlestanu – Göteborg, na vsakoletnih piknikih, npr. v Hamstadu. Bili so pri izbira švedskega para v Karlstadu leta 1989 za kmečko ohcet v Sloveniji. S svojim sodelovanjem so počastili npr. Slovenski festival v Olofströmu in v sosednjem društvu v Halmstadu. Tudi v Vadsteni so bili vsaj od 1976. leta do 1980. Zaradi raznih pritiskov na člane folklorne skupine in da bi se izognili preprirom, se po letu 1980 kot skupina ne udeležujejo več srečanja Slovencev za binkošti v Vadsteni. In še bi lahko naštevali.

Folklorni skupini so se medtem pridružili novi člani: Stanislav Ratajc st., Stanislav Slak, Albin Šercer, Karel Kolar, Marija Kolar, Vincent Zdolšek, Milena Gruden, Štefan Turšič, Danica Slak, Marjana Gruber, Marija Šercer, Marija Hren, Martin Zavec, Regina Zavec, Milka Vodušek, Vlado Vodušek, Suzana Vodušek, Karel Weingerl in Ljudmila Turnšek. Po krajšem premoru je folklorna skupina začela spet delovati 1985. leta. Še naprej jo je vodil Oton Turnšek, ki je zbral mlajše in starejše člane, ljubitelje plesa in glasbe. Vaje so vsako nedeljo popoldan potekale v društvenih prostorih. Marija Kolar pripoveduje, kako je moral imeti Oton Turnšek železne živce, saj se je zgodilo, da je kdo manjkal na vajah in je bilo vse stvari naslednjič potrebno ponavljati. Ves napor pa je bil poplačan s čudovitim občutkom, ko so se plesalci že naučili nekaj plesov in jih dobro obvladali. Plesalci so želeli nastopiti in tako pokazati, kaj znajo, a ni bilo mogoče, ker ni bilo narodnih noš. Toda ščasoma je bil s pomočjo skrbne in iznajdljive Milene Gruden delno rešen tudi ta problem. Milena je dekletom in ženam kupila narodne noše v Ljubljani. Za fante in može pa je dala pri krojaču vse sešiti po meri. Narodne noše je, svojemu možu, sinu in hčeri šivala tudi Ana Ratajc. Škornje je Milena naročila pri čevljarju in klobuke pri klobučarju. In ko so bile stvari v Sloveniji gotove, jih je Milena sama pripeljala v Göteborg, ali pa je organizirala prevoz. Za 12 parov je bilo veliko dela in organizacije, kar pa je Milena skrbno in dobro izpeljala. Prvi nastop je bil v društvenih prostorih ob Prešernovi proslavi (1988), drugi pa ob 15. obletnici društva, prav tako 1988. leta v Medborgarhusetu v Gamlestadu. Za 15. obletnico društva je folklorna skupina vadila že pol leta prej vsako soboto in nedeljo. Prav tako se je vsako leto udeležila tudi piknika v Halmstadu, kjer so se pomerili športniki in se predstavile tudi folklorne skupine.

Mlada skupina se je za obisk v domovini pripravljala pod vodstvom učiteljic

Nevenke Ušaj in Ivanke Melihen z igro Povodni mož, ki so jo igrali na pikniku na Rakitni leta 1986/87(?). Prav tako so sodelovali na 1. mladinskem festivalu v Malmöju 1987. leta, kjer je druga generacija predstavila slovensko kulturo, ki so jo prejeli od staršev in prve generacije naših rojakov, ki so prišli iz Slovenije na Švedsko. Ko so prišli na Turistični sejem v Göteborg predstavniki turistične agencije iz Portoroža, so se za pomoč pri predstavitvi Slovenije švedskim državljanom obrnili na društvo.

Vsi omenjeni iz prve in druge skupine so pripadali prvi generaciji, ki jih je kasneje delno zamenjala druga generacija, h kateri so spadali: Susana Turnšek, Rudi Hren, Stanislav Ratajc ml., Valerija Turšič, Karmen Hren, Bogdan Lajšič, Mario Petrovič, Marija Lajšič, Stanislav Ratajc st., Regina Zavec, Martin Zavec, Marija Hren in Oton Turnšek (harmonika).

S folklornimi plesi se je več ali manj ukvarjalo 40 članov društva, kar je izredno velika številka. To pomeni, da se je v vsem obdobju zvrstilo 40 članov prve in druge generacije naših priseljencev, živelih v Göteborgu in njegovi okolici. Vsi omenjeni so sodelovali na vajah in nastopih. Če smo koga spregledali, se na tem mestu opravičujemo, ker je od nastanka in prenehanja folklorne skupine tudi v Göteborgu preteklo precej časa in je tako marsikaj ušlo spominu.

Na prireditvi v Göteborgu.

V obdobju delovanja folklorne skupine je med člani skupine in vodstvom SD France Prešeren večkrat prišlo tudi do nesoglasij, kar je povzročilo krajše prekinitve, čeprav je kasneje ponovno prišlo do zavzetega dela.. Oton Turnšek navaja kot delni razlog prenehanja folklorne skupine tudi upadanje interesa in preutrujenost članov.

Proti koncu delovanja se je velika folklorna skupina razdelila na dve skupini. Mlajši del je prevzel Jože Zupančič ml., z mislijo, da bo uspešno nadaljeval delo Otona Turnška. Leta 1988 je Jože Zupančič st. poslal sina Jožeta v Ljubljano, kjer se je naučil igrati frajtonarico in narodnih plesov. Leto kasneje je Jože Zupančič ml. prevzel vodstvo folklorne skupine, kar je razvidno s fotografij. Tudi na prostem sta Jožetova harmonika in folklorna skupina, ki je bila vedno pripravljena zaplesati po taktih slo-

venske muzike, vedno pritegnili pozornost ljudi. V tej skupini so nastopali: Marjana Ratajc, Jonas (Šved), Silvo Keršič, Andreja Turšič, Štefan Turšič, Vincent Zdolšek, Milena Gruden, Stanislav Slak, Danica Slak, Rozana Medica, Jože Zupančič, Silva Zupančič, Milan Zupančič, Anne-Marie Kolar, Marija Kolar, Karel Kolar, Katarina Turšič, Stanislav Ratajc st. in Stanislav Ratajc ml. Vsi pari vedno niso plesali, ker niso bili popolni. Kljub veliki požrtvovalnosti je skupina živela le nekaj časa, potem pa je leta 1989 ali 1990 razpadla, kakor se spominja Oton Turnšek.⁷ Prav tako so se člani starejše folklorne skupine razšli zaradi premajhnega števila in seveda preutrujenosti ob tako dolgem in lepem poslanstvu, ki ga je folklorna skupina opravila v največjem potniškem pristaniškem mestu v Skandinaviji, Göteborgu.

Marija Kolar opisuje svoje občutke takole: »Daleč sem od domovine in slovenska narodna noša mi veliko pomeni. S ponosom si jo oblečem, kadar zastopam Slovenijo na tujem«. Ker je slovenska narodna noša izredno lepa, se je večkrat zgodilo, da so prišli ljudje in jo prosili, če jo lahko fotografirajo, pripoveduje Marija Kolar iz Göteborga.⁸

Kronike Folklorne skupine Göteborg (povzetek):

- 1975:** Ustanovitev Folklorne skupine Göteborg, ki je najstarejša takšna skupina na Švedskem in tudi najdlje deluje.
- 1976:** Sodelovanje folklorne skupine na Slovenskem kulturnem festivalu (SKF) v Husqvarni pod pokroviteljstvom mesta Göteborga.
- 1977:** Sodelovanje na II. SKF v Stockholmu.
- 1978:** Nastop na III. SKF v Olofströmu.
- 1978:** Folkloristi se poleg gorenjskih plesov začnejo učiti tudi belokranjske ples.
- 1978:** Udeležba na SKF v Malmöju.
- 1978:** S folklojnimi plesi nastopili na STV v televizijski oddaji za Jugoslovane.
- 1979:** Organizacija V. SKF v Göteborgu in sodelovanje na festivalu.
- 1980:** Nastop na VI. SKF v Landskroni.
- 1980:** Udeležba na seminarju o folklori v Olofströmu pod vodstvom prof. Ramovša.
- 1981:** Udeležba na seminarju o folklori v Husqvarni pod vodstvom prof. Ramovša.
- 1981:** Na VII. SKF v Halmstadu, kjer je bilo neverjetno število (preko 700) udeležencev, sodelujeta tudi folklorna skupina ter pevski zbor iz Göteborga.
- 1983:** Izvedba VIII. SKF v Göteborgu ob 10. obletnici SD France Prešeren in sodelovanje folklorne skupine na tem festivalu.
- 1985:** Sodelovanje na IX. SKF v Stockholmu.
- 1986:** Predstavitve folklorne skupine na pikniku na Rakitni, obisk Slovenije.
- 1987:** Nova folklorna skupina doživi ognjeni krst na promociji turizma slovenske obale v Göteborgu.

⁷ To ne drži, saj je skupina živela do 1993.

⁸ Za tekst in fotografije o folklojnem društvu Göteborg se zahvaljujem Otonu Turnšku, Mariji Kolar in Mariji Perovič ter Stanislavu Ratajcu st. Opomba urednika: v prispevku objavljamo le nekatere (po izboru), vse, ki jih je predlagal avtor, pa so na razpolago na zgoščenki v arhivu Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU.

- 1987:** Sodelovanje na X. SKF v Malmöju.
- 1989:** Skupaj z Glasbeno matico nastop folklore v Göteborgu pod pokroviteljstvom LO, SAF-a in društva.
- 1990:** Folkloristi se skupaj s pevskim zborom udeležijo prireditve v Karlstadu, kjer so izbrali par za kmečko ohcet v Ljubljani; prav tako sodelujejo na srečanju Slovencev v Landskroni, udeležba na romanju v Vadsteni za binkošti.
- 1991:** Kulturno udejstvovanje nekoliko zamre zaradi dogodkov ob osamosvojitvi Slovenije, se pa zato tudi folkloristi dejavno vključijo v demonstracije v podporo Sloveniji.
- 1992:** Udeležba na praznovanju 15-letnice SKD v Halmstadu in na XII. Slovenskem srečanju (SS).
- 1993:** Na slovesnosti ob 20. obletnici SD Franceta Prešerna sodeluje tudi folklorna skupina.

ZAKLJUČEK

Ob vsem delu, ki je bilo opravljeno, čutim kot Slovenec in kot slovenski dušni pastir na Švedskem samo hvaležnost in zahvalo za vso pomoč na terenu in za zaupanje, ker so mi posamezniki posredovali gradivo, fotografije in tekste. To so bili: Branko Jenko, predsednik SD Ivan Cankar iz Halmstada; Zinka Gselman, poročena Karlsson, vodja Otroške folklorne skupine Nybro; Ivanka Franseus, predsednica SD Planika iz Malmöja in nekdanja vodja Folklorne skupine Malmö in Natali Silič-Krumpačnik, ena izmed folkloristk; Marija Kolar in Marija Perovič, obe sta bili folkloristki, in Oton Turnšek, vodja in muzikant najstarejše folklorne skupine, Stanislav Ratajc st., folklorist. Vsi omenjeni so iz Göteborga. Posebna zahvala gre tudi Anici Štefanič in njeni družini iz Stockholma za posredovano videokaseto o festivalu v Stockholmu ter za vso pomoč pri organizaciji mnogih kulturnih dogodkov, ki so se zgodili v glavnem mestu Švedske. Nanjo se vedno znova obračam kot slovenski duhovnik, nanjo se vedno znova obrača tudi slovenska ambasada v Stockholmu, ko je potrebno organizirati nastope in prenočevanje kakršnekoli skupine, ki pride gostovat iz Slovenije na Švedsko. Pristrčna zahvala naj velja tudi naši rojakinji Ani Zupančič iz Älte, blizu Stockholma, ki je letos praznovala 80-letnico rojstva in ki se je ob slovenskem srečanju za binkošti v Vadsteni še letos oblekla v gorenjsko narodno nošo. Ni dogodka na slovenski ambasadi v Stockholmu, da ne bi bila prisotna tudi Ani. Vsega občudovanja je vredna, ko opravlja ambadorsko delo, kot so ga opravile tudi vse folklorne skupine, ki so prišle iz Slovenije na Švedsko in ob različnih priložnostih nastopale ter Slovcem in Švedom predstavile košček slovenske kulture.

Prav tako gre zahvala dr. Zvonetu Žigonu in dr. Marini Lukšič-Hacin iz ZRC SAZU iz Ljubljane, ker sta me vsak na svoj način pripravila, da sem sprejel ta izziv in uspel vsaj delno ohraniti človeškemu spominu, kar se je dogajalo na področju folklornega življenja med našimi rojaki na Švedskem.

Na koncu moram iskreno povedati, da je danes med našimi rojaki na Švedskem folklorno življenje povsem zamrlo. Se pa še danes zgodi, da kdo izmed njih, ki imajo svoje noše, te z veseljem oblečejo ob kakšni priložnosti in vredno predstavljajo Slovenijo.

Morda pa bo spet prišel čas, ko bo naša druga generacija poskrbela za svoje otroke tudi na tem področju in bo izpod pepela potegnila arhive društev, ali pa se bo obrnila na domovino in poiskala potrebni material ter na novo obudila folklorno življenje med našo tretjo generacijo. Prav pa bi tudi bilo, da bi tudi domovina Slovenija naredila več tudi na tem področju. Ta seminar je lučka za svetlejšo prihodnost Slovencev, ki živijo zunaj domovine.⁹

RTV Slovenija ima kar nekaj materiala, ki so ga snemalci posneli tudi na Švedskem. Revija *Naš glas* ima dolgo in lepo poslanstvo med našimi rojaki v tej severnoevropski deželi in v njej je marsikaj zapsanega tudi o folklornem življenju med našimi rojaki ter o praznovanjih v naših SD, ki so jih povzdignile s svojimi nastopi tudi razne folklorne skupine iz Slovenije. Žal nisem mogel uporabiti društvenih arhivov, iz katerih bi bilo mogoče razbrati, kaj se je ob obiskih iz domovine dogajalo tudi na področju folklore.

Hvala vsem, ker ste prisluhnili utripu folklornega življenja slovenskega izseljenca na Švedskem. Obenem pa hvala za vse, kar smo in kar še bomo lepega doživeli na tej mednarodni konferenci, ki nosi naslov Kulturnometniška dejavnost izseljencev in njeno mesto v sodobni kulturi s posebnim poudarkom na slovenskem izseljenstvu. Naj vse to pripomore k oživitvi kulturnega življenja slovenskega človeka po vsem svetu in naj naše bogastvo folklornega življenja obogati tudi druge dežele tega sveta. Saj brez kulture človek ostaja neobdelano področje. Na neobdelani in zapuščeni njivi pa se bohoti plevel. Zato v smislu globalizacije s še večjo resnostjo in odgovornostjo, vsak na svojem področju, naredimo vse, da se majhen slovenski narod ne bo izgubil, ampak bo svojo narodno identiteto še bolj utrdil, pa naj bo to v zamejstvu ali izseljenstvu oziroma najprej doma.

Slovenska država pa naj svoj, včasih mačehovski odnos, spremeni v skrben in ljubeči odnos matere do svojih otrok, posebej do tistih, ki doživljajo bolečino »prostovoljnega izgnanstva« oziroma bolečino tujčevanja!

VIRI IN LITERATURA

Sestavek Branka Jenka, kopije iz švedskih časopisov, last Branka Jenka; Halmstad. Mapa arhivskega gradiva, last Zinke Gselman, Rottne-Nybro. Zapis dogodkov Ivanke Franseus, Malmö.

⁹ Obravnavano temo je avtor predstavil na mednarodni konferenci Kulturnometniška dejavnost izseljencev in njeno mesto v sodobni kulturi : s posebnim poudarkom na slovenskem izseljenstvu (Gozd Matuljk, 18. – 21. september 2001).

Brošura ob 20. obletnici SKD Franceta Prešerna, last Marije Perovič, Göteborg.

Zapis dogodkov, last Marije Kolar, Göteborg.

Zapis dogodkov, last Otona Turnška, Göteborg.

Videokaseta o festivalu v Stockholmu.

Fotografije:¹⁰

- Iz arhiva SKD Ivan Cankar iz Halmstada
- Album fotografij, last Zinke Gselman-Karlsson, Rottne-Nybro.
- Fotografije, last Ivanke Franseus in Natali Silič-Krumpačnik, Malmö.
- Fotografije, last Marije Kolar in Ota Turnška, Göteborg.
- Fotografije, last Stanislava Ratajca st., Göteborg.

SUMMARY

THE FOLKLORE LIFE AMONG SLOVENES IN SWEDEN

Zvone Podvinski

As a Slovene priest I have the opportunity to meet with compatriots in Sweden and to acquaint with their life. Thus I had contacts with persons who were in the past active in the field of folklore among our compatriots. The contribution is focused on the period between 1980 and 1984. I collected some materials on the theme in Halmstad, Malmo, Olofstroem and in Goteborg.

Fairly strong folklore groups existed in the mentioned towns and for some years they worked enthusiastically and successfully among Slovenes and on various festivals and meetings, organised by the Swedes.

The collecting of materials was not simple as archives needed to be opened, old albums, newspaper cuttings in Swedish language to be found (for example about the success of the Slovenski festival in Halmstad) etc. Slovenes in Sweden still keep the Slovene national costumes of different Slovene regions, the most are Carniolan, and in Halmstad White Carniolan.

The folklore activity among Slovenes in Sweden died away. But still at every annual Whit week meeting (binkoštno srečanje) Mrs. Ani Zupančič from Stockholm appears in a Carniolan national costume... .

¹⁰ Glej opombo 8.

Večina slovenskih izseljencev se je v ZDA izselila v obdobju od konca sedemdesetih let 19. stoletja do leta 1924, ko je ameriška vlada omejila množično priseljevanje iz držav vzhodne in srednje Evrope.¹ Tako naj bi po podatkih ameriških ljudskih štetij, ki jih priznava tudi stroka, že leta 1910 živelo v ZDA okrog 180.000 slovenskih izseljencev in njihovih otrok (po maternem jeziku),² leta 1920 pa že okrog 228.000.³ Več tisoč Slovencev se je v ZDA naselilo tudi po drugi svetovni vojni – v glavnem beguncev, ki so se v ZDA selili sprva iz političnih, kasneje pa ekonomskih vzrokov.⁴ Tako so za leto 1990 ameriški statistiki na podlagi 5-odstotnega vzorca izračunali, da naj bi v ZDA živelo preko 100.000 prebivalcev,⁵ ki so se prištevali k prebivalstvu slovenskega porekla. Glede na merilo narodnostnega porekla se zdi ta številka nekoliko nizka, zato so verjetnejše ocene tistih raziskovalcev, ki ocenjujejo število ljudi slovenskega porekla v ZDA na okrog 500.000, čeprav so v to število zajeti tudi tisti, ki imajo le četrtino ali celo le osmino slovenskih prednikov.⁶

Slovenski izseljenci so v novi domovini ustvarili »slovenske naselbine« oziroma svoje »majhne Slovenije«. Takšnih naselbin je bilo v ZDA okrog 800 in so predstavljale osnovo za vzpon slovenskih izseljencev na vseh področjih življenja.⁷ Ta relativno velika slovenska skupnost je v svoji skoraj stoletje in pol dolgi zgodovini ustvarila precej spomenikov kulturne dediščine. V glavnem so to arhitektonski spomeniki, med katerimi prevladujejo cerkve in stavbe slovenskih narodnih domov.

¹ Matjaž Klemenčič: *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji – naseljevanje, zemljepisna razprostranjenost in odnos ameriških Slovencev do stare domovine od sredine 19. stoletja do konca druge svetovne vojne* (Maribor: Založba Obzorja, 1987), str. 29–72.

² *13th U. S. Census of Population 1910, Volume 2, Chapter 10, Mother Tongue of the Foreign White Stock* (Washington D. C.: U. S. Government Printing Office, 1913), str. 960-1052.

³ *14th U. S. Census of Population 1920, Volume 2, Chapter 10, Mother Tongue of the Foreign White Stock* (Washington D. C.: U. S. Government Printing Office, 1923), str. 967-1007.

⁴ Matjaž Klemenčič: *Slovenes of Cleveland: The Creation of a New Nation and a New World Community, Slovenia and the Slovenes of Cleveland, Ohio* (Novo mesto: Dolenjska založba, 1995), str. 57–71.

⁵ *Ancestry of the Population of the United States by State: Supplemental Report 1993. 1990 Census of Population* (Washington D. C.: Department of Commerce, Bureau of the Census, 1993).

⁶ Edward Gilles Gobetz: *Slovenian Heritage I* (Willoughby Hills: Slovenian Research Center of America, 1980).

⁷ Jože Velikonja, »Slovenska naselja v Ameriki« – predavanje na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 26. 4. 1995. *Zgodovinski časopis, leto 50, št. 3 (104)* (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1996), str. 384; Klemenčič, *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji ...*, 77–84.

Cerkvena poslopja, ki so jih v ZDA zgradili slovenski izseljenci, so rezultat posebne oblike organiziranosti pripadnikov izseljenskih skupnosti v obliki etničnih župnij. Do ustanavljanja etničnih župnij je ob podpori katoliške Cerkve prišlo že konec 19. stoletja. Seveda je to samo po sebi razumljivo, saj je katoliško Cerkev ob velikem izseljenskem valu, ki je zajel Evropo konec 19. stoletja, zanimalo predvsem ohranjanje vere med izseljenci.⁸ V to obdobje, ko so se velikemu valu slovenskega naseljevanja v ZDA (konec 19. in v začetku 20. stoletja) pridružili tudi katoliški duhovniki, sega tudi nastanek slovenskih etničnih župnij in posredno s tem tudi začetek gradnje cerkvenih poslopij. Le-ta so hitro postala središča religiozne in prosvetne aktivnosti ameriških Slovencev.

O ustanavljanju slovenskih etničnih župnij in gradnji cerkva je veliko pisalo slovensko etnično časopisje, ki je izhajalo v ZDA, zapise o teh dogodkih pa so objavljali tudi časopisi, ki so izhajali na slovenskem etničnem ozemlju. Tako je na primer v začetku leta 1871 ljubljanska *Zgodnja Danica* objavila zapis Jožefa Buha o ustanovitvi prve slovenske župnije v St. Stephensu (danes Brockway) in gradnji prve cerkve. Buh je zapisal, da so »... ravno pretečni mesec nekaj sveta kupili, da bi cerkvico postavili; in ... že začeli z veseljem les tesati in voziti ...«⁹ Konec leta 1871, ko je bila cerkev že zgrajena, pa je Buh v *Zgodnji Danici* zapisal: »... Zdaj pa smo lepa okna postavili v stene, da bo moč tudi pozimi v njej maševati. Široka je 30 čevljev (9,5 m – op. M. K.) in pa 50 (okrog 16 m – op. M. K.) dolga; mislimo jo na sv. Štefana dan slovesno blagosloviti k časti sv. Štefanu ...«¹⁰

V okviru katoliške Cerkve so Slovenci v ZDA samo v obdobju od leta 1871 do leta 1923 zgradili več kot 50 cerkva, v katerih je od preloma stoletja dalje delovalo okrog sto duhovnikov.¹¹ Cerkvena poslopja so zgradili v vseh pomembnejših slovenskih naselbinah. Največ cerkva so slovenski izseljenci (včasih tudi ob pomoči pripadnikov drugih izseljenskih skupnosti) zgradili v Minnesoti (Aurora, Biwabik, Brockway, Chisholm, Duluth, Ely, Eveleth, Gilbert, Greaney, Keewatin, Rice, Tower, Virginia), Ohio (Akron, Barberton, Cleveland, Euclid, Lorain), Pensilvaniji (Bethlehem, Bridgeville, Forest City, Johnstown, Pittsburgh, Steelton), Illinoisu (Chicago, Joliet, La Salle, Oglesby, South Chicago) in v Wisconsinu (Greenfield, Milwaukee, Sheboygan, West Allis, Willard). To so obenem območja, kjer se je naselilo največ slovenskih izseljencev. Poleg tega so slovenski izseljenci svoje cerkve zgradili še v Bridgeportu (Connecticut), Indianapolisu (Indiana), San Franciscu (Kalifornija), Kansas Cityju (Kansas), Denverju, Leadvillu ter Pueblu (Kolorado), Calumetu, Detroitu ter Ironwoodu (Michigan), Anacondi, Butteu ter East Heleni (Montana), Omahi (Nebraska),

⁸ Klemenčič: *Slovenes of Cleveland ...*, str. 133.

⁹ Jožef Buh, »Iz Belle-Prairie v Ameriki«. *Zgodnja Danica* (Ljubljana, 17. februarja 1871), str. 55.

¹⁰ Jožef Buh, »Iz Belle-Prairie v Ameriki«. *Zgodnja Danica* (Ljubljana, 17. novembra 1871), str. 396.

¹¹ »Slovenske župnije in slovenski duhovniki v Ameriki«. *Ave Maria Koledar, leto 2 (1914)* (Lemont, Illinois: Očetje frančiškani, 1914), str. 146–156; Darko Friš: *Ameriški Slovenci in katoliška Cerkev 1871–1924 (Celovski rokopisi 1)*; (Ljubljana, Celovec, Dunaj: Mohorjeva založba, 1995).

New Yorku (New York), Black Diamondu (Washington) in Rock Springsu (Wyoming).¹²

Mnoge od teh cerkva imajo zanimivo zgodovino. Ena takih je cerkev sv. Jožefa v Calumetu v Michiganu, ki so jo potem, ko je stara cerkev leta 1902 pogorela, začeli leta 1903 graditi na novo. Po navedbah Jurija Trunka je bila cerkev »... iz rdečega michiganskega peščenca v romanskem slogu z dvema stolpoma, ki sta 165 čevljev (50 m) visoka. Golo zidovje je stalo 46.600 dolarjev, notranja oprava menda ravno toliko ...«¹³ Gradnjo, ki jo je odobril škof slovenskega rodu Janez Vrtin (1844–1899),¹⁴ so končali šele leta 1908. Cerkev je bila največja in najlepša izmed vseh šestih katoliških cerkva v Calumetu. Že leta 1928 so bogoslužje v tej cerkvi pričeli obiskovati tudi verniki poljske izseljenske skupnosti, potem ko sta zaradi pomanjkanja vernikov njihova župnija in cerkev sv. Antona zaprli vrata. Zaradi hitrega upadanja števila prebivalcev, ki je bilo povezano z zapiranjem tamkajšnjih bakrenih rudnikov, so leta 1966 združili ostale župnije v Calumetu (italijansko sv. Marije, francosko sv. Ane, hrvaško sv. Ivana in slovensko sv. Jožefa). Cerkev sv. Jožefa, ki so je tedaj preimenovali v cerkev sv. Pavla Apostola, je postala župnijska cerkev združene župnije. Po združitvi omenjenih župnij sta ostali v Calumetu le dve katoliški župniji, in sicer že imenovana sv. Pavla Apostola in Svetega Srca Jezusovega. Zanimivo je tudi dejstvo, da je bila cerkev sv. Pavla Apostola oziroma nekdanja cerkev sv. Jožefa leta 1983 imenovana za zgodovinski spomenik zvezne države Michigan. V obrazložitvi so zapisali: »*Sedanja zgradba s svojima dvema zvonikoma impresivno gleda nad skupnostjo in predstavlja čudovit primer arhitekture v obdobju na prelomu iz 19. v 20. stoletja.*« Notranjost cerkve je ostala, z izjemo modernejše osvetlitve, v glavnem nespremenjena. Okna je leta 1907 izdelalo podjetje Ford Bros. Glass Studio iz Minneapolisa v Minnesoti, orgle pa podjetje Kilgen & Sons iz St. Louisa v Misuriju.¹⁵ Zanimivo je, da so se v cerkvi vse do danes ohranile slike božjega pota s podnapisi v slovenskem jeziku, kot tudi imena darovalcev posameznih oken (društva slovenskih bratskih podpornih organizacij iz Calumeta; to je Kranjsko-slovenske katoliške jednote in Slovensko hrvaške zveze).

Do združevanja slovenskih župnij z drugimi etničnimi župnijami in opuščanja bogoslužja v slovenskem jeziku je v slovenskih župnijah v ZDA prihajalo potem, ko je število slovenskih izseljencev v naselbini zaradi odselitev upadlo na tako nizko

¹² Cecilia Dolgan: *Slovenian National Directory – 1st Edition* (Cleveland: United Slovenian Society, 1984); Friš, *Ameriški Slovenci in katoliška Cerkev 1871–1924 ...*, 87–88; Jurij Trunk: *Amerika in Amerikanci* (Celovec: samozaložba, 1912), str. 464–542; Jože Zavertnik: *Ameriški Slovenci – pregled splošne zgodovine Združenih držav, slovenskega naseljevanja in naselbin in Slovenske narodne podporne jednote* (Chicago: Slovenska narodna podporna jednota, 1925), str. 260–547; Ivan Mladineo: *Narodni adresar Hrvata-Slovenaca-Srba* (New York: samozaložba, 1937).

¹³ Trunk, *Amerika in Amerikanci ...*, 490–491.

¹⁴ Antoine Ivan Rezek, »The Right Rev. John Vertin, D.D.« *History of the Diocese of Sault Ste. Marie and Marquette, Vol. I* (Houghton, Michigan: Diocese of Sault Ste. Marie and Marquette, 1906), str. 216–237.

¹⁵ St. Paul the Apostolate Church, Calumet, Michigan (turistični prospekt). Avtor in leto izdaje prospekta nista navedena).

število, da niso mogli več vzdrževati župnije. Število vernikov je bil pomemben element, saj je bilo delovanje cerkvenih institucij v ZDA popolnoma odvisno od prispevkov vernikov. Tudi svoje delovanje so morale župnije, podobno kot vse cerkvene institucije v ZDA, začeti iz nič, saj je bila Cerkev, v nasprotju s svojim položajem v Evropi, brez imetja.¹⁶ O tem je že leta 1903 v svoji knjigi *Poduk rojakom Slovencem* pisal tudi Franc Šušteršič. Tako je zapisal, da imajo v Ameriki poleg petih splošno znanih zapovedi še šesto božjo zapoved, in sicer: »*Pomagaj po svoji moči vzdrževati cerkev in duhovnike.*«¹⁷

Odrekanja faranov so bila res zelo velika, še posebej v obdobju ustanavljanja župnij in gradnje cerkva. S kolikšnimi problemi in s kakšno zagnanostjo so se slovenski izseljenci lotevali izgradnje svojih cerkva, je razvidno tudi iz enega od zapisov v *Ave Maria koledarju*, ki se nanaša na izgradnjo mogočne slovenske cerkve sv. Družine v Kansas Cityju. V tem mestu v zvezni državi Kansas se je večina (okrog 60 slovenskih družin) naselila na Strawberry Hillu, kjer so živeli skupaj s Hrvati, Poljaki, Nemci ter Čehi in vsaka od teh izseljenskih skupnosti je zgradila svojo cerkev. Kot je zapisal Trunk, so Slovenci najprej »... zlagali skupno s Hrvati za cerkev sv. Janeza Krstnika, a zadnji jim niso hoteli pripoznati posebnih pravic ...«¹⁸ Leta 1908 so Slovenci ustanovili svojo župnijo sv. Družine, kasneje pa zgradili leseno cerkev in župnišče, spočetka kar brez pristanka lokalnega škofa Thomasa Lillisa o čemer priča tudi listina o inkorporaciji kongregacije Carnolian Slovenic Catholic Church Society of St. Joseph pri državi Kansas, katere namen je bil gradnja in ohranjanje katoliške cerkve in šole v Kansas Cityju in ki jo še danes hranijo v nadškofijskem arhivu v Kansas Cityju, KS.¹⁹ Že avgusta 1908 so zgradili manjšo cerkvico in jo uporabljali do izgradnje sedanje cerkve leta 1927. Do priznanja fare Svete družine je prišlo šele leta 1910.²⁰

Ko je prišel leta 1916 za župnika John Perše, ki je do tedaj župnikoval v Leadvillu,²¹ je ta takoj začel razmišljati o gradnji nove, zidane cerkve. Vendar pa »... ljudi ni bilo ravno veliko v fari in slabi časi so bili. Farani so župnika... spoštovali, pa so mu hoteli napraviti malo veselja in mu pokazati malo priznanja. Na banketu srebrnega jubileja so mu izročili dar \$ 700...«²² Ko je bilo zbranega še nekaj denarja, je Perše kmalu kupil prostor za novo cerkev, in sicer »... na najlepšem kraju... kjer se sekajo

¹⁶ Friš, *Ameriški Slovenci in katoliška Cerkev 1871–1924 ...*, 89–90.

¹⁷ Franc S. Šušteršič: *Poduk rojakom Slovencem* (Joliet, 1903), str. 37.

¹⁸ Trunk, *Amerika in Amerikanci ...*, 489.

¹⁹ State of Kansas, Articles of Incorporation Carnolian Slovenic Catholic Church Society of St. Joseph, January 24, 1908. Arhiv katoliške nadškofije v Kansas Cityju, Kansas.

²⁰ Loren L. Taylor: *The Consolidated Ethnic History of Wyandotte County* (Kansas City, Kansas: Kansas City, Kansas Ethnic Council Inc., 2000), str. 738.

²¹ Matjaž Klemenčič: *Jurij Trunk med Koroško in Združenimi državami Amerike ter zgodovina slovenskih naselbin v Leadvillu, Kolorado, in v San Franciscu, Kalifornija* (Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva založba: 1999), str. 285.

²² »Župnija sv. Jožefa v Leadville, Colorado«. *Ave Maria Koledar, leto 39 (1952)* (Lemont, Illinois: Očetje frančiškani, 1952), str. 114–119; »Rajni Rev. John Perše«. *Koledar Ave Maria za navadno leto 1937, leto 24* (Lemont, Illinois: Očetje frančiškani, 1937), str. 52–54.

štiri ceste in tri izmed njih delajo trikot. Sicer so ob eni ulici še hiše, pa Father Perše bo že tako uredil, da jih ne bo več...« Kmalu so pričeli tudi z zidavo cerkvenega poslopja. Zunanji izgled cerkve je podoben Plečnikovim cerkvam, »...mogočen in veličasten...«, kar je morda mogoče povezati z dejstvom, da je Perše ravno v času zasnove gradnje cerkve v času po prvi svetovni vojni obiskal staro domovino in seveda tudi Ljubljano. Zanimivo je tudi, da je Peršetu resnično uspelo, da je mesto odstranilo enajst hiš, ki so stale na eni od ulic v neposredni bližini cerkve. O tem poroča *Ave Maria Koledar* :

»... Father Perše je hodil na mestno občino, da bi one hiše odkupila, jih odstranila ali prestavila in da naj mesto napravi pred mogočno cerkvijo park, kar bo mestu v največji kras (sic!) in slovenskim meščanom v največje veselje in zadoščenje. Po dolgih letih se mu je to res posrečilo. Pa je bilo treba ta park tudi zavarovati, da ga ne bo mesto v poznejših letih zopet rabilo za stavbe. Izposloval je Father Perše pogodbo med mestno občino in faro sv. Družine, da se na onem prostoru za 99 let ne sme ničesar zidati...«²³

Kot zanimivost naj omenimo še, da je leta 1944 v cerkvi oziroma v tamkajšnji župniji sv. Družine nastopil službo župnik Heliodore Mejak, ki v starosti več kot 90 let župnikuje še danes. Še danes se je v cerkvi ohranil križev pot s slovenskimi podnapisi, darovalci oken pa so bila lokalna slovenska društva.

Poslikave Križevega pota s slovenskimi podnapisi lahko najdemo še v nekaterih drugih cerkvah, ki so jih v ZDA zgradili slovenski izseljenci. Ena takih poslikav se nahaja tudi v cerkvi Marije Pomagaj v Pueblu (Kolorado), ki so jo zgradili v petdesetih letih 20. stoletja.

Zanimive so tudi poslikave križevega pota v cerkvi sv. Jožefa v Leadvillu, najvišje ležečem mestu v ZDA (3.109 m ali 10.200 čevljev). V letih 1927 in 1928 jih je lastnoročno narisal tedanji župnik Jurij Trunk. Za oznako postaj križevega pota je uporabil kitice pesmi »O pridite stvari« v slovenskem jeziku ter kratek angleški napis. V kroniki je skromno zapisal, da jih je poslikal kljub »...lastnim omejenim slikarskim sposobnostim...«²⁴ O Trunkovih poslikavah cerkve sv. Jožefa je ob koncu petdesetih let pisal tudi novinar vodilnega koloradskega časopisa *The Rocky Mountain News* in ugotovil, da:

»... v cerkvi lahko obiskovalec vidi najveličastnejše podobe, ki jih je kadarkoli lahko videl. V briljantnih barvah, ki odsevajo versko zamaknjenost, je cerkev poslikana s poslikavami, ki odsevajo scene iz Stare in Nove zaveze in epizode iz življenja svetnikov ...«²⁵

²³ Prav tam.

²⁴ Matjaž Klemenčič: *Jurij Trunk med Koroško in Združenimi državami Amerike ter zgodovina slovenskih naselbin v Leadvillu, Kolorado, in v San Franciscu, Kalifornija* (Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva založba: 1999), str. 304.

²⁵ »Catholic Church Has Amazing Murals«. *The Rocky Mountain News*, leto 101, št. 81 (Denver, Colorado: Denver Publishing Company, 13. julija 1959), str. 10.; »Leadville's Highest Church Spire«. *The Rocky Mountain News*, leto 101, št. 216 (Denver, Colorado: Denver Publishing Company, 23. novembra 1959), str. 10.

Med pomembnejše spomenike kulturne dediščine spada tudi cerkev sv. Jožefa v Jolietu (Illinois), ki so jo slovenski izseljenci zgradili leta 1904. Zgrajena je v romanškem slogu in je največja v Jolietu (izdatki za njeno izgradnjo so znašali okrog 100.000 dolarjev).²⁶ Omeniti je potrebno tudi vse štiri clevelandske cerkve (sv. Vid, sv. Lovrenc, sv. Marija, sv. Kristina) ter cerkve Presvete Trojice v Indianapolisu (Indiana), Marije Pomagaj v West Allisu (Wisconsin), sv. Jurija v South Chicagu (Illinois), sv. Cirila in Metoda v New Yorku, Marije Vnebovzete v Steeltonu (Pensilvanija), Presvetlega Srca Jezusovega v Chicagu (Illinois), sv. Cirila in Metoda v Rock Springsu (Wyoming) ter Gospodovega Rojstva v San Franciscu. Vse so relativno velike in z bogato notranjo opremo (oltarji, poslikave, vitražna okna), za katero so člani župnije odšteli po več deset tisoč dolarjev.²⁷

Med sakralnimi spomeniki kulturne dediščine je potrebno omeniti še romarsko cerkev Marije Pomagaj, kulturni zavod sv. Frančiška in frančiškanski samostan v Lemotu (Illinois). Potem ko je maja 1925 slovenski frančiškanski pater in akademski slikar Blaž Farčnik – po vzoru milostne podobe na Brezjah – izdelal kip Marije Pomagaj,²⁸ se je tega kraja oprijelo tudi ime »ameriško Brezje«.

Omeniti je potrebno še podobo brezjanske Matere Božje, ki jo iz Slovenije v ZDA leta 1971 prinesel župnik Vital Vodušek. Namestili so jo v slovenski kapeli, ki so jo na pobudo dr. Cirila Žebota zgradili v washingtonski katedrali. V zvezi s tem dogodkom je nastalo zanimivo pismo, ki ga je Fondu slovenske kapele oziroma odboru za posvetitev slovenske kapele v washingtonski katedrali poslal takrat skoraj že sto let star Jurij Trunk.²⁹ V pismu je zapisal:

Dragi slovenski rojaki!

Ko nam je gospod Vital Vodušek prinesel sem v Ameriko podobo brezijanske Matere Božje za Slovensko kapelo v Washingtonu, nam je z njo prinesel del domovine. Mati božja v Brezjah je naša domovina.

Pozdravljena, Mati božja z Brezij, Ti si nam domovina!

Naj vsem rojakom Slovincem povsod na svetu deli milost iz Slovenske kapele v Washingtonu!

Tako želi vsem stoletnik Jurij M. Trunk.³⁰

Poleg podobe brezjanske Matere božje so v okviru slovenske kapele v washingtonski katedrali omembe vredne še štiri Goršetove reliefne plastike iz marmorja, ki

²⁶ *Spominska knjiga župnije sv. Jožefa. Izdana ob srebrnem jubileju* (Joliet: Župnija sv. Jožefa, 22. oktobra 1916), str. 43.

²⁷ Klemenčič: *Slovenes of Cleveland ...*, 131–177; Friš, *Ameriški Slovenci in katoliška Cerkev 1871–1924 ...*, 75–148.

²⁸ »Zapiski in beležke lemonskega kronista«. *Ave Maria Koledar, leto 27 (1940)* (Lemont, Illinois: Očetje frančiškani, 1940), str. 58; Friš, *Ameriški Slovenci in katoliška Cerkev 1871–1924 ...*, 75–148.

²⁹ Klemenčič: *Jurij Trunk med Koroško in Združenimi državami Amerike ...*, 394.

³⁰ Pismo Jurija M. Trunka Slovenian Chapel Fund – Dedication Committee for Slovenian Chapel, 23. julija 1971. *Slovenian Chapel Dedication Washington D.C.* (Washington D.C., 15. avgusta 1971) str. 26.

prikazujejo krst princa Gorazda s strani škofa Modesta, škofa Antona Martina Slomška kot učitelja in vzgojitelja, plastike, ki prikazujejo slovenske ideale »Mati-Domovina-Bog« in plastike s podobo škofa Barage.³¹

Poleg cerkva, ki so jih zgradili slovenski izseljenci, je v ZDA še nekaj cerkva, katerih gradnjo so (za potrebe vernikov drugih narodnostnih skupnosti) vodili župniki slovenskega porekla. Tako so bile pod vodstvom Filipa Jakoba Erlaha zgrajene cerkve v Rulu, Newcastlu ter South Creeku v Nebraski. Pod vodstvom Georga Godca sta bili zgrajeni cerkvi v Westphaliji in Springwellsu v Michiganu, Alojz Plut pa je vodil gradnjo poljske cerkve sv. Stanislava v Winoni (Wisconsin) ter cerkve sv. Matveja v St. Paulu v Minnesoti.³² Našteti je le nekaj primerov, dejansko število cerkva, katerih gradnjo so vodili župniki slovenskega porekla, pa danes ni znano.

Med sakralne spomenike slovenske kulturne dediščine v ZDA lahko prištevamo tudi okno sv. Antona v cerkvi v Bessemerju (Michigan). Tamkajšnji verniki so ga posvetili v spomin na župnika Antona Hodnika, ki je leta 1898 umrl v ladijski nesreči na Atlantiku, ko je želel obiskati starše v domovini.³³ Veliko večjo pozornost pa zbuja barvna okna z Baragovo podobo. Najpomembnejše je prav gotovo okno v zakristiji Narodnega svetišča v Washingtonu, ki uvršča Barago med dvanajst najzaslužnejših škofov ameriške Cerkve. Barvna okna z Baragovo podobo pa so še v župnijski cerkvi v Manistiqueju (Michigan), v jezuitski cerkvi v Sault Ste. Marie (Michigan) ter v slovenski cerkvi sv. Cirila in Metoda v New Yorku.³⁴

Med spomeniki kulturne dediščine v ZDA je poleg cerkva, ki so jih zgradili slovenski izseljenci, potrebno omeniti še slovenske narodne domove. Ideje o gradnji slovenskih narodnih domov so se porodile v prvem desetletju 20. stoletja. Prva domova sta bila zgrajena leta 1905 v Chicagu in Johnstownu (Pensilvanija), v naslednjih desetih letih pa še v Rock Springsu v Wyomingu (1913), Frontenacu v Kansasu (1910), Herminiju v Pensilvaniji (1908) in Elyju v Minnesoti (1911). Mnogi narodni domovi so bili zgrajeni med prvo svetovno vojno, ko je ameriške Slovence združila skrb za usodo domovine in okrepila domoljubje do stare domovine. Čeprav je gradnja slovenskih narodnih domov dosegla svoj višek med letoma 1920 in 1930, je bilo nekaj domov zgrajenih tudi v kasnejših obdobjih. Tako je jedro političnih beguncev iz Slovenije po letu 1945 v Clevelandu kupilo stavbo, ki so jo poimenovali Baragov dom.³⁵ Ob koncu devetdesetih let 20. stoletja so stavbo prodali.

Gradnjo slovenskih narodnih domov so pozorno spremljali tudi v slovenskih časopisih, ki so izhajali v ZDA. Iz njihovih poročil je razvidno, da so denar za gradnjo zbirali s prodajo delnic posameznikom ter organizacijam in z plesnimi ter drugimi

³¹ *Slovenian Chapel Dedication Washington D. C.*, str. 32-35.

³² Trunk, *Amerika in Amerikanci ...*, 554-606.

³³ Pav tam, 562.

³⁴ Tone Zrnec, »Po Baragovih sledovih ob vstopu v tretje tisočletje«. *Baragov simpozij v Rimu* (Edo Škulj, Ed.) (Celje: Mohorjeva družba, 2000), str. 284-285.

³⁵ Jože Melaher, »Proslava 30-letnice Baragovega doma«. *Ameriška domovina, leto 88, št. 96* (Cleveland, 23. decembra 1986), str. 2.

priredivami. Po poročilih *Clevelandske Amerike* so na primer za Slovenski narodni dom v Clevelandu prodajali papirnate opeke, ki jih je bilo mogoče kasneje zamenjati za delnice.³⁶ Pri zidavi slovenskega doma v clevelandski četrti Collinwood je sodelovala vsa skupnost; prebivalci tega okrožja so vsak večer v verigi prenašali opeko od bližnje opekarne do gradbišča.³⁷ V duhu jugoslovanstva so se Slovenci v preteklosti povezovali tudi s Hrvati in Srbi ter skupno gradili narodne domove, npr. Ameriško-jugoslovanski center v Euclidu (Ohio)³⁸ ali Slovensko-hrvaški klub v Escanabi (Michigan).

Najznačilnejši in največji je Slovenski narodni dom na Aveniji St. Clair v Clevelandu, največji slovenski naselbini v ZDA. Nova stavba je bila leta 1924 zgrajena na podlagi viktorijanske hiše, ki so jo odkupili za potrebe izgradnje Slovenskega narodnega doma. Glavna dvorana je imela 1000 sedežev v parterju in 324 na balkonu. V zgradbi je bilo tudi 11 uradov, 7 trgovskih lokalov, sokolska telovadnica, čitalnica in zasebna klubska soba. Med najemniki prostorov so bili slovenska šola, več pevskih zborov, dramska šola, ki jo je vodila v dvajsetih letih preteklega stoletja Avgusta Danilova, potniška agencija Kollander, fotografski studio, šola moderne umetnosti (vodil jo je Harvey Perusheck), slovenski narodni muzej, sedež Slovenske dobrodelne zveze (AMLA) in skoraj 100 društev in organizacij. Kmalu po otvoritvi je Maksim Gaspari domu podaril svojo sliko, znamenito »Mati Slovenija«, na kateri so upodobljeni nekateri slovenski umetniki iz obdobja med obema vojnama (sliko je leta 1993 restavriral Damjan Kreže).³⁹

Dvorane mnogih slovenskih narodnih domov v ZDA krasijo slike s krajinskimi motivi iz Slovenije (npr. Blejsko jezero), nekatere pa tudi slike Božidarja Jakca, ki jih je ta priznani slikar naslikal ob svojem potovanju po ZDA v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja.⁴⁰ Znana je tudi poslikava azbestne zavese v Knausovi dvorani (odprta leta 1904) v Clevelandu, ki jo je poslikal znani arhitekt Ivan Jager.⁴¹

Zanimiva je tudi zgodovina slovenskega narodnega doma v Rock Springsu, ki sega v leto 1912. Takrat so tamkajšnji Slovenci »... resno poprijeli akcije za gradnjo Slovenskega doma...«⁴² in ustanovili družbo »Slovenski narodni dom Inc.«, ki naj bi

³⁶ Frank J. Kern, »Pregled delovanja za S. N. dom«. *Letno poročilo o napredku SND 1916/17* (Cleveland: Clevelandska Amerika, 1917), str. 3; »Slamniki«. *Clevelandska Amerika*, leto 9, št. 86 (Cleveland, 21. julija 1916), str. 3.

³⁷ »Slovenski dom na Holmes Ave.« *Novi svet*, leto 3, št. 12 (New York: Edinost Publishing Co., 1940), str. 328.

³⁸ Jacob Strekal, »First glimmer of fraternalism in Euclid«. *Ameriška domovina*, leto 89, št. 20 (Cleveland, 13. marca 1987), str. 1; Klemenčič, *Slovenes of Cleveland ...*, 248.

³⁹ Janko N. Rogelj, »Pričetna zgodovina S. N. doma v Clevelandu«. *Dan 35. letnega jubileja* (Cleveland: Slovene National Home, 1954).

⁴⁰ Matjaž Klemenčič, »Slovenska izseljenska zgodovina kot del slovenske nacionalne zgodovine«, inavguralno predavanje ob izvolitvi v naziv rednega profesorja na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 8. 4. 1998. *Zgodovinski časopis 1998, leto 52, št. 2 (111)* (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1996), str. 175–193.

⁴¹ »Knausova dvorana«. *Clevelandski koledar za prestopno leto 1908* (Cleveland: Nova Domovina Publishing Company, 1908), str. 116.

⁴² Zavertnik, *Ameriški Slovenci ...*, 540.

skrbela za njegovo gradnjo.⁴³ Že julija 1913 je družba za 787,75 dolarja kupila od premogovne družbe »Union Pacific Coal Company« na Bridger Avenue zemljišče za dom, septembra 1913 pa podpisala pogodbo o gradnji, s katero je bilo predvideno, da mora biti dom zgrajen do 25. decembra 1913 in da bodo izdatki za gradnjo znašali 9.440 dolarjev.⁴⁴ Gradnja doma in njegova notranja oprema so slovensko skupnost iz Rock Springsa stale okrog 15.000 ameriških dolarjev. Vsi, ki so bili včlanjeni v dom, so vsak po svojih močeh darovali denarne prispevke pa tudi društva so vsak mesec nakazala v blagajno doma po 10 centov od vsakega svojega člana. Nekaj denarja so zbrali tudi z raznimi prireditvami, nekaj pa z izdajo obveznic, tako da so bili vsi dolgovi poravnani v šestih letih.⁴⁵ Velika stavba slovenskega narodnega doma, ki pa danes ne služi več potrebam tamkajšnje slovenske skupnosti (od leta 1996 ga ima v najemu zasebno podjetje, ki se ukvarja s preprodajo nepremičnin, dražbami ter prodajo izdelkov domače obrti), je na listi zgodovinskih spomenikov ZDA (*National Register of Historic Places*).

Podobno usodo kot slovenski narodni dom v Rock Springsu so v šestdesetih letih 20. stoletja – zaradi gospodarskega upada in selitev prebivalcev iz mestnih središč na mestna obrobja – doživeli mnogi domovi širom ZDA. Proces zapiranja narodnih domov je pospešila tudi asimilacija mlajše generacije ameriških Slovencev, ki se le še redko vključi v vzdrževanje slovenskih ustanov. Čeprav se slovenski narodni domovi pri svojem delovanju srečujejo s številnimi težavami, pa le-te niso zavrle gradnje nekaterih novih narodnih domov. Tako sta bila v sedemdesetih letih odprta domova na Floridi (v New Smyrna Beachu in Miamiju), kamor se je preselilo večje število upokojenih Američanov slovenskega porekla. V devetdesetih letih 20. stoletja so bili odprti novi domovi še v Detroitu (Michigan), Imperialu (Pensilvanija), kamor se je preselil sedež SNPJ in Slovenski kulturni center v Lemontu blizu Chicaga (Illinois).⁴⁶ Kljub mnogim težavam pa imajo slovenski narodni domovi še vedno vodilno vlogo pri združevanju in organiziranju slovenskih Američanov. Slovenski narodni dom v Clevelandu tako še vedno ostaja neuradno središče slovenske kulture v ZDA. Tu je bila leta 1991 tudi ustanovljena organizacija Združeni Američani za Slovenijo (United Americans for Slovenia), ki je s pritiski na vlado ZDA veliko pripomogla Sloveniji v njenem boju za neodvisnost in mednarodno priznanje.⁴⁷

Med spomenike slovenske kulturne dediščine v ZDA spada tudi slovenski kul-

⁴³ United States Department of the Interior. National Park Service. *National Register of Historic Places: Slovenski dom, Rock Springs, Wyoming* (avtor: Barbara Allen Bogart).

⁴⁴ United States Department of the Interior. National Park Service. *National Register of Historic Places: Slovenski dom, Rock Springs, Wyoming* (avtor: Barbara Allen Bogart).

⁴⁵ Zavertnik: *Ameriški Slovenci ...*, 540-541.

⁴⁶ Dolgan, *Slovenian National Directory ...*, 7-9.

⁴⁷ Matjaž Klemenčič, »Izseljenske skupnosti in ustanavljanje novih držav v vzhodni Srednji Evropi: primer Slovencev« (1. del). Razširjeno predavanje na okrogli mizi »Izseljenske skupnosti in ustanavljanje novih držav v vzhodni Srednji Evropi« na Svetovnem kongresu zgodovinskih ved v Montrealu, 2. septembra 1995. *Zgodovinski časopis, leto 50, št. 3 (104)*. (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1996), str. 405.

turni vrt v mestni četrti Collinwood v Clevelandu. Njegova zgodovina sega v leta po prvi svetovni vojni, ideja o izgradnji (takrat še jugoslovanskega) kulturnega vrta pa je prišla iz vrst srbske in slovenske izseljenske skupnosti v Clevelandu. Pri tem je zanimivo, da zaradi stalnih sporov med Srbi in Hrvati v stari domovini, hrvaški izseljenci ideje niso podpirali.⁴⁸ Kljub temu so dela na jugoslovanskem kulturnem vrtu dobro napredovala. V njem so najprej leta 1934 postavili kip škofa Friderika Barage,⁴⁹ leta 1936 pa po mnogih zapletih še kip Ivana Cankarja in Simona Gregorčiča.⁵⁰ Kasneje so pripadniki slovenske izseljenske skupnosti postavili še kip Ivana Zormana, ameriško-slovenskega pesnika in skladatelja. Predstavniki srbske izseljenske skupnosti pa so poleg kipa pesnika Njogoša postavili še kipe nekaterih drugih pomembnih mož.⁵¹ Jugoslovanski kulturni vrt je nastal ob finančni podpori ameriške zvezne vlade, ki je za vrt prispevala 67.000 dolarjev, clevelandskega mestnega sveta (12.000 dolarjev), zveze jugoslovanskih kulturnih društev zvezne države Ohio (19.000 dolarjev) ter pripadnikov slovenske skupnosti iz Clevelanda (5.400 dolarjev).⁵² Po nekaterih zapletih so jugoslovanski kulturni vrt odprli maja 1938. Slavnostni govornik na prireditvi je bil, ob prisotnosti predstavnikov mestnih, državnih in zveznih oblasti, ljubljanski župan dr. Jurij Adlešič.⁵³ Po drugi svetovni vojni, še posebej v šestdesetih in sedemdesetih letih, je bil vrt zelo zanemarjen. Šele v osemdesetih letih je mestni svet pod vodstvom župana Georga Voinovicha ponovno namenil več pozornosti clevelandskim kulturnim vrtovom, ki so bili zaradi vandalizma v zelo slabem stanju.⁵⁴ V sklopu akcije obnove kulturnih vrtov v Clevelandu so tudi na podlagi finančne dotacije, za katero se je osebno zavzela takratna državna sekretarka na ministrstvu za zunanje zadeve Republike Slovenije Mihaela Logar, konec devetdesetih let 20. stoletja prenovili tudi jugoslovanski kulturni vrt in ga preimenovali v slovenski kulturni vrt.

Med spomeniki slovenske kulturne dediščine v ZDA je potrebno omeniti še Baragov muzej (»Bishop Baraga Collection«) v Marquettu v zvezni državi Michigan. Arhiv, ki je bil ustanovljen leta 1952, hrani zgodovinski material o življenju in delu

⁴⁸ »Drugi Baraga med nami«. *Ameriška domovina*, leto 37, št. 223 (Cleveland, 21. septembra 1935), str. 1; »Jugoslovanski kulturni vrt«. *Ameriška domovina*, leto 36, št. 152 (Cleveland, 29. junija 1934), str. 2.

⁴⁹ »Za naš kulturni vrt«. *Ameriška domovina*, leto 37, št. 6 (Cleveland, 6. januarja 1935), str. 2.

⁵⁰ »Gregorčič in Cankar prideta v Kulturni vrt«. *Ameriška domovina*, leto 39, št. 34 (Cleveland, 10. februarja 1936), str. 1; »Cankar–Gregorčič proslava naredila globok vtis na narod kot tudi na ameriško javnost«. *Ameriška domovina*, leto 39, št. 281 (Cleveland, 28. novembra 1936), str. 1.

⁵¹ Klemenčič, *Slovenes of Cleveland ...*, 357–364.

⁵² »Kulturni vrtovi v Clevelandu so ponos našega mesta«. *Ameriška domovina*, leto 40, št. 129 (Cleveland, 3. junija 1937), str. 1.

⁵³ »Govor Dr. Adlešiča in potek nedeljske slovesnosti«. *Ameriška domovina*, leto 41, št. 115 (Cleveland, 17. maja 1938), str. 1; »Amerika počastila naš narod!«. *Ameriška domovina*, leto 41, št. 114 (Cleveland, 16. maja 1938), str. 1.

⁵⁴ Rudolph M. Susel, »Clevelandski kulturni vrtovi«. *Ameriška domovina*, leto 87, št. 63 (Cleveland, 16. avgusta 1985), str. 2; Rudolph M. Susel, »Clevelandski kulturni vrtovi«. *Ameriška domovina*, leto 87, št. 65 (Cleveland, 23. avgusta 1985), str. 2.

tega znanega slovenskega misijonarja med severnoameriški Indijanci.⁵⁵ Kako priljubljen je bil med tamkajšnjimi prebivalci, nam kažejo številni spomeniki in spomin-ske plošče. Največji (11 metrov visok) spomenik, posvečen Baragi, stoji med krajema Baraga in L'Ans ob obali Lake Michigan. Bronasto skulpturo *Duhovnik s krpljami* («The Snowshoe Priest») sta leta 1972 izdelala kiparja Jack Anderson in Arthur Chaput. Lik škofa s krpljami na nogah in križem v roki, ki lebdi na oblaku, je obešen na lesene gredi v višini petih metrov nad skalno obalo ob Keweenawskem zalivu.⁵⁶ Baragov spomenik (postavljen leta 1932) stoji tudi pri naselju Schroeder ob zahodni obali Gornjega jezera ter v krajih La Point, Assinins in Lemont. Njegov spomenik stoji tudi v kapeli Marijinega narodnega svetišča v Washingtonu, v že omenjenem Slovenskem kulturnem vrtu v Clevelandu in v slovenskem letovišču pri Boltonu, severno od Toronta (delo Franca Goršeta iz leta 1975).⁵⁷ Omeniti je potrebno tudi spomenik misijonarja Franca Pirca, ki je opravljal svojo službo med Indijanci v Minnesoti, obenem pa pomagal pri naselitvi v teh krajih številnim slovenskim in nemškimi priseljencem. Spomenik stoji v kraju, ki so ga po njem poimenovali Pierz.⁵⁸

Na tem mestu sta omembe vredna še dva spomenika. Prvi stoji na pokopališču v Trinidadu (Koloradu) in je posvečen 35 Slovincem in Hrvatom, ki so izgubili življenje v rudarski nesreči januarja 1910 v premogovniku Primero. Spomenik iz belega marmorja so postavili decembra 1911. Na eni strani so izklesana imena ponesrečenih članov Slovenske delavske podporne zveze, na drugi pa imena članov drugih društev bratskih podpornih organizacij.⁵⁹ Drugi spomenik, ki stoji v Iron Range Interpretive Center v Chisholmu v Minnesoti, pa je posvečen vsem rudarjem in delavcem slovenskega porekla, ki so si svoj kruh služili v tako imenovanem železnem okrožju (Iron Range area). Avtorica bronaste skulpture je Lillian Brulc.⁶⁰

Seveda ob vsakem od 800 krajev s slovenskimi naselbinami v ZDA najdemo tudi pokopališča, na katerih so pokopani slovenski priseljenci. Nagrobni spomeniki, pogosto tudi z napisi v slovenskem jeziku, so prav tako del slovenske kulturne dediščine.

Med spomenike slovenske kulturne dediščine – pa čeprav ne gre za spomenike v pravem pomenu besede – lahko štejemo tudi nekatera geografska poimenovanja. Tako so okolico Velikih jezer, kjer je kot misijonar deloval Baraga (okrog 210.000 km²), po njem poimenovali Baragova dežela (Baragaland). Območje zavzema skoraj ves Michigan, severni Wisconsin, vzhodno Minnesoto, v sosednji Kanadi pa vzhodno in zahodno obalo Gornjega jezera v provinci Ontario. Po Baragi se imenuje tudi okrožje (Baraga-County) s sedežem v L'Ansu, ki so ga ustanovili z odlokom 19. februarja

⁵⁵ Zrnec, Po Baragovih sledovih ..., 285.

⁵⁶ *Junilee 2000: Baraga Pilgrimage* (turistični prospekt). (Marquette: Diocese of Marquette, 2000); Dolgan, *Slovenian National Directory* ..., 11.

⁵⁷ Zrnec, Po Baragovih sledovih ..., 284.

⁵⁸ Dolgan, *Slovenian National Directory* ..., 11.

⁵⁹ Frank Zaitz, »Obiski v Coloradu«. *Ameriški družinski koledar (American Family Almanac), leto 20 (1934)* (Chicago: Jugoslovanska delavska tiskovna družba, 1934), str. 152; Trunk, *Amerika in Amerikanci* ..., 472; Dolgan, *Slovenian National Directory* ..., 11.

⁶⁰ Dolgan, *Slovenian National Directory* ..., 11.

1875. Po njem se od leta 1883 imenuje tudi kraj Baraga Village, ki leži južno od nekdanjega Baragovega misijona, ulice v nekaterih krajih ob Velikih jezerih (Marquette, Grand Rapids, L'Anse itd.).⁶¹

Poleg krajev, ki so dobili ime po Frideriku Baragi, se nahaja v ZDA še nekaj krajev, ki so v neposredni ali posredni povezavi s slovenskimi izseljenci: Krain (Washington), Krain City (Michigan), Krain Township (Minnesota), Kraitown (danes St. Anthony, Minnesota), Krain (Pensilvanija), Pierz (Minnesota), Rauch (Minnesota), St. Stephens (danes Brockway, Minnesota); Slapnick (Michigan), Slavia (Florida), Slovan (Pensilvanija) in Traunik (Michigan). V glavnem gre za manjše kraje, ki štejejo od sto do nekaj več kot tisoč prebivalcev.⁶²

Seveda pa je to le nekaj primerov slovenske kulturne dediščine, ki se danes nahaja na ozemlju ZDA. Za natančno proučitev te problematike bi bile potrebne obsežnejše raziskave. Za začetek bi zadostovalo, da bi na podlagi razpoložljivih pisnih virov (dostopno arhivsko gradivo, časopisni viri itd.) izdelali kolikor toliko verodostojen seznam spomenikov slovenske kulturne dediščine, nato pa na multidisciplinarni osnovi ovrednotili njen pomen, tako za ameriško kot za slovensko zgodovino.

SUMMARY

SLOVENE CULTURAL HERITAGE IN THE UNITED STATES

Matjaž KLEMENČIČ

Slovenes in the United States built relatively large numbers of Slovene cultural monuments in their settlements. We could differ among church and other monuments. There were many churches built by Slovene immigrants from the 1890s till 1920s and later, among the latest Slovene Chapel in Washington D.C. built in 1970s deserve special mentioning. Some of them are important architectural monuments. Also Slovene newspapers on the Slovene ethnic territory wrote extensively about them. Also Slovene National Homes represent important part of Slovene ethnic heritage in the United States. In these Homes also valuable artistic pictures may be found. They were painted either by important Slovene American artists or by famous Slovene artists from the Slovene ethnic territory. Also some sculptures could be found especially in the Homes and the places like Slovene cultural gardens in Cleveland. When these monuments were built they wrote about them in Slovene ethnic newspapers published by Slovene immigrants in the U.S. On the Slovene cultural heritage wrote also Slovene newspapers in Slovenia; some articles on the Slovene cultural heritage in the United States could be found in 1990s.

⁶¹ Zrnc, Po Baragovih sledovih ..., 284; Dolgan, Slovenian National Directory ..., 26.

⁶² Dolgan, Slovenian National Directory ..., 26.

Med več kot 2400 filmi v Slovenskem filmskem arhivu pri Arhivu Republike Slovenije, krajše SFA, hranimo tudi sorazmerno veliko filmov o življenju slovenskih izseljencev. V Združenih državah Amerike sta snemala Božidar Jakac in Anton Grdina. Jakac je bil leta 1929 in leto kasneje v ZDA, kjer je veliko potoval po različnih mestih, od vzhodne do zahodne obale. Največ pa se je zadrževal v Clevelandu, ameriški Ljubljani, kjer je snemal tudi življenje izseljencev, njihove hiše, družabno in kulturno življenje v Narodnem domu, piknike in procesije pa tudi njihovo gospodarsko življenje, polnilnice in trgovine. Drugi filmi iz obdobja pred drugo svetovno vojno, ki jih je verjetno snemal Grdina, so 35-letnica Kranjske slovenske katoliške jednote v Jolietu v Illinoisu iz leta 1929, in 36. obletnica iste organizacije v Detroitu iz leta 1932, slovesnost ob odkritju spomenika škofu Frideriku Baragi iz leta 1935, ki se je udeležil tudi ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman, ter še trije filmi z naslovom Slovenski izseljenci, iz istega obdobja, ki prikazujejo izseljence v Kansasu in Oregonu ter tovarno slamnikov, kjer so delali predvsem izseljenci iz okolice Domžal.

Pred leti smo bili prepričani, da imamo vso »kolekcijo« Jakčevih filmov. Vendar nam je Tatjana Jakac izročila še nekaj filmov, med katerimi mnogi prikazujejo tudi življenje izseljencev v začetku tridesetih let. Glede na to, da je to nova pridobitev SFA in da javnosti doslej še niso bili poznani, ne predstavljeni, jih bom predstavil podrobneje.

Film San Francisco prikazuje vrstne hiše slovenskih izseljencev, posamezne izseljence, med katerimi posebej izpostavi krojača Anžiča, Stariča in Judniča, prvega slovenskega naseljenca v mestu, slovenski narodni dom in scene iz »Kranjskega hriba«, predela mesta, kjer je bila verjetno močna slovenska narodna skupnost. Zanimiv je tudi film Znanci Božidarja Jakca v ZDA, kjer pa oseb nismo mogli identificirati, ker ni bilo napisov. Jakac je snemal še ameriško parado v enem izmed vele mest ter rodeo v Pendeltonu v Oregonu. Vsi ti filmi so črno-beli. Od Tatjane Jakac smo pridobili še filme, ki jih je Jakac snemal leta 1956, ko je obiskal ZDA z ženo in je potoval tudi po južnem delu države in kjer je srečeval tudi mnoge svoje znance. Med novimi pridobitvami moramo vsekakor omeniti film Škof Jeglič, ki prikazuje birmo v slovenski fari v Bridgevilleu v Pensilvaniji leta 1926, in ga je SFA dala v hrambo Seme-niška knjižnica.

Po drugi svetovni vojni imamo dokumentirano proslavo jugoslovanskega dne in prvi slovenski dan, kar se je dogajalo 1946 v Clevelandu, ter film z naslovom Slovenska izseljeniška zadruga, film o srečanju jugoslovanskih izseljencev v petdesetih ali

šestdesetih letih. Po drugi svetovni vojni so slovenski snemalci snemali tudi obiske izseljencev v domovini. Med njimi naj omenim *Izlet v domovino*, režiserja Zvoneta Sintiča iz leta 1952, ki je reportaža o obisku izseljencev, in *Domotožje* iz leta 1956 režiserja Borisa Goriupa o spominih izseljenca na domovino. Filme, ki so propagirali obiske v domovini, je snemal tudi Stane Lenardič, in sicer za organizatorja potovanj, agencijo Kollander iz Clevelanda z naslovi *Veselo srečanje* iz leta 1967, *With Kollander to Slovenia* iz leta 1971 ter *Polka festival in Beautiful Slovenia* iz leta kasneje. Žal pa moramo ob vsem tem omeniti, da bi bilo filmov o slovenskih izseljencih ohranjenih še več, če ne bi bili uničeni v požaru hiše že omenjenega Antona Grdine, enega izmed vodilnih slovenskih izseljencev v Clevelandu, še preden jih je lahko od dedičev prevzel v ustrezno hrambo Joe Valenčič, raziskovalec slovenske filmske zgodovine v ZDA. Znano je, da so slovenske izseljence snemali tudi drugje, ne samo v Združenih državah Amerike; tudi v Argentini, Avstraliji in Nemčiji, mogoče tudi v Franciji, vendar teh filmov žal ni v našem arhivu.

Filmi, tudi o izseljencih, so za mnoge precej nenavaden, vendar za zgodovino 20. stoletja pogosto nenadomestljiv vir, ki je v humanističnih strokah premalo izkoriščen. Po mojem mnenju zaradi treh razlogov. Malo zaradi bojazni raziskovalcev, ker to ni klasično gradivo na papirju in zaradi tega zahteva drugačen pristop. Po drugi strani je razširjeno mnenje, da je veliko tega gradiva potrjenega in da ne prikazuje realne slike dogajanja, kar seveda ne drži. Tretji razlog pa naj bi bil ta, da je bilo do sedaj premalo poznano, da mnogi niso vedeli, da v Slovenskem filmskem arhivu hranimo preko 4500 naslovov raznih filmov, od katerih jih je 1798 kronološko, vsebinsko in z vsemi potrebnimi kazali opisanih v treh inventarjih, kar omogoča dokaj »eleganten« dostop do iskane vsebine. So pa seveda tudi svetle izjeme, muzealci, ki ga s pridom uporabljajo pri razstavah in nekateri profesorji zgodovine iz Filozofske fakultete v Ljubljani za animacijo pri svojem pedagoškem in delu s študenti.

Na simpoziju Kulturnometniška dejavnost izseljencev in njeno mesto v sodobni kulturi – s posebnim poudarkom na slovenskem izseljenstvu (Martuljek, 18- – 21. septembra 2001) smo prikazali filme Božidarja Jakca in Antona Grdine, presnete na kaseto VHS, v skupni dolžini 58 minut, in sicer: *Cleveland, Ohio, dom 30.000 Slovencev*, Božidar Jakac, 1930; *Cleveland, Božidar Jakac, 1930*; *Slovenski izseljenci v ZDA*, Anton Grdina, 1929; *Prvi vseslovenski kongres v Clevelandu*, Anton Grdina, 1935 in *Slovenski izseljenci v ZDA*, Anton Grdina, 1930.

SUMMARY

THE SLOVENE FILM ARCHIVES AND EMIGRATION

Lojz Tršan

The Slovene film archive within the Archives of the Republic of Slovenia keeps proportionally many films on the life of Slovene emigrants. Božidar Jakac and Anton Grdina for example filmed in the United States of America. Jakac went to America in 1929. There he travelled a lot, visited many towns, from New York, Chicago, Washington, Detroit to Pittsburgh. From the post-war period we have a documentary film of the Proslava jugoslovanskega dne (Celebration of the Yugoslav Day) and of the Prvi slovenski dan (The First Slovene Day). The events took place in Cleveland in 1946. We keep a film titled Slovenska izseljeniška zadruga (The Slovene Emigrant Cooperative), a film about the meeting of Yugoslav emigrants in the fifties or sixties. After World War II the Slovene cameramen filmed visits of Slovene emigrants in their homeland.

Regretfully we must mention that many more films on Slovene emigration would be preserved were they not destroyed in a fire in the house of Anton Grdina, one of the leading Slovene emigrants in Cleveland, before Joe Valenčič, a researcher of Slovene film history in the USA, could take them over from the inheritors into an appropriate deposit. We know that Slovene emigrants have been filmed elsewhere, not in the United States of America only, but as well in Argentina, Australia and Germany, possibly in France, but unfortunately those films are not in our archives.

For many, films are an uncommon source, but for the history of the 20th century they are frequently irreplaceable, and in the humanities not enough exploited.

IZSELJEVANJE IZ RIBNIŠKE DOLINE OD SREDE 19. STOLETJA DO DRUGE SVETOVNE VOJNE

Dean Ceglar

COBISS 1.03

Pomanjkanje hrane v večjih ali manjših predelih evropskih držav je bilo še v XIX. stoletju vzrok za porušenje ravnotežja med številom prebivalstva in možnostmi življenja. Nadštevilnost prebivalstva se je v takih državah izražala predvsem v velikem številu nezaposlenih in nizkih delavskih mezdah, kar je vplivalo na splošno nazadovanje življenjske ravni. Številni posamezniki so iskali izhod iz takega položaja in se podali na pot, da pridejo do dela, zaslužka in boljših življenjskih pogojev. Taka ugotovitev velja tudi za deželo Kranjsko v XIX. stoletju. Na Dolenjskem, kamor je spadala Ribniška dolina, je bilo v tej dobi najpomembnejše kmetijstvo. Celotno slovensko ozemlje je spadalo med agrarne predele avstrijske države. Zaradi naravnega prirastka, ki je postajal v teh letih večji in ni našel na tem ozemlju dovolj možnosti za delo in zaslužek, se je usmeril močan migracijski tok v gospodarsko bolj razvite predele države in tudi čez državne meje.

Demografski razvoj na slovenskem etničnem ozemlju kaže na močno izseljevanje prebivalstva že od srede XIX. stoletja dalje. Tako je v letih 1846 do 1910 po uradnih statističnih podatkih število slovenskega prebivalstva v avstrijski polovici monarhije poraslo le za 19 %, število vsega prebivalstva na slovenskem etničnem ozemlju pa je v istem obdobju poraslo za 30 %. Iz tega je razvidno, da se je v tem času odselilo s slovenskega ozemlja okrog 170.000 prebivalcev več, kot se jih je priselilo na to ozemlje. Avstrijsko izseljevanje je bilo po statistiki v prvi polovici prejšnjega stoletja neznatno in je le redkokdaj doseglo 1.000 oseb na leto. Statistike navajajo v štiridesetih letih za dežele, v katerih so živeli Slovenci, neznatne številke, nekaj desetlin. Vrednost te izseljenske statistike je bila že od vsega začetka problematična, ker je večina (oseb) zapuščala državo brez dovoljenj in so bili primeri ugotovljeni šele pozneje po razpravi zaradi neupravičene izselitve.

Kljub omejenemu številu slovenskih izseljencev sredi XIX. stoletja imamo že tedaj prve primere čezmorskega izseljevanja. Prvi Slovenci, ki so se izselili v Ameriko, so bili verjetno misijonarji. To izseljevanje še ni imelo gospodarskih razlogov. Friderik Baraga je bil, če že ne prvi, pa vsaj med prvimi Slovenci, ki so se naselili v Združenih državah v XIX. stoletju. Baragi so sledili drugi slovenski duhovniki, v začetku večinoma Gorenjci. Leta 1893 je došel v Ameriko Ignacij L. Burgar, ki se je rodil 18. oktobra 1874 v Velikih Mlakah, župnija Ribnica. Požrtvovalno je oskrboval Slovence v Coloradu. Poleg duhovnikov je odšlo v Ameriko tudi veliko slovenskih rokodelcev, trgovcev, delavcev in kmetov. Po marčni revoluciji 1848/49 so se gospodarske razmere poslabšale. S propadanjem domačih obrti, prevoznništva, rudarstva,

kmečke trgovine itn. so se krčile življenjske možnosti kmetijskega prebivalstva, ki se ni moglo preživljati samo kmetijstvom.

Sredi XIX. stoletja se je začela prva stopnja izseljevanja iz slovenskih dežel, čeprav so bile številke še dokaj nizke. Po letu 1860 so se avstrijske državne oblasti pri dodeljevanju izseljenskih dovoljenj ozirale na prosilčeve gmotne razmere. Osebam brez sredstev so odklanjale izdajanje dovoljenj, ker so se diplomatska in konzularna zastopstva v Ameriki pritoževala, da se izseljenci brez sredstev obračajo nanje po pomoč. Stališče avstrijske vlade je bilo, naj se izseljevanja ne ovira pa tudi ne pospešuje. Zato sredi stoletja ni dovoljevala, da bi se na ozemlju monarhije ustanovljale izseljenske agencije. Pod pritiskom gospodarskih razmer je javnost pričela gledati na izseljevanje z drugimi očmi kot v prejšnjih časih. Državni organi v Avstriji so bili bolj ali manj dobro seznanjeni z gospodarskimi in socialnimi razmerami v priseljenjskih državah. Naši prvi izseljenci v Ameriki so se dejansko lotili kmetovanja. Misel o iskanju zaslužka v tujih rudnikih in tovarnah je bila še nenavadna. Leta 1864 je ameriška vlada ustanovila imigracijski urad, od tedaj pa do leta 1880 je prišlo v ZDA več kot štiri milijone izseljencev.

Slovensko izseljevanje v inozemstvo, zlasti v Ameriko, je bilo v šestdesetih letih XIX. stoletja že številčnejše, kar je razvidno iz podatkov ljudskega štetja leta 1869, čeprav so podatki nepopolni. V avstrijski statistiki so zajeti le tisti, ki so prebivali na tujem, so pa še imeli domovinsko pravico domače občine. Zato je moralo biti število Slovencev, ki so živeli v Združenih državah, dosti višje, saj so morali naseljenci na kmetijah postati ameriški državljani. Tudi štetje leta 1880 o stanju naših izseljencev v inozemstvu ni dalo natančnejših rezultatov. Z letom 1876 je pričela avstrijska statistika, zavedajoč se nepopolnosti svojih rezultatov o izseljevanju, uporabljati tudi statistiko glavnih evropskih pristanišč, skozi katere je potekalo izseljevanje v Ameriko. Statistika pristanišč je redno izkazovala večje število avstrijskih izseljencev kot avstrijska uradna statistika. Ta se tako bolj približuje resnici, vendar je nepopolna, ker izseljencev ne loči po narodnosti, ampak jih razvršča glede na državo, iz katere prihajajo.

Za razdobje osemdesetih let XIX. stoletja nasploh manjkajo podatki o slovenskem izseljevanju. Iz avstrijskih statistik in razprav o celotnem izseljevanju je razvidno, da je število izseljencev v čezmorske države v primerjavi s prejšnjimi desetletji naraščalo, ni pa nobene osnove, da bi lahko ocenili, koliko so bile pri tem izseljevanju udeležene posamezne avstrijske narodnosti. Statistični podatki, ki jih je zbirala ameriška statistična družba, so dvojne narave. Gre za podatke ameriških imigracijskih oblasti, ki so evidentirale število izseljencev glede na raso oziroma narodnost ob prihodu v državo in ob odhodu iz nje. Ameriška statistika ponuja dvomljive podatke, saj je število oseb, ki so se izselile iz Avstrije v Ameriko in tam tudi ostale, nedvomno prenizko. Vendar pa številke ameriške statistike kažejo, da se je izseljevanje iz avstrijskih alpskih in kraških dežel, h katerim so spadale tudi slovenske, v večjem obsegu pričelo šele po letu 1880. O čezmorskem izseljevanju iz nekdanje Kranjske v razdobju 1896-1911 imamo statistiko, ki jo je na podlagi poročil okrajnih glavarstev

deželni vladi sestavil Ivan Mulaček. Število izseljencev je bilo v tej statistiki najpogosteje ugotovljeno po izdanih potnih listih.

Število slovenskih izseljencev v ZDA je bilo v primerjavi s pasivnimi migracijskimi saldi v začetku 20. stoletja nesorazmerno visoko. V prvih desetih letih tega stoletja se je doselilo v ZDA nad 100.000 Slovencev, če vzamemo, da so Slovenci po Juriju Trunku in ameriški statistiki predstavljali tretjino hrvaško-slovenskega doseljavanja. Pasivni migracijski saldo Kranjske v letih 1901-1910 je znašal 33.965. Po Mulačkovi statistiki pa se je le v čezmorske dežele izselilo 48.131 oseb. Slovensko izseljevanje je sicer v tem razdobju težilo pretežno v Ameriko, toda tudi izseljevanje v tuje avstrijske dežele je bilo še vedno močno. Po Juriju Trunku naj bi tri četrtine slovenskih izseljencev ostalo v Ameriki, četrtina pa se je vrnila. Odstotki vračajočih se izseljencev kažejo, da je bil verjetno delež tistih, ki so se vrnili, celo višji. Mnogo izseljencev, ki so se vrnili v domovino, se je po nekaj letih zopet izselilo. Glede na statistične tabele, ki jih je izdelal Ivan Mulaček, se je v obdobju 1892-1913 iz okrajnega glavarstva Kočevje, kamor je upravno spadala celotna Ribniška dolina, izselilo 17.566 oseb, kar je približno 23 % vseh izseljencev iz Kranjske.

Leta 1910 se je začela na Kranjskem znova kazati težnja po naraščanju izseljevanja. Najboljši agitatorji za izseljevanje so bili predvsem tisti Slovenci, ki so se že vrnili iz Amerike in opisovali življenje v boljši luči. Paroplovne agencije in potovalne agencije pa so pomagale izseljencem pri potovanju z izdajanjem vozovnic in nasveti. V Ljubljani so takrat delovale naslednje paroplovne agencije: Hamburg – America Linie, ki jo je zastopal Franc Seunig, Kolodvorska 28; Norddeutscher Lloyd (Bremen), njen zastopnik je bil Ed Tavčar, Kolodvorska 35; Red Star Line, zastopnik Franc Dolenc, Kolodvorska 35; Cunard Line, zastopnik Andrej Odlazek, Slomškova 25 in Austro Americana, zastopnik Franc Kmetec, Kolodvorska 26. Poleg teh agencur sta bili še dve potovalni agenciji: Edvard Kristan, Kolodvorska 41, in Anton Edvard Schmarda na Dunajski c. 18. Samo Austro Americana je imela dve podružnici na podeželju (v Mozlju in Postojni). Prek te družbe je šlo v svet največ izseljencev. Izseljenci iz okraja Kočevje in občine Ribnica so se izseljevali prek pristanišč Trst in Hamburg.

Izseljevanje se je v letih 1910-1912 na Kranjskem zelo razmahnilo, samo s potnimi listi se je izselilo v Ameriko 11.148 ljudi, mnogo izseljencev pa se je izselilo tudi brez potnih listov. Iz okrajnega glavarstva Kočevje, kamor so všteti tudi izseljenci iz Ribniške doline, se je v devetih mesecih leta 1913 izselilo 686 ljudi, 31. avgusta 1913 je bilo skupaj 2.367 evidentiranih izseljencev in 2.365 bivajočih v Ameriki. V te podatke so všteti le izseljenci, ki so potovali z urejenimi osebnimi dokumenti, veliko pa se jih je izselilo tudi brez potnih listov. Svetovna vojna, ki je povzročila velike spremembe v razvoju prebivalstva, je prav posebno spremenila pogoje in možnosti čezmorskega izseljevanja. ZDA so do izbruha svetovne vojne prevzemale največji del našega izseljenskega toka. V letih po svetovni vojni so doseljavanje omejile do skrajnosti. Z zakonom z dne 11. maja 1922 so ZDA uvedle številčno omejitev pri doseljavanju. Posameznim državam so bile določene kvote. Slovensko čezmorsko izseljeva-

nje je bilo po prvi svetovni vojni zelo skromno; nekoliko višje je število izseljencev v letih 1927 in 1928, ko so se Slovenci izseljevali v Kanado in Argentino.

S pojavom izseljevanja iz Ribniške doline v 19. in v začetku 20. stoletja je tesno povezano krošnjarstvo, ki je tvorilo nekoč eno najpomembnejših gospodarskih panog v tem prostoru. Ribniški krošnjarji, ki so potovali ne samo znotraj avstrijske države, ampak tudi po ostali Evropi in prodajali blago, so v XIX. stoletju prišli tudi v Ameriko. Ribniški krošnjarji so ponavadi zapustili svojo dolino marca in so se vračali povečini le za košnjo, potem pa so zapustili svoj kraj še za dva meseca. Tisti krošnjarji iz ribniškega območja, ki se čez zimo niso vračali domov, so se večkrat pozimi ukvarjali tudi s kostonjarstvom, vendar le toliko, da so preživeli, zanje je bilo pomembnejše krošnjarjenje s suho robo. Krošnjarji so si izostrili posluš za tržišče in na popotovanjih pridobili številne bogate izkušnje in ideje za možne nove izdelke in tehnologijo. Krošnjarji so bili tudi prenašalci drugih kulturnih vrednot, kar je odsevalo v ribniško-kočevski kulturni pokrajini. Ribniški krošnjarji so vnašali spremembe predvsem v gospodarstvu, npr. pri učinkovitejšem obdelovanju njiv.

Najstarejši pisni dokumenti, prošnje za potovanja in ohranjeni potni listi, ki dokazujejo, da so se prebivalci Ribniške doline selili, izseljevali ali vsaj potovali, so iz srede XIX. stoletja, iz leta 1859. Verjetno pa je, da so se Ribničani zaradi krošnjarjenja in izseljevanja iz gospodarskih in socialnih vzrokov, izseljevali že mnogo prej. Iz prošenj, ki so jih Ribničani prek svoje občine pošiljali na okrajno glavarstvo v Kočevje in od tu na deželno predsedstvo v Ljubljano, je razvidno, da so potovali največ po Italiji, ostali Avstriji in Madžarski, Turčiji, Balkanskem polotoku in v severno Afriko. Ni pa ohranjen noben potni list, v katerem bi bila za cilj izbrana Amerika. Nekateri prosilci za potna dovoljenja so bili stari komaj 22 let in pravno sami niso mogli opravljati dela krošnjarja. Leta 1852 izdani krošnjarski patent, s katerim je bil obnovljen in natančneje opredeljen krošnjarski patent iz leta 1811, je bil sicer tudi Ribničanom zelo naklonjen, saj jim je dovolil krošnjariti že z dopolnjenimi 24 leti in ne šele s 30, kot je veljalo za manj privilegirana območja.

Iz ohranjenega arhivskega gradiva deželnega predsedstva v Ljubljani, kamor je občina Ribnica sama ali pa prek višje upravne enote Kočevja, pošiljala prošnje svojih prebivalcev za potovanja v tujino, je razvidno, da je bilo leta 1865 največ migracij – krošnjarjenja in tudi izseljevanja, evidentiranega in verjetno tudi ilegalnega. Nekateri potne listine namreč nimajo vpisanega cilja potovanja, kar je sumljivo glede na to, da so morali krošnjarji navajati dežele oziroma države, kamor so bili namenjeni. Obstaja sum, da so tako potne liste oziroma dovoljenja zlorabljali, vendar je to iz ohranjenega arhivskega gradiva težko dokazati. Nekaterim je bilo mogoče krošnjarjenje in potovanje v tujino le izgovor, da so se lahko izselili. Do leta 1865 so prosilci potnih listov kot cilj navajali večinoma jugovzhodno Evropo in Italijo. Tudi ti podatki so precej vprašljivi, predvsem zaradi zlorab potnih listov in ostalih manipulacij. Nekaterih podatkov ni mogoče preveriti, ker je del gradiva uničen ali izgubljen.

Pri izseljevanju iz Ribniške doline so potna dovoljenja le del statistike, ki zajema migracije, saj je bilo verjetno veliko več nenadzorovanega, ilegalnega izseljevanja.

Veliko mladih fantov se je z ilegalno izselitvijo »rešilo« dolge in zoprne vojaške obveznosti do avstrijske monarhije. Nekateri so se tako znebili upnikov in z vero v boljše življenje, kot so ga imeli v starem kraju, so se kar čez noč podali v Ameriko ali kam drugam. Število takih ilegalnih izseljencev iz Ribniške doline ne bo nikoli znano. Deželna vlada v Ljubljani je po ukazu dunajskega notranjega ministrstva od leta 1880 naprej redno pošiljala na okrajno glavarstvo v Kočevje in na občino Ribnica dopise, ki so opozarjali na izseljevanje iz Kranjske in Ribniške doline, ter svarili prebivalstvo pred posledicami takega početja. Še posebej jim je bilo trn v peti ilegalno izseljevanje, ki ga niso mogli povsem izkoreniniti. Leta 1892 se je po uradni statistiki – poročilih okrajnega glavarstva Kočevje – izselilo iz sodnega okraja Ribnica 155 ljudi, v naslednjem letu pa 264. K tem statističnim podatkom moramo prišteti še vse ilegalne primere izseljevanja, ki seveda pri oblasteh niso bili evidentirani.

Iz obdobja od leta 1893 do 1895 ni ohranjen noben popis izseljenih oseb iz Ribniške doline. Ohranjena sta dva dopisa deželnega predsedstva v Ljubljani iz leta 1894 in 1895, ki vsebujeta rubriko »Summar Ausweis« za deželo Kranjsko, to je skupek oseb, ki so v tem obdobju odpotovale (se izselile) v tujino, predvsem v Ameriko. Statistika zajema prebivalstvo političnega okraja Kočevje (politischer Bezirk Gottschee), kamor je spadala Ribniška dolina. Tabela nam pokaže, da se je leta 1894 iz okrajnega glavarstva Kočevje (OGK) izselilo 25 oseb (v Severno Ameriko), iz celotne Kranjske pa 80 oseb; OGK tako predstavlja 31 % izseljenih oseb. Leta 1895 naj bi se iz OGK izselilo 75 oseb (v Severno Ameriko), iz celotne Kranjske 332 oseb; OGK predstavlja 23 % izseljenih oseb. Precej visok je odstotek zastopanosti OGK in Ribniške doline v njem. Žal ne moremo ugotoviti, koliko izseljencev je bilo iz OGK iz Ribniške doline.

Leta 1899 naj bi bilo, glede na *izkaz o številu selišč, hiš, duš, rešetarjev, krošnjarjev in v Ameriki bivajočih obrazov*, v Ameriki skupaj 296 ljudi iz celotnega sodnega okraja Ribnica. Samo iz trga Ribnica 47 oseb. Številka je glede na ostale razmere na Kranjskem prenizka, saj predstavlja obdobje od leta 1890 do prve svetovne vojne višek izseljevanja iz celotnega slovenskega ozemlja in Ribniška dolina ni bila izjema. Število izseljencev bi bilo precej višje, če bi k uradni evidenci prišteli še ilegalno izseljevanje. Pomanjkljivost teh tabel je predvsem v tem, da so nekatere občine in vasi bolj natančno vpisovale podatke kot druge in je prihajalo do napak pri seštevanju. Pri seštevanju so zajeli 20 vasi in trg, skupaj 4.419 oseb. Pri vpisovanju podatkov se ne moremo znebiti občutka, da so nekateri število izseljencev vpisovali približno (po spominu) in ne na podlagi natančnega štetja.

Do prve svetovne vojne je potekalo izseljevanje iz Ribniške doline kontinuiranó, kar je razvidno iz knjige *izpisek izseljenika*, ki so ga vodili na županstvu Ribnica od leta 1899 do 1935. Edina in hkrati pomembna pomanjkljivost tega popisa izseljencev županstva je v tem, da so »pozabili« vpisovati letnico odhoda izseljencev v Ameriko, Kanado in drugam. Popisi so ponekod opremljeni z novimi naslovi izseljencev. Tekoče številke vpisov izseljencev so ponekod napačne, vendar moramo pri tem upoštevati, da so jih skozi daljše obdobje vodili različni ljudje. Po tem spisku se je v omenjenem obdobju (36 letih) največ ljudi izselilo v Ameriko (ZDA) in Kanado.

Obdobje pred prvo svetovno vojno je bilo nasičeno s težkimi razmerami, še posebej v stari večnacionalni Avstroogrski. Na tleh stare Evrope se je pripravljala prva svetovna vojna. Ljudje so bili vznemirjeni, delavcem je primanjkovalo dela, kmetje so bili v težavah, stari imperiji pa so se približevali začetku konca. Izseljivanje iz stare Avstrije in slovenskih dežel je bilo na višku. Vse to se je odražalo tudi v življenju Ribniške doline. V tem obdobju tudi prvič zasledimo, da je potekalo izseljevanje iz Ribniške doline razen v Severno in Južno Ameriko tudi v Avstralijo. Prva svetovna vojna je izseljevanje preprečila, saj je bila uvedena splošna mobilizacija, verjetno pa se je v tem obdobju povečalo ilegalno izseljevanje predvsem moškega dela populacije zaradi izoginitve vojaški obveznosti.

Po prvi svetovni vojni se je v skladu s splošnim trendom na Slovenskem začelo izseljevanje iz Ribniške doline umirjati. Izseljenci iz Ribniške doline so se začeli v tem obdobju poleg Amerike in Kanade preseljevati tudi v Južno Ameriko in nekoliko manj v Avstralijo ter ostale predele Evrope. Po letu 1920, ko je bilo okrnjeno slovensko narodno telo vključeno v novonastalo Kraljevino SHS, se je Ribniška dolina spet začela soočati z izseljevanjem, ki je bilo sicer manj številno kot pred prvo svetovno vojno, vendar se je nadaljevalo. O tem med drugim priča tudi ohranjena živahna korespondenca med občino Ribnica, Sreskim načelstvom v Kočevju in Ljubljano. Iz tega obdobja so ohranjeni tudi popisi izseljenih oseb, ki so sestavljeni po posameznih občinah Ribniške doline in predstavljajo le drobec v mozaiku celotnega izseljevanja iz Ribniške doline med obema vojnoma. Po popisu iz leta 1937 za okraj Kočevje, kamor je bila vključena občina Ribnica, ki ga je izvedel izseljenski komisariat pri banovinski upravi v Ljubljani, je bilo iz tega okraja skupno 2.591 izseljencev. V občini Ribnica je tako po rezultatih tega popisa na 15 prebivalcev prišel en izseljenec.

Izseljenski tok iz Ribniške doline je presekala druga svetovna vojna. Drugi val preseljevanja predstavlja obdobje po končani drugi svetovni vojni in koreniti spremembi političnega sistema.

VIRI IN LITERATURA

Upoštevano je bilo arhivsko gradivo iz naslednjih institucij in župnijskega urada:
 Zgodovinski arhiv Ljubljana
 Arhiv Republike Slovenije (Ljubljana)
 Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU (Ljubljana)
 Župnijski urad Ribnica (Ribnica)

Trunk, Jurij: Amerika in Amerikanci, Celovec 1912.

Zavertnik, Jože: Ameriški Slovenci, Chicago 1925.

Skubic, Anton: Zgodovina Ribnice in ribniške pokrajine, Buenos Aires 1976.

Lesar, Anton: Ribniška dolina na Kranjskem, Ljubljana 1864.

Kočevsko okrajno glavarstvo, Št. Tomšič in Fr. Ivanc, Ljubljana 1887.

- Drnovšek, Marjan: Pot slovenskih izseljencev na tuje, Ljubljana 1991.
- Drnovšek, Marjan: Usodna privlačnost Amerike, Ljubljana 1998.
- Drnovšek, Marjan: Okrajna poročila o izseljevanju iz Kranjske v letih 1892-1913, Gestrinov zbornik, Ljubljana 1999.
- Granda, Stane: Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/49, Novo mesto 1995.
- Klemenčič, Matjaž: Slovenes of Cleveland, Novo mesto 1995.
- Klemenčič, Matjaž: Jurij Trunk med Koroško in Združenimi državami Amerike, Celovec, Ljubljana, Dunaj 1999.
- Klemenčič, Matjaž: Izseljevanje Slovencev iz Avstroogrske in avstrijska politika izseljevanja do I. svetovne vojne, Slovenski koledar 1981.
- Friš, Darko: Ameriški Slovenci in katoliška cerkev 1871-1924, Celovec, Ljubljana, Dunaj 1995.
- Šmitek, Zmago: Klic daljnih svetov, Ljubljana 1986.
- Kočevski zbornik, Razprave o kočevski in njenih ljudeh, Ljubljana 1939.
- Melik, Melik: Posavska Slovenija, Ljubljana 1959.
- Spezialortsrepertorium von Krain, bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910, Wien 1919.
- Dolenjska, Pri zdomarjih, Ljubljana 1938.
- Valenčič, Vlado: Izseljevanje Slovencev do druge svetovne vojne, Dve domovini/Two Homelands (letnik 1), Ljubljana 1990.
- Kolar, Bogdan: Družba sv. Rafaela do ustanovitve ljubljanske podružnice, Dve domovini/Two Homelands (letnik 1), Ljubljana 1990.
- Vovko, Andrej: Udje Družbe sv. Mohorja v ZDA do leta 1900, Dve domovini/Two Homelands (letnik 1), Ljubljana 1990.
- Klemenčič, Matjaž & Emeršič Darja: Ideja in poskusi izgradnje Slovenskega narodnega doma na St. Clairu v Clevelandu, Dve domovini/Two Homelands (letnik 1), Ljubljana 1990.
- Mulaček, Ivan: Naše izseljevanje v številkah, Čas (letnik 7), Ljubljana 1913.
- Gams, Ivan: Slovenija, Ljubljana (več izdaj).

SUMMARY

MIGRATIONS FROM THE RIBNICA VALLEY FROM THE MIDDLE OF THE 19. CENTURY TO SECOND WORLD WAR

Dean Ceglar

Phenomenon of migrations from the Ribnica Valley in the 19th and in the beginning of 20th century has been closely linked with peddling, which used to be one of the most important economic fields in this area. The Ribnica pedlars weren't travelling only inside the borders of the Austrian state, but in the rest of Europe as well. In the 19th century they arrived even to America.

The oldest written documents include petitions for permission to travel and still existing passports from the middle of 19th century (1859). They prove the inhabitants of the Ribnica Valley were emigrating or at least migrating. However, migrations from this area had probably occurred before, due to the economic and political circumstances in addition to the purposes of peddling. From their municipality, the petitions of the inhabitants were sent to the Kočevje district office and further on to regional government in Ljubljana. They demonstrate that people travelled mostly to Italy, the rest of Austria and Hungary, Turkey, the Balkans and to Northern Africa. However, there are no existing passports naming America as the bearer's destination. Some of the petitioners were only 22 and were therefore legally prohibited to work as pedlars. The Pedlars' Act from 1852 renewed and redefined the Pedlars' Act from 1811, benefitting the inhabitants of Ribnica with permission to peddle from the age of 24 and not 30, as was the case in less privileged areas.

Travelling permissions represent only a part of the migratory statistics, since most of the migrations were probably unregulated and illegal. A number of young men left illegally to avoid the long and unpleasant national military service in the Austrian monarchy. Others left to evade their creditors. Sharing the belief in a better life that was prevalent in the community, many of them decided overnight to leave for America and other countries. The number of such migrants from the Ribnica valley will remain unknown forever. By the order of the Ministry of the Interior in Vienna, the regional government in Ljubljana regularly sent letters to the Kočevje district office and Ribnica municipality from 1880, drawing attention to the migrations from Carniola and Ribnica Valley and cautioning the inhabitants about the consequences of such a course of action. They were especially concerned by the illegal migrations they couldn't put an end to. The official statistics of the Kočevje regional government declare that 155 persons moved from the Ribnica court district in 1892, while there were 264 a year later. These statistical data don't include the unofficial migrations that naturally remained undocumented by the authorities.

According to the statistics of Ivan Mulaček from 1917, 48.131 persons left for the overseas countries. His statistics' tables show that between 1892 and 1913, 17.566

persons (app. 23 % of all migrants from Carniola) left the Kočevje administrative district that included the whole of the Ribnica valley. According to the data in *Izkaz o številu selišč, hiš, duš, rešetarjev, krošnjarjev in v Ameriki bivajočih obrazov*, there were 292 persons from Ribnica court district living in America in 1899. However, in all probability this number is too conservative, since the period from 1890 to the First World War saw the height of migrations from Slovenian countries and Ribnica was no exception. If we added the number of illegal emigrants the sum total would be much higher. Migrations from the Ribnica valley continued until the beginning of the First World War, as indicated in the *Izpisek izseljenika (List of emigrants)* the Ribnica mayoralty kept from 1899 to 1935.

After the end of the First World War, the number of migrations from the Ribnica Valley declined as was also the case in the rest of Slovenian lands. In this period, the migrants from the Ribnica valley started to emigrate to U.S.A., Canada, South America and to a lesser extent to Australia and to European countries. This wave of migrations was cut short by the Second World War. The second wave of migrations took place after the war ended and the political system changed.

ABSTRACTS

IZVLEČKI

IZVLEČKI • ABSTRACTS

Recent articles:

"Our Hearts Burn with Ardent Love for Two Countries": Ethnicity and Assimilation at Chicago Holiday Celebrations, 1876—1918

Ellen M. Litwick

"Your Old Men Will Dream Dreams": The Italian Pentecostal Experience in Canada, 1912—1945

Enrico Carlson Cumbo

Transplanted to the Rose City: The Creation of East European Jewish Community in Portland, Oregon

Ellen Eisenberg

Ronald H. Bayor

EDITOR

Georgia Institute of Technology
Atlanta, Georgia

Subscription includes membership in the Immigration and Ethnic History Society and semiannual *Immigration and Ethnic History Newsletter*.

Now in its 19th year.

JAEH is the leading journal on American ethnic history. It addresses various aspects of American immigration and ethnic history, including background of emigration, ethnic and racial groups, Native Americans, immigration policies, and the processes of acculturation.

The official journal of the Immigration and Ethnic History Society

JOURNAL OF AMERICAN ETHNIC HISTORY

Published Quarterly

ISSN: 0278-5927

Subscription rates:

Individuals: \$30/yr; \$55/2yrs; \$75/3yrs
Institutions: \$100/yr; \$194/2yrs; \$268/3yrs
Outside North America add \$30/yr.
air expedited delivery.
(Rates subject to change annually)

 Available on the internet FREE with print subscription.

Visit us on the web at www.transactionpub.com

transaction

PERIODICALS CONSORTIUM

a division of Transaction Publishers

RUTGERS—THE STATE UNIVERSITY

DEPARTMENT 2000

35 BERRUE CIRCLE

PISCATAWAY, NJ 08854

Call 1-888-999-6778 or Fax 732-748-9801

Gantar Godina, Irena, doc. dr., znanstvena svetnica, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Gosposka 13, 1000 Ljubljana, Slovenija

Kulturnoumetniško delovanje Slovencev v slovanskih deželah do začetka prve svetovne vojne

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 14 (2001), str. 15–18

Prispevek je kratek pregled odhajanja slovenskih umetnikov, kulturnikov in izobražencev v slovanske dežele do leta 1914 s poudarkom na mnogih specifičnostih, ki to »izseljevanje« razločuje od »pravega« izseljevanja.

Milanič, Irena, dipl. angl., mlada raziskovalka, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Univerza v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

Skrb za drugo generacijo: kulturna investicija za ohranitev slovenske pripadnosti v Združenih državah Amerike (primer SNPJ)

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 14 (2001), str. 19–28

Prispevek obravnava, kako je *Slovenska narodna podporna jednota* skušala pritegniti in ohraniti mlado članstvo v organizaciji. Leta 1913 je *SNPJ* ustanovila mladinski oddelek, leta 1922 pa je začel izhajati dvojezični mesečnik *Mladinski list–Juvenile*. Prvi urednik je bil Jakob Zupančič, leta 1926 ga je nadomestil Andrej Kobal, od leta 1929 do leta 1944 pa je list urejeval Ivan Molek. Leto 1938 predstavlja pomembno prelomnico v urejanju lista, saj so se po slovenskih naselbinah začeli ustanavljati mladinski krožki (*Juvenile Circles*); *Mladinski list–Juvenile* pa je postal važna povezovalna točka za mladinska društva raztresena po celotnem ameriškem ozemlju.

Gantar Godina, Irena, Ph. D., research counsellor, The Institute for Slovenian Emigration Studies at ZRC SAZU, Gosposka 13, 1000 Ljubljana, Slovenia

Cultural-artistic activity of Slovenes in Slavic countries up to WWI

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 14 (2001), pp. 15–18

The contribution is a short survey on Slovene artists, cultural workers and learned people that went to Slavic countries until the year 1918, with a stress on many specificity, which distinguishes such »emigration« from the »real« emigration.

Milanič, Irena, B. A., junior researcher, Scientific Institute, Faculty of Arts, University of Ljubljana, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

Concern for the second generation: the case of the SNPJ – a cultural investment for the maintenance of the Slovene identity in the United States

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 14 (2001), pp. 19–28

The paper discusses how the *Slovenska narodna podporna jednota – Slovene National Benefit Society* tried to attract and involve the young members in its organization. The *SNPJ* started officially admitting juvenile members in 1913, while the monthly youth magazine *Mladinski list–Juvenile* was first published in July 1922. The first editor was Jakob Zupančič who was followed in 1926 by Andrej Kobal. From 1929 to 1944 the magazine was edited by Ivan Molek. 1938 is an important year because the *Juvenile Circles* started to be organized. The magazine *Mladinski list–Juvenile* assumed the important role of creating connections between the scattered youth clubs throughout the American territory. The paper discusses how the *Slovenska narodna podporna jednota – Slovene National Benefit Society* tried to attract and involve the young members in its organization. The *SNPJ* started officially admitting juvenile members in 1913, while the monthly youth magazine *Mladinski list–Juvenile* was first published in July 1922. The first editor was Jakob Zupančič who was followed in 1926 by Andrej Kobal. From 1929 to 1944 the magazine was edited by Ivan Molek. 1938 is an important year because the *Juvenile Circles* started to be organized. The magazine *Mladinski list–Juvenile* assumed the important role of creating connections between the scattered youth clubs throughout the American territory.

Beijbom, Ulf, dr., Švedski migracijski inštitut, Växjö, Švedska

Švedi v Ameriki

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 14 (2001), str. 29–35

Švedski izseljenci v Severni Ameriki izpolnjujejo večino kriterijev, ki določajo etnično skupino. Povezoval jih je skupni jezik, protestantska vera, pripadnost istim družbenim in kulturnim normam. Priseljevali so se v strnjenih skupinah. Cerkev je bila prva in najmočnejši povezovalec in organizator Švedov v Ameriki. Priseljevati so se začeli sredi 19. stoletja. Leta 1910 je »švedska Amerika« dosegla svoj vrh in kar 60% švedskih priseljen-
cev in njihovih otrok je govorilo le švedščino.

Žigon, Zvone, dr., Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Gosposka 13-1000 Ljubljana, Slovenija

Slovenska kultura v Južni Ameriki po osamosvojitvi Slovenije

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 14 (2001), str. 37–45

Kulturno ustvarjanje slovenskih izseljencev v Južni Ameriki v zadnjem desetletju sta nedvomno zaznamovala nastanek samostojne Slovenije in prehod iz enostrankarskega in ideološko determiniranega sistema v sistem parlamentarne demokracije. V Argentini, kjer živi največ oseb slovenskega porekla, je prišlo do novega modela kulturnega delovanja. Tudi slovenska politična emigracija je dobila »stik« z domovino, saj je bila pred tem »odrezana«, (samo=izolirana od izvirne domovine).

Beijbom, Ulf, Ph. D., Swedish Migration Institute, Växjö, Sweden

Swedish ethnicity in America

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 14 (2001), pp. 29–35

Swedish emigrants in North America fulfil the majority of the criteria, which define an ethnic group. They were connected by a common language, protestant religion, and appurtenance to identical social and cultural standards. They immigrated in serried groups. The Church was the first and the strongest connector and organiser of Swedes in America. They began immigrating to the U.S.A. in the middle of the 19th century. In 1910 »the Swedish America« reached its peak; as much as 60% of Swedish immigrants and their children spoke only Swedish.

Žigon, Zvone, Ph. D., The Institute for Slovenian Emigration Studies at ZRC SAZU, Gosposka 13, 1000 Ljubljana, Slovenia

Slovene culture in South America after the attainment of independence of Slovenia

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 14 (2001), pp. 37–45

The cultural creativity of Slovene emigrants in South America in the last decade was undoubtedly marked by the independent Slovenia and by the transition from the one-party and ideologically determined system to the system of parliamentary democracy. In Argentina, where the majority of people of Slovene origin live, a new model of cultural activity arose. The Slovene political emigration as well came into »contact« with the homeland as it was before »cut« (self-isolated) from the native country.

Ogrin, Matija, dr., Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Gospoška 131000 Ljubljana, Slovenija

Filozofsko delo prof. Milana Komarja

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 14 (2001), str. 47–52

Milan Komar (roj. 1921) je slovenski izseljenski filozof, ki od 1948 živi in deluje v Argentini. Njegovo raziskovalno delo je potekalo iz srednjeveške filozofije prek Wolffa in Kanta do Hegla, Marxa in modernih fenomenoloških in eksistencialnih filozofskih tokov. Poglobljaj se je tudi v povezave med dognanji antične in srednjeveške filozofije in moderne psihološke in psihiatrične znanosti. Imel je veliko učencev in naslednikov, saj je njegovo strokovno delo v Argentini dobilo ime »Escuela di Komar«.

Lukšič-Hacin, Marina, dr. sociologije, doc. socialne in politične antropologije, znanstvena sodelovka, predstojnica Inštituta za slovensko izseljenstvo, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Gosposka 13, 1000 Ljubljana, Slovenija

Pomen kulturno-umetniške dejavnosti med slovenskimi izseljenci – zahodna Evropa

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 14 (2001), str. 53–65

Dejavnost slovenskih izseljencev je pestra in večji del tako ali drugače povezana s kulturno-umetniškim področjem. Lahko je individualna, ko govorimo o posameznikih-ustvarjalcih, ali organizirana. Za zunanjega opazovalca je vidna ob različnih prireditvah, festivalih in srečanjih. Glede na to lahko dejavnost med Slovenci v državah zahodne Evrope pregledno razvrstimo v tri skupine: 1. Dejavnost, povezana z nastopi gostujočih skupin ali posameznikov iz Slovenije med slovenskimi izseljenci; 2. Obiski izseljenskih skupin ali posameznih ustvarjalcev v Slovenijo; 3. Dejavnost, ki se odvija s sodelovanjem izseljencev med seboj. Slednja je namenjena samim izseljencem, včasih pa tudi okolju, v katero so se priselili. Izseljence postavlja za akterje lastne dejavnosti, hkrati pa neslovenska okolja seznanja s slovensko kulturo. Ko govorimo o pomenu kulturno-umetniške dejavnosti med izseljenci, moramo nujno izpostaviti tudi njeno veliko vlogo pri ohranjanju etnične (narodne) identitete pri prvi generaciji selilcev, še sploh pa pozneje pri njihovih potomcih.

Ogrin, Matija, Ph. D., The Institute for Slovenian Literature and Literary Sciences at the ZRC SAZU, Gosposka 13, 1000 Ljubljana, Slovenia

The philosophical work of Prof. Milan Komar

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 14 (2001), pp. 47–52

Milan Komar (born in 1921) is a Slovene emigrant philosopher who lives and works since 1948 in Argentina. His research work went from medieval philosophy through Wolff and Kant to Hegl, Marx and to modern phenomenological and existential philosophical streams. He also studied linkages between the discoveries of the antique and medieval philosophy, and those of modern psychological and psychiatric science. Komar had many scholars and successors as his professional work in Argentina was named »Escuela di Komar«.

Lukšič-Hacin, Marina, Ph. D., The Institute for Slovenian Emigration Studies at ZRC SAZU, Gosposka 13, 1000 Ljubljana, Slovenia

The significance of cultural-artistic activity among Slovene emigrants : Western Europe

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 14 (2001), pp. 53–65

The activity of Slovene emigrants is variegated and mainly in one way or another connected with the cultural-artistic field. It can be individual, when we speak of individuals-creators, or organised. For an external observer it shows at various performances, festivals and meetings. We can thus arrange the activities of Slovenes in countries of Western Europe into three groups: 1. Activity, connected with performances of guest groups or individuals from Slovenia among Slovene emigrants; 2. Visits of emigrant groups or individual creators to Slovenia; 3. Activity that is realised through cooperation of emigrants among themselves. The latter is intended for emigrants, sometimes to the environment in which they immigrated to. It places the emigrants as performers of their own activity and at the same time acquaint non-Slovene environments with Slovene culture. When we speak of the significance of the cultural artistic activity among emigrants, we must necessarily point out its important role in preserving ethnic (national) identity in the first generation of emigrants, and particularly with their descendants.

Žitnik, Janja, dr. literarnih znanosti, znanstvena svetnica, Inštitut za slovensko izseljensko, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Gospodarska 13, 1000 Ljubljana, Slovenija

Besedna umetnost slovenskih izseljencev in njeno mesto v sodobni slovenski kulturi

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 14 (2001), str. 67–90

Študija vsebuje analizo prisotnosti slovenske izseljenske književnosti v matični kulturi, literarnih znanostih in šolstvu. Analiza je kronološko zasnovana in vključuje primerjavo vloge zdomske literature v Sloveniji po posameznih desetletjih po drugi svetovni vojni. V okviru njene spreminjajoče se vloge v matični kulturi so predstavljene na tem področju dejavne založbe v Sloveniji, domače izdaje izseljenskih antologij in kulturne revije v domovini, ki kažejo zanimanje za zdomske pisce. Sledi analiza obravnave emigrantskega slovstva v temeljnih literarnozgodovinskih pregledih in leksikonih ter drugih znanstvenih in strokovnih objavah v serijskih in neserijskih publikacijah. V nadaljevanju so povzeti rezultati raziskave o integriranosti izseljenskega slovstva v osnovnošolske in srednješolske učne vsebine ter v univerzitetne študijske programe, v sklepu pa avtorica podaja konkretne predloge za vitalnejšo vključitev zdomske besedne umetnosti v sodobno slovensko kulturo.

Švent, Rozina, mag. zgodovine, vodja retrospektivne bibliografije Narodne in univerzitetne knjižnice, Turjaška 1, 1000 Ljubljana, Slovenija

»Knjiga: blagoslov za dušo. Knjiga: spomin in opomin«

Dve domovini/Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 14 (2001), str. 91–95

Vsebina razprave osvetljuje dva osnovna pogleda na izdajanje knjig v izseljensko-zdomskem okolju. Na eni strani, je to svojevrstni literarni užitek tako za avtorja (izpoved) kot za bralca. Na drugi strani, pa poleg leposlovnih del v zdomstvu izhajajo tudi knjige, ki imajo predvsem sporočilno-dokumentacijski namen. To dejstvo je še toliko bolj pomembno pri temah, ki osvetljujejo medvojno dogajanje (1941-1945), saj je bila povojna slovenska novejša zgodovina obravnavana povsem črno-belo in se nekatere »tabu teme« (npr. vračanje in pobjo domobrancev), vse do srede sedemdesetih let skoraj niso obravnavale.

Žitnik, Janja, Ph. D., The Institute for Slovenian Emigration Studies at ZRC SAZU, Gosposka 13, 1000 Ljubljana, Slovenia

The literature of Slovene emigrants and its place in modern Slovene culture

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 14 (2001), pp. 67–90

The study includes an analysis of the presence of Slovene emigrant literature in the native culture, in literary sciences and in education. The analysis is schemed chronologically and includes comparison of the role of emigrant literature in Slovenia by individual decades after World War II. Within the frame of its' changing role in the native culture, publishing houses in Slovenia, active in that field, the Slovene editions of emigrant anthologies, and cultural magazines in homeland that have interest in emigrant writers, are presented. An analysis follows on dealing emigrant literature in fundamental literary-historical surveys and in lexicons and in other scientific and professional publications in serial and non-serial publications. In continuation results of the research on integration of emigrant literature in primary and secondary schools education contents and in university studying programmes are summed up. In her conclusion the author gives concrete suggestions for a more vital incorporation of emigrant word art into modern Slovene culture.

Švent, Rozina, M. A., National and University Library, Manuscript Department, Turjaška ulica 1, 1000 Ljubljana, Slovenia

»The book: a blessing for the soul. The book: recollection and admonishment«

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 14 (2001), pp. 91–95

The content of the treatise enlightens two fundamental views on publishing books in the emigrant environment. On the one hand that is a unique literary pleasure for the both, the author (declaration) and the reader; on the other hand, beside literature books other are being published in emigration, which have above all an informational-documentation intention. That fact is even more important with themes that enlighten the events during the War (1941-1945), as the Slovene after-War history was dealt in black and white; some themes were »tabooed« (for example the returning and the killing of domobranci (members of home guards) and as such not dealt with until the middle of the seventies.

Kocjančič, Cvetka, pisateljica, Vseslovenski odbor, 37 Oak Ave, Richmond Hill, L4C 6R5, Ontario, Kanada

Izzivi sodobnih slovenskih izseljenskih pisateljev

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 14 (2001), str. 97–102

Izseljenski pisatelj ima idealno možnost, da pozitivno prispeva h kulturi svoje domovine na način, da deli v tujini pridobljeno znanje in modrost s svojimi rojaki. In obratno: novo okolje lahko obogati z vrednotami iz domače kulture. Avtorica se zavzema za spoštovanje slovenskih kulturnih vrednot in krepitev samozavesti. Opozarja pred nevarnostjo avtomatičnega prevzemanja tuje »učenosti«. Sklicuje se na etični imperativ v kulturi in umetnosti. Ustvarjalci naj delujejo iz ljubezni do ljudi v svojem etničnem krogu, iz ljubezni do stare in nove domovine in iz ljubezni do vseh ljudi na svetu.

Detela, Lev, samostojni pisatelj, Donaustadtstrasse 30/16/16, 1220 Dunaj, Avstrija

Pet desetletij slovenske zdomske kulturne revije Medddobje

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 14 (2001), str. 103–110

Slovensko emigrantsko revijo Medddobje sta leta 1954 ustanovila pisatelja in polemična komentatorja Ruda Jurčec in Zorko Simčič. Okrog pet desetletij je revija omogočala predvsem objavljanje prispevkov katoliškim intelektualcem, ki so leta 1945 zapustili domovino. Z njeno ustanovitvijo so bili dani temelji za razvoj krščanske kulturne tradicije, v nasprotju z izhajajočo literaturo v domovini, ki je bila indoktrinirana v komunističnem duhu.

Kocjančič, Cvetka, woman-writer, 37 Oak Ave, Richmond Hill, L4C 6R5, Ontario, Kanada

Contemporary challenges of Slovene immigrant writers

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 14 (2001), pp. 97–102

An emigrant writer has an ideal opportunity to contribute positively to the culture of one's homeland in a manner that one shares the abroad-acquired knowledge and wisdom with one's fellow countrymen. And vice versa: one can enrich a new environment with values from one's original culture. The author strives for respect of Slovene cultural values and for strengthening of self-confidence. She points out the danger of automatic assuming of foreign »erudition«. The author refers to the ethic imperative in culture and in art. The creators should act out of love towards people in their ethnic circle, from love towards the old and the new homeland, and from love towards all people of the world.

Detela, Lev, a free-lance writer, Donaustadtstrasse 30/16/16, 1220 Wien, Austria

Five decades of the Slovene emigrant cultural magazine Meddobje

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 14 (2001), pp. 103–110

The Slovene emigrant cultural magazine Meddobje was founded by two superior writers and commentators on current affairs, Ruda Jurčec and Zorko Simčič, in the year 1954 in Buenos Aires. For near five decades was this periodic magazine an appointment of catholic intellectuals, which left their homeland in the year 1945. With the foundation of Meddobje they make an attempt to develop the christian tradition-culture and literature in opposite of the communistic indoctrination in their homeland.

Petrič, Jerneja, dr., Filozofska fakulteta v Ljubljani, Aškerčeva 2 1000 Ljubljana, Slovenija

Slovensko gledališče v Clevelandu : začetki, razcvet in konec

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 14 (2001), str. 111–117

V ameriškem »melting potu« so slovenski priseljenci začutili potrebo po skupinski identifikaciji. Gledališče je bilo eno od možnosti za določanje svojega položaja nasproti glavnemu toku ameriške kulture. Prve dramske predstave segajo v leto 1900, ko je Clevelandsko pevsko društvo »Sava« uprizorilo igro. Njim so sledila društva v Pensilvaniji, Wisconsinu, Illinoisu in drugje. V dvajsetih letih 20. stoletja so nekatera gledališča dosegla zavidljivo raven, zlasti gledališči »Ivan Cankar« in »Anton Verovšek« v Clevelandu.

Kuzmič, Mihael, dr., Evangeljski teološki center, Ljubljana. Slovenija

Začetki dramske dejavnosti med slovenskimi izseljenci v Bethlehemu, Pa., ZDA

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 14 (2001), str. 119–133

Prekmurski izseljenci so 1920 začeli z dramsko dejavnostjo v svojem Slovenskem društvu. Velik odmev med obema svetovnima vojnama je imela igra Rdeče jabolko. Dela so pisali, prevajali in režirali slovenski kulturniki, med njimi Aleksander Kardoš, Aleksander Polgar, Jožef Novak in drugi. Domači slovenski igralci so nastopali v svojem jeziku. Danes se dramska dejavnost odvija ob verskih praznikih v evangeličanski in katoliški cerkvi, vendar v angleščini.

Petrič, Jerneja, Ph. D., Faculty of Arts, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

Slovene theatre in Cleveland : Beginnings, flowering and the end

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 14 (2001), pp. 111–117

In the American »melting pot« the Slovene immigrants sensed a need for a collective identification. The theatre was one of the possibilities for defining their position towards the main stream of the American culture. The first drama performance goes back to the year 1900 when the Cleveland choral society »Sava« staged a play. They were followed by societies in Pennsylvania, Wisconsin, Illinois and elsewhere. In the twenties of the 20th century some theatres reached an enviable level, particularly the theatres »Ivan Cankar« and »Anton Verovšek« in Cleveland.

Kuzmič, Mihael, Ph. D., Theological Gospel Centre, 1000 Ljubljana, Slovenia

Beginnings of the drama /play/ activity among the Slovenian immigrants in Bethlehem, PA., USA

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 14 (2001), pp. 119–133

Emigrants from Prekmurje began in 1920 with drama activity in their Slovene Society. Between the two World Wars the game Rdeče jabolko (The Red Apple) met with a wide response. Slovene cultural workers wrote, translated and managed the works, among them Aleksander Kardoš, Aleksander Polgar, Jožef Novak and others. The Slovene actors performed in their own language. Today drama activities are realised on religious festivities in the Evangelical and Catholic Churches, but in English language.

Drljača, Dušan, dr., Dorđević, Jadranka, mag., Etnografski institut SANU, Kneza Mihaila 35/III, 11000 Beograd, Jugoslavija

Gusle, guslarji in njihova društva pri srbskih izseljencih v ZDA

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 14 (2001), str. 135–142

Gusle so glasbeni inštrument, karakterističen za evrazijski prostor. Razširjene so zlasti na dinarskem območju Balkana. V ZDA so jih prinesli srbski izseljenci konec 19. stoletja. Guslarska društva, predvsem tista, katerih člani so bili Črnogorci, so bila na začetku organizirana po vzoru črnogorskih bratstev. Guslarji iz domovine so v času prve svetovne vojne obiskovali srbske kolonije v ZDA in vabili izseljence, naj se pridružijo srbski vojski na Balkanu. V času vojne, ko je bila imigracija omejena, so nekateri ugledni guslarji učiteljevali v župnijskih šolah. Srbski priseljenci v ZDA so po drugi svetovni vojni zastopali raznoliko glasbeno tradicijo. Kljub temu guslanje in guslarji niso bili povsem potisnjeni v ozadje. Pri emigrantih iz Panonije, Like in Bosne je prevladoval glasbeni inštrument – tamburica in drug način petja.

Pavlović, Mirjana, mag., Etnografski institut SANU, Kneza Mihaila 35/III, 11000 Beograd, Jugoslavija

»Brača Popović« : tanburica v življenju srbske skupnosti v Chicagu

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 14 (2001), str. 143–149

»Bratje Popović« je med najstarejšimi srbskimi tamburaškimi orkestri v ZDA. Ustanovljen je bil leta 1929 v Koloradu. Avtorica prikazuje zgodovinsko ozadje orkestra ter družbeni in kulturni pomen tamburice kot etničnega simbola. Opozori na pomen tamburice pri ohranjanju in predstavljanju srbske kulture in etničnosti v ZDA.

Drljača, Dušan, Ph. D., Đorđević, Jadranka, M. A..., Serbian Academy of Sciences and Arts, Ethnographic Institute, The Migration Institute, Kneza Mihaila 35/III, 11000 Beograd, Jugoslavia

Gusle, gusle-players and their societies among the serbian immigrants in united states

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 14 (2001), pp. 135–142

Gusle is the music instrument which can be found in several regions of Eurasia, but is especially characteristic of Dinaric region in Balkans. At the end of last century, it could have been found in America too. Societies of gusle-players, especially of those originated from Montenegro, at the beginning have been organized on the basis of kin relations. During the First World War, gusle-players from Serbia travelled across USA, visiting Serbian colonies, and calling volunteers to join the army in native country. In the period between world wars, some distinguished gusle-players have been working as teachers in parochial schools. After World War II, Serbian immigrants in USA are represents of various music traditions; among these traditions, gusle-playing is still of certain importance.

Pavlović, Mirjana, M. A., Serbian Academy of Sciences and Arts, Ethnographic Institute, The Migration Institute, Kneza Mihaila 35/III, 11000 Beograd, Jugoslavia

»The Popovich Brothers« : Tamburitza in the life of Serbian community in Chicago

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 14 (2001), pp. 143–149

»Bratje Popović« (The Popović Brothers) is one of the oldest tambour orchestras in the U.S.A. It was founded in 1929 in Colorado. The author shows the historical background of the orchestra, and the social and cultural significance of the tambour as an ethnic symbol. She points out the meaning of the tambour in preserving and presenting Serbian culture and ethnicity in the U.S.A.

Podvinski, Zvone, duhovnik, Slovenska katoliška misija na Švedskem, Parkgatan 14, S-411 38 Göteborg, Švedska

Foklorno življenje med Slovenci na Švedskem

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 14 (2001), str. 151–168

Avtor prispevka, slovenski duhovnik na Švedskem, nam na podlagi ustnih virov in arhivskega gradiva oriše delovanje slovenskih folklornih skupin v Halmstadu, Malmöju, Göteborgu in otroške folklorne skupine v Nybru. V zaključku poziva matično državo Slovenijo, da naj več skrbi posveti svojim ljudem po svetu. Ohranjanje slovenske kulture v tujini je pomembna dejavnost pri utrjevanju slovenske identitete med izseljenstvom. Pri tem imajo svoje mesto tudi slovenske folklorne skupine, ki je so bile na Švedskem močno dejavne pred desetletjem in več, danes pa je ta del kulturnega delovanja med Slovenci na Švedskem povsem zamrl.

Klemenčič, Matjaž, dr., red. profesor Oddelek za zgodovino, Pedagoška fakulteta, Univerza v Mariboru, Koroška c. 160, 2000 Maribor, Slovenija; znanstveni svetnik na Inštitutu za narodnostna vprašanja, 1000 Ljubljana, Erjavčeva cesta 26, Slovenija

Slovenska tvarna kulturna dediščina v ZDA

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 14 (2001), str. 169–180

Slovenci v ZDA so v svojih naselbinah zgradili relativno veliko število slovenskih kulturnih spomenikov. V splošnem jih lahko razdelimo na sakralne in posvetne. Že samo cerkve so pomembne, od tistih, ki so bile zgrajene v času od preloma devetnajstega v dvajseto stoletje do dvajsetih let dvajsetega stoletja pa do slovenske kapele v Washingtonu. Nekateri med njimi so pomembne tudi kot arhitektonski spomenik. O tem je veliko pisalo tudi slovensko časopisje. V slovenskih narodnih domovih je prav tako ohranjeno pomembno slikovno gradivo, ohranjeni pa so tudi nekateri kipi.

Podvinski, Zvone, Slovenian emigrant priest, Slovenian catholic Mission, Parkgatan 14, S-411 38 Göteborg, Sweden

The folklore life among Slovenes in Sweden

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 14 (2001), pp. 151–168

The author of the contribution, a Slovene clergyman in Sweden, describes on the basis of oral sources and archival materials the activities of Slovene folklore groups in Halmstad, Malmö, Göteborg, and of an infant folklore group in Nybr. In the conclusion the author asks the homeland Slovenia to take better care of its people around the world. Preserving Slovene culture in foreign countries is an important activity within the consolidation of Slovene identity among the emigrants. Slovene folklore groups have their role in the process. In Sweden they were strongly active ten and more years ago while today that part of cultural activity among Slovenes in Sweden completely died away.

Klemenčič, Matjaž, Ph. D.; Professor of History, Department of History, University of Maribor, Koroška c. 160, 2000 Maribor, Slovenia; Scientific Counsellor, Institute for Ethnic Studies, 1000 Ljubljana, Erjavčeva cesta 26, Slovenia

Slovene cultural heritage in the United States

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 14 (2001), pp. 169–180

Slovenes in the United States built relatively large numbers of Slovene cultural monuments in their settlements. We could differ among church and other monuments. There were many churches built by Slovene immigrants from the 1890s till 1920s and later, among the latest Slovene Chapel in Washington D.C. built in 1970s deserve special mentioning. Some of them are important architectural monuments. Also Slovene newspapers on the Slovene ethnic territory wrote extensively about them. Also Slovene National Homes represent important part of Slovene ethnic heritage in the United States. In these Homes also valuable artistic pictures may be found. They were painted either by important Slovene American artists or by famous Slovene artists from the Slovene ethnic territory. Also some sculptures could be found especially in the Homes and in the places like Slovene cultural gardens in Cleveland. When these monuments were built they wrote about them in Slovene ethnic newspapers published by Slovene immigrants in the U. S.

Tršan, Lojz, mag., Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana, Slovenija

Slovenski filmski arhiv in izseljenstvo

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 14 (2001), str. 181–183

Slovenski filmski arhiv pri Arhivu Republike Slovenije hrani tudi filme o življenju slovenskih izseljencev, zlasti v ZDA. Med snemalci najdemo Božidarja Jakca in Antona Grdino. Veliko filmov A. Grdine je uničil požar v njegovi domači hiši. Avtor predvideva, da je veliko filmsko posnetega materiala še na terenu.

Ceglar, Dean, uni. dipl. zgod. in soc. kulture, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Gosposka 13, 1000 Ljubljana, Slovenija

Izseljevanje iz Ribniške doline od srede 19. stoletja do druge svetovne vojne

Dve domovini/Two Homelands: Razprave o izseljenstvu, 14 (2001), str. 185–193

Najstarejšo obliko izseljevanja iz Ribniške doline predstavlja krošnjarstvo. Podobno kot ostale slovenske pokrajine pa je tudi to dolino zajel izseljenski val konec 19. stoletja, ki je bil usmerjen zlasti v ZDA. Tudi leto 1945 in prihod nove oblasti je sprožil izseljevanje iz te doline. Krošnjarstvo pa obstaja še danes.

Tršan, Lojz, M. A., The Archives of the Republic of Slovenia, Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana, Slovenia

The Slovene film archives and emigration

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 14 (2001), pp. 181–183

The Slovene Film Archives at the Archives of the Republic of Slovenia keeps films on life of Slovene emigrants, particularly in the U.S.A. Among cameramen we find Božidar Jakac and Anton Grdina. Many films of A. Grdina were destroyed in a fire in his house. The author anticipates that there is a lot of film material still in the field.

Ceglar, Dean, B. A., The Institute for Slovenian Emigration Studies at ZRC SAZU, Gosposka 13, 1000 Ljubljana, Slovenia

Migrations from Ribnica valley from the middle of the 19th century to second world war

Dve domovini/Two Homelands: Migration Studies, 14 (2001), pp. 185–193

Peddery presents the oldest form of emigration from the river Ribnica valley. Similar to other Slovene provinces this valley was captured by an emigration wave at the end of the 19th century; it was directed mainly to the U.S.A. The year 1945 and the arrival of new authorities also triggered emigration from the valley. Peddery nowadays still exists.

Mihael Kuzmič

SLOVENSKI IZSELJENCI IZ PREKMURJA V BETHLEHEMU V ZDA 1893-1924.

Naselitev in njihove zgodovinske, socialne, politične, literarne in verske dejavnosti

Avtor v delu analizira slovensko etnično skupnost iz Prekmurja in Porabja v Bethlehemu v Pensilvaniji. Osvetljuje zlasti najpomembnejše zgodovinske, socialne in kulturne dejavnike, ki so pomagali ohranjati jezikovno, narodnostno in versko identiteto.

2001, (Migracije 2), 325 str., 24 x 17 cm, broširana, ISBN 961-6358-38-3.

CENA: 3.490; 15 USD

Zvone Žigon

IZ SPOMINA V PRIHODNOST.

Slovenska politična emigracija v Argentini.

Knjiga ima tri dele: teoretični-pojmovni uvod, zgodovinsko analizo (od predvojnih vzrokov emigracije prek povojnih pobojev in življenja v begunskih taboriščih do prihoda v Argentino) in strukturalno analizo medsebojnega vpivanja med cerkvijo, ideološko in politično sfero z ozirom na ohranjanje etnične identitete.

2001, (Migracije 1), 391 str., 17 x 24 cm, broširana, ISBN 961-6356-35-0.

CENA: 3.230 SIT; 13 USD

Marina Lukšič-Hacin

ZGODBE IN PRIČEVANJA. Slovenci na Švedskem

Avtorica nam oriše »zgodbe« o arhivskem gradivu slovenskih društev v Stockholmu, Göteborgu in Landskroni, spregovori o organiziranosti Slovencev na Švedskem in njihovem vsakdanjem življenju. Poudarek je na njihovih osebnih zgodbah, ki jih je avtorica pridobila z intervjuji.

2001, 372 str., 17 x 24 cm, broširana, ISBN 961-6358-28-6.

CENA: 2.980 SIT; 11 USD

Breda Čebulj-Sajko

RAZPOTJA IZSELJENCEV.

Razdvojena identiteta avstralskih Slovencev

Razpotja izseljencev je knjiga o izražanju, ohranjanju in spreminjanju etnične identitete avstralskih Slovencev v času njihovega več desetletij trajajočega bivanja v tujini. Gre za prikaz življenja prvih generacij slovenskih izseljencev na petem kontinentu, priseljenih tjakaj po letu 1945, ki ga avtorica vplete v analizo povojne avstralske imigracijske politike (asimilacije, integracije, multikulturalizma).

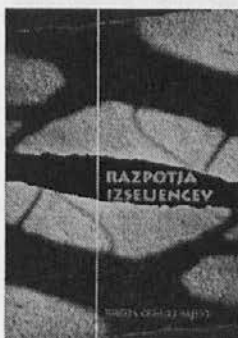
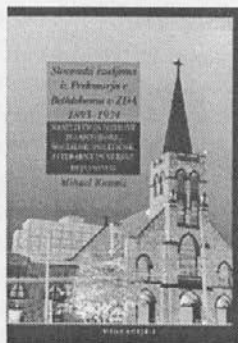
2000, (ZRC 25), 140 str., 17 x 24 cm, broširana, ISBN 961-6358-06-5.

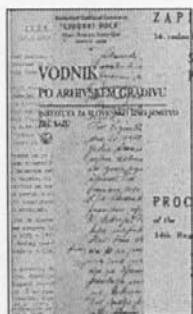
CENA: 2.160 SIT; 10 USD

Dean Ceglar

VODNIK PO ARHIVSKEM GRADIVU INŠTITUTA ZA SLOVENSKO IZSELJENSTVO

Vodnik je po geografskem kriteriju razdeljen na pet glavnih skupin (glede na izvir popisane gradiva): Severno, Srednjo in Južno Ameriko; Avstralijo; Afriko in Azijo; Evropo; in splošno o slovenskem izseljenstvu.

Zajema izseljensko arhivsko gradivo, ki ga hrani Inštitut in je bilo od osemdesetih let naprej sistematično popisano in urejeno. Vodnik je dosegljiv tudi na spletni strani Inštituta, v rubriki *Zbirke* na naslovu: <http://www.zrc-sazu.si/>

2000, 63 str., 6 č/b fotografij, 14 x 23,5 cm, broširana, ISBN 961-6358-09-X.

Marina Lukšič-Hacin

MULTIKULTURALIZEM IN MIGRACIJE

V 70. in 80. letih 20. stoletja je postajal koncept multikulturalizma vse bolj popularen tako v ZDA kot drugje, npr. v Kanadi, Avstraliji, na Švedskem. Knjiga obravnava družbeno-zgodovinska dejstva, ki določajo multikulturalizem, daje pregled različnih opredelitev multikulturalizma, v sklepnem delu pa se avtorica osredotoči predvsem na švedski model, ki ga osvetli s prikazom položaja slovenskih izseljencev na Švedskem v času jugoslavije in po osamosvojitvi.

1999, (ZRC 22), 269 str., 12 x 19 cm, broširana, ISBN 961-6182-81-1.

CENA: 2.160 SIT; 10 USD

SLOVENSKA IZSELJENSKA KNJIŽEVNOST

1: Evropa, Avstralija, Azija; 2: Severna Amerika; 3: Južna Amerika

Uredila Janja Žitnik s sodelovanjem Helge Glušič

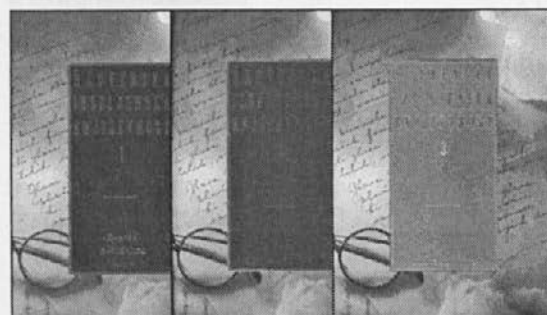
Avtorji: Avguščina Budja, Lev Detela, Marjan Drnovšek, Helga Glušič, Alenka Goljevošek, Martin Jeonikar, Mirko Jurak, Taras Kermauner, Mihael Kuzmič, Igor Maver, Irene Mislej, Jerneja Petrič, Janez Stanonik, Barbara Suša, Zora Tavčar, Janja Žitnik

Delo je prvi celovitejši pregled književnega ustvarjanja slovenskih izseljencev od najzgodnejših začetkov do današnjega dne. Vsi trije zvezki obravnavajo slovensko izseljensko književnost na vseh celinah in prinašajo biografije in bibliografije piscev, kazala oseb in periodike, opombe in seznam literature. V vseh treh zvezkih je celoviteje individualno predstavljenih 144 piscev.

1999, (!: 400 str., 2: 484 str., 3: 407 str.), 17,5 x 24,5 cm, trda vezava, ščitni ovitek, ISBN 961-6182-69-2 (sozaložnik: Založba Rokus, Ljubljana).

CENA: 12.960 SIT; 50 USD

Zvone Žigon

OTROCI DVEH DOMOVIN. Slovenstvo v Južni Ameriki

Knjiga je kulturno-antropološka študija problematike ohranjanja (slovenske) etnične identitete med pripadniki druge (in tretje) generacije slovenskih izseljencev v Južni Ameriki, predvsem v Argentini. Delo, ki temelji na empirično-zgodovinskih podatkih o vzrokih in načinu preselejevanja, podrobno razčlenjuje dejavnike, ki vplivajo na ohranjanje etnične identitete. Delo bogati obširen dodatek, v katerem so zabeležke pogovorov z izseljenci, dnevniški zapiski s študijskih potovanj in pisne izpovedi (pisma) pripadnikov različnih generacij slovenskih izseljencev z različnih celin, v katerih opisujejo svoje življenjske zgodbe in dojemanje lastne identitete.

1998, 269 str., 17 x 24 cm, broširana, ISBN 961-6182-59-5.

CENA: 3.500 SIT; 15 USD

Prispevki za to revijo morajo biti napisani v slovenskem ali angleškem jeziku. Uredništvo sprejema predlagane prispevke za objavo v tekočem letniku revije **na disketi (Word 6.0) in v dveh priloženih izvodih tipkopisa do 31. julija**. Prispevki, ki jih uredništvo prejme po tem datumu, bodo poslani v recenzijo za objavo v naslednjem letniku revije. Dolžina razprave naj ne presega ene in pol avtorske pole (25 strani), največji obseg poročila ali ocene pa je 8 strani. Razprave morajo biti opremljene z bibliografskimi navedbami, povzetkom (do 2 strani) in avtorskim izvlečkom, ki naj vsebuje podatke o avtorju (gl. rubriko Izvlečki) in kratak abstrakt v obsegu do 8 vrstic. V znanstvenem članku za rubriko *Viri in gradivo* naj citirano gradivo zavzema največ dve tretjini članka, avtorjev komentar pa vsaj eno tretjino celotnega besedila.

Opombe in bibliografske navedbe. Opombe pod črto naj praviloma vsebujejo dodatna vsebinska pojasnila. Sprejemljiva sta dva načina bibliografskih navedb. Med besedilom se lahko sklicujemo na kratko v oklepaju (priimek avtorja, letnica izida publikacije, stran). Če se sklicujemo na več del istega avtorja, ki so izšla v istem letu, dodajamo letnici male črke: 1998a, 1998b. Seznam uporabljene literature na koncu članka naj v tem primeru vsebuje naslednje podatke: pri knjigah ime avtorja, leto izida, *naslov knjige*, kraj, založba; pri člankih v zborniku ime avtorja, leto izida, naslov članka, *naslov zbornika*, ime urednika, kraj, založba, strani; pri člankih v periodiki ime avtorja, leto izida, naslov članka, *naslov revije*, letnik, številka, strani. Poleg tega načina sklicevanja so dopustne tudi bibliografske navedbe v opombah. V tem primeru je leto izida na koncu navedbe, sledi stran. Glede ločil in ležečega tiska naj avtorji upoštevajo obliko bibliografskih navedb v zadnjem letniku te revije. Pri citiranju korespondence in drugega arhivskega gradiva morajo biti navedeni naslednji podatki: ime avtorja in naslov dokumenta (ime avtorja in prejemnika, če gre za korespondenco, npr. Pismo Anne Praček Krasne Mirku G. Kuhlu), datum dokumenta, ime arhiva, ime fonda, oznaka škatle in mape (ter številka dokumenta in stran).

INSTRUCTIONS TO AUTHORS

Articles for this journal must be written in Slovene or English and submitted **on diskette (Word 6.0) and in two printed copies**. Only articles received by **31 July** will be accepted for publication in the current volume. Articles arriving after this date will be considered for publication in the following volume of the journal. Articles should not exceed 25 pages; reports and reviews should not exceed 8 pages. Scholarly articles must include a list of references, a summary (up to 2 pages) and an author's abstract containing information about the author (see the *Abstracts* section) and a short résumé up to 8 lines long. In scholarly articles for the *Documentation* section the cited material should account for not more than two thirds of the article, while the author's commentary should account for at least a third of the total text.

Footnotes and references. Footnotes should generally contain additional explanation of the text. Two methods of references are acceptable: brief references can be given in brackets in the body of the text (surname of the author, year of publication, page number). If several works by the same author published in the same year are cited they should be marked in the following way: (e.g.) 1998a, 1998b. In this case the list of references at the end of the article should contain the following information: (for books) the author's name, the year of publication, *the title of the book*, place of publication, publisher; (for articles in collections of papers) the name of the author, the year of publication, the title of the article, *the title of the collection of papers*, the name of the editor, the place of publication, the publisher, pp.; (for articles in periodicals) the name of the author, the year of publication, the title of the article, *the title of the periodical*, volume, number, pp. Alternatively, references may be given in the form of footnotes. In this case the year of publication at the end of the reference is followed by the page number. As regards punctuation and italics authors should follow the format used in the last number of this journal. When quoting correspondence and other archive material the following information must be stated: name of the author and title of the document (name of the author and the recipient in the case of a letter, e.g. Letter from Anna Praček Krasna to Mirko G. Kuhel), the date of the document, the name of the archive, the name of the collection, the number of the box and file (and the number of the document and page number).

Razprave in članki / Essays and Articles

Prisotnost kulturnoumetniškega delovanja izseljencev v kulturnih programih, ki jih sponzorira matična država

Kulturnoumetniško delovanje Slovencev v slovanskih deželah do začetka prve svetovne vojne

Skrb za drugo generacijo: kulturna investicija za ohranitev slovenske pripadnosti v ZDA (primer SNPJ)

Swedish ethnicity in America

Slovenska kultura v Južni Ameriki po osamosvojitvi Slovenije

Filozofsko delo prof. Milana Komarja. Pregled ob osemdesetletnici

Pomen kulturnoumetniške dejavnosti med slovenskimi izseljenci: Zahodna Evropa

Besedna umetnost slovenskih izseljencev in njeno mesto v sodobni slovenski kulturi

»Knjiga: blagoslov za dušo. Knjiga : spomin in opomin«

Izzivi sodobnih slovenskih izseljenskih pisateljev

Pet desetletij slovenske zdomske kulturne revije Meddobje

Slovensko gledališče v Clevelandu: začetki, razcvet in konec

Začetki dramske dejavnosti med slovenskimi izseljenci v Bethlehemu, Pa., ZDA

Gusle, guslarji in njihova društva pri srbskih izseljencih v ZDA

»Popovich Brothers«: tamburitza in the life of Serbian community in the Chicago

Folklorno življenje med Slovenci na Švedskem

Slovenska tvarna kulturna dediščina v ZDA

Slovenski filmski arhiv in izseljenstvo

Izseljevanje iz Ribniške doline od srede 19. stoletja do druge svetovne vojne

ISSN 0353-6777

9 770353 677013